

secolul 20

MEMORIE CULTURALĂ

COPERTA : « Bicicliștii » (ciclul
Rafinăria Brazi, 1962)
— aquatintă colorată.

DE MARIANA PETRAȘCU

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor din RPR

Comitetul de redacție :

ACAD. TUDOR VIANU, MARCEL BRESLAȘU REDACTOR-ŞEF, ION BRAD, OV. S. CROHMĂLNICEANU, ZOE DUMITRESCU-BUŞULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, DAN HĂULICĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, GEORGETA MORODINĂ REDACTOR-ŞEF ADJUNCT, TATIANA NICOLESCU, FLORIAN POTRA SECRETAR-GENERAL DE REDACȚIE

2
1964

SUMAR

Dialogul științei cu literatura

Ancheta revistei „secolul 20”; răspund :

E. CALDWELL, LEONID LEONOV, B. MEILAH,
ANGUS WILSON, ROGER CAILLOIS, DANIIL
GRANIN, CARLO BERNARI, V. KOJEVNIKOV,
H. M. ENZENSBERGER, A. G. DEMENTIEV,
K. KALCEV, J. PUTRAMENT, VERES P.,
P. ZAREV, J. MARTINKIAVICIUS . 4

ALBERT EINSTEIN, *În mijlocul diagramelor și ecuațiilor,
nu uitați omul !* . 27

BERTOLT BRECHT, *Comentarii la „Viața lui Galilei“* . 32

ION BARBU, *Formația matematică, fragmente* . 40

GEO BOGZA, *Știință și poezie* . 45

GR. C. MOISIL, *Tiulul se pune la sfârșit* . 48

EDMOND NICOLAU, *Cibernetica, un nou umanism* . 64

ROBERT JUNGK, *Viitorul a și început*, reportaj, în românește de Iulia Soare . 75

D. TODERICIU, *O treaptă a rachetelor cu trepte*: Sibiu, secolul 16 . 101

OSCAR WILDE, *Savantul, copilul și sfera*, schiță . 112

DANIIL GRANIN, *Spre centrul furtunii*, (fragment de roman), în românește de Anda Boldur și Ana Gherasim . 115

MIHAIL RALEA, *Actualitatea lui Jules Verne* . 193

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, *Edgar Poe și fantasticul exact* . 209

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, *Paul Valéry : Demnitatea rațiunii și orgoliul „spiritului pur“* . 208

PAUL VALÉRY, *Cimitirul marin, Cîntarea coloanelor, Platanului și alte versuri; Reflexiuni* în românește de Dan Deșliu și Ștefan Aug. Doinaș . 223

Cronica literară

VERA CĂLIN, Martin Eslin: *Teatrul absurdului* . 247

Arte

GEORGE BĂLAN, *Hindemith și știința muzicii* . 255

Idei — Opinii

VIRGIL NEMOIANU și TOMA PAVEL, *Științele exacte în stilistică* . 270

Cadran mondial

Prezentarea artistică : GETA BRĂTESCU

Desen de BENEDICT GANESCU

DIALOGUL ȘTIINȚEI

CU

LITERATURA

ancheta
revistei

secolul 20

Inițiind ancheta de față, redacția revistei noastre a intenționat să organizeze o dezbatere asupra unor probleme pe care desfășurarea vieții contemporane le-a împins în plină actualitate: raporturile științei, și în special al științelor naturii, cu literatura, și anume cu romanul, cea mai răspândită și mai populară formă de expresie literară. Dezvoltarea extraordinară a științei și tehnicii în epoca noastră a sporit puterile omului în asemenea măsură încât utilizarea descoperirilor lor are și poate avea din ce în ce mai mult, repercusiuni care privesc umanitatea în ansamblul ei. Dar tocmai datorită caracterului ei oarecum neutru față de problemele vieții sociale, rezultatele multor cercetări din domeniul științelor naturii pot fi utilizate atât spre folosul omului cât și împotriva lui. Oamenii de știință pot lucra cu inima și cu mâinile curate, descoperirile lor pot, în schimb, să servească unor scopuri criminale. Se știe, de pildă, că grupul de savanți în frunte cu Albert Einstein, care au lucrat în timpul războiului la fabricarea bombei atomice erau însuflețiți de sentimente antifasciste și urmăreau, prin descoperirea lor, să contribuie la răpunerea militară a nazismului. Când victoria aliaților a devenit clară, ei au cerut cu insistență ca bomba să nu fie utilizată împotriva populației nevinovate ale orașelor Hiroșima și Nagasaki. În momentul morții președintelui Roosevelt, intervenită brusc la 12 aprilie 1945, pe biroul acestuia se afla încă scrisoarea lui Einstein care îl prevenea asupra consecințelor monstruoase ale unei explozii atomice. Succesorul lui Roosevelt,

Truman, și consilierii lui, trecînd peste avertismentele și rugămințile savanților, au dat însă mînd liberă militarilor...

Literatura, ca și alte forme ale conștiinței umane, cum sînt științele sociale, are un caracter tendențios. O operă literară militează ea însăși pentru ceva iar atunci cînd nu o face, își trădează esența, rostul și justificarea ei. Mai mult decît atît, s-a observat că un roman de pildă, care este elaborat cu intenția expresă de a ocoli „orice” direcție ideologică se face aproape inevitabil purtătorul unor idei retrograde și dăunătoare. În literatură nu se poate realiza vidul ideologic; părăsirea pozițiilor progresiste face loc implicit pesimismului sau scepticismului social. În aceste condiții literatura contemporană și în special romanul, genul cel mai complex, mai direct și mai fățiș legat de realitate, poate contribui la dezvoltarea conștiinței sociale în spiritul umanismului determinînd ipso facto o opinie favorabilă folosirii raționale a descoperirilor tehnice și științifice. Dar la rîndul ei dezvoltarea științei contemporane nu a influențat oare — evident prin intermediul conștiinței sociale — arta de a nara, de a construi un roman, de a ordona în interiorul lui faptele, de a pătrunde în intimitatea personajelor? Sensibilitatea omului de astăzi nu înregistrează oare totuși o evoluție în care se reflectă, în parte, și contribuția științei și a tehnicii care fac viața mai ușoară, uneori mai palpitantă, alteori mai primejdioasă? Un mare om de știință cum a fost Albert Einstein, înspăimîntat el însuși de energiile pe care fisiunea atomului le pune la îndemîna omului spunea: „Dacă omenirea vrea să supraviețuiască, un nou fel de a gîndi e neapărat necesar”. Oare acest fel de a gîndi și a simți nu se naște astăzi, sub ochii noștri și nu se face oare el simțit prin intermediul unui seismograf atît de sensibil cum este literatura? Marcel Proust încă avea o aprehensiune pentru convorbirile telefonice în care, interlocutorul nevăzut îi dădea senzația neliniștitoare a comunicării cu o lume transcendentă. De atunci descoperiri mult mai uimitoare decît telefonul au solicitat atenția și au pătruns chiar în intimitatea zilnică a existenței umane. Oare fără să producă nici un efect?

Pe de altă parte, dezvoltarea științei și a tehnicii contemporane oferă un exemplu elocvent în privința utilității pe scară foarte largă a unor produse pentru a căror realizare este nevoie de o muncă specializată, de o înaltă pregătire tehnico-științifică. Omul cel mai neinițiat în tainele tehnicii moderne poate folosi în viața de toate zilele aparate dintre cele mai complicate care răspund apelurilor lui la o simplă apăsare de buton sau, în orice caz, la o sumară desfășurare de cunoștințe. Artă nu trebuie să răspundă oare cu atît mai mult cerințelor democrației ale epocii noastre, punînd la îndemîna publicului larg opere care deși create cu înalt rafinament artistic, să poată fi accesibile nu numai unui cerc de „specialiști” și de „esteti”?

Dezbaterile unor asemenea probleme ni s-a părut de mare actualitate și de un interes foarte larg. La ancheta noastră au răspuns o seamă de personalități marcante ale vieții literare

contemporane din mai multe țări, cărora le mulțumim pe această cale, pentru bunăvoința cu care au participat la discuție trimișându-ne în scris, răspunsurile la întrebările noastre. Unele idei exprimate în cadrul acestei confruntări de opinii reprezintă puncte de vedere cu care nu ne putem împăca mai ales în măsura în care ele fac concesii unui spirit de castă al literaților. Dacă spre o pildă nu aducem reproșuri fizicienilor și biologilor pentru că operele lor nu sînt accesibile oricui, vom face întotdeauna asemenea reproșuri literaților ezoterici pentru că algebra sufletului omenesc este o știință pe care oricine o cunoaște înainte de a o învăța mai bine, mai profund, mai autentic din cărți. Deasemeni, vom conveni cu greu că nu există nici o relație între științele naturii și literatură, între aceste forme diferite ale strădaniei omenești, care urmăresc cu mijloace specifice fiecareia cunoașterea universului fizic, social, spiritual în care trăim.

- Ce raport există, după părerea dumneavoastră, între dezvoltarea științelor și arta romanului?
- Cum vedeți problema influenței noulor teorii științifice asupra psihologiei contemporanilor noștri? Eventualele transformări pot duce la discontinuități în istoria sensibilității umane?
- Știința, oricît de abstractă, se află într-o strînsă legătură cu viața și cu tehnica. Oamenii, chiar cei mai puțin pregătiți, folosesc aparate a căror construcție presupune cunoștințe vaste. Oare romanul, care caută o nouă înțelegere a realității, nu se poate folosi de cunoștințe asemănătoare?

Răspund:

ERSKINE CALDWELL, LEONID LEONOV, B. MEILAH, ANGUS WILSON, ROGER CAILLOIS, DANIIL GRANIN, CARLO BERNARI, V. KOJEVNIKOV, H. M. ENZENSBERGER, A. G. DEMENTIEV, K. KALCEV, J. PUTRAMENT, VERES P. P. ZAREV, J. MARTIN-KIAVICIUS

ERSKINE CALDWELL

(S.U.A.)

Întrebările dumneavoastră sînt importante și din această cauză nu mi se pare ușor de răspuns.

● Dezvoltarea științei, noile dimensiuni ale cunoașterii în general, furnizează noile materiale necesare ficțiunii. Fără asemenea materiale noi, ficțiunea ar rămîne statică și fără perspectivă.

●● Trăim într-o epocă a științei și nici o parte a lumii nu poate rămîne departe de influența ei. Extinderea comunicațiilor, de pildă, facilitează confruntarea ideilor și conceptelor despre societate.

●●● Romanul nu ar reuși să-și atingă scopul dacă nu ar explica binefacerile sociale pe care știința le face accesibile tuturor popoarelor.

Ancheta dumneavoastră ar trebui să intereseze scriitorii de prefuturism.

LEONID LEONOV

(U.R.S.S.)

● Știința și arta inclusiv literatura, sînt două aripi ale fruntului culturii. Interacțiunea dintre ele este evidentă și vital necesară. Suocesele actuale, larg cunoscute, ale fizicii, care minulește instrumentul unei gândiri subtile, precise și atotcuprinzătoare, crează o excepțională răspundere și inspirației literare, de cele mai adeseori alit de neorganizată.

●●● După părerea mea, întrebarea nu este exactă. Contemporanii pot fi diferiți prin năzuințele, cerințele lor, chiar prin specialitatea lor. Dar e limpede că descoperirile științifice nu pot să nu înfrumusețeze pe oamenii secolului nostru, măcar în virtutea faptului că aceștia depind de ele sub toate aspectele vieții lor.

●●● Incontestabil că literatura, ca orice alt domeniu de activitate spirituală sau materială a omului, are nevoie de inovație, are nevoie de înnoirea și lărgirea procedeei sale. După părerea mea, inovația în literatură nu constă în căutarea unor forme excepționale și în negarea celor existente, verificate și care au slujit timp de milenii cu succes progresul. Inovația trebuie să caute a sporii valoarea și forța imaginii artistice, să ducă la adîncirea ideii și a subiectului, concomitent cu crearea unor cîmpuri magnetice laterale, sau — vorbind mai simplu și într-un limbaj practic — în cultivarea mai intensă a ogorului literaturii și realizarea unei recolte înfinit superioare de pe terenurile existente.

BORIS MEILAH

(U.R.S.S.)

Aș dori să răspund dintr-odată, concentrat la toate trei întrebările revistei dumneavoastră. Am impresia că ele sînt organic legate între ele și că un răspuns comun poate cuprinde esența problemelor.

În momentul de față apar în diferite țări ale lumii cărți și articole, al căror autori afirmă că în epoca bombelor atomice și a cuceririlor cosmosului literatura și-ar fi pierdut din marea ei însemnătate de altă dată ca forță de cunoaștere a realității.

Practica infirmă părerile acestor sceptici, arătîndu-ne că, în realitate, și literatura și știința servesc în egală măsură cauza măreții a cunoașterii vieții. Cel ce contrapun știința literaturii, sau vorbesc de superioritatea științei în conștiința contemporanilor față de literatură, pornesc de la o concepție greșită asupra esenței artei, a specificului literaturii și artei, a relațiilor dintre „artist” și „gînditor”. În realitate și artei și literaturii îi este proprie prezentarea analitică a vieții, a lumii, a societății. Aș vrea să reamintesc cuvintele lui Pușkin, care definea astfel criteriile de activitate ale unui scriitor: „o cercetare adîncă, conștiințioasă a adevărului și o zugrăvire vie, plină de imaginație.” Într-adevăr, la orice mare romancier găsim îmbinarea între aceste două trăsături: pe de o parte analiza unor fenomene încă neclare, poate chiar misterioase ale vieții, a unor frămîntări ale sufletului omenesc și totodată capacitatea de a zugrăvi lumea înconjurătoare în așa fel încît să ne simțim martori a ceea ce ne este înfățișat în roman, a ceea ce povestește scriitorul.

În epoca noastră, epocă de mărețe cuceriri ale științei și tehnicii, de mărețe descoperiri ale minții omenesti, nu putem să nu constatăm că romanul își lărgeste colosal granițele, îmbrățișează tot mai larg viața. În cîmpul de atenție al romancierilor intră tot ceea ce-l interesează pe omul zilelor noastre, inclusiv cele mai dificile probleme de tehnică, descoperiri speciale de ordin științific. Cred că are perfectă dreptate scriitorul Mitchell Wilson, ale cărui romane tratează cu atîta profunzime și într-o îmbinare armonioasă tema: omul și știința, atunci cînd spune: „Și în știință și în literatură actul de creație nu e numai izvor de bucurie, amestecată cu o doză de risc, e o necesitate riguroasă... Și savantul și scriitorul (...) își găsesc vocația sub imperiul aceleiași forțe care determină floarea soarelui să se întoarcă după mersul soarelui...” Desigur că în această interacțiune reciprocă dintre știință și artă la care asistăm, sălășluiesc unele primejdii pentru artist. Și anume elementul de raționalism poate să slăbească vigoarea generalizărilor artistice, vigoarea imaginilor. Totuși e neîndoielnic că arta viitorului va fi un aliaj minunat între logica și psihologia sentimentelor, o îmbinare între analiza subtilă a vieții înconjură-

toare și zugrăvirea ei poetică, pitorească, plină de relief și vi-
goare. Acest ideal l-au urmărit totdeauna marii scriitori. În viitor
ei își va găsi întruparea în forme tot mai desăvârșite. Laboratorul
de făurire a unei atari arte, în sensul cel mai înalt al acestui
cuvânt, va fi în continuare genul literar cel mai greu, cel mai
complex și mai complicat: romanul.

ANGUS WILSON

(ANGLIA)

În măsura în care am înțeles întrebările dumneavoastră, iată
răspunsurile mele:

● Romancierul se va folosi din ce în ce mai mult de imaginiile,
simbolurile și limbajul descoperirilor științifice. De asemenea, în-
cercând să zugrăvească societatea modernă, va căuta să introducă
oamenii de știință printre eroii romanelor sale. Totuși una din
funcțiile sale va fi, în mod inevitabil, să includă acele mistere care
rămân încă nerezolvate de știință în cadrul general și nearticulat
al atmosferelor operelor sale. Romancierul, care asemenea mie este
un raționalist, nu va uita niciodată că misterul din lume este mai
devreme sau mai târziu susceptibil de o explicație științifică, dar,
totodată, el nu va uita niciodată că pînă cînd explicația va fi dată,
preocuparea sa, ca romancier, rămîne aceea de a înțui sensul tai-
nelor vieții.

●● Da, atitudinea noastră față de lumea înconjurătoare (și im-
plicit cea a personajelor romanelor noastre) se deosebește de cea
din anul 1848, tot așa cum atitudinea din 1848 se deosebea de cea
din 1789, cea din 1789 de cea din 1649 ș.a.m.d. Romancierul care
nu reflectă acest lucru nu poate fi considerat modern; dar, pentru
că a venit vorba, vreau să reamintesc că nu toată lumea este „mo-
dernă”: romanele noastre pot include multe personaje a căror sen-
sibilitate mai este încă cea de la 1848, ba chiar de la 1649.

●●● Nu. Cred că aceasta este o analogie falsă. Deși romanul este
legat de societate și obiectiv de dezvoltare socială, este și va ră-
mîne o viziune personală. Desigur tehnicienii pot fi instruiți ca să
ne dea sute de imitații ale operelor lui Tolstoi, Sartre, Balzac, James
Joyces, Hemingway și alții. Firește imi pot chiar închipui că în
viitor s-ar putea construi mașini care să facă lucrul acesta atît de
bine încît să poți comanda un roman de Tolstoi despre filaturile de
bumbac din Mississippi și să obții o imitație foarte bună — dar
cine are nevoie de așa ceva? Dorim o artă vie și aceasta nu poate
fi creată decît de romancieri vii.

ROGER CAILLOIS

(FRANȚA)

● Mi se pare că nu există nici un raport direct sau chiar indi-
rect între dezvoltarea științei și arta romanului; drept dovadă stau epo-
cele de glorie ale romanului chinez, indian, grec, roman, care nu

coincide nicidecum cu momentul în care s-a dezvoltat știința chineză, indiană, europeană antică. Aceeași observație se impune pentru romanele alegorice ale evului mediu creștin și romanele galante sau mitologice ale secolului al XVII-lea.

Și invers, știința arabă, totuși prima în lume la vremea ei, n-a favorizat apariția niciunei mari opere romanești.

Mai rămân romanul polițist, romanul de anticipație și romanul științifico-fantastic. Dar acestea sînt romane cu caracter științific sau care au știința — reală sau presupusă ca atare — drept obiect. Este vorba de o influență a științei asupra conținutului romanului nu asupra artei romanești, ceea ce este cu totul altceva.

Desigur, în cazul special al literaturii științifico-fantastice, se întimplă ca tema operei să influențeze întreaga ei structură. În acest caz se poate întimpla ca într-adevăr o disciplină științifică precisă să influențeze tehnica romanului — paradoxul spațiului și timpului așa cum reiese din topologie, pe de o parte, și a teoriilor relativității pe de altă parte. Asemenea opere sînt rare și greu accesibile. Ele sînt dealtfel excepții într-un domeniu cel mai adesea infantil. În afară de aceasta ele sînt de obicei scrise de savanți eminenți care se amuză scriindu-le pentru a se odihni de cercetările lor abstracte. Aici, da, există o influență a științei celei mai teoretice asupra artei, nu spun asupra artei romanului ci a povestirii. Așa că acest caz mi se pare unic în toată istoria literaturii. Și rămîne dealtfel aproape necunoscut și fără influență asupra literaturii romanești obișnuite.

●● Nu cunoașterea și mai ales cea științifică ci moravurile au o influență asupra sensibilității și psihologiei. Nici Kepler, nici Newton, nici Lavoisier, nici Mendeleiev n-au schimbat sensibilitatea nimănui. În ceea ce privește o eventuală discontinuitate în istoria sensibilității umane, — îmi închipui dealtfel cu greu ceea ce ar putea însemna așa ceva, — totul depinde, se-nțelege, de unitatea de timp aleasă: cîțiva ani, o generație, un secol. Mă tem că istoricul nu poate să constate decît continuități cu evoluții mai mult sau mai puțin rapide, unele imperceptibile, altele precipitate.

În orice caz tocmai romanele sînt acelea care fac să se schimbe sensibilitatea (la fel ca pictura, poezia și muzica, de altfel). Cazul cel mai evident este cel al lui J.J. Rousseau. Cititoarele romanului *La Nouvelle Héloïse* și-au alăptat singure copiii în loc să-l dea pe mîna doicelor cum făceau înainte de a citi cartea. Și nu mai vorbesc de sinuciderile care au urmat apariției lui Werther, etc. (Atitudinea științifică este în mod necesar prea desfăcută de uman, cum ar spune Valéry, pentru ca rezultatele care decurg din ea să poată impresiona o sensibilitate eliminată de la început, prin regula jocului).

●●● Romanul actual nu urmărește o nouă percepție, ci o nouă expresie a realității perceptibile și perceptibilă prin intermediul simțurilor. Lucru de care știința se îndepărtează tocmai din ce în ce mai mult, — ea care are nevoie de instrumente extraordinar de puternice, de obiective și de asemenea natura încît informațiile pe care le comunică nu mai sînt uneori exprimabile prin limbaj ci impun să se recurgă, pentru interpretarea lor, la un simbolism ma-

tematic. Cind romancierul vrea să fie tot atît de obiectiv ca obiectivul unui aparat fotografic şi să nu înregistreze decît ceea ce vede, el se înşeală sau ne înşeală pentru că el nu este un aparat ci fotograful care-şi alege după plac subiectele, cadrele şi unghiurile de vedere (uneori acrobatice). Această preînsă obiectivitate ştiinţifică nu este cel mai adesea decît o subiectivitate extremă şi deghizată, arbitrară, fragmentată şi nestăvilită care decupează la infinit realitatea exterioară, pînă ce aceasta pierde orice sens şi orice consistenţă, ca şi atomii disociaţi.

DANIIL GRANIN

(U.R.S.S.)

Fizica modernă (şi poate că nu numai fizica) a schimbat în multe privinţe reprezentările omului despre lumea înconjurătoare. Ea a desfiinţat ideea comodă a timpului şi spaţiului mecanic, şi chiar şi masel, i-a dat un caracter relativ, arătînd valoarea electronului şi ca particulă şi ca undă.

— Dar cum se poate aşa ceva? se întrebă un nefizician.

— Se poate, uite aşa, îi răspunde fizicianul, şi nu trebuie să facem nici un fel de analogii şi nici să aplicăm criteriile obişnuite, criteriile clasice ale lumii cu trei dimensiuni.

Fizicianul o spune uneori cu un aer puţin dispreţuitor, alteori cam enervat, căci s-a plictisit de această tendinţă pe care o manifestă profanii de a reduce totul la lumea obişnuită, sensorială, de a accepta numai ceea ce poate fi văzut, măsurat şi desenat.

Dispute de acest fel au depăşit de mult zidurile universităţilor. Astăzi fizicienii sînt o forţă de seamă a societăţii, iar omul de rînd s-a obişnuit în ultimele decenii ca vechile sale reprezentări despre lume să nu mai corespundă realităţii. În felul acesta s-a schimbat felul de a gândi al omului şi mai ales s-a schimbat imaginaţia omului, s-au extins graniţele fanteziei lui. Ceea ce spun se referă nu numai la faptul că materialul din care-şi soarbe izvoarele imaginaţia s-a îmbogăţit, dar s-a schimbat însuşi sistemul, lumea fanteziei scriitoriceşti. Lucrul este valabil nu numai pentru romanele ştiinţifico-fantastice.

Altele au devenit şi relaţiile dintre raţional şi iraţional în ştiinţă, ceea ce desigur nu a putut să nu se reflecte şi în artă. Mult timp am avut o atitudine prea rigidă, prea duşmănoasă faţă de raţionalism în artă. Se socotea, pe de-o parte că raţionalismul distruge arta, pe de altă parte că inspiraţia, emoţiile, sentimentele, vin în contradicţie cu procesul de cunoaştere. Cu ani în urmă bine-cunoscutul savant rus Timiriazev a remarcat că arta şi ştiinţa s-au despărţit odată cu apusul Eladel, dar că ele vor trebui să se întîlnească din nou, să se contopească într-un singur torrent, într-o epocă de maximă dezvoltare a civilizaţiei. Am impresia că această vreme nu este atît de departe.

Elementul raţional a deţinut şi va deţine (în orice caz trebuie să deţină) un loc tot mai important în creaţia scriitorului, în primul

rind, pentru că artistul vremii noastre nu poate rămâne în afara marilor descoperiri științifice. Metodele științei contemporane și-au dovedit marea lor eficacitate ce nu poate fi trecută cu vederea. Elementul rațional nu exclude de loc lumea sentimentelor, a emoțiilor, dimpotrivă ele se armonizează perfect, fecundându-se unele pe altele. Să ne amintim numai de Brecht și să căutăm a-i înțelege popularitatea crescândă.

Cercetările în adâncime duc întotdeauna la dezvoltarea unor noi contradicții. Același lucru se poate spune și despre scriitor care este un cercetător al vieții și firii omului. Rezolvări lineare astăzi nu mai pot exista. Totul a devenit complex și dialectic. E incontestabil că microcosmosul, microstructura sentimentelor, faptelor, gândurilor omului sînt legate de macrocosmosul vieții întregii societăți. Cercetările astronomilor care studiază universul se înfîlșesc cu ale fizicienilor, care examinează particulele elementare.

Una din calitățile umane cele mai prețioase este forța omului de a crea. Ea leagă între ei oamenii de cele mai diferite categorii, ea poate năruî zidurile ridicate de prejudecăți, ea generează idealuri sociale și morale înalte. Această temă a creației umane pe mine, personal, mă preocupă îndeosebi cînd își găsește afirmarea în creația omului de știință. Eroismul acestui nou tip de om este din păcate insuficient prezentat de literatură. E adevărat că despre oamenii de știință se scrie astăzi mai mult decît altă dată, dar nu atît cît ar fi necesar. Nu este vorba de a face neapărat din omul de știință erou de roman. Dar trebuie să reținem că în omul de știință găsim un simbure din acel om al viitorului în care ne punem atîtea speranțe și pentru care trăim și muncim cu toții.

Nimeni nu poate prevedea care este exact viața pe care o va avea copilul de astăzi. Dar e limpede că fiecare părinte vrea ca vîstarul lui să fie un om cinstit, folositor, cu idealuri nobile. Poate că nici scriitorul nu-și dă întotdeauna seama, care este stimulul cel-l împinge să scrie o nouă carte. Dar sînt ferm convins că orice scriitor trebuie să știe unde vrea să ajungă în cele din urmă și trebuie să-și ia răspunderea pentru vîstarul său. E răspunderea în fața viitorului, în fața a milioane de cititori existenți sau încă nenăscuți. De dragul acestei răspunderi și a luptei pentru fericire merită să trăiești.

CARLO BERNARI
(ITALIA)

Înainte de-a încerca un răspuns global la cele trei întrebări, o simplă observație: în aceste întrebări își găsesc ecou vechile dispute care au avut loc în secolul trecut, asupra raporturilor dintre artă și filozofie; pentru că „științificul” pus în relație sau opoziție cu arta, era pe atunci filtrat de gîndirea filozofică, principală antagonistă sau presupusă sistematizatoare a gîndirii științifice. Dar de cîteva decenii încoace, datorită dezbaterilor din Occident asupra artei angajate, s-a instaurat o altă corelație: artă-

politică, întru rezolvarea căreia încă se mai discută, în timp ce ne asaltează o altă problemă, cea privitoare la raporturile dintre artă, știință și tehnologie.

Nu e vorba de niște discuții sterpe; ele determină întotdeauna confruntări și verificări indispensabile artistului în raport cu cultura timpului său. Și aș mai adăuga că, dimpotrivă, ar fi suspectă tocmai pretenția de-a evita asemenea discuții, apelându-se la motive estetice; deoarece atunci când nu știi sau nu răspunzi la problemă, se poate emite bănuiala că arta pretinde să se distileze singură, propunându-și drept scop un formalism abstract. Autonomia înțeleasă în felul acesta, înseamnă stagnare, academism (chiar dacă se revoltă împotriva unor forme în favoarea altor forme) și moarte.

Cu toate acestea, trebuie avută grija să nu instaurăm de la bun început o ierarhie a valorilor, datorită căreia arta, ca pură uzufructuară și consumatoare, să se trezească pe ultimul loc, la coada altor discipline. Într-un asemenea caz, eteronomia artei devine o aservire instrumentală unui scop sau altuia.

E necesar să punem din nou problema, dar în alt mod, și anume: dacă artele, ca și politica, ca și științele sau tehnologia, sint sau nu momente ale unei aceleiași culturi; și în caz afirmativ — ceea ce e evident pentru toată lumea — dacă progresul uneia din aceste discipline corespunde progresului tuturor celorlalte, ceea ce desigur poate da naștere unor controverse.

Evident că, în timp ce științele, politica, tehnologia pot să și ignore în cercetările și aplicațiile lor ceea ce se petrece în lumea artelor, acestea din urmă nu se pot de loc răzbuna printr-o aceeași indiferență. Mai ales romanul care, dintre toate artele, absoarbe cea mai mare cantitate de experiențe provenite din cele mai felurite direcții. Din catalogul corăbiilor, ca și din fierăria lui Vulcan (din Iliada; dar un elenist pe cât de ilustru, pe atât de uitat, Pericle Perali — cu care am întreținut citva timp relații de prietenie — m-a învățat că, despuindu-l vocabularul de mitologismul dominant, Homer poate fi recitat în întregime ca un catalog al meseriilor), de asemenea din Goethe, din Balzac, din Zola — pentru a cita numele cele mai des întâlnite în asemenea exemplificări — se pot extrage noțiuni meșteșugărești, științifice, politice, precum și elemente de sociologie sau etnologie.

În mod greșit avem mereu înclinația să vedem în acest uzufruct un soi de subordonare; ca și cum arta, redusă la un rol subaltern ar trebui să accepte orice limitare sau condiționare. Precizez imediat că aceasta nu mă scandalizează de loc; mă limitez doar la respingerea ca neartistică, a produsului ce mi se înfățișează cu viza disponibilității pentru orice conținut. Pe asemenea reziduuri se bazează arta industrializată (cândva se spunea: comercială). Dar nu vreau să resping astfel întreaga artă cu evidente reverberații științifice sau tehnologice, filozofice sau religioase, ale timpului în care a fost creată.

În primul rând ar trebui să stabilim dacă și când arta reușește să se elibereze de acel haos de noțiuni dispartate, care prin interacțiunile dintre ele, îl condiționează pe om și pe artistul din el.

Haosul acesta — scria acum vreo sută de ani marele istoric și critic literar Francesco De Sanctis — e ceva respectabil, cu o amprentă istorică foarte interesantă, și știința nu și-a spus încă ultimul cuvânt asupra acestei anterioare lumi de elemente în fermentație. Și arta își are lumea sa anterioară, geologia sa, o știință sui generis, care nu e critică și nici estetică. Estetica apare când apare forma, în care s-a situat, s-a topit lumea aceea (adică haosul respectiv). Și ar mai fi încă ceva de precizat (ceea ce știu astăzi până și liceenii chiar dacă uneori ne prefacem a uita) că, pentru De Sanctis această formă nu e frumosul, veșmîntul, lumina, vîlul, cuvîntul, imaginea care îmbracă, quasi ornament sau aparență de conținut; ci e generată ea însăși de către conținut.

Un catalog exact al materialelor și al noțiunilor prezente în lumea anterioară artei și în care arta însăși își lasă depozitele ei active și cîteodată detritale sale inerte, — nu ne-ar fi de prea mare folos. În lumea care o precedează, arta găsește în primul rînd opere de artă și numai după aceea supraviețuirii mitologice, printre credințe religioase și fărîme de superstiții; găsește reziduuri de fizică clasică amestecate cu noțiuni de fizică nucleară; megameri pentru industria plastică și acizi nucleici pentru reproducerea în laborator a temelurilor biologice ale vieții; găsește lupte politice, lupte de clasă și naționale, în timp ce omul cucerește spațiul, revoluționînd concepția despre acesta din urmă; rămășițe de psihologie tradițională lincezînd printre căutări psihanalitice și fenomenologice... Un haos, tocmai, al limitelor: între care limite arta (în particular literatura și în speță romanul) se situează ca activitate al cărei scop e anihilarea acestor limite, cu conștiința acestei anihilări.

VADIM KOJEVNIKOV

(U.R.S.S.)

● În primul rînd este important să știm în mîinile cui se află știința și căror scopuri servește ea. După cum este important să știm de pe ce poziții se creează opera de artă și cui servește ea. Știința nu poate fi despărțită, ruptă cu totul de artă. Marile descoperiri științifice intră în conștiința artistului ca o parte a realității, pe care el o cunoaște și și-o însușește. Totodată însă ar fi cam ciudat să stabilim o corelație directă între descoperirile științifice și progresul artei. Bomba cu hidrogen n-a dus, după cît știm, la o ridicare a nivelului literaturii. Legătura ce s-ar putea stabili între artă și știință în conștiința artistului nu are un caracter arbitrar. Cercetarea realității și crearea ei sînt două domenii cu totul diferite. Omul contemporan nu poate fi străin de cunoștințele științifice elementare. Mai ales în țările socialiste știința a căpătat o forță uriașă cum nu a cunoscut niciodată în istorie, ea participă la viața oamenilor, ea s-a încadrat în conștiința omului contemporan. În genere am putea spune că știința pătrunde tot mai mult în viața omului în zilele noastre, în cele mai diferite domenii de activitate.

●● Diferitele descoperiri științifice luate în parte nu pot înfrui diferitele individualități umane în parte, dar diferitele descoperiri științifice pot influența conștiința, psihologia colectivității. Să luăm, de pildă, ultimele cuceriri ale științei în domeniul microcosmosului și macrocosmosului. E interesant de urmărit cum anume recepționează societatea aceste descoperiri. În acest plan psihologia nu poate fi despărțită de ideologie. Noi socotim că ultimele realizări ale gândirii umane în domeniul cosmonauticii subliniază și mai mult măreția și libertatea omului, pe cînd burghezia este înclinată să sublinieze micimea omului în fața macrocosmosului, să considere aceste descoperiri ca un pas spre acapărarea altor planete. Sarcina scriitorilor progresiști este de a arăta cum omul devine stăpîn al lumii, stăpîn peste tehnică.

●●● O sumă de cuceriri de ordin tehnic contribuie la răspîndirea unor noi forme de artă, la popularizarea realizărilor de ordin artistic. Astfel am putea cita diapozitivele, microfilmele care ne ajută să cunoaștem manuscrise rare, tablouri pe care altfel nu le-am putea vedea. Realizările ciberneticii, metoda statistico-matematică de analiză a limbii unui scriitor ne îngăduie să realizăm într-un timp mult mai scurt cercetări pe care altfel ar fi fost poate nevoie de 20—30 de ani (de exemplu un dicționar al lui Pușkin). Dar nici fotocopiile nu sînt opere de artă, nici mașina cibernetică care poate scrie versuri nu va crea opere care să concureze cu cele ale lui Pușkin sau Byron. Numai talentul uman poate făuri cu adevărat arta. De aceea talentul trebuie să fie cultivat cu grijă. Nu putem preciza nici exprima în formule cum anume se naște o operă genială, dar numai geniul poate descoperi căi noi în artă, poate găsi noul în vechi și poate înnoi vechiul.

Eu sînt împotriva acelor scriitori care fără să fi realizat ceva cu adevărat nou în literatură, un fenomen nou literar, se grăbesc să distrugă ceea ce a fost creat timp de secole, a rezistat la verificarea vremii și a devenit exemplu de înaltă artă pentru generații de-a rîndul. De obicei asemenea oameni nici nu promit măcar să creeze ceva neobișnuit și-și cheltuesc toată energia pentru a distruge... ceea ce de fapt nu poate fi distrus. După părerea mea tinerii noștri scriitori ca Baklanov, Bondarev fac foarte bine apelînd la moștenirea unor clasici ca Cehov și Bunin.

Problema principală pe care trebuie să ne-o punem este: pentru ce anume scriem?

Scopul nostru este de a înfrui un număr cît mai mare de cititori, dacă se poate chiar poporul în întregimea lui, astfel încît arta să devină o armă de luptă pentru scopuri înalte, pentru noi, scriitorii sovietici, o armă pentru înfăptuirea societății comuniste. Arma aceasta trebuie să fie cît mai perfectă și fiecare dintre noi trebuie să lupte pentru a-i asigura această perfecțiune.

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

(R.F.G.)

● Teoretic este ușor să spunem pe nume acestui raport, el se numește analogie. În măsura în care operele științifice și operele literare sînt simultane nu numai sub aspect exterior, ci și interior, ele fac dovada unei conștiințe ajunse și într-un caz și în celălalt, la același grad de dezvoltare, la aceeași capacitate de reflectare. Practic trebuie să constatăm că cea mai mare parte a producției de romane de azi nu este simultană cu știința avansată, că deci e anacronică. Ceea ce este considerat azi drept realism corespunde stării de conștiință de pe la începutul secolului al nouăsprezecelea; adică aproximativ evoluției mașinii cu aburi (nu reactorului), astronomiei luminii (nu radioastronomiei), lingvisticii istorice (nu structuralisticii) etc. Dar cele mai avansate opere literare au atins intelectualitatea nivelului științei moderne. Dacă însă nimeni nu face reproșuri fizicienilor și biologilor că operele lor nu sînt ușor accesibile oricui, operelor literare li se pretinde în mod absurd să devină consumabile în mod general și fără opoziție.

●● Cunoașterea științifică exercită consecințe uriașe asupra conștiinței oamenilor, dar aceste consecințe apar cu mari întârzieri. Această influență este un proces sigur, deși pretinde vreme foarte îndelungată. (Exemplu: calculul diferențial, accesibil doar unui mic număr de creiere acum două sute de ani, este astăzi înțeles de elevii de 16 ani). Operele literare se comportă în același fel. Salturile de conștiință pe care le includ ele nu apar simultan cu ele, ci după trecere de timp.

●●● Această trecere de timp este periculoasă. Ea poate deveni chiar mortală. Ea reprezintă o problemă morală de prim ordin. Dispozitivele pe care le pune la dispoziție știința, nu sînt înțelese de cei care le folosesc. (Exemplu: bomba atomică e considerată în parte și azi de cei care o posedă drept o armă, cînd în realitate ea este sfîrșitul tuturor armelor). Fără îndoială că literatura are ca sarcină să acționeze împotriva acestor inerții și rămîineri în urmă ale conștiinței.

A. G. DEMENTIEV

(U.R.S.S.)

Ancheta întreprinsă de revista Secolul 20 are, desigur, în vedere raportul dintre dezvoltarea literaturii și dezvoltarea științelor naturii și a celor fizico-matematice. Există o știință a cărei înțelegere asupra literaturii și a conștiinței umane este uriașă și absolut incontestabilă. Această știință se numește marxism-leninismul. În ce privește raportul dintre dezvoltarea științelor naturii, a științelor exacte și dezvoltarea literaturii, problema după părerea mea prezintă, evident, complexitatea ei.

În primul rînd se iese întrebarea care a fost raportul dintre ele altădată?

De pildă, în țara noastră dezvoltarea literaturii a înregistrat o colitură radicală după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. De asemenea și literatura română a cunoscut o transformare hotărâtoare după eliberarea României de sub jugul fascist. A jucat știința vreun rol în aceste procese de înnoire ?

Problema se mai poate pune și altfel. Și în țările socialiste și în țările capitaliste, în ultimele decenii, cibernetica, fizica atomică, studiul cosmosului au înregistrat mari succese. Literatura și arta se dezvoltă în aceste țări după căi proprii, diferind în multe privințe de la țară la țară. Cu alte cuvinte dacă putem vorbi de o înriurire a dezvoltării științei asupra literaturii, acest proces se realizează pe căi mijlocite, adeseori complexe, cu ajutorul filozofiei, a conștiinței și gândirii sociale. Excepție se poate face doar pentru literatura științifico-fantastică.

Cauzele principale care determină schimbările ce au loc în literatură și în artă (inclusiv romanul) trebuie căutate în istoria societății, în structura ei, în comorile sociale care duc la transformarea lumii.

Desigur, teoriile științifice, descoperirile de ordin științific își exercită înriurirea asupra psihologiei, conștiinței, dezvoltării spirituale a omului din zilele noastre. Zborurile cosmice, folosirea energiei atomice, operațiile uluitoare pe care le pot realiza mașinile de calculat etc., nu ne pot lăsa indiferenți. Ele influențează în mod incontestabil gândurile și sentimentele contemporanilor noștri.

Dar se pune și problema cum anume se exercită această înriurire. S-au scris multe pagini, multe articole în care s-a spus că se schimbă ritmul, viteza de gândire și de înregistrare a vieții, că întreaga viață spirituală a omului devine mai dinamică. Mă cam îndoiesc de justetea unor atari puncte de vedere. Eu, personal, nu socot că ar exista vreo legătură între descoperirile științifice contemporane și formele psihologiei umane.

După părerea mea teoriile și descoperirile științifice moderne își exercită înriurirea într-un alt chip. Ele întăresc mândria noastră în fața genului omenesc și totodată ne fac să ne gândim la răspunderea pe care o avem ca aceste descoperiri ale științei să nu fie folosite împotriva vieții. De altfel înriurirea exercitată de descoperirile științifice diferă nu în funcție de conținutul lor, ci de situația socială și poziția oamenilor care le folosesc. Într-un fel înriuresc succesele științei pe cei ce construiesc socialismul și privesc cu încredere viitorul omenirii, în alt fel influențează ele pe cei care, în lumea capitalistă, sînt sclavi al pesimismului și al disperării. Într-un fel se exercită această înriurire asupra celor ce luptă pentru pace și în alt fel asupra celor ce îndeamnă la război.

E limpede că literatura (inclusiv romanul, desigur) este într-un continuu proces de dezvoltare. Ea cucerește forme noi, noi posibilități de zugrăvire a lumii, de exprimare, de contact cu cititorul. Trebuie să ținem seama de faptul că în afară de inovație mai există și pseudoinovație, că nu putem socoti ca învechite romanele lui Lev Tolstoi, Dostoievski, Mihail Sadoveanu sau versificația clasică. De asemenea căutarea formelor noi nu poate fi

redușă la „dinamică”, la desființarea subiectului sau la înlocuirea omului în opera literară prin obiecte.

Și futuriștii, la vremea lor, propovăduiau dinamismul, construcțiști lansaseră cîndva lozincă „obiectului”, iar formalii propuseseră renunțarea la subiect. Și ce a rămas din toate aceste experiențe ale lor? Mult zgomot pentru nimic. Oare nu aceeași soartă așteaptă așa-numitul „roman nou” francez sau arta abstractă?

KAMEN KALCEV

(R. P. BULGARIA)

Secolul nostru se caracterizează în primul rînd prin transformări sociale adînci în viața omenirii, care se orientează spre comunism. Aceste prefaceri sînt de neconceput fără participarea științei — mă gîndesc la acel imens progres tehnic pe care l-a realizat omenirea în ultima vreme, mai cu seamă după al doilea război mondial. Știința pătrunde adînc în modul de viață al omului de astăzi, fapt caracteristic îndeosebi omului din comunitatea noastră socialistă. Bine înțeles, și literatura, îndeosebi literatura realismului socialist care reflectă procesul complex ce are loc în viața poporului, nu poate să nu țină seama de această dezvoltare a științei. Literatura trebuie să meargă și ea în pas cu întreaga dezvoltare a vieții. Se schimbă nu numai mijloacele limbii, dar și viziunea scriitorului; atitudinea lui emoțională față de fenomenele din jurul său este acum alta. Dacă odinioară, o călătorie prin Europa cu poștalionul necesita luni de zile, astăzi nu e decît o problemă de ore, chiar de clipe. Nu se poate ca aceste schimbări din viața omului, aduse de impresionantul progres tehnic, să nu se răstîrîngă asupra structurii sale sufletești, asupra percepției și emoțiilor sale, asupra viziunii, prin urmare și asupra manierei sale artistice; iar aceasta fără ca el să fie nevoit să nesocotească marile înfăptuiri ale înaintașilor săi clasici, care trebuie să constituie temelia, momentul de plecare primordial pe calea grea și plină de răspundere a procesului de creație.

Spuneam că descoperirile științifice influențează psihicul omului de astăzi; se înțelege, însă, că factorul hotărîtor pentru formarea conștiinței sale într-un sens ori altul îl constituie relațiile de producție, orînduirea social-politică, direcția în care sînt folosite forțele de producție. În lumea noastră, știința constituie o necesitate vitală pentru construirea socialismului și a comunismului, pînă la eliberarea deplină a omului de orice dependență economică, pînă la conceperea libertății ca o „necesitate înțeleasă”, după expresia lui Engels. În acest sens știința îndeplinește un rol revoluționar în viața omului. Ea grăbește schimbările din conștiința sa, o împinge înainte cu forță și ampleare neobișnuită. Literatura și îndeosebi romanul sînt chemate a juca un rol imens în răspîndirea acestui adevăr, care este ziua de mîine a omenirii.

JERZY PUTRAMENT

(R. P. POLONĂ)

● După părerea mea nu putem stabili vreo legătură directă între dezvoltarea literaturii și dezvoltarea tehnicii. Dintre toate descoperirile de ordin tehnic numai patru cred eu au avut o înrîurire directă asupra artei. În primul rînd fotografia care a răpit picturii un cîmp vast de acțiune, — mă refer la redarea documentară a peisajului, a obiectelor, portretelor oamenilor etc. În al doilea rînd cinematograful, care a înrîurit puternic teatrul și în parte și romanul. În al treilea și-al patrulea rînd — radioul și televiziunea care și ele au înrîurit poezia, proza și dramaturgia, dar deocamdată într-o măsură mai mică decît cinematograful.

Dezvoltarea psihologiei nu merge paralel cu cea a literaturii. Psihologii din zilele noastre apelează nu arareori la literatură pentru a găsi descrierea unor fenomene pe care încearcă să le analizeze. De pildă, Freud a căutat în operele tragicilor greci fenomene pe care a încercat să le explice din punct de vedere științific. Să ne gîndim numai la complexul lui Oedip. Am putea spune că în genere literatura merge înaintea științei care-și propune disecarea sufletului uman.

Literatura este legată de viață prin observația directă a fenomenelor ei. Dacă scriitorul ar studia mai întîi un manual de psihologie sau sociologie, iar după aceea s-ar apuca să caute și să aleagă exemple din viață, inevitabil ar cădea într-o primejdie din cele mai mari, în dogmatism, în schematism...

Minunatele descoperiri pe care le fac diferitele ramuri ale științei contemporane: cibernetica, astrofizica, fizica pură, biologia etc., pot deveni material pentru literatură, pentru roman, dar nu-l pot schimba caracterul.

●● Nu cred că putem vorbi de o legătură directă între știință, tehnică și psihologia omului.

În primul rînd trăsăturile primare ale personalității umane sînt legate strîns de biologia lui, deci nu se pot schimba practic foarte mult.

În al doilea rînd trăsăturile secundare ale psihologiei individului sînt determinate de existența lui socială. Știința și tehnica pot înrîuri numai atunci sufletul omului cînd datorită lor au avut loc schimbări în relațiile de producție și apoi și în orînduirea socială. Așa, de pildă, folosirea energiei atomice va putea înrîuri sufletul omului numai atunci cînd se va schimba întregul fel de viață, adică în societatea comunistă și nu înainte.

Pînă la această dată cele mai îndrăznește teorii și cele mai mari descoperiri nu numai că nu vor putea înrîuri psihologia omului, dar adeseori nici nu vor putea fi înțelese în toată adîncimea lor chiar de oameni cu înalt nivel cultural. Știința contemporană se află la un nivel de specialitate mult prea înalt pentru a putea deveni accesibilă unui cerc foarte larg de oameni, fie ei chiar foarte culți, fie ei chiar oameni de știință, dar specializați într-un alt domeniu.

Să luăm un exemplu. Teoria lui Einstein este cunoscută de peste patru decenii. A exercitat ea vreo înfriurire asupra literaturii? Citeva comedii și câteva foiletoane destul de slabe. Dar asupra psihologiei oamenilor? După părerea mea n-a exercitat nici o înfriurire.

Bomba atomică poate avea o înfriurire mai rapidă: poate crea panică, în cazuri izolate chiar stări de psihoză acută. Dar socot că e vorba mai mult de o excepție decît de o regulă.

●●● Literatura se dezvoltă nu în funcție de dezvoltarea fizicii sau a ciberneticii moderne (lucrurile valabile și pentru roman), ci în funcție de dezvoltarea societății contemporane, de ridicarea nivelului ei cultural și de exigențele cititorilor față de scriitori.

Literatura (inclusiv romanul) se dezvoltă pentru că cititorul cere și caută mereu ceva nou. În această trăsătură rezidă una dintre contradicțiile cele mai acute ale literaturii contemporane. Poate ea rămîne eterogenă? Trebuie ea să devină o specialitate îngustă, accesibilă unuia cititor de înaltă calificare pentru a fi astfel pe placul cititorului celui mai exigent? Trebuie ea să fie accesibilă pentru toți oamenii din societatea modernă, indiferent de specialitate? Sau trebuie să fie și una și alta? Putem noi comuniștii accepta împărțirea literaturii în literatură de înaltă specializare și literatură pentru mase?

Sînt întrebări foarte serioase și foarte importante pentru fiecare scriitor din țările noastre.

VERES PÉTER

(R. P. UNGARĂ)

● Exact aceleași relații care au existat în toate epocile între științele naturii și cunoștințele tehnice pe de o parte, și poeți și scriitori pe de altă parte. Pentru unii, aceste relații au fost mai cuprinzătoare, mai bogate, pentru alții, mai reduse, mai slabe. Cred însă că nu aceasta îl deînește pe scriitor, ci ceea ce un scriitor sau un poet extrage din aceste relații. Științe ale naturii — autentice sau socotite ca atare — au existat și pe vremea lui Homer, tot astfel cum au existat și pe atunci muncă și tehnică. Să ne gândim doar la acel fragment din Iliada în care Achile planuește fărîmarea unui nou scut: punîndu-l la lucru pe Hefalstos, Homer ne prezintă viața grecilor din epoca respectivă, precum și aspectele principale ale activității de fiecare zi. Consider acest episod al Iliadei drept cel mai frumos și mai plin de semnificație, important și ca fapt de cunoaștere, deoarece doar atît știm în realitate despre viața socială cotidiană a grecilor, despre felul lor de a munci. Episodul este nemuritor și din punct de vedere poetic. Scriitorul și, în special romancierul, fiindcă despre el e vorba, poate scrie despre orice, dar absolut orice: despre cer, pămînt, oameni, animale, plante și mașini, despre soare, lună, stele, despre tainele cosmosului, despre misterul instinctelor umane, despre răz-

boale și revoluții, despre univers și tot ce e viață. Singura condiție este că toate acestea să fie înfățișate cu artă, să fie bune, frumoase, adevărate.

Între scriitor și temă există un raport dialectic, firește cînd e vorba de un scriitor autentic, care nu va putea scrie bine decît despre lucrurile care-l pasionează, exercitînd o puternică influență asupra lui, punînd stăpînire pe gîndurile lui și pentru a căror redare dispune de capitalul necesar de idei și cunoștințe și, bineînțeles, de viziune; într-un cuvînt, despre tot ceea ce în sufletul și conștiința sa se poate transforma în artă. Cu ajutorul inspirației, deci, se poate „demonstra” și valorifica în opera de artă concepția despre lume a creatorului și chiar și apartenența sa politică. Dacă această apartenență e socialistă, ea se va reflecta ca alare și în opera de artă. Experiența, concepțiile și viziunea personală devin deci „cauză comună obiectivizată.”

●● Dacă fiecare dintre noi putem exercita o influență asupra semenilor noștri, asupra tuturor, cu alit mai virtos poate exercita o asemenea influență Știința — știința aproape „miraculoasă” — asupra oamenilor de azi și mai ales asupra celor de mîine, care sînt puși în fața unor probleme insolubile sau aproape insolubile. Aceasta demonstrează în mod vădit că tensiunea dintre universul nostru intelectual și manifestările instinctuale departe de a scădea, crește. La figurat vorbind, putem spune că oricît de generalizate ar fi cunoștințele științifice, cel mai cult pedagog nu e scutit de surpriza ca proprii săi copii să fie răi, medisciplinați, înclinați spre acte huliganice, refractari eforturilor educatoare, sau ca sexologul să fie înșelat de soție, etc., etc. Tocmai aceste sau și aceste lucruri îl conving pe om că trebuie să meargă înainte pe calea problemelor nesoluționate încă.

●●● La chestiunea aceasta am răspuns, în esență, în prima parte a anchetei. Scriitorului îi este totul permis și poate totul. Întrebarea, însă, este numai dacă... dar cred că nu e cazul să mă repet. Părerea mea este că poate deveni substanță de roman orice este realitate, trecută sau viitoare, nu numai ceea ce avem în fața noastră, ci și tot ceea ce își face apariția în spiritul și închipuirea noastră. Cu condiția, bineînțeles, ca scriitorul să fie la înălțimea acestora. În romanele lui Balzac și Dickens, se călătorește cu poștalionul, pe vremea lui Pușkin și Gogol, cu troice boierești, pe vremea lui Jókai, cu rădvane cu patru cai. În romanele de azi, se călătorește cu automobilul, cu avionul, iar în cele de mîine, poate se va călători cu racheta. Oare, a exercitat aceasta vreo influență asupra calității, a măiestriei sau asupra vreunul alt înțeles al romanului? De loc! O singură întrebare a fost pusă totdeauna, întrebare pe care n-aș vrea s-o repet, dar trebuie: romanul e valoros, e frumos, e autentic?

Toate acestea depind de talentul, de bogăția spirituală, de măreția, de concepția despre lume a scriitorului, cît și de multe alte coordonate spirituale etc.

Pentru a lămuri ce înțeleg prin toate acestea, permiteți-mi, drept încheiere, să citez un exemplu, foarte grăitor, după părerea mea:

Un fapt caracteristic vieții noastre de azi o constituie ședința. Dar ori de câte ori se vorbește de ea în literatură, pînă și gazetarul debutant găsește de cuviință s-o ironizeze. Și totuși, în plesă atît de rar jucată a lui Shakespeare, Troilus și Cressida, există în actul I, scena 3, o adevărată ședință. Agamemnon, Nestor, Ulyse și Menelau se sfătuiesc asupra celor ce ar mai putea întreprinde pentru a putea pune capăt războiului troian care de șapte ani se desfășoară fără succes. Achile, împreună cu prietenii săi sabotează, ba chiar își bat joc de dezbaterile conducerii supreme și de punctele de vedere ale acestora. Însuși demagogul Tersites îi incurajează.

Cînd am citit această piesă, în traducerea excepțională a lui Szabó Lőrincz, mi-am spus: iată politica, o politică superioară transformată în poezie!

Taina este următoarea: să privim cu ochi de scriitor toate întîmplările politice, să le trăim cu inimă de scriitor și să le dăm expresie scriitoricească. Expresie scriitoricească, nu publicistică, nu gazetărească, nu în stil pedagogic... Asta e totul. Nimic în plus, pentru adevărații poeți-scriitori.

PANTELEI ZAREV

(R. P. BULGARIA)

Romanul a contribuit enorm la propășirea spirituală a civilizației moderne. Cine-și poate închipui literatura modernă fără acest gen? El este sociologul și psihologul cel mai exigent și cel mai sigur. În dezvoltarea sa lăuntrică, se schimbă și se îmbogățește potrivit transformărilor care survin în caracterul civilizației moderne.

Omul zilelor noastre trăiește în procesul dinamic nu numai al relațiilor sale personale, intime, dar și al schimbărilor vertiginoase, uneori și catastrofale pentru conștiința lui, ce au loc în domeniul științei și al tehnicii. Criteriile de măsurare a lumii, noțiunile de spațiu și timp se schimbă neîncetat în forul interior al omului. Odată cu dezvoltarea științei și îmbogățirea tehnicii, crește mobilitatea reprezentărilor noastre despre lume. În trecut, viața omului se măsura printr-o succesiune mai domoală de evenimente, printr-o progresiune mai lentă a științei; această viață își avea expresia în romane cu acțiune lină. Inversiunea scenelor și desfășurarea au ralenți constituiau excepții. Romanul începea cu un prolog și se încheia cu un epilog. În fața cititorului se dezvăluia caracterul cu unica sa dramă, iar epilogul constituia sfîrșitul fericit sau nefericit al unui caz din viață. Teatrul vieții din zilele noastre e cu totul diferit. Dinamismul său e uluitor: tragicul și grotescul, banalul și sublimul alternează într-o neconținută succesiune. Viața apare uneori ca un amestec surprinzător de valori estetice. S-a schimbat și forma romanului. Astăzi, el reflectă uneori într-o singură zi cît, în trecut, se putea întîmpla într-un deceniu. Oamenii, care au trecut prin grozăviile războiului, prin încercările luptei de ilegalitate, prin

torturi și lagăre, oamenii care construiesc viața nouă din zilele noastre sînt adesea o întruchipare vie a acestei unități dintre grandios și cotidianul cel mai obișnuit. În prezentul lor, răzbat uneori ocurile trecutului. Și romancierul contemporan trebuie să găsească procedee artistice adecvate pentru a întruchipa această unitate complexă: ieri și azi, amintirea și imaginea actuală a vieții.

Dar tot atît de important este și faptul că în conștiința omului de astăzi pătund noile descoperiri ale științei, el trăiește cu imaginea sateliților cosmici, plutește zilnic într-un val imens de informație politică, venind din cele mai diverse colțuri ale lumii. Dar reprezentările noastre despre spațiu și timp? Cite idei și asociații nu se nasc în conștiința omului de astăzi / Secolul nostru automatizează și tehnicizează procesele de producție ale societății. El fragmentează conștiința omului, transformînd adesea emoțiile în impulsuri de scurtă durată, înlocuind contemplarea lumii după sistemul clasic, deplin încheiat și desăvîrșit, al vechilor școli filozofice, printr-o atitudine activă, vie, de fiecare clipă, față de lume.

Așadar, romanul, acest gen clasic, a cărui menire este de a dezvălui raportul dintre societate și individ, nu poate să nu-și schimbe formele, să nu dobîndească trăsături noi sub impulsul științei, tehnicii și, în general, al dinamicii civilizației noastre. Vechea și tradiționala epică de tip balzacian trebuie să cedeze locul asociațiilor rapide, detaliilor neașteptate care aruncă dintr-odată lumină în conștiința eroului și scot în relief elementele dinamice din viața sa. Știința și tehnica oferă subiecte noi în care, însă, se pot regăsi și drame faustiene ce se petrec în cabinete liniștite, aspirații tumultuase, visuri carieriste de tip Rastignac, care se plămădesc în zgomotul asurzitor al mașinilor.

Și totuși, să-mi fie îngăduit să fiu și conservator într-o anumită măsură. Tot ce am spus pînă acum este exact. E leneșă acea gîndire artistică, care zace liniștit și comod în sinul tradiției. Viața care proclamă noile adevăruri, generate de profunde transformări sociale din secolul XX, investește romanul cu un conținut nou și-l îndeamnă să caute forme noi. Dar toate acestea înseamnă, oare, că romanul își va trăda esența? Că va înceta studiul societății și al omului sub aspectul relațiilor sale sociale, că vor dispărea conflictele și ciocnirile sociale — sferă în care nici un alt gen nu poate rivaliza cu romanul? Va înceta, oare, romanul să fie sociologul și psihologul cel mai sigur și cel mai exigent al contemporaneității noastre? Mă îndoiesc. Progresul impetuos al descoperirilor științifice, noile elemente de cunoaștere a lumii, ce apar sub înfrîngerea tehnicii, nu schimbă esența spirituală fundamentală a omului — înclinația lui de a iubi și de a suferi în dragoste, de a se chinui în prăbușirile sale, ori de a trăi eroismul zilelor noastre, cu abnegație și făptuire mărețe, împrăștiind lumină prin aceste manifestări ale sale. Eternul uman — Antigona sau Prometeu — nu va dispărea nicicînd. Mai mult: nicicînd omul n-a fost atît de bogat sufletește, atît de complex în monologul său interior, atît de profund și măreț în frîmîntările sale spirituale, cum este omul vremii noastre. Și mai cu seamă, omul care construiește noua civilizație socialistă.

Sînt conștient de inevitabilitatea unor schimbări în structura de

gen a romanului, impuse de schimbările survenite în existența omului. Oarecum, altul este acum modul de a gândi al romancierilor, alta este dimensionarea spațiului și a timpului în cărțile lor. Teoria relativității a lui Einstein a înlocuit prin forța lucrurilor mecanica clasică a lui Newton. Și din roman vor fi înlăturate unele procedee ale trecutului. Și totuși, analogia e puțin improprie. Domeniul artei e diferit — investigațiile ei au ca obiect forul spiritual, eticul, socialul care, cu toate modificările, continuă să existe și vor exista în orice condiții tehnico-științifice.

De ce, oare, se întâmplă totuși să mă emoționeze mai mult vechiul roman tradițional, cu lungi descrieri ale relațiilor de dragoste și ale frământărilor eroilor? De ce oare mă atrage, de ce îmi îmbogățește emoțiile mai intens decît multe din romanele contemporane în care este prezentă „noua” formă artistică? De ce suietul meu manifestă o afinitate pentru sentimentele și neliniștile oamenilor trecutului? Poate, tocmai pentru că e setos de acea bogăție a vieții spirituale, de acea bogăție de emoții și frământări ce le este proprie — cu toate că viața noastră cotidiană trepidantă îmi oferă atîtea și atîtea noutăți și evenimente, cu toate că ea aduce noi reprezentări în asociațiile mele. De aceea, îmi place „vechiul” roman al lui Tolstoi și Dostoievski, Balzac și Stendhal. Dar îmi place și noul roman „modern” al lui Hemingway și Thomas Mann (acest filozof al noli noțiuni de timp și spațiu), îmi plac acești doi scriitori ai civilizației noastre, pentru că emoționează, pentru că la ei noile reprezentări, create de contemporaneitate, nu înlătură atitudinea emoțională față de viață, cercetarea binelui și răului, a sublimului și cotidianului. Îmi place Șolohov — acest scriitor epic, grav și impunător, al războiului civil și al celui de-al doilea război mondial.

IUSTIN MARTINKIAVICIUS

(R. S. S. LITUANIANĂ)

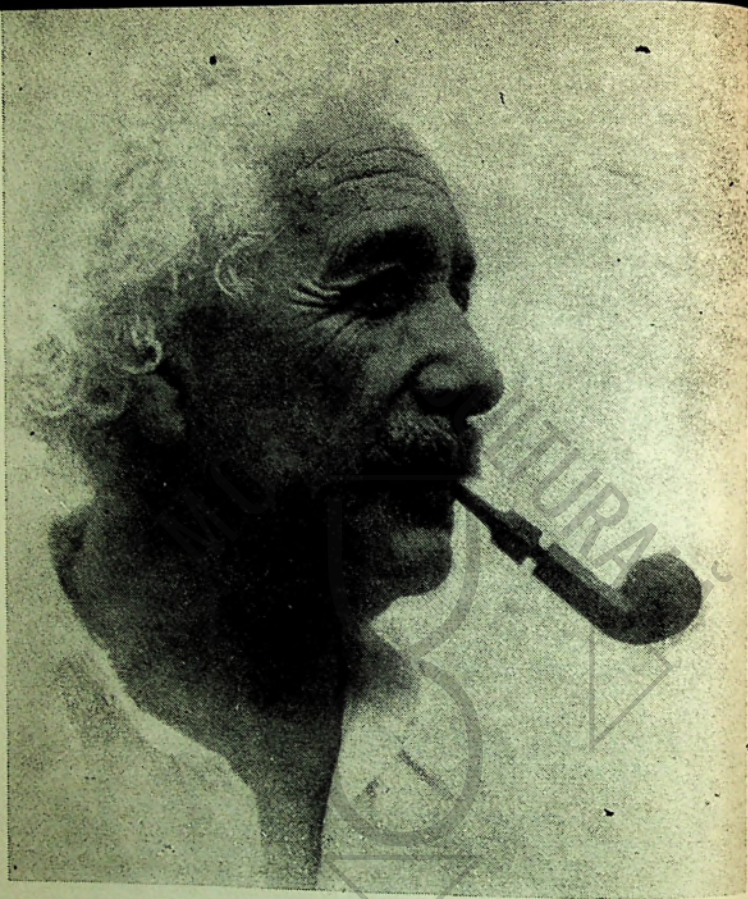
● Și știința și literatura exprimă năzuința omului de a înțelege, de a explica și de a transforma lumea care-l înconjoară. Desigur, însă că aceste două categorii nu pot fi în nici un caz confundate. Literatura înțelege și explică lumea în elementele sale emoționale. Comunitatea dintre gîndirea științifică și gîndirea artistică e o comunitate de scopuri.

●● După părerea mea nici o descoperire științifică nu a rămas fără urmă, fiecare dintre ele a schimbat, a îmbogățit într-o măsură sau alta ideile noastre, concepțiile noastre despre lumea înconjurătoare. Căci nici psihologia nici conștiința umană nu sînt expresii ale harului divin. Aceste modalități de autoafirmare a omului sînt și ele în schimbare și mișcare, după cum lumea înconjurătoare este și ea în mișcare și transformare. Descoperirile științifice cu adevărat mari nu pot să nu înriurească atitudinea omului față de lumea înconjurătoare, ca și relațiile dintre oameni. Această înriurire este prin însăși natura ei generatoare de con-

ilcte, care se reflectă în literatură în forme tragice și comice.

Să luăm de pildă primele zboruri cosmice, dezagregarea atomului, sau dirijarea energiei lui. Am putea spune că în aceste momente omul a privit lumea (dacă planeta noastră poate fi denumită lume), din două puncte de vedere, din afară și dinăuntru. Cum a înruiat această privire nouă aruncată asupra planetei noastre psihologia și conștiința omului? Societatea socialistă a văzut o nouă dovadă a măreției omului, lucru care de altfel și-a găsit reflectarea și în literatură. În schimb literatura apuseană și unele sisteme filozofice recente din Apus susțin nestatornicia lumii, panica omului de rind în fața lumii amenințătoare și haotice. Deci orice descoperire științifică fiind generatoare de conflicte, și înruierea ei asupra psihologiei, asupra conștiinței și a relațiilor dintre oameni este izvor de conflicte. Din păcate literatura a folosit până acum prea puțin această sursă.

●●● Nu cred că descoperirile științifice (oricât de mari ar fi ele) ar putea schimba esența interpretării artistice a lumii. Aceasta va rămâne totdeauna o reflectare în imagini. Dar multe din procesele care se petrec astăzi în domeniul romanului (și nu numai al romanului) nu sînt lipsite de interes. Au fost, sînt și vor fi întotdeauna scriitori care vor căuta forme noi, drumuri noi, posibilități noi de înfățișare a vieții și de comunicare cu cititorul. Căutările de drumuri noi, atît în domeniul conținutului cît și al formei sînt pentru literatură, ca și pentru știință o importantă forță motrice.

ALBERT EINSTEIN

În mijlocul diagramelor și ecuațiilor, nu uitați omul!

Conceptul abstract de „societate” înseamnă pentru individ suma tuturor relațiilor sale directe și indirecte, cu contemporanii săi și cu generațiile apuse. El este capabil să gândească, să simtă, să lupte și să muncească prin el însuși, dar depinde de societate într-o asemenea măsură — în existența lui fizică, intelectuală și emoțională — încît este imposibil să-l concepi sau să-l înțelegi în afara societății. „Societatea” este aceea care-i procură omului hrana, vestimentele, locuința, instrumentele de lucru, limbajul, forma și cea mai mare parte a conținutului gândirii sale. Viața lui este posibilă datorită muncii și talentelor milioaneilor de indivizi ai trecutului și ai prezentului care se ascund sub acest cuvîntel „societate”.

Este, în consecință, evident că dependența individului de societate este un fapt natural care nu poate fi suprimat...

•

Dorința de a căpăta aprobarea semenilor este, firește, una dintre cele mai importante forțe coagulatoare ale societății. În acest complex de sentimente, forțele constructive și distructive se împletesc strîns. Dorința de a fi remarcat

și apreciat este motiv sănătos (emulație), dar dorința de a fi recunoscut ca cel mai bun, mai puternic, mai inteligent dintre semenii tăi, duce ușor la o mulțumire sufletească excesiv de egoistă, care poate aduce prejudicii atât individului cât și comunității. În consecință profesorii ar trebui să nu folosească metoda comodă de a ațîța ambiția individuală pentru a-i face pe elevi să fie silitori. Teoria lui Darwin despre lupta pentru existență și selecția care rezultă din ea, au fost invocate de mulți oameni pentru a justifica spiritul de concurență. Unii au încercat chiar să demonstreze în mod pseudo-științific necesitatea luptei distrugătoare între indivizi în domeniul concurenței economice. Dar acest lucru nu este just, fiindcă omul își datorește forța lui în lupta pentru existență faptului că este un animal care trăiește în societate.

Trebuie să ne ferim să băgăm în cap tineretului ideea că succesul este rostul vieții, fiindcă un om care are succes primește de obicei de la semenii săi o parte incomparabil mai mare decât cea corespunzătoare serviciilor pe care a putut el să le aducă. Valoarea unui om rezidă în ceea ce dă el și nu în ceea ce este el capabil să primească. Motivul cel mai important al muncii în școală, în universitate, în viață, este plăcerea de a munci și de a obține prin muncă rezultate care vor folosi comunității. A trezi și a dezvolta aceste forțe psihologice în tineret este sarcina cea mai de seamă a educatorilor. Numai o asemenea temelie duce la fericirea de a poseda unul din aceste lucruri, cele mai prețioase din lume: cunoașterea sau îndemînarea artistică.

Sînt rareori entuziasmat de ceea ce a făcut sau nu a făcut societatea, dar îi sînt întotdeauna recunoscător că există.

Grija pentru om și pentru destinul lui trebuie să constituie întotdeauna interesul principal al tuturor eforturilor tehnice. Nu uitați asta niciodată, în mijlocul diagramelor și ecuațiilor voastre.

Imperativul moral este cel mai prețios bun tradițional al umanității. Conduita morală nu înseamnă pur și simplu exigența de a renunța la anume plăceri ale vieții, ci mai degrabă interesul plin de solitudine pe care-l depune cineva ca să făurească o soartă mai bună pentru toți oamenii.

*

Reprezentanții științelor naturii sînt înclinați prin caracterul universal al cercetărilor lor, și prin necesitatea unei colaborări internaționale organizate, să adopte o stare de spirit deasemeni internaționalistă. Acest lucru îi predis-pune în favoarea păcii. Tradiția științei, ca forță în formația culturală, trebuie să îndemne spiritul la mai multă înțelegere și să capete o influență puternică — date fiind perspectivele ei universale — asupra oamenilor ca să-i smulgă de pe calea naționalismului nesocotit. Ca să înlături naționalismul trebuie să pui ceva în loc. Și știința oferă ceva de care oamenii ar putea să se prindă cu putere.

*

Cel ce nu înțelege eforturile formidabile, dăruirea de sine, fără de care nimic nou nu se creează în gîndirea știin-

ALBERT EINSTEIN și RABINDRANATH TAGORE

țifică, acela nu va ști să prețuiască forța unui sentiment care, singur, poate face să se nască o asemenea operă, departată cum e de viața practică imediată. Ce încredere profundă în raționalitatea structurii lumii, ce dorință fierbinte de a înțelege — fie și o infimă rază a rațiunii care se vedește în lume — trebuie să fi avut un Képler sau un Newton !

Există o pasiune de a înțelege așa cum există o pasiune pentru muzică. Această pasiune este în special proprie copiilor și la cei mai mulți se pierde cu vârsta. Fără această pasiune nu ar exista nici matematică nici științe naturale. Această pasiune care a existat în mine dintotdeauna nu s-a domolit niciodată.

Ceea ce rămîne veșnic de neînțeles în natură este faptul că poate fi înțeleasă.

Viața este întotdeauna „devenire”, niciodată „existență”. Cunoașterea a ceea ce *este* nu ne instruește direct asupra a ceea ce *trebuie să fie*. Cunoașterea adevărului ca atare este un lucru minunat dar este atât de puțin aptă să ne servească de călăuză încît nici nu poate da justificarea și valoarea aspirației de a cunoaște adevărul.

Oamenii nu se hrănesc numai cu pîine. E posibil ca oamenii nepregătiți în domeniul științei să se pătrundă de o fărîmă din frumusețea și virtutea, inerente gîndirii științifice... În gîndirea științifică există întotdeauna un element poetic. Înțelegerea unei științe, ca și prețuirea unei muzici bune, cer într-o măsură, un proces mintal identic. Vulgarizarea științei are cea mai mare importanță, dar ea trebuie să pornească de la o sursă sigură. Căutînd să simplifici lucrurile, nu trebuie să le deformezi. Vulgarizarea trebuie să rămînă credincioasă gîndirii inițiale. Știința nu poate, e clar, să aibă aceeași semnificație pentru toată lumea. Pen-

tru noi știința este în ea însăși un scop, pentru că noi oamenii de știință sîntem spirite inchizitoriale. Dar noi nu trebuie să ne așteptăm ca toată lumea să aibă concepțiile noastre și profanii în materia de știință trebuie să facă obiectul unei griji speciale. Societatea face posibilă munca savanților ; ea îi hrănește. Ea are dreptul să ceară, la rîndul ei, o hrană comestibilă...

$$E=mc^2$$

BERTOLT BRECHT

Comentarii la „Viața lui Galilei“

„Dacă oamenii de știință se vor lăsa intimidați de stăpînitorii lipsiți de scrupule, mulțumindu-se să îngrămădească cunoștințe de dragul cunoștințelor, întreaga știință e în pericol de a fi schilodită, iar noile voastre mașini se vor transforma în noi suferințe pentru oameni... Dacă eu aș fi rămas neclintit pe poziție poate că oamenii de știință ar fi adoptat și lărgit jurământul lui Hipocrat, obligator pentru medici, legîndu-se să facă uz de cunoștințele lor numai spre binele omenirii... Acum înțeleg că mi-am trădat menirea. Un om care face, ceea ce am făcut eu, nu mai are ce căuta în rîndul oamenilor de știință” („Viața lui Galilei”).

Această amară concluzie la care — în piesa lui B. Brecht — Galileo Galilei ajunge în 1637, își dovedește stringenta actualitate și cu trei secole mai târziu, când iluzia unei cercetări științifice pure, „lipsite de scop”, este risipită de mersul evenimentelor istorice.

Poate fi știința separată de politică? Este Galilei îndreptățit să susțină: „Am scris o carte despre mecanica universului... Ceea ce se face sau nu se face cu ea, nu mă interesează...”? Au dreptate acei istoriografi burghezi care consideră retractarea lui Galilei un compromis iscusit, menit să-i permită acestuia continuarea cercetărilor în domeniul științei? Iată o serie de întrebări la a căror complexitate încearcă să dea răspuns piesa lui Bertolt Brecht, *Viața lui Galilei*.

Departate de a se refugia în trecutul istoriei, Brecht arată că așa cum Galilei a fost, fără să vrea, angrenat în luptele politice și sociale ale epocii sale, oamenii de știință din toate timpurile trebuie să se simtă răspunzători față de istorie pentru felul cum sînt folosite descoperirile lor.

Una din problemele centrale ale piesei este atitudinea față de popor și față de o știință închinată intereselor poporului. Galilei a trăit într-o epocă, în care burghezia apăra în lupta ei contra feudalismului și interesele poporului, iar din contactul oamenilor cu masele populare ia naștere dezideratul unei științe legate de popor. Galilei nu a reușit să îndeplinească sută la sută această cerință; tactica sa de compromisuri s-a dovedit pînă la urmă a fi iluzorie; căci dacă aceasta îi asigură pe de o parte libertatea personală și continuarea cercetărilor, anihilează pe de altă parte posibilitatea unei valorificări și generalizări a rezultatelor acestor cercetări. Brecht atrage însă atenția asupra faptului că ceea ce nu a fost posibil în secolul al XVII-lea a devenit necesitate istorică în zilele noastre, cînd unicul criteriu de apreciere a unei acțiuni progresiste este utilizarea ei în slujba poporului.

Dar să-l lăsăm pe Brecht să ne expună el însuși cîteva din opiniile sale în legătură cu semnificația, substratul și punerea în scenă a piesei *Viața lui Galilei*.

Prefață la redactarea americană

În primul an de exil mă aflu în Danemarca și lucrez la plesa „*Viața lui Galilei*”; asistenți de-al lui Niels Bohr, care studiau problema dezagregării atomului, m-au ajutat să reconstituiesc imaginea ptolomeică a lumii. Intenționez printre altele să prezint imaginea neînfrumusețată a unei ere noi — încercare obositoare, deoarece toți cei din jurul meu erau convinși

că epocii noastre îi lipsește orice caracteristică a unei ere noi. Situația era încă neschimbată, cînd, cu cîțiva ani mai tîrziu m-am apucat împreună cu Charles Laughton de o redactare americană a piesei. „Era atomică” își făcu debutul la Hiroshima, chiar cînd ne aflam la mijlocul lucrării noastre. De la o zi la alta biografia întemeietorului fizicii moderne căpăta altă semnificație. Efectul infernal al Marei Bombe puse într-o lumină nouă, mai puternică, conflictul lui Galilei cu autoritățile. A trebuit să facem doar cîteva modificări mici, nici una de ordin structural. Biserica fusese și în original prezentată drept autoritatea lumească, iar ideologia ei ca fiind valabilă în fond și pentru alte autorități. De la bun început cheia înțelegerii uriașei figuri a lui Galilei a fost concepția acestuia despre o știință legată de popor. În legenda despre Galilei, poporul i-a adus acestuia timp de secole și în toată Europa omagiul de a nu crede în retractarea sa, chiar și cînd ajunsese deja de mult să considere în bătăile de joc pe oamenii de știință ca pe niște exemplare sucite, nepractice și eunucoide. (Chiar și simplul cuvînt „savantul” are ceva ridicol; o nuanță de „dresat”, ceva de pasivitate. Bavarezii vorbesc despre „pîlnia de la Nürnberg”, cu ajutorul căreia se toarnă în capetele oamenilor mai slabi cu duhul cantități exorbitante de știință, deci un fel de clistir pentru creier. Dacă cineva „mîncase inteligența cu lingura”, fenomenul era de asemenea considerat ca nenatural. „Cel culți” — dar și acest cuvînt are o fatală notă de pasivitate — vorbeau despre o răzbunare a „celor inculți”, despre o ură înăscută contra „spiritului” și, de fapt, disprețul avea de multe ori o nuanță de ură; la sate și în suburbii „spiritul” era considerat ca un element străin și chiar ostil. Dar acest dispreț putea fi găsit chiar și la „clasele superioare”. Există o „lume a savanților”, care era o altă lume. „Savantul” era o figură impotentă, anemică, sucită, „încrezută” și nu prea viabilă.)

Concluzii pe marginea reprezentăției din America*

Trebule să se știe că reprezentăția noastră a avut loc în perioada și în țara în care a fost fabricată și utilizată în scopuri războinice bomba atomică și unde deci fizica atomică a fost învăluită într-un profund mister. Ziua aruncării bombei nu va putea fi ușor uitată de nici un om care a apucat-o în Statele Unite. Războiul din Japonia costase într-adevăr Statele Unite multe jertfe. Transportul trupelor se făcea de pe coasta vestică, și tot acolo erau debarcați răniții și victimele bolilor asiatice. În momentul în care vestea a ajuns în Los Angeles toată

* În vara anului 1947 la BEVERLY HILLS, California — S.U.A. cu Charles Laughton în rolul lui Galilei (nota red.)

lumea a știut imediat că aceasta înseamnă sfârșitul temutului război, reîntoarcerea fiilor și fraților. Cu toate acestea orașul a afișat un uimitor doliu. Autorul piesei auzi controlori din autobuze și vinzătoare din piețele de fructe manifestând doar sentimente de spaimă. Aceasta era într-adevăr victoria, dar era și rușinea unei înfringeri. Urmă apoi misterul cu care militarii și politicienii învăluiră gigantica sursă de energie și aceasta îi irită pe intelectuali. Libertatea cercetării, schimbul de experiență în materie de descoperiri, comunitatea internațională a cercetătorilor, totul era anihilat de către autorități, care nu se bucurau de încrederea nimănui. Mari fizicieni părăsiră în grabă posturi aflate în slujba singerosului lor guvern; unul din cei mai renumiți ocupă un post de profesor, care îl obliga să-și irosească timpul predind cele mai elementare noțiuni, numai pentru a nu mai fi silit să lucreze în folosul acestor autorități. Să descoperi ceva, devenise un lucru de ocară.

Să-l lăudăm sau să-l blestemăm pe Galilei?

Ar fi o mare lipsă a plesei, dacă dreptatea ar fi de partea acelor fizicieni care îmi spuneau — cu un ton aprobator — că retrac-tarea lui Galilei apare, în ciuda unor „ezitări”, rațională, deoa-rece faptul l-a permis să continue cercetările sale științifice și să le transmită posterității. În realitate, Galilei a îmbogățit astronomia și fizica, răpindu-le în același timp o mare parte a semnificației lor sociale. Având în vedere că au discreditat Biblia și Biserica, aceste științe s-au situat la un moment dat pe baricada luptei pentru progres în genere. Este adevărat că schimbarea s-a produs totuși, și chiar cu contribuția lor, în secolele care au urmat, dar a fost doar o schimbare și nu o revoluție, cu alte cuvinte, scandalul a degenerat într-o dispută la nivelul specialiștilor. Biserica, și împreună cu ea toată reac-țiunea, a putut să organizeze o retragere ordonată, afirmându-și mai mult sau mai puțin forța. În ceea ce privește aceste științe înseși, ele nu s-au mai ridicat niciodată la rangul înalt deținut pe vremea aceea în societate, și nu s-au mai apropiat niciodată atât de mult de popor.

Crima lui Galilei poate fi considerată „păcatul originar” al știin-ței moderne. Ea a transformat astronomia modernă, care pre-zenta un interes deosebit pentru noua clasă a burgheziei, deoa-rece sprijinea curentele revoluționare ale epocii, într-o știință specială bine delimitată, care se putea dezvolta relativ nestîn-jenit tocmai datorită „purității” ei, adică indiferenței ei față de modul de producție. Bomba atomică este atât ca fenomen tehnic, cât și ca fenomen social, clasicul produs final al realizărilor științifice ale lui Galilei pe de o parte, și a eșecului său social, pe de altă parte.

„Eroul” piesei nu este într-atît Galilei, cît poporul, așa cum a remarcat Walter Benjamin. Am impresia că precizarea este puțin cam laconică. Sper că opera arată felul în care societatea smulge prin șantaj de la indivizi, ceea ce vrea să obțină de la ei. Instinctul de cercetare, un fenomen social cu nimic mai puțin plăcut decît instinctul de procreare, îl împinge pe individ în penibilul conflict cu atracția puternică față de alte plăceri. El îndreaptă telescopul spre stele, și se dă pe mîna torturii. Pînă la urmă el practică știința pe furiș, ca un viciu, probabil cu muștrări de conștiință. Avînd în vedere această situație, cred că nu putem simți tentația să-l preamărim fără rezerve pe Galilei dar nici să-l blestemăm fără rezerve.

„Viața lui Galilei” nu este o tragedie

Pentru teatru se ridică întrebarea, dacă trebuie să interpreteze „Viața lui Galilei” ca tragedie sau ca o piesă optimistă? Tonalitatea fundamentală să se orienteze deci după „salutul (adus de Galilei) noli ere” în prima scenă, sau după anumite pasaje din scena a 14-a? Conform regulilor valabile pentru structura unei piese, finalul este cel ce trebuie să se bucure de cea mai multă greutate. Dar piesa nu este construită după aceste reguli. Piesa arată începutul unei ere noi și încearcă să revizualască câteva prejudecăți în legătură cu începutul unei ere noi.

Prezentarea Bisericii

Este important pentru teatru să se știe că această piesă pierde o mare parte din eficacitate, dacă în timpul reprezentării ei accentul principal este îndreptat în mod special împotriva bisericii catolice. Multe din personaje poartă haina bisericească. Actorii care vor din această cauză să o prezinte cu ură, nu au dreptate. Pe de altă parte, bineînțeles, nici biserica nu trebuie să vadă slăbiciunile omenești ale membrilor ei într-o formă înfrumusețată. Ea a încurajat mult prea des aceste slăbiciuni și a împiedicat demascarea lor. Dar scopul piesei nu este să strige bisericii: „Jos mîinile de pe știință” Știința modernă este o filică legitimă a bisericii, ea s-a emancipat însă și s-a ridicat împotriva mamei ei.

În piesa de față biserica reprezintă pur și simplu autoritatea, chiar și acolo unde se ridică împotriva cercetării libere. Deoarece știința a fost o ramură a teologiei, Biserica este autoritatea spirituală, ultima instanță științifică. Dar ea este și autoritate lumească, deci ultima instanță politică. Piesa arată victoria temporară a autorităților și nu a clerului. Faptul că Galilei nu se ridică nici o dată direct împotriva Bisericii, corespunde adevărului istoric. Nu există nici o manifestare a lui Galilei în atare sens. Dacă ar fi existat o singură propoziție, cu siguranță că

o comisie de anchetare, atît de temeinică ca inchiiziția, ar fi scos-lo la lumina zilei. Corespunde de asemenea adevărului istoric faptul că Cristoph Clavius, cel mai mare astronom al colegiului papal roman, a confirmat descoperirile lui Galilei (scena a 6-a). Este de asemenea adevărat că printre elevii lui se găseau și preoți. O luare în deridere a intereselor lumești ale înalților demnitari (eventual în scena a 7-a) mi se pare mult prea ieftină. Dar maniera aproximativă a înalților funcționari de a trata un cercetător, intenționează să arate că pe baza experiențelor de pînă atunci, ei contează și în cazul lui Galilei pe o supunere rapidă. Și ei nu se înșală.

Dacă ne gîndim la politicienii noștri burghezi, ar trebui să lăudăm interesele spirituale (și științifice) ale unor asemenea politicieni de odioasă.

Piesa renunță să ia în considerare falsificările făcute în 1633 de către inchiiziție în protocolul din 1616, — falsificări descoperite de istoriografia mai modernă sub conducerea savantului german Emil Wohlwill. Faptul a făcut probabil posibilă din punct de vedere juridic sentința din 1633. Cel care înțelege punctul de vedere schițat mai sus, va înțelege că pe autor nu-l interesează latura juridică a procesului.

Nu există nici o îndoială asupra faptului că Urban al VIII-lea era personal supărat pe Galilei, transformînd cu cea mai mare pîrtinire acțiunea împotriva lui într-o afacere personală. Piesa trece și peste aceasta.

Cel ce înțelege punctul de vedere al autorului, va înțelege că atitudinea lui nu înseamnă cituși de puțin o ploconire în fața Bisericii secolului al XVII-lea, cu atît mai puțin în fața celei din secolul al XX-lea.

Considerarea Bisericii ca autoritate îi crează acestela circumstanțe atenuate în procesul dus pe scena teatrului împotriva persecutării apărătorilor unei cercetări libere, dar faptul nu înseamnă bineînțeles achitarea ei. Ar fi foarte periculos să considerăm tocmai în ziua de azi o problemă ca cea a luptei lui Galilei pentru libertatea cercetării drept o problemă religioasă. Atenția ar fi abătută astfel în modul cel mai nefericit de la autoritățile reacționare de astăzi, care sînt de natură cu totul nebisericască.

Laughton în rolul lui Galilei

Laughton a încercat să sublinieze tocmai elementul de noutate adus de Galilei în acea epocă; în interpretarea sa, Galilei privește ca un străin lumea din jurul său, fapt care necesită o explicație. Pe călugării din collegium romanum îl numește rîzînd fosile. Raționamentele lor primitive îl amuză.

Unii s-au formalizat din cauză că Laughton vorbește în scena întîi, gol pînă la briu, despre astronomia modernă; faptul că păreri atît de pline de spirit sînt exprimate de un om pe jumă-

tate gol, ar deruta publicul — spun ei. Dar tocmai acest amestec de corporalitate și spiritualitate îl interesa pe Laughton. Satisfacția lui Galilei, când băiatul îl fricționează spatele, se transformă în creație spirituală. Astfel Laughton subliniază că Galilei savurează din nou vinul, când aude în scena a 9-a că papa cel reacționar e pe patul morții. Felul tihnit de a se plimba în sus și jos, jocul mâinilor în buzunarele pantalonilor, în timp ce se gîndește la noi cercetări, depășesc uneori limita bunei cuviințe. De cîte ori Galilei săvîrșește un act de creație, Laughton exteriorizează un amestec contradictoriu de agresivitate, sensibilitate lipsită de apărare și vulnerabilitate.

Însemnări

1. Decorurile nu trebuie să fie de așa natură, încît publicul să albe impresia că se găsește într-o cameră din Italia medievală sau din Vatican. Publicul trebuie să rămînă convins că se află într-o sală de teatru.

2. Planul al doilea exprimă mai mult decît decorul care îl înconjoară pe Galilei; el trebuie să reprezinte într-un mod plin de fantezie și cu simț artistic mediul istoric, dar să rămînă în același timp doar planul al doilea. (Acest lucru se realizează, de exemplu, dacă nu decorurile înseși strălucesc printr-un colorit prea viu, ci ele vin doar într-ajutor costumelor actorilor, subliniind plasticitatea figurilor; ele rămîn însă plane, chiar dacă conțin elemente plastice, ș.a.m.d.)

3. Mobilele și recuzita să fie realiste (inclusiv ușile) și să albe în primul rînd un farmec social-istoric. Costumele trebuie individualizate; să se vadă de asemenea pe ele că au fost deja purtate. Trebuie evidențiate diferențierile sociale, deoarece la modele foarte vechi ele nu pot fi ușor sesizate. Culorile diferitelor costume trebuie armonizate.

4. Grupările personajelor să păstreze calitatea tablourilor istorice (dar nu cu scopul de a transforma elementul istoric într-un farmec estetic; indicația este valabilă și pentru piese contemporane). Regia poate realiza acest lucru prin găsirea de titluri istorice pentru diferitele momente ale acțiunii. (De pildă următoarele pentru scena întîi: „Fizicianul Galilei explică colabonorului său de mai tîrziu, Andrea Sarti, noua teorie copernicană și prezice astronomiei o mare însemnătate istorică”. — „Pentru a-și câștiga subzistența, marele Galilei dă lecții unor elevi bogați”. — „Galilei, care a depus o cerere pentru a primi mijloacele necesare continuării studiilor sale, este îndemnat de „Galilei construiește după indicațiile unui călător primul său telescop“.)

5. Acțiunea trebuie să decurgă în liniște și cu desfășurare largă. Trebuie evitată schimbarea continuă a locului și mișcările lipsite de sens ale figurilor. Regia să nu uite nici o clipă, că multe fraze și idei sînt greu de înțeles, așa încît se impune necesitatea ca însăși ținuta personajelor să exprime sensul profund al acțiunii. Publicul trebuie să observe că și o deplasare de cîțiva pași, și o săltare de pe scaun, și un gest, au semnificație proprie și merită atenție. Bineînțeles însă că grupările și mișcările trebuie să rămînă absolut firești și realiste.

6. Distribuirea rolurilor demnitarilor eclesiastici trebuie făcută cu mult spirit realist. Căci deși nu se urmărește cîtuși de puțin o caricaturizare a Bisericii, modul rafinat de a se exprima și „cultura” prelaților din secolul al XVII-lea trebuie să seducă regia așa încît să aleagă tipuri spiritualizate. Biserica reprezintă în piesă, în primul rînd autoritatea; din punct de vedere tipologic, demnitarii eclesiastici ar trebui să semene cu bancherii și senatorii noștri.

7. Prezentarea lui Galilei nu trebuie să urmărească o transpunere și o participare plină de simpatie a publicului; dimpotrivă, publicul trebuie să reușească să ajungă la o atitudine de urmărire critică și cumpănire. Galilei ar trebui prezentat drept un fenomen, ca de pildă Richard al III-lea, în care caz adăruirea emoțională a publicului s-ar datora vitalității emantate de o apariție neobișnuită.

8. Cu cît seriozitatea istorică a unei reprezentații este mai profundă, cu atît mai mult poate ieși în evidență umorul; cu cît aranjamentul este mai generos, cu atît scenele pot fi jucate cu mai multă intimitate.

9. În genere „Viața lui Galilei” poate fi reprezentată fără a aduce modificări prea mari stilului teatrului contemporan, de pildă ca o piesă istorică lungă și plictisitoare, cu un rol mare. O reprezentație convențională (care, de altfel, nu ar trebui să fie resimțită de actori ca atare, cu atît mai puțin, dacă ar da dovadă de idei originale) ar diminua în mare măsură forța propriu-zisă a piesei, fără a o face însă „mai accesibilă” publicului. Efectele principale ale piesei s-ar pierde, dacă teatrul nu ar face transformările adecvate. Autorul este obișnuit cu răspunsul: „La noi asta nu se poate”; la auzit și la el acasă. Cel mai mulți regizori adoptă față de asemenea piese atitudinea pe care ar fi adoptat-o un birjar în epoca inventării automobilului, dacă ar fi preluat vehiculul, dar, nesocotind indicațiile practice, ar fi înhămat caii în fața lui, bineînțeles mai mulți cai decît la trăsură, deoarece automobilul este mai greu. Dacă am fi atras unul asemenea birjar atenția asupra existenței motorului, el ar fi răspuns de asemenea: „La noi asta nu se poate”.

În romînește de SANDA IOANOVICI

Ion Barbu

FORMAȚIA MATEMATICĂ

(fragmente dintr-un text inedit)

În ceea ce mă privește resimt ca o umilință neștiința mea de elinește, neputința în care mă găsesc de a proba ca pe un ban de argint, sunetul ce emit în original imnurile către Demetera, tragediile lui Eschil, versurile lui Teocrit. Ceva mai mult, sunt gata s-o recunosc public, cu o singură condiție. Umaniștii clasici să declare și ei imediat, că resimt ca o umilință egală și vinovată, necunoașterea *Elementelor* lui Euclid, *Stoicelor* lui Apollonius din Perga, *Colecțiilor Matematice* ale lui Pappus. Dar umaniștii clasici nu vor să știe de așa ceva.

Totuși gândirea greacă se exprimă nu numai mitic, în Fabulă, dar și direct, în teoreme. Poarta prin care poți aborda lumea greacă, — fără de a cărei cunoaștere, după părerea mea, cultura cuiva nu poate fi socotită completă, — nu este obligatoriu Homer. Geometria greacă e o poartă mai largă, din care ochiul cuprinde un peisagiu auster dar esențial.

Această poartă ni se deschidea nouă acum 40, mai exact acum 44 de ani. Noi refăceam rapid experiența intelectuală a acelor mari geometri. Ne instruiam despre proporții, cu Thales și Euclid; regindeam teoria polarelor cu Apollonius; cu Archimede măsuram ariile; cu Platon ne miram de incomensurabilitatea diagonalei pătratului prin diagonală și poate concepeam naiv dar poetic, vreo doctrină a reminiscenței, pentru explicarea con-

Formalia Matemáticas

In celace mai prime?

reținută mai de aproape, reputată în care mă
găsesc de a proba că pe un vârf de argint,
sunetul ce emite, în original imnurile către Eme-
tera, tragediile lui Eschil, versurile lui Teocrit
Ceva mai mult, sunt gata să recunosc public,
cu o singură condiție. Un umanist clasic să deduce
și ei imediat, că ~~nu pot~~ resimt că o umanitate
egale și vinovată, neînnoșterea Elementelor lui
Euclid, Stoicilor lui Apollonius din Perga, Colecții
lor Matematice ale lui Pappus - Cui umanist clasic
nu vor să tie ~~de unii de alții~~ de unii de alții

Totuzi gândirea greacă se exprimă în numeroase
mitic, în Fabelă, dar și în artă, în literatură. Poate
prin care pot aborda ~~cultura greacă~~
~~gând~~ lumea greacă; țara de acasă cunoaștere,
după părerea mea, cultura greacă este
cuvă nu poate fi soartă completă, - nu este
obligativă Homer. Geometria greacă e o poartă
mai largă, ~~nu este obligativă Homer~~
în care ochii cuprind un peisaj. ~~este~~ auster
dar esențial.

~~Platon~~ Tot un Platon contemporan este
 existente perfecte, puterile regulate, ~~si~~ si sunt
 unicatate ~~si~~ ni intriga de noua, pentru a fi in stia
 si in intelegere a sensului adanc.

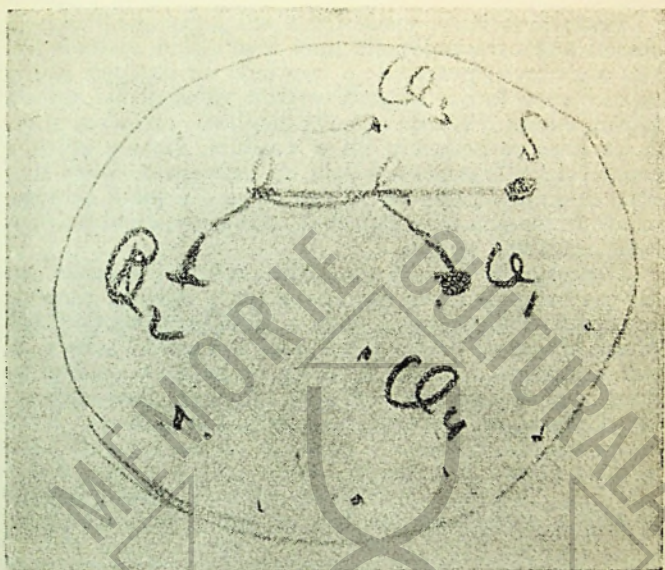
tradițiilor numărului irațional. Tot cu Platon contemplam cele 5 existențe perfecte, poliedrele regulate, a căror unicitate ne intriga desigur, fără a fi în stare să-i înțelegem sensul adânc.

Le-am uitat toate acestea ? — Nu face nimic. Cultura este, după definiția nu mai știu cui ceea ce rămîne după ce ai uitat tot, — așadar virtualitățile, predispozițiile. Ea e superioară instrucțiunii, și făcută din cunoștințe ; e, oarecum, saltul ei calitativ. Primele impresii luminoase, pe care ochiul le primește în pruncie nu se regăsesc în memorie. Dar asta nu înseamnă că sunt pierdute. Sunt undeva, la temelie a ființei, formează individualitatea noastră, modul nostru de a reacționa.

Se poate vorbi de un umanism modern, de un sistem complet de cunoștințe capabil să formeze omul, bazat însă pe matematică ? Sunt convins, că da. Ba chiar, cum știți, între două spirite din toate punctele de vedere asemenea cel care are de partea lui geometria va triumfa totdeauna. Singura slăbiciune a unei atari judecăți este, că o făcea un geometru.

...
...Ce distinge umanismul matematic de umanismul clasic ? În două vorbe : o anume modestie de spirit și supunerea la obiect. O formațiune matematică, chiar dacă se valorifică literar, aduce un anume respect pentru condi-

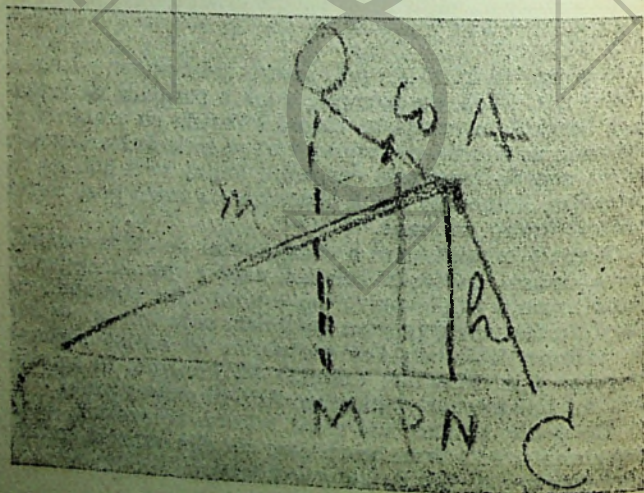
țiile create în afară de noi, pentru colaborarea cu materialul dat. Dacă, de exemplu, după o perioadă de activitate literară în nemțește, cineva înzestrat cu o atare formațiune va fi adus de împrejurări să scrie în franțuzește, își va acorda inspirația cu geniul limbii celei noi, nu va brutaliza limba cea nouă cerându-i cu orice preț efecte proprii limbii germane.

Această condiționare a conținutului de către conținător e opusul spiritului cabotin, care e tirania clișeului. Cabotinismul în geometrie nu e posibil, se confundă cu stupiditatea. Un geometru euclidian, care într-un sistem de axiome schimbat, s-ar încăpățina să obțină aceleași teoreme (de exemplu: teorema lui Pitagora, în geometria lui Lobacevski), ignorează ABC-ul meșteșugului.

Cu toate acestea am văzut adesea, romancieri care cer prozei efecte lirice, poeți care vor să rivalizeze în versuri cu oratorii sau cu autorii didactici.

Deci : veracitate, modestie a spiritului, supunere la obiect, iată caracteristicile unei formațiuni matematice. Mai mult încă : putere de a cuprinde un complex întreg de elemente într-o singură privire, spiritul de sinteză într-un cuvânt. Fără de această facultate, reținerea și redarea unui raționament nu e posibilă. Fiecare spirit e capabil de raționamente locale, de trecerea de la un silogism la un altul. Dar de orientarea ca o armată de argumente în mers, a unui sistem de silogisme, după un plan final, mult mai puține.

Cunoștințele de altă dată, fără sfortări speciale, nu le vom recăpăta ! Dar putrezirea lor a eliberat esențele celei mai subtile gândiri, aceea a vechilor geometri greci. Aceste esențe ne umplu și ne învie. Tot modul nostru de a fi, e impregnat de ele. De aceea ne putem considera cu drept cuvânt umaniștii cei noi, umaniști moderni ; nu opuși dar, sigur, distincți de umaniștii clasici.

GEO BOGZA

Știință și poezie

O planetă ai cărei arbori ar furniza locuitorilor ei hrana necesară iar a cărei climă i-ar scuti de grija îmbrăcămînții, ar putea da la iveală o civilizație de dansuri și cîntece, dar e puțin probabil că acolo ar apărea pînă la urmă compasul, rigla de calcul și microscopul.

Așadar știința este, la cea mai îndepărtată origină a ei, fiica muncii, adică a necesității în care s-a aflat omul de a interveni în mod conștient în ordinea naturii spre a-și procura mai sigur și mai din belșug — fie că la început n-a fost vorba decît de un belșug precar — cele necesare vieții.

Natura pe planeta noastră, cel puțin în comparație cu surorile sale din sistemul solar, este destul de generoasă; un număr imens de specii aparținînd regnului vegetal și animal găsesc tot ceea ce le este necesar să trăiască și destule motive de bucurie în condiții naturale, acoperind scoarța pămîntului cu formele, culorile și forfota lor. Dar omul, din clipa în care i s-a aprins sub frunte scînteia care l-a deosebit de celelalte viețuitoare ale pămîntului, a devenit nu numai o ființă truditoare ci și una năzdrăvană — există un fir neîntrerupt al năzdrăvăniei omenești, ducînd de la inventarea roții la inventarea rachetelor interplanetare — care nu s-a mulțumit să fie o simplă piesă în uriașul orologiu al universului, ci a început să-i cerceteze mecanismul în toate chipurile. Și a devenit el însuși ceasornicar, adică făuritorul unui întreg univers

de obicte, neimaginabile de natură, și de unelte ce se diversifică neîncetat și au ajuns la proporții și complexități ce pot părea înspăimântătoare.

Tigrii, elefanții, girafele, hipopotamii, cu toată forța și mărimea lor, apar ca niște plăsmuiri plăpânde pe lângă locomotivele, tractoarele, buldozerele și escavatoarele născocite de om. Moby Dick, cu toată faima de care se bucură, nu e mai mult decât un simplu peștișor pe lângă orice transatlantic, iar transatlanticul e una din vechile jucării ale minții omenesci care în secolul nostru tinde să umple lumea de mașini de-a dreptul fantastice.

Știința și tehnica sînt cele două pîrghii care, în momentul de față, oferă societății omenesci posibilitatea de a evolua cu o rapiditate uluitoare. Energia atomică, automatizarea producției, mașinile cibernetice, toate apărute în timpul generației noastre, îngăduie omenirii să treacă, în mersul ei constant spre noi forme de viață, de la progresia aritmetică sub ale cărei legi s-a aflat pînă acum, la cea geometrică. În atîtea domenii ale activității omenesci nu mai adunăm cifrele, patru și cu patru — opt, ci le înmulțim, patru ori patru — șaisprezece. Am făcut un salt și trecem de o poartă dincolo de care totul, toți și toate o rup la fugă spre viitor.

Reflecțiile acestea pot fi prilejuite de dimensiunile și viteza avioanelor de pasageri, ca și de fotografia aeriană a cartierului Balta Albă, pe care tocmai am văzut-o în ziare și, în fața acelei multitudini de blocuri ce se înalță spre cer de pe un teren care pînă mai ieri merita în ade-văr numele de baltă, nu mi-a venit să-mi cred ochilor.

Trăim un moment de triumf al științei și aplicațiilor ei, de la construcția de locuințe pînă la cucerirea cosmosului, iar după părerea mea aceste cuceriri se cade a fi salutate, cu gesturi cît mai largi, de poezie. Homer a cîntat războiul Troiei pentru că evenimentul cel mai răsunător din vremea lui a fost războiul Troiei, dar dacă ar fi trăit în zilele noastre ar fi cîntat fără îndoială evenimentele răsunătoare din zilele noastre.

A fost o vreme cînd poezia refuza să înregistreze, chiar sub aspectul vocabularului, noul univers tehnic și industrial creat de oameni, teoretizînd incompatibilitatea lui cu emoția artistică. A fost o eroare.

Dar o eroare tot atît de gravă este ideea — emisă uneori — a inutilităţii poeziei, prin poezie înţelegîndu-se multe forme de artă, şi a dispariţiei ei în societatea viitorului, în care cuvîntul precumpănitor îl vor avea tehnica şi tehnicienii, ingineria şi inginerii, ştiinţa şi oamenii de ştiinţă.

O vreme în care s-au petrecut schimbări atît de rapide şi fundamentale ca în vremea noastră poate da loc, cînd spiritul omenesc vrea să le surprindă sensul, multor interpretări greşite şi multor erori. Una dintre acestea este dualitatea ştiinţă-poezie, tot atît de lipsită de temei ca şi aceea trup-suflet, care pe vremuri a împus atîtea false probleme şi atîtea suferinţe unui lung şir de generaţii.

Dacă mergem la izvoare, şi ori de cîte ori avem vreo îndoială e bine să mergem la izvoare, ştiinţa este fiica muncii. Premisele ei au fost puse în clipa în care primul om a pus primul bob de grîu în pămînt, cu gîndul de a obţine douăzeci de boabe.

Dar pe vasele de pămînt menite să păstreze recoltele epocii neolitice apar, dintru început, desene care fac din artă sora de aceeaşi vîrstă, sora geamănă, a muncii.

Ceea ce este atît de vechi în sufletul omenesc şi în istoria omenirii nu va putea să dispară peste noapte sau peste zi, chiar dacă acea noapte şi acea zi ar fi ale celor mai mari revoluţii — tehnice şi sociale — în societatea omenească.

Nu ignor că poeţi, chiar mari poeţi, au ignorat ştiinţa în clipa în care steaua ei a început să urce cu repeziciune la orizont. Dar nici un mare om de ştiinţă nu a ignorat poezia. Fără poezie, fără muzică şi pictură, omul îşi amputează rădăcinile prin care primeşte din solul străbun, din însăşi esenţa cosmosului, cele mai revelatoare mesaje despre natura universului şi despre propria sa natură.

Un cosmonaut străbătînd spaţiile interplanetare alături cu Iliada şi cu cea mai nouă poezie a celui mai tînăr poet, acesta este conţinutul şi simbolul umanismului spre care ne îndreptăm şi pe care urmează să-l dobîndim, drept cea mai deplină eliberare şi împlinire a omului.

GR. C. MOISIL

TITLUL SE PUNE LA SFÎRȘIT

I

Mă întreb uneori: cum s-o fi simțind omul de litere, muzicantul, pictorul sau sculptorul când înțelege că trăiește în mijlocul unei științe și tehnici din care nu pricepe nimic. Se simte el un izolat?

Evident o atitudine ușor de luat e cea de a nega; neg importanța științei și tehnicii moderne, interesul pe care-l prezintă cibernetica sau astrofizica; e greu să neg interesul pe care-l prezintă telefonul sau calea ferată, penicilina sau materialele plastice; sînt oameni de cultură care o fac, dar nu la ei mă gîndeam cînd îmi puneam problema, ci la oamenii serioși.

Sînt oameni de cultură care arată că descoperirile științei nu schimbă esența omului, singura problemă care-i preocupă. Că dragostea și ura nu sînt altfel la astronauți sau la asediatorii Troiei, cea ce probabil că e adevărat. Că deci ei nu sînt interesați dacă viteazul merge călare sau în avion cu reacție, dacă îndrăgostita se sinucide lăsîndu-se mușcată de șarpe sau luînd douăzeci de pastile de Plataneopicin.

Nu Aristot i-a învățat pe oameni să argumenteze schimbînd problema; o știa și el dar o știau și alții înaintea lui. Nu la acești oameni de cultură generală mă gîndeam, ci la cei cinstiți.

Omul viu, inteligent, amplu, căruia nimic din ce e omenesc nu-i e indiferent, nu se simte el un izolat? Că se întîmplă ceva pe lume, el o vede.

Bineînțeles nu orice mare descoperire omenească începe cu un asasinat în masă ; a făcut-o energia atomică și adeseori când întâlnesc un fizician mi se pare că ar vrea să înceapă prin a-mi spune : eu nu sînt dintre aceea care...

Zborul cosmic a început idilic : omul a încercat drumul în cosmos ca pe un drum de munte : întîi și-a luat cu el cîinele, vechiul tovarăș ; apoi i-a spus femeii : drumul este liber !

Automatizarea a început prin a îmbunătăți viața omului : l-a îndepărtat de furnalele prea fierbinți, de mirosurile prea tari ale chimicalelor.

Dar cuvintele încep să se amestece ca la un nou turn al lui Babel ; aveau fiecare un înțeles, dar perechea nu are : economie matematică ? poate, ca un fel de contabilitate ; nu, răspund înfiorați oamenii de știință, acest lucru există și se cheamă gestiune automată. Prelucrarea informației ? Cînd sînt gata să înțeleg aflu că se face cu mașina de calcul. Dar biologia matematică ? Dar lingvistica matematică, traducerea automată, rezumarea automată, inteligența artificială ?

Cel care aderă : crede că există o mașină de tradus și se întreabă : cît costă ? traduce din toate limbile ? de ce nu cumpărăm și noi una ? E grav cînd îi explici că nu e vorba de o „mașină de tradus” ci de o „traducere cu mașina”, că reușita nu depinde de mașină ci de munca migăloasă a celor care stabilesc regulile traducerilor. Matematicieni ? (Ar vrea să scape.) Nu, lingviști. Cum poate oare lingvistul, care se ocupă de marile probleme ale limbii, să devină sclavul unei mașini ? Nu sclavul ! Subordonatul.

Biologie matematică ? Își închipuie matematicianul că va putea, în schemele lui seci, să prindă viața vibrantă și caldă ?

Rezumare automată ? Mașini cu autoinstruire ? Inteligență artificială ?

Sînt puțini oameni serioși care să nu fie convinși în sufletul lor, undeva departe, că e vorba totuși de glume. Și sînt puțini glumeți cărora să nu li se pară că acestea nu sînt glume bune.

Totuși trăim înconjurați de realitățile care sînt denumite astfel. Omul de știință sau inginerul care se ocupă de astfel de probleme ar putea fi de acord că numele nu

acoperă bine preocuparea. Începe să-ți explice de ce și când explicația e amplu desfășurată; înțelegi că numele e bine ales; e bine că intră în el cuvântul „matematică”; e cinstit că sînteți anunțați că nu veți înțelege niciodată.

În ce mod omul de litere, muzicantul, pictorul sau sculptorul care trăiește în epoca aceasta de adînci preschimări trebuie să se comporte? Ce nu are voie să nu înțeleagă?

II

Locul pe care industria, și mai ales industria grea, l-a jucat în felul cum s-a desfășurat istoria capitalismului e prea bine cunoscut pentru a relua problema. Relațiile marii industrii cu știința și învățămîntul nu mi s-a părut că sînt la fel de bine înțelese întotdeauna. Dacă rîndurile ce urmează au o rădăcină aparent autobiografică, ele nu constituie numai biografia mea, ci a multora.

E fără îndoială că tehnicitatea foarte ridicată la care s-a ajuns în perioada capitalistă nu se putea dezvolta decît fundîndu-se pe cunoașterea legilor naturii, deci pe știință: mecanică, fizică, chimie, matematică. Seniorului feudal putea să-i plăcă trubadurul; să protejeze pe alchimistul care-i promitea aur; să apeleze la doctorul ce-i promitea sănătate; biserica excomunica, dar tot ea producea pe liber cugetători. Dar atît. Țăranul producător nu avea nevoie de școală. Dar marele industriaș avea nevoie de mecanician, de fizician, de chimist, de matematician. În curînd și de geolog, de bacteriolog, de fiziolog. În curînd toată știința era necesară marelui capital.

Încă de la începuturile instaurării burgheziei această nevoie de oameni pricepuți în cunoașterea legilor naturii s-a făcut simțită. Dar încet, încet, lucrătorul de care avea nevoie trebuia să fie mai învățat. Un conducător de tractor sau un mecanic de avion trebuie să aibă mai multă știință de carte decît acel ce apasă pe coarnele plugului sau mîna caii la căruță.

Clerul, aliatul aristocrației, a înțeles interesul de a păstra știința, filozofia, învățămîntul în mîinile sale. Istoria ultimelor secole e plină de lupte pentru trecerea la stat a învățămîntului. Statul însemna marea burghezie. Învăță-

mîntul de stat însemna învățămîntul burghez. În alte țări, în care burghezia nu a vrut să lupte cu feudalitatea învățămîntul s-a dezvoltat ca o afacere comercială.

Toate aceste școli însă nu depindeau de nimeni. Profesorul prost plătit, își găsea un ideal pe care-l putea atinge fără să se ciocnească de stat, omul de știință. Omul de știință la rîndul său își găsea o meserie ce putea fi salariată: învățămîntul. Poate mai mult decît atît: omul care află ceva nou, care capătă o cunoștință nouă simte nevoia să o împărtășească și altuia. Ca să se mîndrească? Poate, dar dacă ar vrea să-l înstruiască pe celălalt rezultatul ar fi același. Poate și una și alta. Astfel omul de știință devine natural profesor.

Profesorul la rîndul său învață pe cei ce-l ascultă, ca și pe cei ce nu-l ascultă, lucrurile pe care le știe și unele pe care nu le știe. Explicînd de mai multe ori, la mai multe grupuri de elevi, problemele pe care le înțelege, el le înțelege mai bine; explicînd problemele pe care nu le înțelege, se naște în el dorința de a le înțelege. Profesorul devine om de știință.

Bineînțeles sînt pe lume și oameni ascunși. Urmași ai marilor preoți, le place să domine prin secretele naturii pe care le dețin numai ei; precum Pythonisa deținea secretele zellor, secretarul pe cele ale maestrului; confesorii, poliția de moravuri, funcționarii de la Cifru și inventatorii

UMBERTO BOCCIONI: Dinamismul unui ciclist

sînt mari deținători de mari secrete. Uneori interesante, se vînd. Cele mai multe neinteresante; acestea lasă o cută în mijlocul frunții.

Marele capital avea nevoie de tot felul de secrete; marea industrie era mulțumită cu secretele tehnice. Nu toți oamenii de știință ajungeau profesori; unii nimereau la oficiul de brevete.

Mai bine; marea industrie își creează laboratoarele sale, institutele sale de cercetări; achiziționează pe un preț redus oamenii de seamă care acceptă o situație adînc înșelătoare: își vînd pe veci propria lor minte. Un industriaș cînd cumpără un brevet nu e obligat să-l valorifice; are dreptul să-l îngroape. Ce înseamnă că un cercetător lucrează cu contract la o mare întreprindere? Atunci cînd a descoperit ceva, descoperirea lui el n-are voie s-o publice. El n-are voie să se mîndrească cu produsul muncii capului său. Descoperirea e secretă. Mai tîrziu, un altul ajunge la același rezultat. Dacă le vinde altui concern, își pierde amîndoi valoarea, sau prețul. Dar dacă le publică, deschis, în una din revistele de știință „pură”? Descoperirea se leagă de numele lui. El speră că toată lumea îl cunoaște, că pe casa în care a lucrat se va pune o placă de marmură cu numele său, că cetatea în care a trăit în veci îi va sărbători numele. E poate chiar adevărat. A renunțat la salariile mirifice pe care le oferă marile trusturi? A cîștigat glorie. Îl disprețuiește pe cel ce și-a vîndut munca. El e omul științei, al științei pure. Celălalt, la rîndul său, îl disprețuiește pe savantul cu hainele cîrpite, fără automobil, puțin boem.

Prăpastia între știință și practică se deschide.

Pe amîndoi îi disprețuiește marele capital.

Pe amîndoi? Bine disprețuit savantul pur se simte independent. Gîndește. Nu-i este teamă să gîndească fiindcă adeseori tradiția și legislația, cînd nu e prea periculos, îl apără. Dar un număr mare de oameni care nu sînt prea „periculoși”, pot, la un loc, să fie.

Acum mai multă vreme burghezia a vrut să creeze un învățămînt care să nu fie subsumat clerului, dar profesorii au început destul de repede să înțeleagă că și ei sînt exploatați; mulți au înțeles că ei sînt aliați normali cu clasa muncitoare. Profesorul are prestigiul său față de părinții

elevilor săi. Printre aceștia sînt și cei care-l judecă, și cei care-l condamnă și cei care execută condamnarea. Profesorul învățat să gîndească, gîndește despre toate. Marele capital are nevoie să reia în mînă școala. În fascism e ușor; dar altfel? În țările în care fascizarea nu e dată pe față?

Tehnocrația, conducerea științei de către uzină e insuficientă. Formele subtile ale marilor fundații culturale sînt și ele insuficiente. Armata trebuie să intervină. Bugetele înarmării permit mici deturnări de fonduri: contractul B e — 33 — 497 — TV — 51438 cu armata și contractul Botr 4325 (44) cu marina, un alt contract cu aviația leagă omul de știință de Marele Stat Major. Trinitatea ministerelor de război preia conducerea științei. Are nevoie Ministerul Aviației de teoreme privind spațiile cu mai multe dimensiuni, Ministerul Marinei de cercetările asupra necontradicției aritmeticii? cel al Războiului de lucrările privind curbele fără tangentă?

Sau poate tehnica conduce știința supunîndu-se armatei? Aceasta marelui capital.

III

Principiul unității teoriei cu practica stă la bazele filozofiei celor ce acum aproape o jumătate de veac au început să întemeieze o lume nouă.

Între el și tehnocrație distincția e capitală.

Marxism-leninismul nu subordonează teoria practicii. El nu dă directorului unei uzine conducerea dezvoltării matematicii. Bineînțeles se poate întîmpla ca un birou de proiectări să aibă nevoie de anume informații științifice: de matematică, de fizică, de chimie. Ce-ar vrea să știe inginerul sînt poate lucruri bine știute de orice matematician, de orice fizician, de orice chimist. Uzina își angajează matematicienii ei, fizicienii ei, chimiștii ei: să-i spună ce se știe. Să încerce să rezolve și probleme nerezolvate. Să pună institutelor de cercetare de tot felul: locale departamentale, ale universităților și academiilor, probleme a căror rezolvare e necesară. Știința aleargă în ajutorul industriei, căci împreună construim socialismul. Dar omul de știință știe că din moși strămoși tehnica de azi a fost creată de

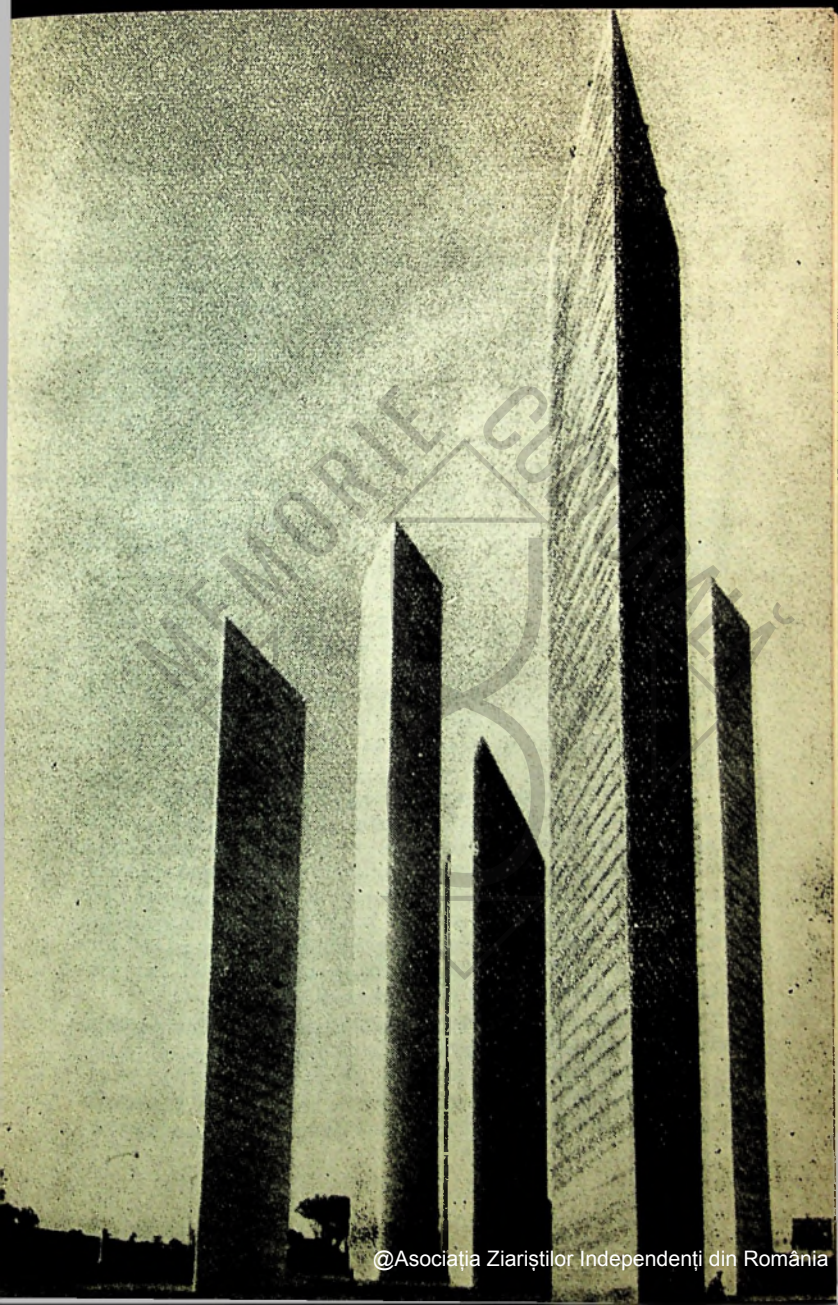
știința de ieri. Institutele de cercetări ale academiilor și universităților știu că trebuie să mărească rezerva din care își va trage suc tehnica viitorului. În tehnocrație marea industrie își organizează știința de care are nevoie; celelalte? treaba lor. În societatea socialistă în afară de știința de care are nevoie tehnica de azi, se organizează știința de care vom avea nevoie mâine. Mâine? Poimâine, răspoimâine, mai târziu.

Adeseori s-a ridicat problema: institutele academiilor și universităților lucrează la descoperiri ce vor fi aplicate în practică. Institutele departamentale lucrează de asemenea la descoperiri ce vor fi aplicate în practică. Prin ce diferă ele? Nu e oare un „paralelism” între, de pildă, un Institut de automatică al Academiei și un Institut de automatică al Ministerului Industriei Grele?

Eu cred că deosebirea e clară pentru cel ce nu e interesat să n-o facă.

Un institut departamental trebuie să facă acea cercetare a cărei aplicare în practică să poată fi planificată. Pe cât timp? Pe atât timp cât se face respectiva planificare. Acel care planifică o anumită cercetare, de pildă, acea a structurii geologice a unei regiuni pentru a ști dacă din acea regiune putem extrage aur știe anumite lucruri: care sînt metodele pe care le va utiliza, care sînt aparatele de care are nevoie, cât timp durează o anumită cercetare pe teren, cât timp durează anumite cercetări în laborator. Apoi face planul. Dacă nu știe aceste lucruri angajează un număr de oameni care au o anumită calificare, aceștia îi cer să le cumpere un număr de cărți și de reviste, să-i trimită la studiu la anumite profesori. E mai greu. Planificarea trebuie făcută dinamic. Timpul și cheltuielile necesare nu pot fi exact prevăzute. Dar, cu toleranțe variabile, rezultatele cercetării pot fi planificate. Acesta e rostul unui institut departamental. Se presupune în planificare că timpul necesar efectuării cercetării e în „funcție” de timpul afectat cercetării de numărul și calificarea cercetătorilor, de aparatul asigurat, etc.

MATHIAS GOERITZ: Piața celor cinci turnuri
la intrarea în orașul-satelit, Mexico City, 1957 ▶

Să intrăm la Institutul de Matematică al oricărei academii. Poate oare cercetătorul să prezinte un plan astfel întocmit :

În anul..... voi începe studiul teoriei... și voi demonstra teoremele... conform planului următor :

În primul trimestru voi demonstra teoremele I și II ;

În al doilea trimestru voi demonstra teoremele IV — VIII ;

În trimestrul III și IV voi demonstra teorema IX.

Obiecția aceasta a fost adusă planificării cercetării de mulți oameni de știință neinformați. Azi noi știm despre ce e vorba. Confuzii între institutele Academiei și Universităților și cele departamentale se mai fac. De alții.

Tot astfel cu aplicarea științei pure.

Poate că am scris aceste înseamnări să nu uit ; sau să-mi aduc aminte ; sau să fie povești pentru nepoți. Problema unității științei cu practica ne-a turburat mult pe matematicienii din țara noastră în cei cincisprezece ani de la reforma culturală înfăptuită de Partid, reforma învățământului superior, restructurarea Academiei care din vechea Academie Română, ajutată de o Academie de Științe și de o alta de Medicină, a înfrunghiat Academia Republicii Populare Române. Aceeași cu Academia Română ? Da. Alta decât Academia Română ? Sigur. Păstrînd tot ce era bun de la cele trei academii și adăugîndu-i tot ce o face să difere de ele.

Fosta Facultate de matematici creată în 1948 ? Profesorii erau aceiași ca și cei ai secției de matematică a vechii Facultăți de Științe. Programul nu diferea esențial. Sau adăugat cursuri noi. Evoluția facultății începuse mai de mult. De la început. Dar aceiași profesori erau oameni noi care își închinau munca lor creării lumii noi alături de clasa muncitoare, sub conducerea Partidului. Facultatea de matematică din 1949 nu diferea mult de cea din 1947 dar conținea posibilitatea ca cea din 1964 să difere.

Unul din punctele de esențială deosebire e dat de principiul unității teoriei cu practica.

La fel în alte părți.

Dar matematica noastră a avut norocul de a face pași mari pe care i-a făcut într-o epocă de mare prefacere.

IV

Ceea ce face ca tehnica de azi să difere de cea de acum treizeci de ani e principiul automatizării cu impresionantele dispozitive care o permit : mașinile electronice de calcul, cu conceptul filozofic nou : informația, cu schimbarea ramurii matematice care o diriguește ; azi logica matematică, cu probleme tehnice de neîncadrat în tehnica veche : problema limbilor informaționale, cu știință fizică ce o sprijină : electronica, cu diferitele ei capitole : semiconductori ferite, supraconductibilitate, electreți și materiale feroelectrice, microunde, mecanica cuantică.

Acum treizeci de ani ingineria era mai ales o inginerie a marilor energii, a marilor forțe, a marilor deschideri. Azi problema modernă e cea a miniaturizării și a microminiaturizării, a transmiterii semnalelor, a organizării marilor sisteme, a structurii logice. Vechile cărți de matematică pentru ingineri începeau cu calculul diferențial și integral : derivate, integrale. Noile cărți încep cu logica matematică : legile deducției.

Acum cincisprezece ani mai existau și la noi în țară și în alte țări, matematicieni și ingineri care împărțeau matematicile în cele ce se aplică și cele ce nu se aplică. Mai există și astăzi dar nimeni nu-și mai pierde vreme să le arate că nu au dreptate. Avem treabă.

A fost cam așa. Există o disciplină matematică hulită : logica matematică. Matematicienii o priveau zîmbind : să-ți pierzi vremea întrebuițînd nobila știință a matematicilor pentru a o amesteca cu neserioasele dispute ale unor filozofi. Și acei filozofi zîmbeau : să încerci să supui schematicelor calcule ale matematicienilor subtilele nuanțe ale filozofilor ? Inginerii dovedeau prin aceasta neseriozitatea oamenilor de știință pură. Mai tîrziu unii matematicieni, mai moderni, au considerat că această disciplină dovedește existența unei matematici neamestecate cu practică. Pură.

S-a aflat cîndva ceva curios. Un fizician sovietic, un matematician american, doi ingineri japonezi, fără să știe unul de altul susțineau o Disertație de candidat la Moscova, o Teză de Maestru al Artelor la Cambrige Mass. sau tipăreau în limba japoneză un studiu în care aplicau un anume capitol al logicii matematice la proiectarea unor

tipuri de automate. Inginerii au zîmbit: nu folosește în practică. Matematicienii au zîmbit: nu conține probleme grele de matematică. Astăzi orice Institut Politehnic din lume are un curs în care se expun principiile logicii matematice și aplicațiile ei în automată. În orice loc e un astfel de curs; în școlile serioase sînt două.

Al doilea curs de logică matematică e cerut de învățămîntul mașinilor de calcul. Iată cum. O mașină de calcul calculează singură foarte repede: adună, scade, înmulțește, compară două numere și spune care-i mai mare, mai face cîteva treburi de astea. Să nu credeți că am uitat să scriu că și împarte. Unele nu împart de-a dreptul. Trebuie să le spui cum, în ce ordine să facă adunările, scăderile și înmulțirile din care e compusă o împărțire. Se spune: împărțirea se face cu program.

Dar celelalte operații? Mașinile de calcul nu pot să facă numai atît. Iau hotărîri. Traduc. Rezumă. Compun muzică de dans. Joacă șah.

Toate aceste treburi sînt reduse la adunări, scăderi, înmulțiri, uneori împărțiri și alte cîteva; omul trebuie să spună mașinii în ce ordine trebuie să facă aceste operații; se chiamă: să-i facă un program.

Cu cît mașina calculează mai repede cu atît mai numeroși trebuie să fie cei ce fac programul, programatorii. Avem nevoie de școli de programatori.

Mașina face în locul omului o muncă intelectuală: calculează. Omul face o muncă mult mai umană, adică mai subtilă, mai inteligentă: programează.

Nu s-ar putea să programeze tot mașina? Să facă un program programator. Aceasta e programarea automată și pentru construirea ei trebuie să se utilizeze alte două capitole ale logicii matematice: teoria algoritmilor și teoria funcțiilor recurente. Alt curs de logică matematică la Institutele tehnice superioare, dar nu la toate: numai la cele în care se învață despre mașinile de calcul.

Dar dacă pînă și logica matematică servește nemijlocit tehnica, mai avem noi oare dreptul să spunem: capitolul... al științei servește practicii, dar capitolul... nu-i servește?

Că fizica foarte modernă (mecanică cuantelor cu fizica corpului solid și teoria relativității) servește tehnicii ne-au învățat și cei ce ne speriau cu bomba atomică.

Dar algebra ? algebra abstractă, algebra modernă, teoria grupurilor abstracte de pildă ? E o teorie fundamentală a mecanicii cuantice. Dar teoria numerelor ? În automatică. Dar topologia combinatorie, teoria grafurilor ? În Economia matematică și în Teoria rețelilor electrice.

Nu continuăm acest joc cu întrebări și răspunsuri, dar nu putem trece cu vederea ceva care abia începe : bionica, studiul fenomenelor biologice în vederea imitărilor în inginerie : electronică și ingineria sistemelor.

Rezumînd : dacă eu nu știu azi în ce capitol al tehnicii servește un anume capitol al științei teoretice, poate azi o știe altul sau o să o aflu eu mâine ; sau poate o s-o știe altul mâine, dar granițe nu pot să trag. Unitatea științei e restabilă de aplicabilitatea ei actuală în tehnică. La întrebarea : există granițe între știința pură și știința aplicată, experiența istoriei răspunde hotărît : nu. Ca și filozofia marxist-leninistă.

V

Ca toată lumea ? Nu. Cînd eram eu tînr erau studenți tineri în școlile politehnice care spuneau : un viitor inginer nu are nevoie de teorie ; el trebuie să știe practică. Tinerii studenți devin cu vremea bătrîni profesori. Întotdeauna părererea tinerilor studenți va avea mai multă importanță decît cea a bătrînilor profesori. Viitorul e în mîinile lor. Acel viitor pe care ei îl vor crea. Pe care vor ști să-l creeze. E slabă scuza : așa m-au învățat. Orice om trebuie să gîndească cu capul lui.

Întîmplarea cu logica matematică a deschis ochii, dar nu tuturor, numai celor ce puteau să și-i deschidă.

S-a spus : știința e un factor de producție. Fiecare am înțeles atît de bine această idee că am putea jura că am avut-o înaintea altora.

Acei ce cred încă în prăpastia între teorie și practică constituie o piedică în mersul înainte al poporului nostru. Cînd apa e gîrla cuminte, ea trece și pietrele rămîn. Cînd apa e pulhoi năvalnic ea duce cu sine toți bolovanii ; progresul tehnicii noastre se desfășoară năvalnic ; el nu permite ca pietrele să rămînă. Fărămate și vărsate pe mal.

Progresul tehnicii pe lume nu numai că cere știința, întreaga știință; o cere repede. Am spus că cere științei să-i rezolve problemele. Totodată îi cere să-i indice viitorul. Sînt oameni care văd întrebuintarea științei cam așa: tehnica are nevoie să i se rezolve o problemă. Institutele de cercetări o rezolvă. Institutele departamentale o adaptează practicei. Institutele de proiectări, proiectează. Forma aceasta e bună dar simultan se dezvoltă și alta. Institutele de cercetări fac o descoperire. Nu există nici o industrie care s-o utilizeze. Atunci se creează, această industrie nouă. Aceasta e forma mărilor răsturnări. Cel care poate prevedea tehnica viitorului e omul de știință. Tehnicianul, inginerul realizează industria creată de descoperire, de știință. Ce știință? Pură? Nu aceasta e problema, nu mai există știință pură, fiindcă știința care era pură, conduce acum aplicarea științei în producție. Aceasta e poate într-un sens, apusul tehnocrației; i-aș spune epistimocrație.

Un exemplu: mașinile de calcul nu se construiesc, cum s-ar crede de ingineri, ci de matematicieni. O pot spune liber fiindcă eu n-am de gînd să construiesc vreo mașină de calcul. Ceea ce constituie problema actuală a construcției mașinilor de calcul nu e în primul rînd numai o problemă a tehnicii electronice, e cel puțin tot atît o problemă a programării, a programării automate, a limbajului de programare, a logicii. Înainte se dădea o mașină și se studia programarea pentru acea mașină. Azi problema e răsturnată: să se construiască o mașină care să realizeze un deziderat logic al programării.

În această epocă am intrat în ultima vreme. Ar fi greșit să credem că va fi epoca în care va conduce o singură știință. Grupuri complexe de oameni de știință de variate specialități vor forma colective care să rezolve anume probleme, fizicieni, chimiști, biologi, fiziologi, psihologi (sociologi oare? foarte probabil, nu știu cum) lingviști, statisticieni, economiști, ingineri de diferite ramuri. Bineînțeles pentru precizia exprimării și evitarea confuziilor limba va fi matematica, fizică matematică, biologie matematică, psihologie matematică. Și altele? Toate.

Matematicieni, matematicieni, matematicieni, matematicieni. Atîția matematicieni? Nu. Mai mulți.

Eu nu cred că acest mod de lucru se poate dezvolta bine în regim capitalist.

Investiții în cercetare științifică se fac și în țările apusene. Mai mari de când un sputnic s-a întors liniștit la el acasă și s-a așezat ușor pe pământ, ușor; și această întoarcere lină, fiindcă lină, a zguduit lumea. Milioanele de grade de temperatură, miliardele de tone echivalente în trotyl, sutele de mii de suflete omenești stîrpite au zguduit lumea de ură. Un sputnic așezat liniștit pe iarbă a cutremurat-o. Jumătate de mîndrie și încredere. Jumătate de neghioabă minie: căpătase conștiința că pierdea posibilitatea ca vreodată să îngenuchie cealaltă jumătate. Și s-au întrebat: ce nu merge bine? Țapul ispășitor: lipsa de coordonare a activității științifice. Dar este această lipsă de coordonare un fenomen originar sau ea este numai o reflectare a contradicțiilor inerente sistemului? Tehnocrăția e un reflex al stării de decadență a capitalismului. Va ști capitalismul să arunce o punte solidă între teorie și practică? Fără să creeze contradicții? Ducînd cu biciul pe cele două specii de oameni de știință? Atît cît să câștige întrecerea? Crede cineva? Chiar dacă vrea, dacă speră? Poate oare să creadă?

Socialismul înscrie printre principiile lui unitatea teoriei cu practica. Înțelesul adînc al acestui principiu se dezvăluie în timpul muncii. Contradicția între teorie și practică apare mai acută în epoca tardivă a capitalismului. Ea ne face să întrevădem unitatea lor ca o caracteristică de bază a socialismului.

VI

Și arta? literatura, pictura, sculptura, muzica?

S-a auzit că au fost puse mașini de calcul să compună muzică, versuri. Fi-va poezia matematică? Răspunsul trebuie dat cu o întrebare: cînd betonul armat a pătruns în tehnica construcției oare a dispărut arhitectura? Bineînțeles, sînt unii care o spun. Cînd tehnica îngrășămintelor a pătruns în horticultură au dispărut grădinile? Sîntem prea la început pentru a ști cum mașinile de calcul vor ajuta pe om în compunerea muzicală. Nu putem prevedea. Nu ne place să ghicim. Adresați-vă altora.

Ceea ce se poate prevedea e foarte îmbucurător. Și istoria ne ajută să înțelegem ce se întâmplă. Automatizarea cere lucrători din ce în ce mai calificați, dar această calificare trebuie să fie din ce în ce mai mult de înalt nivel cultural. Omul nu poate fi la înalt nivel cultural numai într-o parte. Nici un picior nu poate să-i crească mai mult decât celălalt. Dar capul? E foarte ușor, cred unii, să apeși pe butoane. Într-adevăr efortul fizic e mai mic decât la multe alte munci. Efortul fizic e mai mic când învârtești volanul unui automobil sau când apeși pe accelerator decât când cari piatra cu roaba.

Bineînțeles vor spune mulți: e mai ușor să cari piatra cu roaba decât să demonstrezi o teoremă de topologie. Dacă ne place să spunem că facem lucruri din ce în ce mai grele e bine.

Ridicarea calificării muncii înseamnă însă și ridicarea calificării muncitorului. Vi se pare bizar când vă voi spune că dacă unui conducător de automobil i se cere să știe să scrie și să citească, atunci unor muncitori la pupitrul unui automat i se va cere să știe și algebră (bineînțeles abstractă și modernă). Și acest lucrător care să aibă camera de baie, să bea suc de portocale, să citească literatura bună, să asculte muzică... Întrerup însemnările și-l trimet pe cititor la pagina 69 a numărului 11/1963 din Secolul 20; sus, primul rând, acolo unde Ilya Ehrenburg începe „În 1934, în timpul Primului congres al scriitorilor sovietici...”

EDMOND NICOLAU

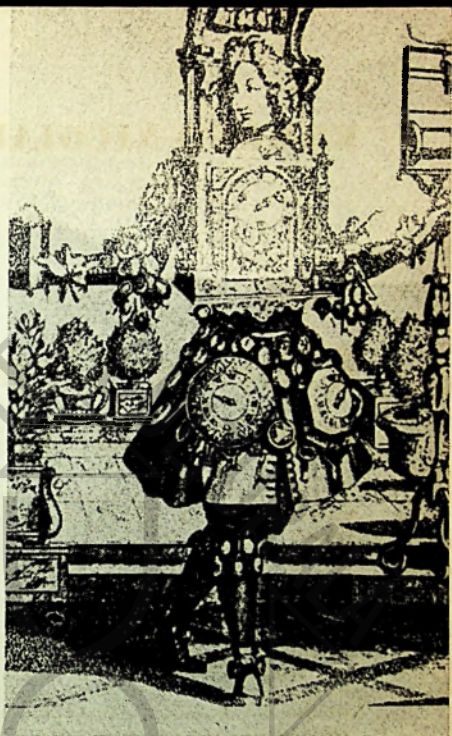
Cibernetica un nou umanism

Cibernetica a constituit o apariție fulminantă pe firmamentul conștiinței umane, stîrnind în juru-i pasiuni puternice. Pentru unii, ea era doar o modă, o pseudoștiință — pentru alții, din contra, era știința științelor. După două decenii de decantare, lucrurile s-au limpezit, și multe patimi s-au stins sub imperiul evidenței, cibernetica fiind azi o realitate, o prezență care nu mai poate fi ocolită aproape în nici un domeniu de activitate omenească.

Începînd din punct de vedere istoric (Norbert Wiener, 1948), cu studiul comparativ al sistemelor tehnice și biologice, considerate dintr-un punct de vedere unic, cibernetic, astăzi posibilitățile de constatare și explicare ale acestei științe cuprind aspecte tot mai subtile ale realității. Chiar și disciplinele umanistice — de exemplu lingvistica, critica literară, poetica pentru a cita numai cîteva domenii înrudite — au astăzi raporturi cu cibernetica.

Cibernetica este însă prezentă și prin noile puncte de vedere care au pătruns în biologie, în medicină, în planificare. Termenii de cod, algoritm, decizie eficientă, organizare și conducere optimă a sistemelor automate sînt astăzi un bun consum a numeroase grupuri de preocupări. În genetică, de exemplu, se pune problema transmiterii informației ereditare și a determinării codului biologic respectiv — la fel după cum în comunicațiile la foarte mare distanță se pune problema alegerii unor coduri cît mai stabile la acțiunea perturbațiilor.

Spre deosebire de ceea ce s-ar putea crede la prima vedere, nu este vorba pur și simplu de un proces în care știința clasică, sub forma în care era cunoscută la începutul secolului, învadează toate compartimentele activității umane. De fapt, sîntem în prezența unui fenomen cu mult mai complex, în care punctul nodal este constituit de descoperirea unor legi necunoscute pînă atunci, legi cu foarte mare putere de aplicabilitate în toate sistemele de conducere, și aceasta indiferent de natura fenome-

Legătura între biologic
și mecanic, în închipuirea
unui gravor din sec. XVII

nelor și sistemelor conduse, fie ele biologice, tehnice, ecologice etc. Se poate afirma chiar invers, că prin cibernetică, mai exact prin noua sa ramură bionica, biologia pătrunde în tehnică. În adevăr bionica este acea disciplină care își propune să introducă în tehnică principiile puse în evidență prin studiile biologice. La prima vedere pare curios, însă, așa după cum se constată imediat, spre deosebire de sistemele tehnice, cele biologice avînd o complexitate infinit mai mare, se caracterizează totuși printr-o excepțională siguranță în funcționare. De unde și posibilitatea de a ridica și dispozitivele tehnice complexe la un grad de siguranță apropiat de cel întîlnit, în mod curent, în biologie.

Creierul electronic — o invenție epocală

Cu această ocazie este necesar să clarificăm de la început o ușoară neînțelegere. Pentru mulți cibernetica se confundă cu aplicațiile calculatoarelor electronice. Aceasta nu este însă

just, sfera ciberneticii fiind cu mult mai largă. De fapt, astăzi prin cibernetică se înțelege știința conducerii proceselor în sistemele tehnice și biologice — conducerea la rîndul ei fiind definită ca utilizarea tuturor mijloacelor posibile în vederea realizării unui anumit scop.

Această accepțiune corespunde atît sensului actual, cît și celui etimologic (kiberna înseamnă în dialogurile platoniciene, tocmai arta de a conduce nava, arta pilotării).

Principala trăsătură a ciberneticii contemporane constă în descoperirea posibilității de a traduce în limbaj logic formal nenumărate din operațiile efectuate de intelectul uman. De asemenea posibilitatea utilizării calculatoarelor electronice pentru desfășurarea la o scară a timpului nebănuită mai înainte a proceselor logice care corespund rezolvării diferitelor probleme care interesează. Or, tocmai aci intervin calculatoarele electronice. Ele sînt acelea care, funcționînd cu o viteză vertiginoasă de ordinul milioanei de operații pe secundă, sînt capabile ca, într-un timp extrem de scurt, să efectueze calcule care altminteri ar fi necesitat luni, săptămîni sau chiar ani. Menționăm că experiențe în curs de desfășurare arată posibilitatea măririi de încă o mie de ori a acestei viteze, care va ajunge deci la ordinul de mărime a miliardelor de operații pe secundă. Iar această viteză colosală nici măcar întrevăzută acum un sfert de secol deschide omenirii perspective extraordinare, deoarece devine posibil ca într-un timp foarte scurt să efectuăm volume mari de calcule, devine posibilă abordarea unor clase noi de probleme, care înainte nici nu se puneau.

Epoca noastră se caracterizează și prin cucerirea spațiului cosmic.

Să ne transpunem cu gîndul la punctul de conducere al lansării unei nave cosmice. După cum se știe, pentru a se realiza un satelit artificial al Pămîntului, trebuie să se imprime obiectului respectiv o viteză cuprinsă între circa 8 și 11 km/s. La viteze mai mici obiectul cade înapoi pe Pămînt, iar la viteze mai mari poate părăsi sfera de atracție a Pămîntului. Viteza minimă de plasare pe orbită este de 7,9 km/s, ceea ce face aproximativ 30 000 kilometri pe oră. Se pune problema ca racheta să fie dirijată corect pentru a plasa satelitul pe orbită. La început, rachetele decolează pe verticală, după care ele se înclină treptat și se orientează într-un anumit plan, denumit planul orbitei. Este necesar ca în permanență, în tot timpul lansării, aparate electronice precise să măsoare poziția și viteza rachetei, comunicînd datele la centrul de conducere. Aici se compară situația reală cu cea care trebuia atinsă, se sesizează eventualele diferențe și, în funcție de ele, se calculează corecțiile care trebuie aduse programului de funcționare a motoarelor-rachetă. Mai departe aceste semnale sînt transmise spre rachetă, după care procesul se repetă.

Dacă ne gîndim că în fiecare secundă racheta parcurge 8 km, înțelegem ușor că timpul pe care-l avem la dispoziție pentru efectuarea tuturor acelor calcule este de ordinul fracțiunilor de

secundă. Or, numai calculatoarele electronice rapide pot prelua sarcina dificilă ca — să spunem în mai puțin de o zecime de secundă — să elaboreze tot programul complex amintit mai sus.

Calculatoarele electronice constituie însă numai un instrument al ciberneticii, instrument esențial pentru stăpânirea proceselor complexe. Dar esențial pentru cibernetică este altceva, anume posibilitatea de a stabili metode, procedee, cu un termen tehnic, algoritmi, care permit ca, plecând de la datele inițiale, să se ajungă la rezultatul dorit. În legătură cu aceasta este util să introducem și unele concepte și date noi. Ne referim la noțiunile de „sistem optim” și de „model”.

Un sistem optim

Partea interesantă este că, datorită unui înalt grad de abstractizare, sistemele studiate de către cibernetică se pot întâlni sub forma unor aspecte foarte variate ale realității. Astfel, de exemplu, în cibernetică se studiază sistemele de comunicații. Studiul se face însă pe o schemă abstractă, în care nu se ține seama de natura sistemului respectiv. Tocmai de aceea, rezultatele obținute se pot aplica atât în cazul neuronului, — care în sistemul nervos central al omului are uneori dimensiuni de ordinul zecilor de mii de milimetri — cât și în cazul comunicațiilor cu rachetele cosmice. Amintim că cea mai îndepărtată legătură stabilită în cosmos s-a produs cu racheta Marte 1, la distanța de 106 milioane de kilometri. Semnale de la galaxii îndepărtate s-au primit de la distanța de 10 miliarde ani-lumină.

Caracteristic pentru etapa actuală de dezvoltare a ciberneticii este tocmai faptul că domenii tot mai diferite de activitate umană sînt cuprinse în sfera largă a preocupărilor cibernetice, arătîndu-se că în domeniile cele mai diferite pot fi puse în evidență legi precise cantitative.

Unul din exemplele frapante este acela al transmițerii informației prin intermediul limbajului.

Pentru o persoană neprevenită, comunicațiile prin intermediul limbajului se fac astfel încît fi lasă impresia unei libertăți aproape totale, în sensul că multe persoane au impresia că ele au posibilitatea să se exprime oricum, dacă respectă regulile gramaticale.

La un examen mai atent se constată însă că, în realitate, acest „oricum” este mai degrabă o iluzie, în afara restricțiilor gramaticale putînd fi puse în evidență alte constrîngeri cu mult mai subtile.

Statistica demonstrează cu precizie că în cadrul tuturor limbilor examinate pînă în prezent — peste 25 la număr, și din familii foarte diverse — frecvența de repetiție a literelor — în cazul cînd este vorba de texte scrise — sau a fonemelor — în cazul mesajelor vorbite — nu se face la întîmplare. Ciberneticienii romîni au putut arăta că de fapt frecvențele de repetiție ale diverselor litere sau foneme se face în conformitate cu o lege bine precizată. Desigur că într-una din limbi frecvența

lui A va fi cea mai mare. În engleză E și T își împart înălțimea etc. Dar dacă se dispun într-un grafic frecvențele de repetiție în ordinea lor descrescătoare, și se unesc apoi punctele figurative, atunci se găsește mereu o aceeași curbă, și aceasta indiferent de faptul că ne referim la poeziile lui Eminescu, la transcrierea fonetică a unor nuvele engleze contemporane, la texte din numeroasele familii ale limbajelor indiene sau la fragmente vechi din Geneză.

Mai mult chiar, dacă se stabilește raportul dintre numărul de cuvinte noi pe care le întâlnim într-un text (nou în sensul că se întâlnește pentru prima dată în acel text) și numărul total de cuvinte, din text, constatăm cu surprindere că sîntem mereu în prezența unei relații de o rigurozitate surprinzătoare, fie că este vorba de un text de ziar, sau de poemele lui Pușkin, Ruben Dario, de poeziile lui Carduci, de sonetele lui Shakespeare, sau de poveștile lui Creangă.

Studii mai vechi arată că frecvența cuvintelor înseși se face în conformitate cu o lege precisă, cunoscută specialiștilor sub numele de legea lui Zipf.

Nu este lipsit de interes să semnalăm faptul că Bogdan Petriceicu Hașdeu, cu un secol în urmă, remarcase această circulație diferită a cuvintelor, de unde și celebra sa „Teorie a circulației cuvintelor” care astăzi are o bază precisă cibernetică.

Toate aceste legi nu fac decît să reflecte, sub diverse aspecte, ideea centrală că în mod spontan, oamenii și-au organizat limbajul adoptînd anumite strategii care conduc la anumite situații optime.

În primul rînd este vorba de asigurarea unor comunicații eficiente chiar în prezența perturbațiilor — zgomote care se suprapun peste vorbire, neatenția ascultătorului etc. În al doilea rînd se pune în evidență faptul că aceste legi sînt numai reflexul unor anumite principii de minim: efortul pe care ar trebui să-l facă adoptînd alte legi statistice ar fi totdeauna mai mare.

Modelul cibernetic

Un alt aspect important al ciberneticii este acela de creare a unor modele, cu ajutorul cărora studiază fenomene mai complexe.

Èvident că realul are o complexitate extraordinară — dar cibernetica pleacă de la tezele materialiste, conform cărora există o realitate obiectivă independentă de conștiința noastră și care poate fi cunoscută total. Dar în această operă de cunoaștere, de apropiere infinită de obiectul cunoașterii, sînt necesare anumite etape preliminare, în care se renunță la anumite aspecte neesențiale. Aceste simplificări ale realității, în care se rețin numai anumite note esențiale pentru procesul considerat, conduc la așa-numitele modele. Macheta unui vapor este, din anumite puncte de vedere, un model al vaporului respectiv. În tehnica aeronautică, astăzi machetele se utilizează în mod curent

pentru studiul avioanelor. Dar, noțiunea de model este cu mult mai largă. Se poate vorbi de crearea unor modele matematice pentru fenomenele economice, pentru raporturile dintre populațiile de animale care cohabitează, pentru procesele care se desfășoară într-un anumit organ — țesut sau celulă, pentru limbaj, etc.

Evident că la limita inferioară a fenomenelor biologice sîntem încă în prezența unor fenomene complexe, legate de existența unui metabolism chiar dacă el este rudimentar. Dar, ciberneticianul reușește să stabilească un model pentru aceste fenomene, în sensul că plecînd de la ecuațiile care descriu cantitativ fenomenele chimice care au loc la nivel molecular la limita dintre ființa vie și mediul ambiant, ca și în interiorul ființei vii, reușește să creeze un dispozitiv electronic, în care au loc fenomene electrice descrise prin ecuații identice din punct de vedere matematic.

La nivelul aritmeticii elementare, raportul a două numere fie ele 5 și 3, este independent de semnificația pe care noi o acordăm acestor numere. Astfel, poate fi vorba de împărțirea a cinci mere la trei băieți, sau a cinci saci cu făină între trei colectiviști: în lumea realităților matematice, ecuațiile au soluții unice, indiferent de obiectul la care ele se referă într-un exemplu concret.

Fără îndoială că rădăcinile matematicii se află înfipte adînc în realitatea concretă din jurul nostru, însă obiectele matematicii au un înalt grad de abstractizare. Cibernetica se mișcă tocmai la acest nivel de abstractizare și tocmai de aceea soluțiile ei se aplică diferitelor sisteme — foarte diferite — întîlnite în practică.

Rezultatele obținute cu un model electronic pentru un anumit proces pot să se refere la alegerea optimă a mărimilor caracteristice pentru un anumit sistem de automatizare; dar la fel de bine pot să se refere la schimbul de electroni în sistemele biologice, la propagarea impulsurilor electrice de-a lungul fibrei nervoase, la conducerea optimă a unui combinat de produse sodice etc.

Modelul creierului uman

Astăzi, tot mai mulți specialiști consideră că una dintre sarcinile principale ale ciberneticii constă tocmai în modelarea funcțiunilor creierului, care reprezintă materia în forma ei cea mai înaltă de organizare.

Nu vom aborda problema — sau pseudoproblema — legată de posibilitatea sau imposibilitatea de a gândi a mașinilor actuale sau a tuturor mașinilor care vor putea fi vreodată construite.

Ne vom opri însă un moment asupra raportului dintre creier și mașina cibernetică.

Din punct de vedere formal, cibernetic, putem considera creierul ca un sistem material care are o serie de dispozitive

prin care i se comunică informații, și o altă serie de dispozitive prin care el produce la ieșire semnale. Evident că între semnalele de ieșire și cele de intrare există anumite legături, în sensul că prelucrarea informației de către creier se face în conformitate cu anumite legi.

Dar, aceste legi în parte sînt cunoscute și, cu siguranță că treptat vor fi tot mai bine cunoscute. Doar dacă ne situăm pe poziții agnostice putem afirma că nu vom cunoaște niciodată legile creierului, sau — ceea ce este echivalent ca rezultat — vom putea afirma că procesele din creier nu se desfășoară sub imperiul nici unei legi.

Dacă însă recunoaștem că procesele din creier — inclusiv procesele psihice — ascultă de anumite legități care pot fi cunoscute și formulate obiectiv, atunci implicit putem să ne gîndim la posibilitatea de a crea un model — de natură încă neprecizată — care să fie guvernat de aceleași legi. În acel moment, pentru cibernetician studiul creierului sau al modelului său sînt două operații perfect echivalente.

În această privință, primii pași au și fost făcuți. În primul rînd s-a putut stabili o schemă echivalentă pentru neuron. Rezultatul este deosebit de important, deoarece arată că, spre deosebire de concepția rudimentară care era încetățenită pînă nu de mult, neuronul este departe de a avea un model atît de simplu încît să poată fi echivalent cu un releu. De fapt, schema echivalentă a neuronului ne pune în fața unui adevărat calculator electronic dar de dimensiuni miniaturale.

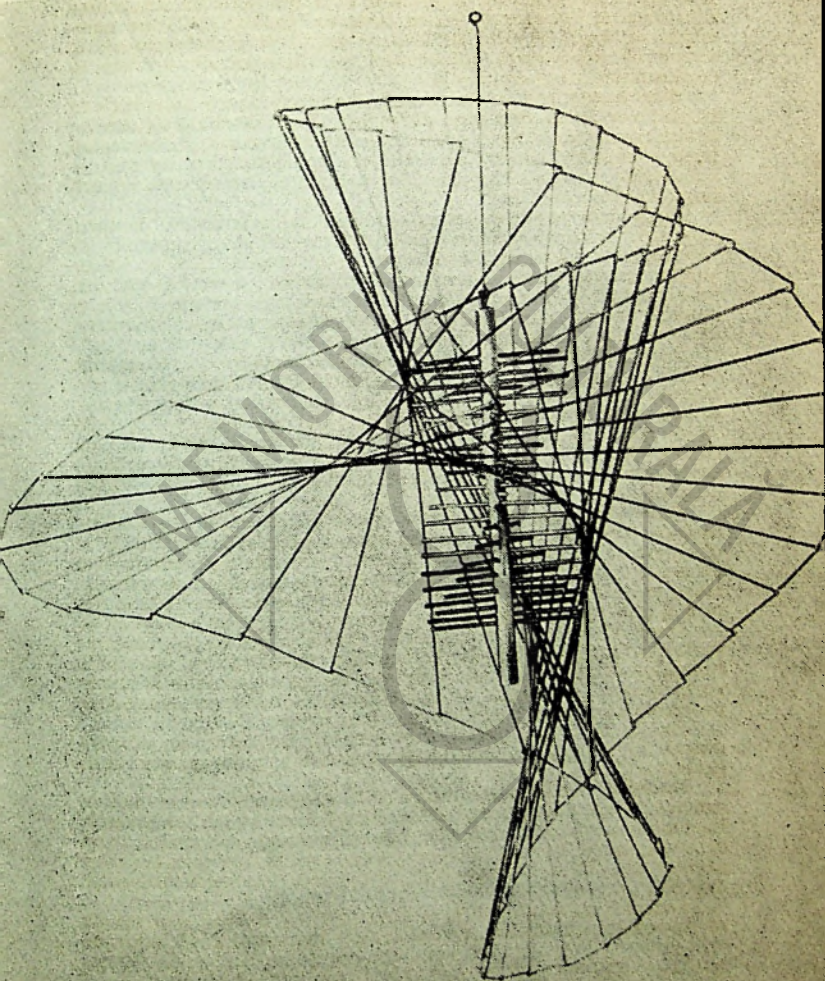
Acest fapt este semnificativ, deoarece ne arată dificultățile care se ridică în calea celor ce vor să modeleze creierul. Gîndindu-ne că în creier sînt circa 14 miliarde de neuroni, rezultă că modelul creierului ar trebui să aibă 14 miliarde de calculatoare electronice interconectate. Modelul ar trebui însă să fie încă și mai complex pentru un motiv care va deveni clar imediat.

Unul din termenii ciberneticii intrați astăzi în vocabularul multor științe este și acela de *program*. Un calculator electronic funcționează pe baza unui program, dar la fel de bine se poate vorbi despre programul în conformitate cu care se desfășoară procesele biologice în interiorul cromozomilor.

Or, în cazul creierului, este clar că procesul de educare constă, în esență, în transmiterea anumitor programe de la o generație la alta.

Un creier uman este cu adevărat un creier uman numai în măsura în care el trăiește și se dezvoltă în societatea umană. Exemplele de copii care au crescut în mijlocul animalelor arată că intelectul lor este departe de a avea capacitatea caracteristică copiilor de vîrstă comparabilă, dezvoltați în sinul societății umane.

Pentru a avea un model al creierului, ar fi deci necesar ca să dispunem nu numai de un centru format din 14 miliarde

de calculatoare, ci și de programele corespunzătoare interacțiunii dintre cele 3 miliarde de centre asemănătoare (3 miliarde reprezintă populația actuală a globului). La care ar trebui să adăugăm programele provenind de la generațiile trecute.

Această imagine cibernetică a modelului unui creier ne arată tocmai cu pregnanță specificul intelectului uman.

Cibernetica recunoaște din plin baza materială a tuturor proceselor care se desfășoară în psihicul uman. Dar, în același timp arată că există o specificitate umană, foarte greu de modelat. În întreaga lume există actualmente circa 15 000 de calculatoare electronice.

Este departe de ciberneticienii actuali concepția conform căreia, într-un viitor nu prea îndepărtat, omul va putea fi înlocuit printr-un calculator electronic.

Evident, realitatea cibernetică ne arată că astăzi tot mai multe activități, care pînă nu de mult erau rezervate în exclusivitate oamenilor, astăzi pot fi preluate de către calculatoare, mai mult sau mai puțin savante, dar nici un moment nu poate fi vorba de înlocuirea completă a omului prin roboți electronici.

Este totuși bine ca pentru fixarea ideilor să aruncăm o privire de ansamblu asupra realizărilor ciberneticii actuale în domeniul activității intelectuale.

Sînt bine cunoscute experiențele de traducere automată dintr-o limbă în alta. La noi în țară primele traduceri din engleză în română s-au efectuat în aprilie 1962, la Timișoara, sub directă conducere a acad. Gr. C. Moisil.

Evident că se traduc astăzi texte științifice și este foarte probabil că încă mult timp de acum încolo să nu se utilizeze calculatoarele electronice decît pentru astfel de texte. Aceasta deoarece în limbajul poetic, deși se păstrează toate regulile stabilite de cibernetică pentru comunicația prin limbaj științific sau tehnic, intervin în plus alți factori — de natură estetică — care scapă încă unei analize totale. Mai exact, este vorba de faptul că în limbajul poetic contează foarte mult alegerea dintre toate sensurile posibile ale unui cuvînt, numai a anumitor sensuri, de obicei a unui sens mai îndepărtat decît cel uzual, sau, dintre toate sinonimele, a unuia care sugerează anumite nuanțe și produce anumite efecte dorite de poet. Or, este greu de programat un calculator pentru a ține seama de toate aceste subtilități.

Deci nu este de așteptat ca în scurt timp să putem programa un calculator pentru a traduce în românește rubbayatele lui Omar Kayam, sau poeziile lui Eminescu în persană.

Puterea de anticipare a intelectului uman

Una din principalele realizări ale ciberneticii contemporane este punerea în evidență a unui așa-numit mecanism de reacție sau de conexiune inversă, mecanism prin care, la intrarea unui sistem, se readuce o informație cu privire la starea existentă la

ieșirea acestui sistem. Mecanismul a fost pus în evidență în electronică (Blake) în medicina generală (D. Danielopolu) și în neurofiziologie (P. K. Anohin) — aproximativ în aceeași epocă. Astăzi sistemele tehnice de reglaj se caracterizează tocmai prin existența unor curente cu conexiune inversă, sau cu reacție.

Este interesant să semnalăm în această privință faptul că pentru prima dată creierul a fost considerat drept un sistem cu autoreglare cu mult înainte de apariția ciberneticii. Este probabil că pentru prima dată problema se întâlnește în clasicul genului polițist, anume la Conan Doyle, în a cărui nuvelă, „Detectivul muribund”, îl surprindem pe clasicul erou Sherlock Holmes exclamînd: „Ah, am luat-o razna! Ciudat cum se mai controlează creierul singur” (în volumul *Aventurile lui Sherlock Holmes*, Ed. Tineretului, 1958, pag. 206).

Dar în literatură întîlnim lucruri mai interesante.

De fapt, considerarea omului drept o mașină este atribuită oarecum pe nedrept lui La Mettrie.

Pentru prima dată considerarea omului drept o mașină se întîlnește la William Shakespeare. Acesta îl pune pe Hamlet să i se adreseze Ofeliei cu o scrisoare care se termină cu cuvintele: „Ție pe vecie, prea scumpă doamnă, atîta timp cît această mașină va fi a lui, Hamlet”.

La Mettrie emite ideea omului-mașină, de-abia în 1748, deci cu mult după dramaturgul englez.

Această uriașă putere de anticipare a intelectului uman are o explicație cibernetică simplă — dar din ea rezultă diferența calitativă dintre om și mașină. Calculatoarele electronice — ori cît ar fi ele de complexe, nu fac decît să execute un anumit program dat de om. Din contra, tocmai datorită uriașei lui complexități, creierul uman lucrează în anumite condiții neprogramat, sau mai corect, după programe foarte complexe, pe care și le creează singur.

În fine, o problemă de mare actualitate este aceea a ideilor lui Ramon Lulle.

Acest catalan, cu mai bine de 9 secole în urmă, a emis ipoteza conform căreia este cu puțință să se deducă în mod mecanic, prin simple construcții geometrice, toate adevărurile posibile și care decurg dintr-un sistem de adevăruri date.

În momentul emiterii acestei concepții, ea a stîrnit un mare val de patimă, la fel ca și cibernetica secolului al XX-lea. Dar, ideile sale astăzi sînt valorificate.

În esență, el afirmă că este cu puțință ca prin procedee combinatorii să se deducă adevăruri noi din adevăruri recunoscute ca adevărate. După o lungă perioadă de gestație, problema formalizării adevărului a fost pusă într-o haină corespunzătoare, în special prin lucrările lui G. Boole (încercările lui Leibniz au rămas la simpla formă de intenții).

Iată însă că astăzi, ideea automatizării chiar a muncii de creație în domeniul matematicii se întîlnește tot mai des în paginile revistelor de specialitate. „Spre mecanizarea matematicii” este titlul semnificativ al unui studiu semnat de Wang un mare

matematician american contemporan. Studii privind demonstrarea teoremelor matematice, rezolvarea automată a problemelor de geometrie, stăbilirea unor teoreme noi de logică matematică, sint astăzi capitoare de știință oarecum închise, în sensul că pentru toate problemele amintite s-au dat soluții concrete, s-au elaborat algoritmi care pot fi încredințați spre aplicarea calculatoarelor electronice.

Cibernetica este un umanism

Cibernetica ne oferă în primul rând o nouă viziune asupra lumii, deoarece prin cibernetică se stăpânește domeniul mai profund al legilor conducerii sistemelor tehnice și biologice. În același timp, cu ajutorul calculatoarelor electronice se creează posibilitatea de a aplica în mod concret aceste legi pentru binele omului.

Cibernetica este un umanism, deoarece reușește nu numai să explice diferitele manifestări biologice, ca menținerea constantă a parametrilor vitali (presiunea sanguină, temperatură și greutate corporală, adaptare, ereditate etc.), dar în același timp abordează cu succes problema tot atât de importantă și totodată de dificilă a actului de creație. Prin cibernetică anumite munci, munci, considerate înainte ca munci de creație, devin astăzi munci de rutină. Astfel, armonizarea melodiilor sau chiar creațiile muzicale pot fi preluate în bună parte de către calculatoarele electronice programate în mod adecvat. În domeniul artelor decorative, calculatoarele electronice pot fi puse să creeze modele variate, etc.

Fără îndoială că, datorită ciberneticii, omul se ridică pe o nouă treaptă, eliberându-se de povara muncilor de rutină din domeniul intelectual.

Este interesant de văzut cum cibernetica situează în centrul preocupărilor sale pe om. Pe de o parte abordează descifrarea celui mai complicat mecanism: creierul uman. Pe de altă parte, descoperind legile conducerii sistemelor tehnice și biologice, pune la îndemna omului mijlocul eficient prin care poate face ca aceste legi să lucreze numai spre binele omului.

Tocmai în această constă grandoarea umanismului cibernetic.

Nu este vorba de deificarea sterilă și absurdă a unui om abstract, copie a unui prototip divin, ci este vorba pe de o parte de înțelegerea adevărului despre omul real și de utilizarea tuturor capacităților intelectuale ale omului, amplificate enorm prin mijloacele cibernetice, pentru stăpânirea tuturor stihurilor naturii, pentru realizarea unui viitor mai fericit într-o omenire lipsită de spectrul războiului.

Viitorul a și început

Scriitorul austriac Robert Jungk s-a făcut cunoscut pe plan mondial ca unul dintre cei mai proeminenți reporteri contemporani. Lucrările sale, traduse în toate limbile pământului, dezbate probleme importante ale mijlocului de secol în care trăim. Una dintre cărțile sale Raze din cenușă („Strahlen aus der Aschen“), tradusă anul trecut și în limba română, a mijlocit cunoașterea mai profundă a tragediei de la Hiroșima, nu atât prin descrierea apocalipticului bombardament, cât prin efectele lui ulterioare. Cartea închinată în exclusivitate nașterii bombei atomice o constituie Mai luminos decât o mie de sori („Heller als tausend Sonnen“), în care Robert Jungk urmărește destinul creatorilor îngrozitoarei arme, drama acelor savanți care n-au știut că activitatea lor științifică va fi cauza unei asemenea catastrofe.

Reportajele prezentate cititorilor noștri sînt extrase din cartea sa de mare succes Viitorul a și început („Die Zukunft hat schon begonnen“), care poate constitui o autentică radiografie a actualei evoluții tehnice din Statele Unite. Volumul se deschide cu descrierea locului unde a avut loc prima explozie experimentală atomică (Los Alamos), încheindu-se cu prezentarea poligoanelor de pe care se fac lansări în spațiul cosmic. Între aceste două momente, care în timp nu cuprind mai mult de două decenii, Robert Jungk — cu o oarecare doză de scepticism — urmărește aspecte ale actualei civilizații americane. Viitorul a și început... Dar dacă tehnica ia o dezvoltare haotică? Dacă ea devine dușmană intereselor omenirii? Scriitorul progresist Robert Jungk își manifestă dorința de a contribui la făurirea unui viitor neobișnuit, luminos, în care știința să fie pusă în slujba puterii creatoare.

Robert Jungk lucrează actualmente la două cărți, una avînd ca titlu Europa în pragul anului 2000, cealaltă care se va ocupa de viața unor savanți; în acest scop a vizitat recent Uniunea Sovietică, mărturisindu-și entuziasmul pentru oamenii de știință întâlniți acolo.

Denver, Colorado

1. În fața noastră, avionul militar verde ca măslinea fu înghițit de norul mare cît un balaur. Auzeam cum îi duduie mașinile și, peste puțin, l-am văzut țișnind de cealaltă parte a giganticei fiare albe. Totuși, pe fundalul albastru al cerului nu se vedea încă nici un fulg de zăpadă.

Cel din al doilea avion ne informară :

— Încercăm cu pistolul.

Era comic să-ți spul că trăgînd doar cîteva cartușe de iodură de argint în ființa cerească nemăsurată, care se topea fără grabă în fața noastră, puteai să-i faci vreun rău.

— Cred că are cel puțin două mîle înălțime și cinci în lungime, îmi strigă în ureche omul de lingă mine. La decolare, ne învoisem amîndoi să dăm norului „nostru” numele de Moby Dick, uriașa balenă mitică.

În clipa aceea, a doua mașină o despică la rîndul ei pe „Moby Dick” în două părți, care se îndreptară cu mare viteză una spre alta și se uniră iar peste cîteva minute. Norul alb, pierdut în oceanul cerului, rînjea batjocoritor spre noi. Strîmbăturile lui ne provocau. Nici acest nou atac nu-l putuse constrînge să dea drumul la umezeala pe care o adunase în pîntece.

Pilotul făcu un semn. Pătrunsesem în interiorul norului și o clipă după aceea, înotam în valuri de ceață albă. Calota de plexiglas, care ne acoperea, se aburi, dar în clipa aceea ne pomenirăm scâldați în razele soarelui. „Zăpadă!” strigă omul de lingă mine, care adineori, cînd eram în burta de balenă a norului, zvîrlise probabil, recipientul cu zăpadă carbonică. Și așa era. Aripile avionului nostru erau acoperite cu un puf ușor, care se transformă imediat în picături scînteietoare de apă. Ne-am ultat înapoi și am văzut că „Moby Dick” începuse să se dizolve și că se transforma într-o horă de fulgi de zăpadă, care se topeau în cădere și deveneau stropi de ploale. Sub noi, pe solul sterp al platoului, doi oameni cu pălăril marl de pale în culori deschise, holbau ochii în sus, spre norul care se descărca. Cel doi oameni o luară apoi la goană, și ieșiră repede din hotarele lui, la marginea umbrei vaste, acolo unde soarele strălucea cu aceeași putere.

2. Toate acestea se întîmplau la Albuquerque, în New Mexico, după ce căpătasem permisiunea de a participa la unul din zborurile de probă, pe care trupele americane le efectuau periodic pentru studiul „controlului meteorologic”. De atunci încoace, am cunoscut o serie întreagă de alți oameni dintre cei care „fac” timpul. Așa de pildă au fost tinerii de la Școala de Mine din Socorro, în New Mexico, care și-au propus

să ajungă stăpini pe tunete și pe fulgere. În acest scop el vinează norii aducători de furtună cu aparate de filmat în culori și cu instrumente de radar. Când începe să se ridice un perete de nori a cărui culoare e foarte întunecată, pornesc cu avionul în împinarea lui și-l bombardează cu infime particule metalice, particule microscopice și extrem de diferite, despre a căror constituție nu vor să facă nici o mărturisire.

— Încercăm să schimbăm potențialul furtunii, înainte de deslănțuirea ei. În felul acesta izbutim să împiedicăm trăznete și să producem eventual averse, îmi explică directorul școlii.

După aceea, am văzut la Shenectady, în laboratoarele lui „General Electric”, acel simplu aparat de probă, cu care în iulie 1946, tânărul Vincent Schäfer a izbutit pentru prima oară să „facă” timpul. Împreună cu șeful său, Irving Langmuir, Schäfer începuse să se ocupe de așa numiți „nori suprarăciți”, cu prilejul experiențelor efectuate pe Mount Washington. Acești nori, care circulau în păături glaciale de aer, conțineau deci picături de apă, care, fără nici o explicație logică, nu vroiau să înghețe. De cîțiva ani încoace, se știa că dintr-un nor de acest fel, nu încep să cadă fulgi de zăpadă, decît în clipa cînd picăturile se cristalizează în jurul nucleului venit din exterior. Această teorie motivase prezicerea germanului Walter Findeisen, care în 1938 vorbise despre posibilitatea de a obține ploala prin introducerea voluntară de mici nuclee de acest fel în nori. Era un fapt, pe care Schäfer a vrut să-l cerceteze practic în laborator.

Pentru această experiență a fost folosit un răcltor obișnuit, tapizat cu catifea neagră, în care ardea o lampă foarte puternică. Schäfer a introdus în frigider mai întîi aburul propriei lui respirații, care reprezenta „norul suprarăcit” și apoi diferite substanțe pulverizate, care trebuiau să fie încercate pentru obținerea nucleelor de cristalizare. Așa au fost folosite, una după alta, peste o sută de substanțe diferite. Printre altele, Schäfer a presărat în interiorul frigiderului grafit, cuarț, sulf, praf de cărbune, diferite calități de nisip și pînă la urmă chiar și praf de săpun. Dar totul a fost în zadar.

Așa cum se întîmplă adesea cînd este vorba de experiențe, întîmplarea s-a dovedit și de data asta un colaborator serios. Într-o zi, vrînd să coboare temperatura în frigider, Schäfer a luat puțină zăpadă carbonică proaspătă din laborator și mai înainte de a fi apucat să introducă noua substanță de probă, adică praf de vulcan în „norul de respirație suprarăcit”, cristalele atît de așteptate — atît de zadarnic așteptate — au început să scilipească deodată pe fundalul de catifea neagră. Nucleele de cristalizare, pe care Schäfer le căuta de atîta vreme fuseseră găsite: erau particulele de zăpadă carbonică proaspătă, care provocară în „norul de respirație” o reacție în lanț. Fiecare fulg de zăpadă dădu curînd naștere la încă unul, apoi din două se obținură patru, din patru, opt și așa mai departe pînă cînd firmamentul artificial de catifea neagră al lui Mister Schäfer se umplu de stelute înghețate.

Cam în același timp cu Schäfer, unul din colegii săi de laborator, Bernard Vonnegut era în căutarea unor nuclee producătoare de zăpadă, cu ajutorul cărora intenționa să bombardeze norii de zăpadă. Într-un manual, care cuprindea structurile unui număr de aproximativ două mii de cristale, Vonnegut găsi un cristal, aproape identic cu cel de zăpadă carbonică proaspătă. Era iodura de argint, întrebuințată pe vremea aceea mai ales în fotografii. După un prim eșec, care dovedi că iodura de argint ce se putea procura în comerț nu era destul de curată, a doua experiență, efectuată cu particule mici de iodură de argint în stare pură, ajunse la rezultate excelente.

Nici Schäfer și nici Vonnegut n-au făcut un secret din descoperirea lor mai ales după ce, la 13 noiembrie 1946, Schäfer și-a repetat cu succes experiența făcută în răcitor asupra unui adevărat nor suprarăcit din natură. Îndată ce s-a aflat că prin răspîndirea unor particule de zăpadă carbonică sau de iodură de argint, norii de ploale pot fi „mulși”, pe cerul Americii au răsărit literalmente zeci de ucenici vrăjitori. În statele din sud-vest, veșnic însetate de ploale, numărul acestor amatori-făuritori al timpului, a fost deosebit de ridicat. Unii voiau să aducă ploale numai pentru satisfacerea nevoilor lor personale, în timp ce alții au început să-și încropească din vrăjitoria cu ploala o afacere foarte prosperă. Dar nimeni n-a avut atîta succes în această direcție ca Irving P. Krick, care prin „semnarea” norilor cu iodură de argint a cîștigat în trei ani de zile multe milioane.

3. Ca aspect, omul ăsta cu fața molatecă și plină, cu coama deasă și cărunță, care a întemeiat o afacere serioasă vinînd norii grași, aducători de ploale, arată mai curînd a dirijor de orchestră. Cînd un vizitator îi spune lucrul acesta, Krick reține încîntat observația și spune :

— Da, poate că activitatea mea se aseamănă oarecum cu aceea a unui dirijor. Atîta doar că, pentru mine, partiturile sînt hărțile meteorologice, iar instrumentele sînt pulverizatoarele de iodură de argint.

Krick se apropie de harta cea mare a celor cincisprezece state din vestul Americii și-și arată stegulețele, care joacă pentru el rolul instrumentelor de făurit vremea.

— Am instalat din timp cincizeci și nouă de pulverizatoare în anumite locuri despre care știm că sînt caracteristice pentru schimbarea vremii, spune Krick. În afară de asta, mai dispun de douăsprezece „ground generators” mobile, montate pe autocamioane și de cinci mașini care pot fi transportate cu avioanele. Ele nu sînt îndrumate decît în mod suplimentar și numai în momente hotărîtoare pe un front de schimbare a vremii.

Întreprinderea doctorului Krick, „Water Resources Development Corporation”, își are sediul la Denver, într-o clădire cu două etaje. Zi și noapte sosesc aici din toate colțurile lumii rapoarte telegrafice în legătură cu starea timpului. Douăzeci

și opt de meteorologi și un „creier electric” încearcă să valorifice datele transformându-le în previziuni meteorologice precise. Centrala telefonică e instalată la primul etaj și se află în legătură permanentă cu minutorii mașinilor care produc ploale, repartizați fiind asupra unui teritoriu a cărui suprafață e egală cu a Europei de vest și a Europei centrale luate împreună. Am văzut la lucru aceste mașini în Arizona, Colorado și New Mexico. Sînt un fel de sobițe cu aspect foarte comun, avînd un metru înălțime, construite dintr-un metal cenușiu oarecare și aducînd la prima vedere cu niște rîșnițe de cafea. Atîta doar că în pîlnia, în care ar trebui să cadă boabele, găsești mici bile rotunde de cărbune de lemn îmbibate cu particule de iodură de argint. La anumite intervale de timp, bilele acestea pătrund treptat în flăcările unui foc așîțat cu petrol. Aici se eliberează un torent de particule de iodură de argint care e foarte fin și greu vizibil cu ochiul liber și care grație dispozitivului unui alambic, este expediat în aer.

Nu-ți vine să crezi că fleacul ăsta poate să producă ninsori serioase și averse, care durează zile întregi. Se pare că au fost cazuri cînd aceste „generators” au evitat și ciclonuri.

Cîștigurile pe care Krick, norocosul „om care aduce ploala” le obține grație mașinilor lui schimbătoare de vreme, pot fi apreciate după tariful lui. Fermierii și proprietarii de „rancho”, care încheie contracte cu el, îl plătesc de la doi la cinci cenți pe acru de pămînt. Dacă pe domeniul contractantului nu cade o cantitate de apă mai mare decît media obișnuită, el nu plătește decît o sumă pe paușal, care e relativ modestă; dacă plouă mai tare și mai des, suma datorată crește cu fiecare procent suplimentar de apă, care coboară din cer. În 1951, Krick a avut contracte pentru un teritoriu cu o suprafață de nu mai puțin de trei sute cincizeci de milioane de acri, echivalentă deci cu suprafața Franței. Mai toți clienții lui au avut o cantitate de ploale peste media obișnuită și, conform contractului, au plătit surplusul de apă doctorului Krick. Încasările lui numai în acest an au fost evaluate la cel puțin zece milioane de dolari, în timp ce cheltuielile n-au atins nici măcar un milion.

O parte considerabilă din aceste cheltuieli e consacrată primelor de asigurare, care-l apără de eventualele pretenții de despăgubire împotriva unor anumite daune. O societate de exploatare a molibdenului în Rocky Mountains, l-a dat în judecată pe Krick pretinzîndu-i să plătească cheltuielile suplimentare necesitate de plugurile de zăpadă, fiindcă din însărcinarea societății fluviului Arkansas a provocat în regiunea izvoarelor acestui fluviu căderi de zăpadă cu 50% mai mari decît altădată. În alte locuri, Krick a fost reclamat de cluburi sportive, fiindcă pregătirile pentru diferite festivități fuseseră zădărnicate de ploale, alteori s-au plîns stațiuni climaterice, ale căror hoteluri se goleau, fiindcă începea să toarne cu găleata cînd nu trebuia. I s-a mai reproșat că vaporii de iodură de argint au o influență nefavorabilă asupra creșterii pădurilor de

brad, că a provocat furtuni de grindină și că s-a făcut vinovat de accidente de circulație, pricinuite de umezeala șoselelor. Toată supărarea pe care o prilejulește vremea rea — și vremea e totdeauna „rea” pentru cineva — a găsit în sfârșit un țap ispășitor,

Există însă și partizani entuziaști ai lui Krick. Cel mai înflăcărat dintre sprijinatorii săi a fost crescătorul de vite Albert Mitchell pe ale cărui pășuni din New Mexico pasc mii de boi și de oi. În vara lui 1950, când o secetă aprigă amenința să se transforme în catastrofă, Albert Mitchell a venit într-un suflet la Krick. Acesta l-a făgăduit ajutorul și câteva zile după intervenția aparatelor sale a plouat într-adevăr pe pășunile lui Mitchell, în timp ce majoritatea vecinilor săi, continuau să se plîngă de secetă. Toți aceștia au pornit în pelerinaj spre pajiștile verzi ale rivalului lor ca să vadă „minunea”.

— A fost dovada cea mai convingătoare pentru afirmațiile mele, povestește Krick vizitatorilor străini. Din clipa aceea, n-am mai prididit cu satisfacerea ofertelor de contract. Și pe urmă am livrat atîtea ploi, încît crescătorii de vite din New Mexico și din Colorado ne-au rugat în septembrie să închidem iar robinetul.

Dr. Krick are un mare număr de imitatori, dintre care unii, în majoritate foști colaboratori ai săi, par să-și cunoască meseria; în schimb alții exagerează și, împrăștiind în atmosferă cantități prea mari și la intervale prea scurte de particule de iodură de argint, nu obțin rezultatul dorit, ba chiar provoacă o iremediabilă perturbare în întreaga situație atmosferică a Statelor Unite.

— Activitatea necontrolată a celor care „fac” timpul în statele din vest va avea cu siguranță urmări incalculabile și pentru statele din est, a declarat Bernard Vonnegut, unul din inventatorii operației de schimbare a timpului, în cursul expunerii făcute în fața unei comisii a Congresului. Căci e vorba de un joc cu niște forțe puternice și jocul acesta n-ar trebui să fie riscat decît sub supravegherea unor autorități competente.

Doctorul Krick face parte dintre acei care reclamă o aprobare pentru acțiunea de a „face” vremea.

— Este un lucru cu atît mai necesar, cu cît în viitor vom face progrese mult mai mari și mai decisive în arta de a influența starea timpului, i-a spus el oaspetelui și a început să analizeze în amănunte aceste posibilități, începînd cu „arestarea” ciclonului și sfîrșind cu exploatarea energiei potențiale a furtunilor. Timpul acordat vizitatorului se sfîrșise, totuși doctorul Krick continua să dea noi explicații.

Căci își aștepta avlonul, care ar fi trebuit să pornească de mult, dar care-și amina mereu decolarea. Fiindcă era vreme proastă, firește...

ROBOȚII ÎN BIROU

Endicott este numele unui orașel liniștit, situat pe valea verde a fluviului Susquehanna, cam la o sută de kilometri nord-vest de Manhattan și deocamdată cunoscut în mod foarte vag publicului mondial. E foarte probabil, însă, că în viitoarele decenii, Endicott va ajunge aproape tot atît de celebru ca Detroit, orașul automobilelor. Căci la Endicott s-a început pentru prima oară fabricarea curentă a unui mare număr de „creiere mecanice” utilizabile, ceea ce a însemnat un punct de plecare pentru o dezvoltare, care poate avea consecințe cel puțin de aceeași importanță ca producerea în masă a automobilelor. Căci pornind de la Endicott, mașina pătrunde în domeniul cugetării. De pe acum ea a ajuns să poată executa cu o rapiditate supraomenească aproape orice fel de operații de gîndire logică liniară. În felul acesta, simplifică pe de o parte un mare număr de operații rutiniere, care răpesc mult timp, dar pe de altă parte, constituie o tentație pentru cei ce o stăpînesc de a-și pune din ce în ce mai mult numai acele probleme care pot fi rezolvate cu ajutorul „creierelor mecanice”, lipsite de fantezie, dar excepțional de destoinice așa după cum un automobilist preferă șoselele drepte și netede, pe care vehicolul lui merge mai bine și se teme de drumurile pline de hîrtoape, care duc peste cîmpuri, tot astfel „mașinile de gîndit” îl îndepărtează de cel ce le folosește de regiuni mai accidentate și-l călăuzesc pe magistralele „raționale” ale spiritului.

După cum, la începuturile sale, Detroit, „orașul automobilelor” a fost dominat de figura excentrică, despotică a lui Henry Ford, Endicott, adică „orașul mașinilor de birou”, trăiește cu desăvîrșire în umbra unui singur om: Thomas J. Watson. În sute de încăperi, din interiorul și din exteriorul fabricii lui atîrnă portretul său reprezentînd figura prietenoasă a unui om în vîrstă, cu zîmbet de preot pe buzele subțiri și luminată de albul unui guler tare ca de o aureolă care a lunecat de pe cap. Dar și mai des decît îi vezi portretul, poți să întîlnești pretutindeni alci, înscris în cînci majuscule monumentale, cuvîntul care constituie un motto pentru stăpîn: THINK.

THINK strălucește pe toate ușile, se năpustește asupra ta de pe toți pereții. Este o poruncă fără semn de exclamare: GINDEȘTE. Imperativul acesta atotprezent e sădit cu lalele roșii în iarbă verde, cizelat în piatră și în marmură, turnat în bronz, cusut pe stofă, el arde pînă și noaptea în litere luminoase: THINK... THINK... THINK... GINDEȘTE... GINDEȘTE... GINDEȘTE... Cine detestă la început ordinul acesta, considerîndu-l inoportun, sfîrșește prin a-l suporta mașinal. THINK ajunge tot atît de lipsit de semnificație ca „bună ziua”.

Fînă să apuce să gîndească bine, vizitatorul a și căpătat răspunsurile gata pregătite, oferite cu viteza de care sînt capabile niște mașini de birou. „SÎNT CEL MAI MULȚUMIT MANAGER”, zbirnile impecabil ca o păpușă de vitrină „executivul”

gătit în uniforma întreprinderii din stofă tare și cu guler tare. „SINTEM CEI MAI FERICIȚI AGENȚI COMERCIALI”, lată cuvintele care lunecă de pe buzele unor „salesmen” în mod tot atât de stereotip și de statornic, cum lunecă niște fișe dintr-o mașină de sortat. „SINTEM CEI MAI FERICIȚI MUNCITORI”, rostesc la cea mai ușoară atingere a clapelor domnii proaspăt bărbieriți și fetișcanele cu zimbete prietenoase, care construiesc roboții de birou din piese electrice izolate, în sunetele blinde ale unei muzici automate și înconjurați de culori aramonioase.

Cui i se datorează această fericire, aflăm din cartea de cintece a întreprinderii, pe care-o posedă orice „cooperator” — căci aici nu există în mod oficial, nici șefi, nici funcționari și nici muncitori — după cum posedă și agenda cu acel motto aurit „THINK”. „Tu ești bunul nostru conducător” („You're our leader fine”) spune „Company-Song Nr. 7”. „El ne inspiră pe toți”... ne asigură refrenul cîntecului Nr. 5. „Din adîncul inimii îl preamărim”... spune alt cîntec, închinat acestui „Leader” și care răsună în fiecare luni seară cu prilejul unor ședințe asemănătoare slujbelor religioase și avînd drept scop o serie de ameliorări interne și externe. Cît despre domnul Watson, el acceptă această cinstire cu modestia cuvenită unui personaj dintr-o carte de citire. N-ar fi avut nimic împotrivă dacă ar fi fost doar un simplu „salesman”, spune el, dar nu protestează dacă în ziarele și broșurile, editate de întreprinderea condusă de el în vederea edificării propriilor săi „cooperatori”, precum și a paginilor din lumea de afară, se afirmă despre el că ar fi măcar „cel mai mare SALESMAN” din univers. Lectura acestor publicații ne informează că, în fond, Columb a fost și el un „salesman”. Anume el „a vîndut” reginei lui ideea descoperirii Americii, deschizînd astfel pentru monarhia spaniolă porțile unui nou și bogat teritoriu, pe care Spania n-a izbutit să-l conserve, numai fiindcă n-avea cunoștință de o altă poruncă a lui Mister Watson, care sună precum urmează: „Cine nu devine din ce în ce mai bun, încetează să fie bun”.

Thomas Watson și-a început cariera ca vînzător de plane, de orgi de casă și de mașini de cusut, a ajuns vînzător-șef la „National Cash Register Co.” al cărui ghișeu automat de înregistrare își începuse drumul triumfal și, în 1914 a ajuns în fruntea unui mic concern cam decăzut, care se ocupa mai ales cu fabricarea ceasurilor de pontaj. „Cartea sfîntă” a „cooperatorilor” lui Mister Watson, culegerea de cuvîntări, articole și sentințe care poartă titlul menit să inspire respect „MEN-MINUTS-MONEY” (OAMENI-MINUTE-BANI), conține acel „peptalk”, cu care în 1915, adică puțin după preluarea conducerii întreprinderii, șeful a ridicat speranțele foarte coborîte ale noilor săi colaboratori. „Aveți aici o cantitate suficientă de talent, pentru a putea face să propășească o întreprindere de cîteva ori mai importantă decît a noastră. Nu știu încă unde anume se află acest talent, dar știu un singur lucru: că e aici”, proclama Mister Watson. Unul dintre viitorii săi colaboratori, vorbind o dată la expoziția mondială de la New York a spus că

această cuvîntare a constituit „un moment crucial în dezvoltarea omenirii”.

Mister Watson a sporit cîștigul net al firmei sale, care în 1914 avea un profit anual de jumătate de milion de dolari, la opt milioane șase sute de mii de dolari în 1938 și la douăzeci și opt de milioane o sută de mii de dolari în 1950. Numărul funcționarilor a crescut sub cîrmuirea înțeleaptă a acestui „Leader”, de la două sute treizeci și cinci la treizeci de mii (cu filialele în șaptezeci și nouă de țări) și propriul lui „commission de vînzare”, realizat din tranzacțiile curente de mii de dolari pe zi, la care se adaugă o mereu crescîndă participare de ordinul milioanei la capitalul pe acțiuni. Dar instrumentul principal al acestei „uimitoare dezvoltări a fost o mică fișă pătrată cu găuri lunguiețe...”

3. Printre mașinile concernului preluat de Mister Watson, se afla și un aparat enervant, pe care ceilalți membri ai conducerii îl porecliseră oarecum în bătaie de joc „planul statistic”, fiindcă pe dinafară semăna cu un pian mecanic. Inventatorul lui, un austriac cu numele de dr. Herman Hollerith, construisese inițial această mașină în 1886 pentru personalul pe care guvernul american îl folosea la recensămîntul populației. Ea pornea de la principiul ștanțării sub formă de găuri pe niște fișe de carton a unor anumite informații simple. Cînd aceste fișe erau parcurse de mici perli metalice încărcate cu electricitate, ori de cîte ori perile intrau în contact unele cu altele prin găuri, se declanșa un circuit electric, care punea în mișcare o mașină de calculat și o mașină automată de scris.

Meritul indiscutabil al lui Mister Watson a fost să descopere tocmai în această invenție tratată cu atîta vitregie „talentul”, pe care spera să-l găsească. Cu ajutorul oamenilor de știință și a inginerilor, a îmbogățit și a dus la un rafinament atît de mare „limbajul fișelor perforate”, încît astăzi ea poate nu numai să exprime și să combine sute de fapte, dar realizează acest lucru cu o viteză înfinit superioară vitezei creierului omenesc. Una din mașinile lui Mister Watson e în stare să efectueze într-o singură secundă 2174 de adunări sau scăderi, 79 de înmulțiri și 65 de împărțiri între numere cu cinci cifre. O mașină de sortat clasează 27.000 de file perforate de cartotecă în ordine alfabetică, geografică sau în orice altă ordine stabilită dinainte. Într-un prospect pe care firma de mașini de birou a editat-o în asociație cu o mare publicație hebdomadă, am citit tot ce sînt în stare să facă așa-zisii „Office Robote” proveniți din fabrica lui Mister Watson. La rubrica abonamentelor broșura zugrăvește micul popor plin de voie bună la lucru.

PUNCH

Se numește Punch. E deservit de un om, care bate pe clapele unei claviaturi toate informațiile mai importante referitoare la fiecare abonat în parte conform unui cifru stabilit

dinainte. Pentru fiecare cifră, Punch face o gaură pătrată într-un punct anume de pe o fișă care e ridicată odată cu milioane de alte fișe asemănătoare. După ce s-au primit toate informațiile privitoare la abonatul respectiv sub această formă, alte mașini le recepționează mecanic, le sortează, le pun deoparte, le multiplică, apoi le relau. Bine înțeles, dacă numerele indicate de omul care-l deservește pe Punch sînt greșite, găurile ar fi și ele greșit stanțate. Ceea ce ar produce o mare confuzie, dacă n-ar exista un frate al lui Punch, despre care vom vorbi acum...

OCHIUL

„Ochiul” seamănă mult cu Punch ca aspect, dar obligațiile lui sînt altele. Cînd o gaură e stanțată unde nu trebuie, „ochiul” remarcă imediat greșeala.

Precizia lui e înspăimîntătoare. Examinează cu insistență fiecare fișă stanțată și cînd în locul unde ar trebui să existe o gaură, nu găsește nimic, dă drumul unui semnal de oprire de un roșu închis. Deservantul lui vede acest semnal și înlătură fișa greșită.

SORTER

Acest geograf de geniu, cunoaște toate statele și toate orașele. Simțul ordinii a luat la el proporții colosale. După ce fișele abonaților au fost perforate și examinate, se adună grămadă una peste alta ca scrisorile sosite cu poșta, după ce le-a predat factorului. „Sorter” apucă un teanc, îl răsfoiește și, sensibil la găurile perforate, poate să sorteze fizele în ordine alfabetică și geografică.

CHOOSEY

Choosey poate să găsească cu o luțală uimitoare, adică în timpul cel mai scurt, fișa fiecărui abonat dintr-un teanc de mil de alte fișe, apoi s-o pună la loc de unde a luat-o.

GĂINA

N-ar exista nici un fel de găină, dacă ne-am putea mulțumi cu o singură fișă inițială. Dar cum din motive statistice și de altă natură, e nevoie de duplicate, găina le clocește pe tăcute.

TABBY

Tabby e o mașină care folosește una din cele două fișe clocite de găină. E sensibilă la perforările, pe care le conține

fișa și, pe un fel de mașină de scris, le transformă din nou în litere și cifre, în nume proprii și adrese, de pildă.

Cînd acești simpatici roboți fac vreo greșeală fiindcă unul din șuruburile lor s-a slăbit, faptul acesta dă loc la tot felul de ciudățenii, care par coborîte direct dintr-o carte de povești din epoca mașinilor. Așa se face că într-o bună zi, în fața porții unui fermier, locuind într-un colț îndepărtat al Americii, s-au adunat mii de exemplare dintr-o revistă ilustrată, numai fiindcă, în timp ce trecea adresele, un robot s-a poticnit din greșeală la numele lui și l-a repetat mereu, mereu, la infinit.

Dar acestea sînt cazuri excepționale. În general, mașinile docile ale lui Mister Watson sînt deosebit de supuse, credincioase și punctuale. Ele execută inventare, dresază blînturi, calculează cu cea mai mare precizie cîștiguri și riscuri de asigurare, compilează statistici de vinzare, socotesc cotizațiile sindicale și reținerile din salarii. Ele au ajuns ajutoare indispensabile pentru fisc, societăți de asigurare și bănci. Și să nu uităm că aici e vorba de niște „Office Robots” dintre cei mai rudimentari. Dar în laboratorul lui Mister Watson se dezvoltă acum creiere electronice, care înlesnesc evoluția limbii „fișelor perforate” spre o viteză infinit superioară, datorită combinării cu cele mai slabe oscilații de grîlă a tuburilor electronice.

Se pare că, datorită noilor creații ale industriei mașinilor cugetătoare, a cărei nestăvilită dezvoltare continuă, „limba fișelor perforate” a fost depășită și că e considerată acum drept o „limbă veche a mașinilor”. Astăzi, ea e tot mai mult înlocuită prin alte forme de expresie, mai avansate. Așa, de pildă, un rival al lui Watson folosește în locul fișelor găurite o bandă de magnetofon, care s-a dezvoltat în Germania și care poate primi pe o bobină avînd o lungime de numai cinci sute de metri și sub forma unor punctișoare magnetice foarte mici, un număr de informații, egal cu cel necesitat de douăzeci de mil de fișe găurite, folosite de o mașină de birou construită la Endicott.

În primii cinci ani după război, cam o sută de diferite firme americane au început să se ocupe cu fabricarea unor „creiere mecanice” din ce în ce mai capabile să lucreze precum și cu „instrumente de traducere” anexate acestora și puțin să transcrie în limba obișnuită, limba specială a mașinii de gîndire care constă dintr-o variație a tensiunii electrice circulînd cu o viteză turbată.

Pînă acum, cele mai evolute mașini de gîndit au fost reținute de statul american și de armată, dar există și creiere electronice „de inteligență medie” (au „organe de recepție” și „organe de comunicare”, care costă între cincizeci de mil și cinci sute de mil de dolari), care de pe acum pot fi folosite pentru munca de birou. Ele sînt capabile nu numai să efectueze aproape toate operațiile aritmetice cu lușeala fulgerului, ci cu ajutorul „memoriei” lor, pot să compare, să conserve și, cînd li se ordonă, să recompună în ordinea justă și în frac-

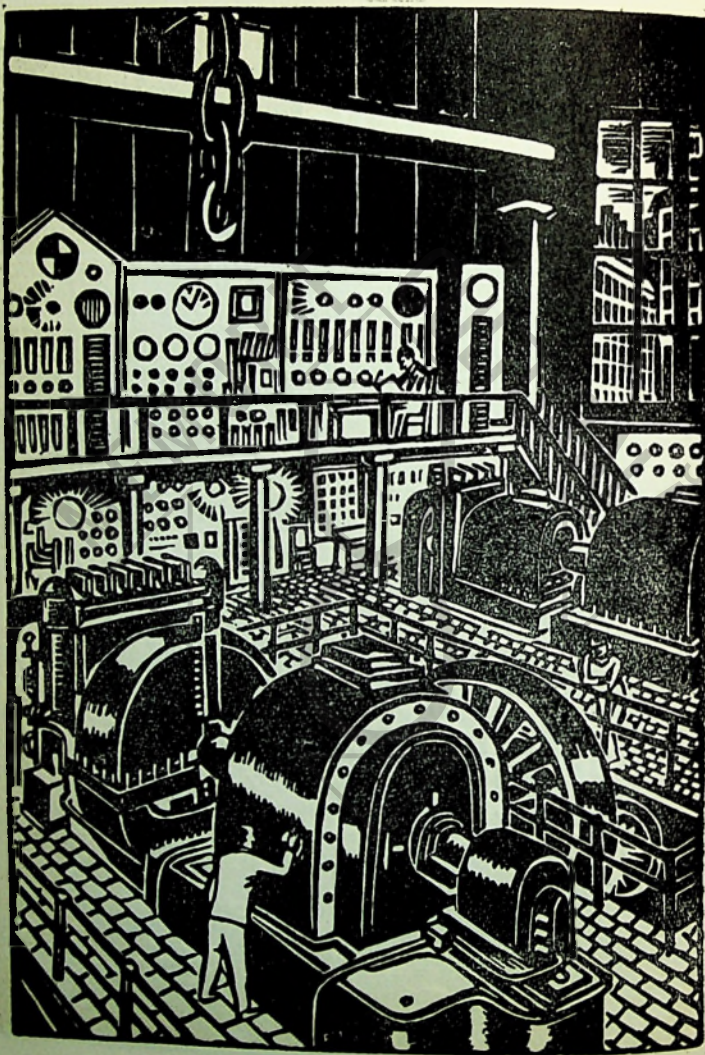
țiunile de secundă mil de informații. Pentru moment, „organele de comunicare”, menite să traducă limba mașinii în limba noastră uzuală, nu sînt de fapt chiar atît de perfecționate cum sînt cele de „gîndire” și cele de „memorizare”. Totuși, e absolut sigur că au făcut și ele progrese atît de mari, încît o fabrică a și construit o „mașină de comunicare” ultrarapidă, care „imprimă” douăzeci și patru de mil de litere sau cifre pe minut, în timp ce o altă firmă anunță apariția unui aparat, care „scrie” o mie de rînduri în șaiszeci de secunde. Dar și aceste realizări au fost depășite de „Charactertron”, o mașină, care aparține fabricii de avioane „Convair” (specializată îndeobște în producția bombardierelor cu rază mare de acțiune). „Charactertronul” este un fel de tub de televizor, care primește zece mil de impulsuri electronice pe secundă, le trimite la suprafața unui cadran cu numere și cu cifre construită în interiorul lui apoi le reproduce în rînduri perfect inteligibile pe ecranul de protecție al tubului. Imaginea acestor mil de litere microscopice apărute pe geamul de protecție este numai decît așternută pe hîrtie, datorită unui alt proces ultrarapid de fotografie, care poartă numele de Xerografie, pentru ca apoi, cu ajutorul unor puternice instrumente de mărire, să poată fi citită.

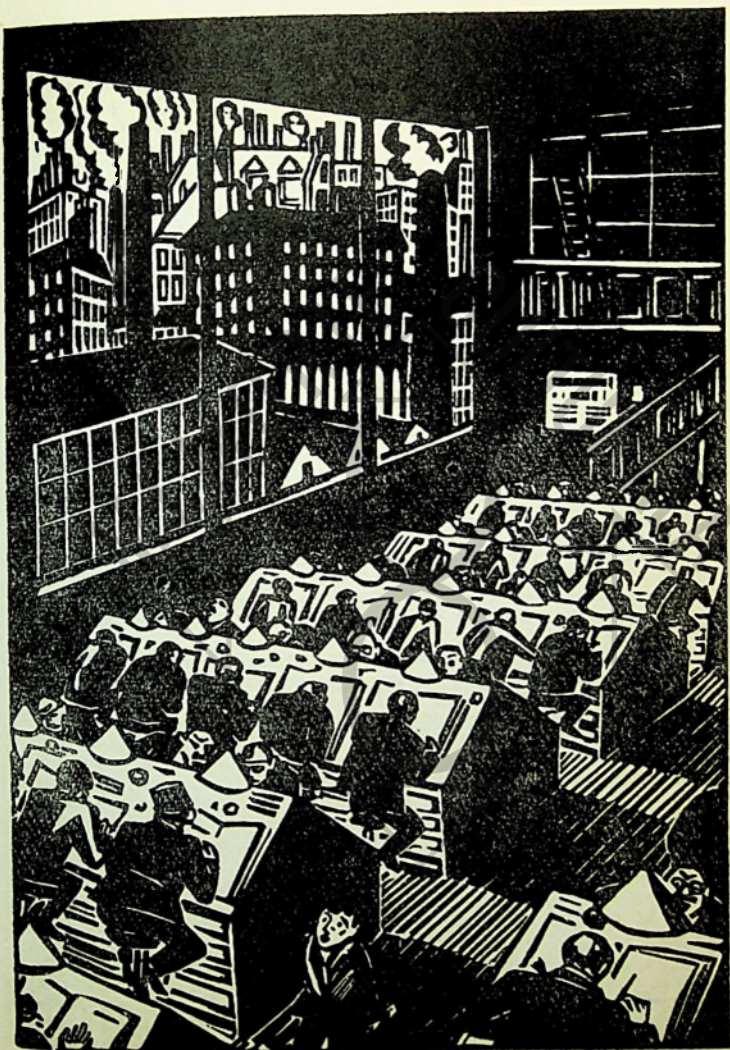
4. Mister Watson și cei care se ocupă de continua dezvoltare a mașinilor de gîndit, afirmă: „Mașinile noastre eliberează spiritul omesc, scutindu-l de o rutină plicticoasă. În felul acesta el cîștigă timp în folosul unei munci destinate gîndirii creatoare”. Promisiuni asemănătoare au fost aduse la cunoștința generală și în momentul apariției primelor mașini mari destinate să înlăture munca fizică. S-a spus atunci că omul a scuturat cătușele robei muncii. În realitate, însă, nu s-a schimbat decît felul ei. E drept că omul care muncește azi, nu mai trebuie să-și încordeze mușchii în aceeași măsură, în schimb, controlul muncii lui de către niște sclavi mecanici, îi expun nervii și dispoziția sufletească la noi și grele încercări. Totodată, munca și-a pierdut caracterul personal, modelator. Meseriașul a fost înlocuit prin muncitorul de fabrică ale cărui cunoștințe profesionale se însușesc mai simplu și mai ușor.

În momentul de față a început un proces asemănător de dezvoltare în birourile americane, care sînt populate treptat de un nou tip de funcționari. În locul unor savanți contabili, statisticieni și tehnicieni ai bilanțurilor, care pînă mai acum cîțiva ani trebuiau să aibă o formație universitară, apar niște „deservanți ai mașinilor de birou” — cărora americanii le conferă numele colectiv de „operators” și care au cu totul altă pregătire. Ei au nevoie în primul rînd de rutină tehnică și de îndemînare mecanică, ceea ce înseamnă că granița dintre uzină și munca de birou devine tot mai nedefinită. Și anume, nu mai există nici un motiv pentru ca un individ care deservește o mașină de ștanțat metale într-un atelier să

Trei gravuri din ciclul „Orașul” de MASEREEL ►

nu poată manevra cu aceeași îndeminare o mașină de birou care perforează.

Odată cu mașinile, birourile au preluat din fabrică și așa numiții „Efficiency-Experten”, care au început să aplice cu mult succes principiul „benzii rulante” în Office, principiu, care presupune că munca e împărțită în cât mai multe manipulări manuale și „curge” de la un specialist la altul.

Astfel, în casele de expediție poștală și în întreprinderile de asigurări, scrisorile sosite sînt deschise la începutul „liniei de producție” de o mașină automată de deschis scrisori, apoi transportate grație unei benzi rulante la sortatoare, care-l pune pe „Sorter” să caute mecanic răspunsul standard găurit care se potrivește și pe urmă adresa destinatarului gata stanțată, apoi predă mai departe fișele tabulatorului, care prin imprimarea unor rînduri întregi dintr-o singură lovitură „scrie” răspunsul-tip conform indicațiilor fișei, de cincisprezece ori mai repede decît o mașină de scris. Mașina automată de iscălit — alcătuită din douăzeci de tocuri, care în mod miraculos repetă la infinit aceeași semnătură — aparatul mecanic de punere în plic, mașina de francat și mașina de stampilat execută restul.

Am studiat diferite birouri mari de acest gen, cărora li s-ar potrivi mai bine numele de „fabrici de litere și de cifre”. Cel mai impresionant a fost urlașul „Office building”, o mare societate de asigurări din Newark (în New Jersey), unde în douăzeci de etaje legate între ele de benzi rulante, care funcționează pe verticală, patru mii cinci sute de salariați „prelucrau” polișele a aproximativ zece milioane de asigurați. În această muncă erau ajutați, după cîte mi-a comunicat „Office manager-ul” de nu mai puțin de patru mii de mașini de birou dintre cele mai diferite.

Mi-am aruncat privirea în administrația de stat a birourilor recensămîntului și asigurărilor sociale, unde am putut căpăta o viziune și mai precisă a birourilor viitorului. Săli imense, prea puțin deosebite ca aspect de atelierele unei uzine, erau pline de zumzetul și de clîncetul celor mai diverse mașini de căutat, de sortat și de scris. De-a lungul pereților, căptușiți pînă-n tavan cu dulapuri de arhivă verzi, lunecau scările funcționarilor care cercetau sertar după sertar și răsfoiau dosar după dosar. În felul acesta, recenzenții pot prelucra în numai cîteva luni informații despre o sută cincizeci de milioane de americani, ale căror caracteristici individuale sînt comprimate pentru acest scop în cifre, transformîndu-le în statistici, în timp ce asigurările sociale pot administra nouăzeci și trei de milioane de dosare, dintre care sînt zilnic cercetate șapte sute cincizeci de mii.

Pentru aceste birouri mari, clientul sau cetățeanul, care dorește ceva deosebit, este o adevărată „bête noire”. Căci în asemenea cazuri nu există răspunsuri standard gata pregătite, care să poată fi confecționate în mod miraculos și într-un timp record cu ajutorul mașinii de perforat sau al tabulatorului.

În asemenea caz e nevoie de judecata personală a unui creier omenesc și de un răspuns individual dat de o secretară în carne și oase. Vestita casă de expediție poștală a lui Sears & Roebuck din Chicago, dirijează zilnic o circulație poștală egală cu a unui oraș de sute de mii de locuitori; o doamnă, care m-a călăuzit în interiorul acestei „fabrici de corespondență” mi-a spus: „Un client, care nu se mulțumește pur și simplu cu «Indicele» menționat în catalogul nostru pentru orice marfă prezentată, ci ne pune întrebări speciale sau își exprimă dorințe speciale, nu e rentabil pentru noi; fiindcă asta înseamnă că ne cere o atenție specială, care presupune plata unor forțe de muncă specializate”.

Am întrebat cam cât de numeroși sînt clienții incomozi de acest fel pe care trebuie să-i satisfacă casa de expediție și am primit următorul răspuns, însoțit de un oftat: „Slavă domnului, mai puțin de unu la sută”.

5. Bineînțeles, pînă în prezent numai cîteva birouri izolate, în care se execută un mare număr de lucrări de rutină totdeauna asemănătoare sau chiar care rămîn veșnic aceleași, au putut să se supună cu desăvîrșire mecanizării. Dar după cum datorită simplificării crescînde și standardizării muncii lor, întreprinderile de manufactură au constrîns treptat tot mai multe mari ateliere de meșteșugărie să se transforme în fabrici, tot astfel, fiecare birou american, care vrea să facă față concurenței, trebuie să urmeze treptat noul „trend” și să încerce să-și simplifice operațiile.

Una după alta, toate întreprinderile angajează „analizatori de metode”, „ingineri de sistematizare”, „manageri științifici” în dorința de a-și raționaliza munca în birouri.

La început, organizatorul, a cărui misiune trebuie să fie cunoscută pe cît posibil numai de virfurile conducerii, fiind recomandat personalului doar în calitate de coleg, va studia modul „demodat” de lucru de pînă acum. În mai toate cazurile, el poate să constate fără greutate existența unui „traseu dublu” în diferite operații și a unor depășiri de competență. El va consemna că pentru recepționarea și predarea ordinelor se face prea mare risipă de „mișcare de la o masă de scris la alta”. Peste puțin stabilește cît timp se pierde în birou „cu discuții particulare”, constată că secretarele, chemate să li se dicteze ceva „risipesc timp” dacă trebuie să mai aștepte cînd șeful e încă ocupat, că dactilografele „îrosesc” prea multă vreme cu întocmirea scrisorilor. El știe foarte bine că o parte din aceste scrisori ar putea fi dactilografiate automat de mașini dirijate de niște fișe perforate, dacă conducerea întreprinderii ar vrea să renunțe la „specialități neproductive” cum sînt de pildă salutările personale și să expedieze tuturor scrisori identice, a căror „notă particulară” să conste doar în introducerea unui nume propriu individual.

Un „methods analyst” va începe prin modificarea radicală a aspectului exterior al birourilor. Birourile particulare

vor fi desființate în proporție de șaptezeci și cinci la sută, ușile și zidurile vor fi suprimate fiind înlocuite printr-o singură cameră de lucru foarte mare, în interiorul căreia există doar niște „cabine” deschise, sau despărțite cel mult prin pereți incompleți. În felul acesta se economisește spațiul birourilor și se dă posibilitatea unei permanente observări a desfășurării muncii de către supraveghetori și de către colaboratori între ei, grăbindu-se totodată „scurgerea” documentelor de pe o masă de scris pe alta.

Apoi se stabilește norma de muncă standardizată, relativ ridicată și calculată precis pe un ceas de contact pentru fiecare manipulare, în așa fel încît de acum înainte, nu mai rămîne efectiv timp pentru convorbiri telefonice sau discuții private, pentru o absență îndelungată de la locul de muncă sau pentru altă asemenea „risipă de minute și de ore, care aparțin patronului”.

Înainte de toate o reorganizare temeinică se îngrijește ca toți funcționarii și toate funcționarele să aibă totdeauna destul de lucru. Acele scrisori care nu se pot rezolva prin metoda multiplicării, vor fi dictate de acum înainte dactilografiei pe cît posibil nu de către persoana respectivă, ci prin intermediul magnetofonului, al dictafonului sau al „centralei de dictare”, la care poți fi conectat numai prin centrala telefonică. „Șeful” devine invizibil: e doar o voce, care dictează un memoriu a cărui importanță și dependență rămîne cu totul necunoscută secretarei de serviciu în acel moment. Pentru mărirea productivității muncii se va recomanda firește să saluți dactilografa înainte de începerea desfășurării conversației pe banda de magnetofon cu un prietenesc „Good morning, Miss” și la sfîrșitul scrisorii să-i mulțumești cu un „Thank you, Miss”.

Pauzele pentru lunch vor fi potrivite pe cît posibil în așa fel încît să nu ocaziona adevărate întreruperi din muncă. Salariații nu părăsesc toți deodată biroul, ci treptat. Mașini automate pentru cafea și „snackbar”-uri instalate în localul întreprinderii ușurează un cît mai rapid proces de alimentare.

— Această reformă a muncii în birouri a întîrziat multă vreme mi-a spus un Manager științific, care m-a introdus în lumea roboților de „Office”. În ultima sută de ani, productivitatea socotită în dolari a muncitorului de fabrică a crescut cu 1400%, în timp ce capacitatea producției a funcționarului de birou cel mult cu 40%. Ne aflăm doar la începutul unei standardizări, a unei mecanizări și a unei accelerări a muncii de birou, care vor înainta treptat. Astăzi, de pildă, fiecare muncitor din industria chimică are în medie mașini în valoare de douăzeci de mii de dolari la dispoziție, în timp ce un „office worker” american, lucrează cu mașini a căror valoare e de numai o mie de dolari de persoană. Gîndiți-vă, cîte posibilități există încă în această direcție. „THINK...”

„THINK, THINK, THINK”, e un cuvînt care zbirnile și zumzăile peste tot. Am încercat să gîndesc, creierul meu bîzîla și sforăia, celulele lui încercau să imite activitatea tuburilor

electronice; neuronii mei fișiau și pîlpiau încordați. Dar rezultatul optimist dorit de „Mister Watson” nu venea. Nu veneau decît mereu aceleași viziuni melancolice de oameni palizi și tăcuți, instalați în liniște și supunere în fața unor lădițe metalice, în stare de nemalpomenită excitație, oameni care priveau țință în lumina halucinantă a unor agregate de țevi.

Ei, dar probabil că eu am fost pur și simplu greșit ștanțat...

VRĂJITORII DE ȘOBOLANI

Boston, Massachussets

— Vă rog să-l scuzați pe Johnnie, mi-a spus stăpîna casei cînd ne-am așezat la masă. Seara nu mîncă cu noi, face picnic la „Corral” cu ceilalți cowboys.

Și încercă să zîmbească, în timp ce soțul ei se sili să schițeze un discret „Hiyooo”, gen cowboy. Apoi am început să mîncăm în tăcere. La început, părinții răsufleseră oarecum ușurați la gîndul că băiețelul în vîrstă de opt ani numai lua masa de seară cu ei. Puteau în sfîrșit să discute iar nestingheriți despre orice, nu mai erau întrerupți neconștient de întrebări, nu trebuiau să se silească să-l convingă pe „junior” că e bine să fie „cuminț” și să mînce „civilizat”. Acum însă, începeau să-l simtă lipsa.

— Vă rog să mă scuzați, reluă stăpîna casei, trebuie să văd dacă Johnnie își bea laptele.

Și dispăru în camera de alături. În clipa în care deschise ușa, pătrunse pînă la noi un tropăit infundat de copite și niște sunete stridente, puternice, mecanice ale unei ilustrații muzicale.

— Nu se mai putea altfel, îmi explică amfitrionul meu. Cînd începea „Hoppy Show” nu mai era chip să stăpînești copilul. Se învîrtea și se sucea pe scaun, înfuleca la repezeală ultimele îmbrăcături sau pur și simplu lăsa jumătate din mîncare în farfurie, numai ca să dea buzna înapoi la televizor. Acum îi dăm să mînce dincolo, pe o măsuță rabatabilă. Mîncă și privește. Își închipuie, zău așa, că e un adevărat „cowboy” și cînd vin acasă, mă întîmpină cu revolverul în tîns și cu un gingaș „Hands up!”¹

„Cazul Johnnie” e tipic pentru ceea ce s-a întîmplat în nemănumărate familii americane în clipa în care televizorul și-a făcut apariția în casele lor. Era ca și cum „Vrăjitorul de șobolani”, după care se luaseră pe vremuri copiii din Hameln, orașul de pe malurile Weserului, ar fi învîlat în Statele Unite. Aproape fără nîc o excepție, toți copiii americani au căzut pradă acestui nou venit. În timp ce la adulți, odată potolit interesul pe care-l trezește orice noutate, aparatul de „T. V. Set”

¹ În engleză în text. „Sus mîinile” (N. T.).

capătă un loc oarecare, în rînd cu alte interese și distracții, băieții și fetele nu se mai saturează de el. Copiii în vîrstă de la trei și pînă la vreo treisprezece ani își pierd zilnic ore întregi în fața micului pătrat magic, care le oferă fără încetare povești, aventuri, glume, povestiri polițiste palpitante în-trețîiate de zeci de reclame.

Televizorul satisface setea firească de viață trăită, pe care o simte orice copil, mult mai bine decît i-o satisfăcea altădată cartea cu poze. El e un povestitor neobosit, care are totdeauna timp. E destul să faci o mișcare cu mina, pentru ca izvorul de umbre să țîșnească. Pînă și copiii de trei și de patru ani pot să execute simplul gest de a suci un șalter. Ei nu mai trebuie să se trudească pentru a cuceri realitatea bucătică cu bucătică: realitatea e aici, în casa lor, gata pregătită, ca tot ce va fi la dispoziția acestui tînăr american devenit cumpărător, începînd cu conservele de mîncare și sfîrșind cu conservele de muzică și de plese de teatru: totul e ales, pregătît și rînduit de alții. „Consumatorul” perfect, care depinde de forța de creație și de gustul unuia număr din ce în ce mai mic de oameni, este format astfel din cea mai fragedă vîrstă, mai înainte ca experiențe proprii să-i fi putut dezvolta caracterul, mai înainte ca o imaginație proprie să fi avut posibilitatea de a se desfășura pe deplin.

— Copiii nu-și mai pregătesc lecțiile, se plîng profesorii.

— E imposibil să-l convingi pe „Junior” să se culce, spun mamele supărate. Cît despre tați, sînt îngroziți de vocabularul urmașilor lor.

— Ei, drăcia dracului! s-a înfuriat un băiețel de opt ani, pomenit de criticul emisiunilor de televiziune al lui „New-York Times”, dacă vor să mă oblighe să vin și eu în vizită la bunicul, vor avea de suportat consecințele. Și s-a repezit la robinet ca să confecționeze „o băutură otrăvitoare” așa cum a văzut că se procedează în diverse „suspense” transmise la televizor.

Trecînd cu tatăl ei prin fața unei circiumi, o fetiță a ciripit cum învățase la rubrica de reclame de la „T. V.-Show”: „Cere o bere Ballantine”.

Cînd am auzit pentru prima oară povești de acest gen, am rîs de ele, așa cum rîde oricine de anecdotele cu copii. Abia cînd am văzut pe o stradă din West Hollywood copii cîntînd refrene de reclame în locul vechilor cîntece de copii și cînd peste cîteva săptămîni, am auzit în uriașul „Super-market” nou din Van Nuys cum un băiețuș în costum negru de cowboy o tot zorea pe malcă-sa: „Te rog, Mammie, cumpără numai piine «Barbara Ann», fiindcă Hoppy spune că-l îngrășe”, am început să bănuiesc cam despre ce era vorba: cu ajutorul televiziunii, birourile de reclamă transformă milioane de băieți și de fetițe în agenți voluntari. Cetățeanul american, care a ajuns invulnerabil la solicitări de orice gen, poate să treacă cu vederea sau cu auzul unele ispite ale reclamelor. Dar cine poate — și mai ales în America — să reziste unei rugăminți rostite de un glăscior de copil?

Descoperirea „pieței de desfacere pentru uzul copiilor”, nu e prea recentă. Întreprinderile producătorilor așa numitelor „Breakfast Foods”, a fulgilor de ovăz vinduți în cutii de carton colorate, a fulgilor de grâu și de seacă se bazează pe solicitarea favorurilor copiilor. Firma care anexează la ambalajele mărfurilor sale premiile cele mai drăguțe (sau le oferă în schimbul expedierii capacului cutiei) se poate bizui pe cea mai mare clientelă de copii. Așa, de pildă, marca „Wheaties” și-a bătut toți concurenții când, puțin după lansarea primei bombe atomice, a promis tinerilor săi clienți un „inel atomic cu substanță radioactivă”.

Dar toate acestea n-au fost decît un preludiv la cel mai mare spectacol de isterie în masă care s-a jucat vreodată în rîndul celor nevrîstnici după îndepărtatele timpuri ale cruciadei copiilor. Această isterie a fost deslănțuită de Bill Boyd, un vechi actor de roluri de cowboy, care interpretînd rolul virtuosului „Hoppalong Cassidy” în niște filme televizate, a devenit în cîteva săptămîni idolul tineretului unei țări întregi. În realitate „Hoppy” nu era nici atît de virtuos și nici atît de viteaz ca personajul pe care-l juca. Multă vreme trăise o viață a cărei sălbăticie era notorie și considera că spînarea unui cal e cel mai antipatic mijloc de locomoție din cîte există. Dar acesta era un amănunt lipsit de importanță: „povestitorii” găsiseră în sfîrșit în persoana lui „Hoppy” un erou de statură mitică și-l înhămau la diferitele cărucioare ale reclamelor lor într-un mod inedit pentru orice ființă vie pînă atunci.

În cîteva luni s-au vîndut nu numai cîteva milioane de „cowboy suits” (costind între douăzeci și patruzeci și cinci de dolari), ci și un număr de aproximativ tot atitea pistoale (între cincizeci de cenți și cinci dolari), pîneni (doi pînă la patru dolari), cisme de călărie (de la patru la nouă dolari). Și cum „entuziasmul Hoppy” continua să crească alți fabricanți care produceau obiecte dintre cele mai diferite și destinate nu numai uzului copiilor, au fost cuprinși treptat de „fanatismul Hoppy”. „Hoppalong Cassidy” este dispus, în schimbul unei cîntesări de 5% din prețul de vînzare, să se lase adoptat în calitate de patron pentru diverse case de economie, brutării, producători de cravate, fabricanți de ceasuri, fabrici de ciocolată sau mărci de săpun. Pe plată apăruseră aproximativ cinci sute de felurite „produse Hoppy” și fură cumpărate de părinți a douăzeci și cinci de milioane de copii...

Lucrurile au mers așa, pînă cînd simbolul „Hoppy” a început să piardă teren în urma contraacțiunii unui grup de creatori de reclame, contraacțiune plănuită cu grijă și dusă la îndeplinire cu iscusință. Un program de radio, al cărui erou era „cadetul cosmic Tom Corbett”, un fel de cowboy interplanetar, care-și executa adversarii cu ajutorul unui pistol încărcat cu razele morții își începu cariera triumfală la televiziune.

Am avut ocazia să asist la proclamarea decăderii lui „Hoppy” și la înălțarea rivalului său chiar în seara, cînd am

mîncat la prietenii mei din Boston, în lipsa micului Johnnie. Spre uimirea tatălui său, cînd amfitrionoana se întoarse din acel „living-room“ populat de galopul lui Hoppy, înapoi în sufragerie nu era singură, așa cum ne așteptasem, ci însoțită de progenitura ei, un băiețel palid, care rosti pe un ton disprețuitor în chip de explicație :

— Tipul ăsta începe să mă plictisească...

O lună după aceea, tălcă-său îl și cumpărase un „costum cosmic“ (douăzeci și patru de dolari și cincizeci de cenți) un antidot împotriva razelor cosmice (bomboane de șaizeci de cenți și o pereche de ghetete „anti-gravitaționale“ (de șapte dolari și douăzeci de cenți). Și cînd se întorcea acasă, fiul său îl primea cu strigătul de „Hands pu“, care nu se pronunță mult mai greu decît „Hands up!“ și, după cum se știe, înseamnă același lucru în limba vorbită pe planeta Marte. Totodată, Johnnie îndrepta asupra lui „revolverul cu raze“ (care costă trei dolari și nouăzeci și opt de cenți). Fără nici o șovăială, tatălul se supunea acestui ordin și mai înainte de a apuca să coboare din nou brațele ridicate, Johnnie al lui se și făcea nevăzut, ca să-și consume cina pe bordul unei rachete spațiale.

SE-ÎNTORC GÎNDITORII

Princeton, New Jersey.

Puțin înainte de ora unsprezece dimineața, la „Institute of Advanced Study“ îngrijitorul verifică încă o dată dacă lîngă tabla din camera 15 sînt destule bucăți de cretă întregi.

— Nu există om mai puțin pretențios decît profesorul, îmi spune el, dar cînd nu găsește creta ascuțită la locul ei, se face foc.

Mi se îngăduie să arunc o privire în camera de o simplitate monahală: scaun, masă, o etajeră de cărți goală — asta-i tot. De sus, de la fereastră, privirea zboară peste o vastă suprafață acoperită cu iarbă, pînă departe, la un buchet terminal de copaci cu coroane bogate de crengi desfrunzite, îndărătul cărora se zăresc cîteva căsuțe albe drăguțe.

Cîtă liniște, cîtă pace domnește aici! Acum aproape cinci ani, cînd am fost invitat pentru prima oară de un profesor să iau parte la o discuție în cadrul acestui „Institut pentru studii înalțate“ n-aveam încă de unde să știu că grupul acesta de case, situate în mijlocul naturii și avînd săli de studii, biblioteci, încăperi de locuit, reprezintă în America contemporană o excepție, o oază de meditație. Între timp am văzut multe locuri din țara asta. În orice caz cele ce am văzut mi-au dat destule motive de îndoială și de îngrijorare. Mă tem pentru America, mă tem că ar putea pierde tot ce e mai bun în ea, adică respectul față de libertate și față de umanitate, în goana ei după o atotputere aproape divină.

Nu vezi nicăieri pe nimeni; doar acolo, în celălalt capăt al drumului, apare o pată mică, neagră, care se îndreaptă cu pași mari spre clădirea principală. Chiar sub fereastră, se plimbă în sus și-n jos doi oameni, care discută cu însuflețire. Se opresc în mijlocul drumului, pentru că discuția lor pare să fi ajuns la o cotitură deosebit de complicată sau de interesantă. Pata cea neagră s-a apropiat și se poate desluși cu precizie: e un bătrîn îmbrăcat într-un palton. Pletele albe, bogate, ies de sub căciula de astrahan. Merge încet, ai spune că umblă ca în vis și pare să-și adreseze sie însuși zîmbetul acela absent, pare că trăiește numai în el, în timp ce urcă șovăind cele câteva trepte joase, de la intrare. E momentul să ieșim repede din chilla lui lipsită de podoabe: Albert Einstein își începe cele trei ore de meditație zilnică. Ceasul din turnul cu aspect rustic, care se înalță în centrul clădirii Institutului a bătut în clipa aceea ora opt.

Cei doi interlocutori, care se plimbă afară pe covorul de iarbă de un verde proaspăt nici măcar n-au ridicat privirea, cînd marele om a trecut pe lângă ei. Asta nu înseamnă subapreciere, ci desigur o considerație antrenată. Descoperitorul teoriei relativității poate să fie numai aici altceva decît e de obicei, cînd, ieșind în mod excepțional din modesta lui locuință se arată în Mercer Street și devine obiectul unei curiozități de gură-cască.

2. „Institute of Advanced Study” din Princeton este una din cele mai neobișnuite întreprinderi științifice din America. El nu are laboratoare înzestrate cu mașini scumpe și complicate, în schimb oferă ceva ce poate să însemne mult mai mult pentru un adevărat progres, decît instrumentele perfecționate ale altor instituții de cercetare și anume, timp și loc pentru meditații nestîngerite. Aici nu se țin comunicări și nu se dau diplome. Nimic din ce se face nu are în vedere atingerea unui eventual scop vizibil, palpabil. Nimeni nu e supus vreunui control, nimeni nu e dirijat, nimeni nu e obligat să dovedească că a realizat ceva. Fiecare poate să vină și să plece cum vrea. La un moment dat se întîmplă să se închidă o săptămînă întreagă în odăița lui și să lucreze zi și noapte, după care pleacă și nu se mai arată multă vreme în Institut. Nimănui nu i se indică la ce să lucreze și produsul muncii sale îl aparține exclusiv. Nu este obligat să dea socoteală decît față de el însuși și față de conștiința lui.

Părintele spiritual și întemeietorul acestui Institut este pedagogul american, doctor Abraham Flexner. În cei douăzeci de ani plini de optimism din secolul nostru, cînd în America domnea convingerea că totul merge pe roate, doctorul Flexner a simțit îndărătul unor mari demonstrații de energie vitală și deghizată în agresivitate, fuga în fața primelor începuturi de îndoială și incapacitatea interioară a omului de a merge în pas cu ritmul progresului material. La început, ideea lui Flexner de a oferi un loc de contemplare spiritelor fecunde, a trezit un ecou

mediocru la cei cărora le solicitase contribuția financiară. Dar chiar într-o perioadă cînd banii destinați scopurilor filantropice se puteau procura cu mai multă greutate decît oricînd, mai ales după crahul bancar din 1929, Flexner a descoperit totuși, protectori bogați ca de pildă negustorul Louis Bamberger și sora lui, Mrs. Fuld. Cei cinci milioane de dolari donați de ei au constituit un fel de act de credință prin care au vrut să arate că criza economică nu putea opri decît în mod temporar ascensiunea Americii. Singurul lucru important era să înțelegi avertismentul, pe care-l dădea depresiunea și, în loc să te lași în voia unului optimism nelimitat să meditezi din nou asupra marilor teme care călăuzesc spiritul.

Nucleul noului institut a fost acea „School of Mathematics”. Foarte curînd, însă, s-a admis că, într-o epocă de mari convulsii politice, există mai înainte de orice, nevoia unei cunoașteri de natură pur istorică, ea putînd fi eventual fecundată tocmai prin stabilirea unui contact, neobișnuit pînă atunci, cu disciplinele reci ale cugetării pure. Așa se explică anexarea unei „School of Historical Studies”, ai cărei membri au început să cerceteze cu toată obiectivitatea pornind de la „Archeologie” și sfîrșind cu „Istoria contemporană”, ce viață dusesese omul pînă atunci și cum se descurcase cu soarta lui.

Chiar de la început, matematicienii și fizicienii din Princeton au manifestat față de aceste studii istorice un interes deosebit de puternic. Unii dintre ei avuseseră tristul prilej să experimenteze de curînd în Europa și pe propria lor piele ce înseamnă să „trăiești istoria” și convingerea lor că o societate civilizată e un lucru de la sine înțeles, fusese zdruncinată pe neașteptate. Din proprie experiență și dintr-o aprofundare a concepției istoriei, începură să considere că știința obiectivă nu e total desprinsă de etică și nici lipsită de orice responsabilitate. În felul acesta, specialiștii în științe naturale al Institutului din Princeton au executat o cotitură în direcția umanității.

Directorul institutului ales după cel de al doilea război mondial este simbolul acestei importante conversiuni. În timpul războiului, Robert Oppenheimer dirijase construirea primei bombe atomice, ajungînd în felul acesta „să afle ce înseamnă păcatul”, după cum s-a exprimat singur. După război, a refuzat invitația de a se ocupa de o producție atomică sprijinită de stat și a plecat la Princeton vrînd „să muncească în vederea apărării lucrurilor bune, pentru care trăiesc oamenii”.

Vizitatorilor, Oppenheimer le explică rolul acestui institut, unic în felul său, în următoarele cuvinte pline de tîlc: „Lumea trece printr-o perioadă de nervozitate crescută. Ea se teme de îd, ceea ce e probabil inevitabil în lupta pentru menținerea și pentru restabilirea libertății. Într-o astfel de perioadă, pare mai important ca oricînd să existe un loc, unde cărturarilor din diferite țări să se adune să învețe unul de la alții, să cugete cinstit și fără reticențe și să trăiască într-o atmosferă de adevărată libertate”.

3. „Institutul pentru studii avansate” are numai optsprezece membri permanenți, dar are veșnic aproximativ o sută de oaspeți dintre personalitățile științifice mondiale. Uneori sînt invitați pentru cîteva săptămîni, pentru cîteva luni, sau chiar pentru un an-doi ca să-și desăvîrșească fără nici un fel de griji anumite lucrări, care-l preocupă de multă vreme și să poată avea explicații camaraderești cu alte spirite luminate.

Aceste convorbiri se desfășoară adesea fără nici un fel de etichetă în cursul unei plimbări prin luncile și pădurile din apropiere sau în cadrul unuia din seminarele aflate la dispoziția oricui și care constituie veșnic o ocazie pentru dezbateri stimulative.

Dar poate că cele mai importante dintre aceste dezbateri sînt cele care încep în fiecare după masă, pe la orele patru în sala cea mare de la „Fuld Hall”. Ele poartă numele destul de ireverențios și preluat literal din limba germană, de „palavre de cafea”. Așa de pildă, aici poți vedea cum doi laureați ai premiului Nobel în domeniul fizicii nucleare critică cu asprime pe un consilier important al Departamentului de Stat, care încearcă aici, în pacea de la Princeton să recîștige o perspectivă pierdută, în timp ce un specialist al antichităților care e tocmai pe punctul de a cerceta rezultatele ultimelor săpături ale agorei ateniene, întreabă deodată în acest context la ce rezultat vor duce odată și odată săpăturile efectuate în cultura secolului al douăzecilea.

Toate acestea ne călăuzesc din nou spre problema veșnic desbătută la Princeton, adică problema „vinei” pe care o poartă științele naturii în dilema în care se zbate omul modern. „Noi, savanții, am fost odată «apostolii», dar azi am ajuns niște «episcopi», spune, de pildă, matematicianul John von Neumann, unul din colaboratorii institutului, „am pactizat cu cei puternici și ne-am lăsat înhămați pentru realizarea scopurilor lor. Iată de ce suferă solia cea curată a mîntuirii, care nu vrea nimic altceva decît atingerea adevărului”.

Năzuința institutului este această revenire spre o știință, care să caute numai adevărul, simțind totodată că are obligații față de umanitate. Membrii și partizanii lui resping — fiecare din ei exprimîndu-se altfel și avînd poate fiecare motive diferite, fiindcă ei nu alcătuiesc o sectă, ci o comunitate de spirite libere — resping așadar, pretenția științei aplicate de a continua să se numească „științifică”. Căci tehnica, industria atomică, biologia care intervine în natură, psihologia, care clasifică oamenii și care caută rezultate practice, toate acestea s-au îndepărtat de drumul adevărului și acceptă să fie transformate în instrumente de înrobire. Înlesnind explozia animalității, ele pun în pericol izvorul oricărui adevărat progres posibil, adică personalitatea umană, care știe să simtă și să gîndească fără teamă.

Protestul acesta fățiș împotriva folosirii abuzive a științei de către autorități are vreun rost? Este o temă dezbătută mereu la Institutul din Princeton. Unii membrii ai institutului au îndrăznit să se pronunțe în public, criticînd sau avertizînd,

dar n-au ajuns la alt rezultat decât acela de a fi greșit înțeles, atacați, proscriși sau — mai rău încă — exploatați. Epoca aceasta care tinde să examineze totul numai din unghiul de vedere al utilității sau al scopului urmărit, nu s-a putut implica să folosească și aceste comunicări dezinteresate drept armă în luptele politice.

De aceea, în ultima vreme s-a așternut oarecare liniște în jurul lui „Institute of Advanced Study“. Dar munca merge mai departe, calmă și plină de zel.

— La ce lucrăm? mi-a spus unul din colaboratorii institutului, în timp ce mă întovărășea pe drumul care duce înapoi spre orașelul universitar Princeton. Cred că la adevăratele baze ale viitorului. Tot ce ați văzut în America în domeniul unei dezvoltări tehnice avansate, nu e de fapt un indiciu de viitor, ci reprezintă mai curând ceea ce e pe cale de dispariție. La temelia acestor fenomene se află aplicarea practică a unor idei fundamentale, dintre care cele mai multe au fost gândite și notate încă spre sfârșitul secolului trecut. Acest tezaur teoretic de idei e pe ducă. Este neapărat nevoie să găsim idei efectiv noi și adevărate pentru practica societății de mâine. Sper că o parte din ele se dezvoltă aici, în institutul nostru. Și, slavă Domnului, nu e singurul loc pe lume, unde oamenii duc muncă creatoare.

— Credeți, așadar, că viitorul nu va fi pur și simplu o depășire a prezentului cumplit și apăsător, în care trăim? l-am întrebat eu.

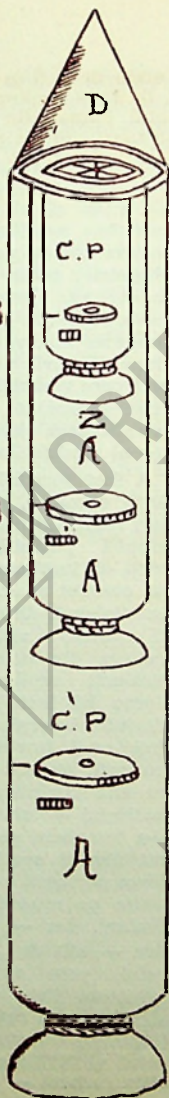
— Nu, a răspuns el, în ciuda tuturor aparențelor vă puteți îngădui să sperați.

În românește de IULIA SOARE

D. TODERICIU

O treaptă a rachetelor cu trepte: Sibiu, secolul 16

Drept raketă în cunoscător ge vso ben, mit drey, vishera B

5 2 9

Căutam, pentru o lucrare de istorie a științei și tehnologiei chimice din țara noastră, un volum sau poate numai un manustris al unui vestit flu al Sibiului din epoca Renașterii: Valentin Frank. Breviculus Pyrotechniae — cărticica pirotehniei, cea plină cu nenumărate exemple practice și rețete de lucru, reprezintă o interesantă creație a chimiei vremii, redactată într-o limbă care pe alocuri se apropie mult de poezie. Aceasta pentru că Frank a fost și poet. Nu numai un poet al focului, ridicând spre slăvi, fantastice jerbe de artificii pirotehnice, ci și un poet al slovei, care atunci când și-a plăsmuit cele mai inspirate versuri, a descris într-un poem... descoperirea gazului nostru metan:

◀ *Rachetă complexă triplă în varianta proiectilului din părți îmbucate, lipsit de coadă, deci lansat de pe platformă*

o descoperire făcută „înainte de vreme”, în 1650, despre care Frank scrie în anul 1671, atribuind-o unor clobani români de lângă Bazna. Descoperirea a fost uitată și a urmat „redescoperirea”, plasată de istoria științei și tehnicii abia în 1908...

Folclorist, culegător de proverbe românești, Frank înserase printre alte sentințe românești din Transilvania (regăsite, scrie el, „până și în textele lui Ovidiu”) și zicala :

Csynie naire cai si car, sze
mearge ku folosz

Sztrengye bynye picsoerere
si umbllye pre sosz.

adică :

Cine n-are cai și car să
meargă cu folos

Stringe bine picioarele și
merge pe jos !

De Breviculus Pyrotechniae n-am dat încă. Dar luându-mă după urma lui Valentin Frank am întâlnit, la Arhivele Statului din Sibiu, un alt manuscris (Varia II, 374) care n-a fost supus pînă acum unei cercetări aprofundate. Străbătîndu-l, am aflat că istoria rachetei — racheta destinată zborului — începe... la Sibiu !

De la anticul Lucian din Samosata pînă la Jules Verne — de-a lungul a 18 veacuri —

numărul acelora care au brodat ipoteze și variante pe tema cuceririi spațiului de către omul-pasăre, cu sau fără aparat, nu a fost de loc mic. Vis cel puțin atît de vechi cît și al lui Icar, — cucerirea spațiilor celeste s-a înscris mereu pe răbojul închipuirii ; chiar dacă pentru autori ca Cyrano ori Voltaire, călătoria prin spațiu nu însemna altceva decît o ficțiune literară sau filozofică, prin care realitățile închipuite erau prezentate în contrast cu adevărul cîteodată apăsător al rînduieilor terestre.

A fost meritul genialei intuiții verniene, acela de-a coborî soluția corectă din cercul utopiei posibilităților fără sorți de împlinire, pe pămîntul concret al experimentării. În dialogul dintre literatură și tehnică, a sosit momentul ca cea din urmă să-și dea strălucit replica. Și dacă Verne își instalase pionierii zborului interplanetar înlăuntrul unei imense ogive de proiectil balistic — adoptînd, cu alte cuvinte, soluția proiectilului — tehnica modernă și-a imaginat, și-apoi a realizat zborul spațial înlocuind forța portantă a aripilor sprîjinite pe umerii ce e drept diafani, dar — ne spune fizica — atît de „solizi” ai aerului, prin aplicarea unui principiu fizic valabil chiar și în vid : al acțiunii și reacțiunii. În această lumină, secolul al XIX-lea, trezind vechia rachetă — proiectil pro-

pulsat prin reacție — la o viață nouă, găsisese calea de a deschide porțile cosmosului pentru zboruri spațiale adevărate.

Astfel, ceea ce a fost exprimat pentru întâia oară la modul literar, de către Cyrano de Bergerac (în anul 1652, în paginile Istoriei statelor și imperiilor din soare), dobîndea o bază științifică în gîndirea unor mari pionieri de talia lui C. Țiolkovski (Rusia — 1883), H. Ganswindt (Germania — 1893), M. Wolfke (savant polonez — 1895) și A. Feodorov (Rusia — 1896).

Racheta, vehicul spațial, trebuia să „ardă” în motorul ei — motorul rachetă — un anumit combustibil. Dar care?

A răspunde unei asemenea întrebări înseamnă a cobori pe scara timpului, la lumina din cînd în cînd fulgurantă a unui foc de artificii sau chiar a unei rudimentare rachete de luptă, pînă departe, în istoria antică a rachetei, în veacurile îndepărtate cînd pulberea și racheta erau două noțiuni aproape imposibil de separat.

LUR VORO VIR CAN UTRIET

Cuvintele acestea par o șaradă. Și tot șaradă rămîn chiar dacă le introducem în contextul următor: „Sed tamen salis petra LUR VORO VIR CAN UTRIET sulphuris et sic facies tonitrum...”

De sute de ani, armate de cercetători încrucșează spațiile unor argumente și concluzii mai mult sau mai puțin discutabile, pentru a cuceri inexpugnabila și misterioasa redută a formulei de mai sus, așternută pe hîrtie de iscusita pană a lui Roger Bacon, savantul englez, în anul 1247. Se știe doar că în felul acesta doctul experimentator medieval a cifrat compoziția „pulberii, cu ajutorul căreia se poate provoca trăznitul în aer și fulgere mai îngrozitoare decît cele iscate de natură, pentru că o mică parte — cît un vîrf de cuțit — dintr-o atare compoziție face un zgomot și dă o lumină surprinzătoare”.

Astfel știind lucrurile, se pare că nu i-au mai rămas

multe de făcut lui Berthold Schwarz „magister in artibus” și cunosător al marii alchimii, despre care o celebră lucrare anonimă din veacul al XV-lea, intitulată Cartea focurilor de artificii susține: „Maestrul Berthold dorea să bruneze o tinctură de aur și cum acest lucru necesita adaus de saramură, plumb și ulei, a amestecat laolaltă toate mai sus amintitele ingrediente într-un vas de aramă, pe care după ce l-a astupat cum se cuvine, l-a pus la foc. Ceaunul s-a fărâmițat în bucățele. Mai tirziu, maestrul a renunțat la ulei și la plumb, adăugind cărbune și iscodind dacă — odată cu azvirlirea capacului în aer — s-ar putea ridica în sus și o piatră”... Nu prea ne spune mult acest pasaj, dar în orice caz destul pentru ca Berthold — pe numele lui latinizat Bertholdus Niger — să fie considerat de către unii, drept autor al pulberii de tun. Din hipercriticism, istoria științelor — vrîndu-se riguroasă, și neputîndu-se mulțumi cu relatarea obscură a unui anonim — a ajuns să nege existența acestui inventator: nu s-a găsit nicăieri un manuscris ieșit de sub pana lui, nu i se cunoaște nici un elev real. Deși unii istorici îl aflaseră la asediul Chioggiei (1377), în calitate de conducător al artileriei venețiene, persoana sa a devenit, pentru posteritate, obiectul unei considerări circum-

Titlul primului capitol despre rachete ▶

Inscripția de pe prima filă a manuscrisului în care aflăm cine a fost Haasenwein ▶

Mențiunea despre Bertholdus Schwarz cel versat în opera alchimică ▶

~~Am Ende~~ Von Kasten

Am Ende der gemayt sein und gemayt mit allen von

Dieser Herrsch geſchrieben Inſt büch
zugſammen geträgen und geritzet
wordt durch Hannß Hauſen wein
kriß von Gauſen & Alen Landt ge
bort im zugenland & Inge
ſangen im J 4 17 Hier wolt
lebet in der wenigen Zahl
1 4 6 0

Das priester zünnehen und die bücher
zünne ſoßen zu der oſerolischen Pranken
in geſunden und erſagt durch Bertoldus
Pſchwanzenoeck in der Alhemia
Beſſen anno 1360 nach Chriſtge
birt &

specte, un fel de ficțiune tenebroasă. Literatura creatoare de opinii și oglindă a contemporaneității, a explicat mai târziu de ce s-a întâmplat astfel; pulberea părea o invenție diavolească.

Cum oare ți-ai găsit tu, născocire nevrednică și blestemată,
loc într-o inimă omenească?
Falma adevăratului ostaș și
meseria armelor
și-au pierdut cinstea pentru tine.

Vitejia și curajul sînt înălturate datorită ție,
prin tine, cel rău trage mai greu în cumpănă decît cel bun.
Îndrăzneala și lipsa de frică nu-și mai pot găsi adevărata măsură
De cînd îți porți viața pe
cîmpurile de bătăle,

asa spunea, în indignate versuri, Lodovico Ariosto (1474—1533), iar însuși marele Will, în scena a 3-a din actul I al piesei Henric IV puneă în gura unui personaj o replică izvorită din aceleași regrete:

Ce mare păcat, într-adevăr,
Că infamul salpetru
A fost scos din sînul
pașnicului pămînt
Pentru a nimici cu mișelie
ațișla oameni frumoși și
puternici...

De aici și pînă la a crede că
Niger, omul tenebrelor, n-a

fost un personaj real, ci doar o personificare a forței de distrugere, nu e decît un pas.

DE LA FLOAREA DE IASOMIE LA „CEA MAI VECHE RACHETA NOUA“

Dar cu mult înainte de a intra în compoziția pulberii care ucide pe cîmpul de luptă, „infamul salpetru“ a armat rachetele.

„Lumina lunii“, „floarea aromitoare de iasomie“, „nufărul verde“ — toate acestea nu sînt decît metaforele sub care se mai ascundea în vechile texte din extremul orient „roata de Chatay“ — a autorilor arabi de mai târziu, prin care aceștia desemnau compoziții chimice apte să furnizeze neastîmpăratul și frumos coloratul foc de artificii. Printre ele, la loc de frunte era Ho Ia O — doftoria de foc — iarba de pușcă, cea cu care se umplea „bambusul zburător, cel numai bun de făcut tunete“.

Cu aceasta, însă, pășim în preistoria rachetelor, căci tot din bambus fuseseră realizate, în extremul orient, cu numai două veacuri mai înainte „lăncile de foc impetuos, care zboară“ — rudimentarii strămoși ai rachetelor propriu-zise de mai târziu. Ale rachetelor care poposesc, ca arme, în Europa în anul 1376, după un scurt stagiul militar la arabi. Despre asemenea ra-

chete, umplute cu pulbere, scrie înălțatul arab Ibn-Al-baidhar, în 1240, un întreg tratat.

Dar în secolele următoare tunul a devenit „regele” bătațiilor — ultima ratio regum... Abandonate în arsenalul focurilor bengale, rachetele nu mai atrag atenția nici măcar în paginile pușinelor „lucrări de specialitate” în care se mai vorbește despre ele. Când, polonezul Sebiș (1567—1657) din Wrocław, le consacră o întreagă lucrare, — principala utilizare despre care se pomeneste este aceea de purtătoare a focurilor de artificii. Trebuie să așteptăm secolul al XVII-lea pentru a avea noutăți în tehnica rachetelor. În ce constau aceste noutăți?

Un anonim scrie o carte despre rachete în anul 1624. Peste 13 ani, venețianul Dell'Acqua îi urmează exemplul,

iar către 1650, polonezul Kazimierz Semienowicz prezintă rachetele într-o lumină revoluționară. El descrie rachete cu mai multe trepte, baterii de rachete, rachete combinate. În opera lui Semienowicz, apare pentru întâia oară — spun toate istoriile științelor — racheta în trei trepte, fiecare treaptă comportînd de astă dată o rachetă aparte, cu combustibil, ajutoraj și detonator separat. Dar Semienowicz se gîndește și la susținerea rachetei în cursul zborului. Se prevăd cite trei,

Titlul unui capitol (fila 190) în care se arată cum trebuie procedat pentru a confecționa rachete care se ridică de la sine la înălțime sau aleargă înainte și înapoi pe pămînt neted ▼

*Wie du solt machen
gar schone Rackette
die du von im selber eben gienaruffm die hoch
faren oder auffebner end hin und wieder lauff
ken auß zuckst ein vüß rün e*

patru aripioare, dispuse simetric spre „coada” rachetei și — odată cu acesta se ivesc și aripioarele în formă de Delta.

Atît cele trei categorii de rachete, cît și sistemul de sustentație în zbor, reprezintă soluții tehnice de mare importanță. Însă prioritatea pe plan mondial nu-i aparține, totuși, lui Semienowicz.

Căci avem dovada — ne-o oferă manuscrisul de la Sibiu — că atît soluția rachetelor complexe, a rachetei în trepte, cît și aceea a aripioarelor de sustentație, au apărut mai înainte, gîndite pe pămîntul țării noastre, încă acum 400—500 de ani; cu cel puțin un secol înainte de redactarea lucrării lui Semienowicz!

MANUSCRISUL DE LA SIBIU

O pasăre poposește pentru o clipă pe creanga desfrunzită a unui copac. Dar nu e o zburătoare obișnuită. Poartă în spinare — așa cum școlarul își poartă ghiozdanul — o rachetă; din capătul de jos al ei, ies flăcări. Reprezentarea simbolică, idilică și savuroasă — ca o surprinzătoare jucărie — ne face să visăm generos pe filele acestui manuscris. Căci astfel partea consacrată studiului rachetelor se deschide sub semnul logodnei între zbor și rachetă, — realizată abia în secolul nostru...

Urmează apoi scrisul, caligrafia mărunță și îngrijită a unuia din cei trei autori. El au viețuit cu cinci și cu patru veacuri înaintea noastră. Pe cel dintîi îl chema Hans și se trăgea din spița Haasenweinilor, de loc din Haasenluff, în Bavaria. Alte amănunte despre acest fiu adoptiv al Sibiului medieval, nu cunoaștem. Mina lui, însă, pare a fi desenat pe rînd literele celor dintîi 36 de file ale manuscrisului, în intervalul 1417-1460.

Filele 37—110 ni-l înfățișează pe cel de-al doilea autor. Este un anonim sibian, probabil rudă cu Hans Haasenwein; partea lui de manuscris se întinde — în sens cronologic — peste următoarea sută de ani, pînă în 1529. Ultima parte a manuscrisului cuprinde caligrafia lui Konrad Haas, guard de artilerie imperială în Transilvania, între anii 1529 și 1569.

Trei autori succesivi și o singură temă. Firul ei roșu este bine urmărit, fără repetări: fabricarea pulberii, lucrări de asediu și mașini de război. Pînă aici, nimic surprinzător. Răsfoind vechiul text, încă, surprizele apar imediat, de la prima pagină. Aceasta poartă o mențiune care așează manuscrisul sub egida — dacă nu chiar sub inspirația — lui Berthold Schwarz, „versat cunoscător în opera alchimiei” și la care se referă direct, reamintind și o dată: 1380. De altmîn-

teri, însăși calitatea textului pledează pentru aceasta. Este greu să ne închipuim că un oarecare Haas, rămas și după aceea un anonim, să fi redactat un text atât de bine gândit din punct de vedere al cunoștințelor chimice înalțate ale vremii. În filele primei părți a manuscrisului se scrie despre salpetru și despre alte săruri, într-un limbaj de înaltă ținută științifică pentru epoca respectivă, vădindu-se o serioasă doză de experiență proprie.

S-o fi avut Haas, cu adevărat, sau a reprodus (sau pur și simplu a integrat) în caetul său — legat ulterior, în secolul al XVI-lea, în tom — părți de sine stătătoare, unele aparținând lui Schwarz însuși? Înclinăm să credem în ultima alternativă — aceea a directei filiații dintr-un „călugărul negru” și text: în acest caz considerăm că ne aflăm în fața unei certe dovezi a existenței nu numai a lui Berthold ca atare, ci a unui Berthold savant, cu adevărat iscusit în arta de a fabrica pulberea — pe care chiar dacă nu a creat-o, a perfecționat-o.

Dar să parcurgem manuscrisul mai departe.

Iată cum se poate experimenta mersul unei rachete în trepte care, prevăzută cu aripioare, este susceptibilă de direcționare ▶

După pasaje în care tunuri de toate categoriile, desenate în culori, își etalează siluețele în căutarea unui profil definitiv, care tot întîrzia să apară, ajungem și la rachete. Ne aflăm la fila 190. Aici, autorul medieval începe să ne dea sfaturi pentru a ajunge să fabricăm „chiar și rachete, care se ridică de la sine în înălțime, sau aleargă înainte și înapoi pe pămînt neted“. În continuare, el ne inițiază în secretele construirii rachetelor, „care înaintează zburînd, încît ajung în înaltul cerului“. Aici manuscrisul descrie rachete realizate în trepte, prin îmbinare reciprocă. Iată două rachete îmbucate una în alta... iată trei rachete îmbucate una în alta... în culorile lor roșii, galbene și verzi, ele ne surîd din paginile lucrării, avînd parcă aerul de-a ne întreba: putem oare crede că au fost gîndite încă pe atunci, într-un oraș din țara noastră?

Dar cel ce redactează manuscrisul nu se mulțumește să-și închipuie și să-și aștearnă pe hîrtie propriile sale teorii. El a și experimentat, și încă într-o manieră foarte ingenioasă! Dovadă: schița unui dispozitiv menit să asvirle departe, în tabăra dușmană un butoi de pulbere, și care este acționat prin patru trepte succesive de aprindere (fila 287). La capătul acestui dispozitiv însă, ne întîlnim — în anul 1555! — cu stabilizatori de direcție de tip

Delta — adică tocmai acela pe care istoria științelor și a tehnicii îl socotea apărut pentru prima oară în Artis magnae artilleriae pars prima a lui Semienowicz, tipărită la Amsterdam în anul 1650.

Nu este poate locul să discutăm viabilitatea soluției rachetei multiple, alcătuite din trepte, îmbucate una în alta. Este greu de presupus că în ipoteza schițată, ele ar fi putut să zboare efectiv. Nu este mai puțin adevărat însă, că în acest domeniu lucrarea propune și o variantă unde dispoziția treptelor se apropie de soluția modernă, viabilă.

În sfîrșit, nu numai ideile în legătură cu forma sau cu modul de alcătuire internă a rachetelor îl preocupă pe autorul acestei părți din manuscrisul sibian, ci chiar și studiul unor noi substanțe inflamabile, cercetate în vederea experimentării lor ca agent incendiar și propulsiv. Așa se explică observații anticipatoare, ca acelea de la fila 243, în care „studiază“ un amestec „activ“ de acetat de etil și amoniac.

Legat în piele după moda epocii, cuprinzînd sute de file, manuscrisul de la Sibiu nu este numai o interesantă lucrare despre arme, pulbere, mașini de asediu și instrumente de război, ci și trezorerul unor importante informații istorice și al unei neîndoielnice priorități științifice și tehnice.

Apariția unei limpezi concepții a proiectilului multi-

plu, a rachetei în trepte, ideea folosirii acestora ca instrument zburător, concepția direcționării și a stabilizării pe direcție prin apariția aripioarei în Delta — constituie esențiale „noutăți” în istoria rachetelor.

Mențiunile de prima filă și din partea întâia a manuscrisului îl readuc pe Schwarz în actualitate.

Important pentru istoria rachetei — pe care într-un anumit fel, o și deschide, datorită timpurilor și avansa-

Titlul unui capitol în care se vorbește despre construirea rachetelor care se ridică de parte în înalt. ▼

telor concepții prezente în textul său — manuscrisul de la Sibiu a rămas uitat timp de secole și rupt de marele curent de idei din domeniul tehnicii, închis în propriile sale scoarțe ca într-o insulă a tăcerii. Ideile îndrăznețe cuprinse în câteva dintre capitolele sale nu au avut unde rodi. Cunoștințele acestor „rachetiști” avant la lettre de la Sibiu au rămas neștiute într-un raft de arhivă. Ele s-au născut într-o epocă și într-o societate care nu le-a valorificat.

Arta rachetelor a continuat „să meargă fără folos, pe jos”, timp de câteva secole. Ceea ce însă nu știrbește prestigiul unei gândiri și al unei experimentări precoce, ca aceea înregistrate la Sibiu în secolul al XVI-lea.

Wie vorgehende fliegende
Raketen zuküchtern
seins, auf dar so sic in die Höhe
kommen, zu per oder
dren fliege
sinn e.

Oscar Wilde

SAVANTUL
COPILUL
ȘI
SFERA

Un savant celebru și lăudat descoperise mișcarea spontană. Era o descoperire extraordinară. Ca să o facă cunoscută el chemă la o întrunire solemnă pe toți academicienii din țara sa, parlamentul și regele.

Experiența care trebuia să aibă loc era următoarea : pe un plan orizontal, o sferă enormă, fără nici un impuls motric urma să se pună de la sine în mișcare și să se rostogolească. În dimineața zilei hotărâte savantul se simți neliniștit. Dacă totuși se înșelase în calculele sale ? S-a sfârșit cu celebritatea lui, cu vechile lui lucrări științifice, atât de conștiincios elaborate !

Un băleșel trecea din întâmplare tocmai pe lângă savantul cufundat în meditație. Savantul îl chemă și-l spuse : «Îți plac, nu-i așa bilele, sfirlezele și bomboanele ? Îți plac toate astea și alte feluri de jucării și de dulciuri ? Dacă vrei să le câștigi, puțin înainte de ora trei te vei duce în parcul orașului. Ai să vezi acolo o sferă mare. E goală pe dinăuntru. Ai să intri în această sferă prin gaura care e deasupra și ai să stai nemișcat până când voi veni eu însoțit de alți oameni. Eu am să spun încetșor dar totuși distinct ca să mă auzi : „Rostogol, rostogolește-te“. Atunci tu ai să te miști înăuntru ca să faci sfera să se rostogolească. Ne-am înțeles ?»

„Da, domnule“.

La ora fixată, academicienii, parlamentul și regele erau de față la experiență, fiindcă națiunea inventatorului se simțea mândră de gloria acestuia. Și sfera se rostogoli. Lumea aplaudă și strigă : „Minune !“ Numai savantul era trist. Și cu un oftat mărturisi : „Iertați-mă ! Dar conștiința mea științifică e mai tare decât orgoliul de savant. V-am înșelat. La drept vorbind nu știu dacă am descoperit mișcarea spontană... Da, sfera s-a rostogolit dar înăuntru ei se află un copil“.

Se iscă o mare larmă de blesteme, huiduleli și înjurături : „Ți-ai bătut joc de prestigiul științific al țării tale, șarlatanule, strigă regele furios. Ai să infunzi pușcăriă până la sfârșitul zilelor tale.

„Soldați, luați-l de aici pe omul acesta“.

◀ Ilustrație de BENEDICT GANESCU

Și savantul, foarte trist, fu condus la închisoare în mijlocul batjocurilor generale. În timp ce cortegiul traversa strada un băiețel se desprinsese de camarazii săi cu care juca șotron și fugind spre savant îi spuse :

„Domnule eu sint, știți, băiețelul de azi dimineață. Iertați-mă, domnule, dar m-au ținut prietenii mei la un șotron, foarte nostim... Și nu m-am dus în parc și n-am intrat în sfera aceea. Nu vă supărați prea tare pe mine... Dacă ați ști ce frumos e să joci șotron... Sper c-o să-mi dați totuși bilele, sfirlezele și bomboanele“.

Atunci savantul zîmbi imperceptibil. Mîngîile copilului pe obraz și îi dădu un ban de aur pentru jucării și bomboane. Apoi fără să spună nimic, fericit, se îndreptă spre închisoare.

În romînește de GEORGETA HORODINCĂ

Ilustrație de HILOHI ►

SPRE CENTRUL FURTUNII

Sub acest titlu prezentăm partea a doua a romanului lui Daniil Grănin, IA IDU NA GROZU, propus pentru Premiul Lenin. Constituind un adevărat roman de sine stătător, — romanul unei formații —, aceste pagini înfățișează bucuriile și dezamăgirile unui tânăr fizician, care se caută pe sine însuși în „centrul furtunii”

Capitolul I

Pe la sfârșitul anului trei, Serghei Krilov se pomenise exmatriculat din institut. În decizie scria: „pentru repetate absențe nemotivate de la cursuri”.

Formularea decanatului fusese inițial mai drastică: „pentru comportare nedisciplinată”, însă mai tirziu, grație lui Oleg Tulin, aceasta fusese atenuată.

Intr-o zi, la cursul de optică, Krilov stătea cu privirea ațintită în sus. Nu lua nici un fel de notițe și privea cum se reflectă pe plafon tremurul însoțit al frunzișului. Profesorul își întrerupsese expunerea și-l întrebă dacă nu-l deranjează. Krilov se ridicase și răspunsese că nu. Auditorul izbucnise în râs. Cursul era și așa plicticos și cei cincizeci de studenți făcuseră mare haz. Poate că, dacă docentul ar fi fost mai vîrstnic, ar fi râs și el dimpreună cu ceilalți, însă el lovide cu pumnul în catedră și spusese congestionindu-se că dacă Krilov cunoaște atât de bine materia nu mai avea nici un rost să rămînă la curs.

Krilov îl ascultase cuvintele cu toată gravitatea, rămăsese o clipă pe gînduri și-l răspunsese că, într-adevăr, cursul nu-l interesa și că avînd în vedere că întreaga materie era expusă întocmai în manual, considera mai simplu să citească manualul și să dea examen după el.

Docentul îi replicase: „poftim, încearcă!”

Krilov încetase să mai frecventeze cursurile ce i se cereau; se ducea în schimb la facultatea de matematică, la prelegerile de „calculul probabilităților”. Primise cîteva avertismente, și de fiecare dată își rotise uimit ochii săi albaștri: ce era rău în asta? Naivitatea lui aducea a zeflema și ar fi scos din sărite pe oricine. După o lună îl exmatriculasă.

Oleg Tulin, pe atunci secretar al organizației de comsomol pe facultate, încercase să-l convingă să se ducă la decanat să se roage, să-și ia angajamente, îi propusese chiar să meargă cu el, dar Krilov refuzase. Nu-l păsa de exmatriculare. Se simțea doar stîljenit față de Tulin.

După atîția ani, nu-și mai aminteau exact cum luase naștere prietenia lor. Din partea lui Krilov, ea izvorise din respectul pe care-l avea pentru capacitatea lui Tulin, iar la acesta se ivise ca o nevoie de a ocroti, de a ajuta și, poate, de a se simți admirat. Și apoi, mai era și faptul că nici unul din ei nu avea frați.

În anul doi, lucraseră împreună la experiențele de laborator în domeniul descărcărilor electrice.

— Hai să așezăm electrozii în unghi, propusese Tulin.

Se plictiseau să repete adînc același lucru care se făcea și la mesele vecine, același pe care îl făceau an de an generațiile de studenți din anul doi. Așezaseră deci electrozii în unghi și, în afară de aceasta, îl mulaseră în cernelă. Căpătaseră rezultate ciudate care nu coincideau cu formula cunoscută. Profesorul le spusese că, probabil, respectiva formulă nu se potrivea în această împrejurare. El nu găsea nimic deosebit în asta, însă Krilov și Tulin fuseseră zguduți. Pentru întîia oară constataseră că o formulă tipărită într-o carte putea să nu fie exactă.

Rămîneau seara în laborator și Tulin născocea cele mai năstrușnice condiții pentru descărcare. Cufundau eclatoarele în zăpadă, în lapte, în vapori de apă, pînă cînd, în cele din urmă toate sfîrșiseră printr-o explozie, iar Krilov rămăsese cu o cicatrice în bărbie.

Li se interzisese accesul în laborator, în schimb ei juraseră să-și închine viața științei. Le plăcea să pună sub semnul întrebării valori bine stabilite. În afară de aceasta, se încredinșaseră că știința se afla într-o stare incipientă. Un lucru atît de elementar, ca cibernetica de pildă, abia lua naștere; energia electrică se mai obținea încă prin combustîunea cărbunilor; cît despre encefalogramă, nici măcar nu se ajunsese la descîifrarea lor.

Profesorul Cislakov alesese cîțiva studenți pe care-i încadrase în munca științifică a catedrei. Tulin nimerise în rîndul fericitilor aleși, iar Krilov nu. Ceruse să i se spună de ce nu fusese chemat și la insistențele lui i se răspunse verde în față: „Fiîndcă nu ești în stare și n-ai să te poți descurca, asta-i tot.” Adevărul e că „de ce?”-urile lui îi scoteau din fire chiar și pe profesorii cei mai răbdători. În cele din urmă, începuse să caute singur răspunsuri la toate aceste „de ce-uri” și încet, încet căpătase gustul să formuleze teorii proprii, să critice autoritățile consacrate, să pună sub semnul îndoielii tot ceea ce-i cădea sub ochi, să dărîme și să construiască din nou, după principiile sale. În aceasta se vădea și îndărătnicia lui innăscută, și neîncrederea instinctivă pe care o avea în părerea celor mai vîrstnici. În viața de toate zilele, rămînea un naiv și un credul, dar îi venea tot mai greu să învețe, pentru că simțea nevoia să verifice adevărurile cele mai evidente.

Nici unul dintre oamenii mari nu și-a închipuit în tinerețe care avea să-i fie viitorul. Cu toate acestea, atît el, cît și cel din preajma lor, au izbutit să păstreze o mulțime de documente pentru biografi.

Din anii studenției lui Krilov, nu se păstrase nici un fel de document, deoarece pentru toți era limpede că el nu va ajunge

niciodată ceea ce se cheamă un om mare. Chiar și pentru biografia lui Tulin rămăseseră destul de puține date din această perioadă.

Krlov și Tulin nu purtaseră niciodată corespondență, afară doar de bilețelele pe care și le trimiteau în orele de curs, bunăoară: „Ultă-te la stînga — ce nostimadă!”, sau „Să-mi ocupi un loc la cantină”. Nu țineau jurnal; nu aveau de-a face cu editori, cu creditori, cu ziariști. Din folie matricole relese că, în anul întâi, Krlov căpătase note cît se poate de mediocre la toate materiile. Nimic nu-l interesa. În procesul-verbal al unei adunări de comsomol era consemnat: „Studentul fruntaș Tulin se va ocupa de studentul Krlov și-i va acorda ajutor individual”. Pe semne că Tulin fusese nevoit să-l scuture mult pe colegul lăsat în grija lui, pentru că abia în semestrul al treilea Krlov căpătase cele dintîi calificative de bine.

Amintindu-și mai tîrziu de anii studenției, Tulin și Krlov rideau împreună, compătîmindu-și viitorii biografi. Viața modernă cu telefoanele și telegramele ei nu lăsa urme scrise despre universul launtric al omului. De aceea, în loc de date obiective avea să fie, poate, necesar să se recurgă la aprecieri subiective. Astfel, bunăoară, era știut că Tulin îl făcuse pe Krlov timpit și măgar, atunci cînd acesta refuzase să ceară scuze docentului. „Un om care nu este în stare să-și jertfească interesele personale pentru un scop mare nu va realiza nimic în viață”, spusese Tulin cu acel prilej. Ca unul ce consacrase lui Krlov peste treizeci de seri petrecute în discuții, avea tot dreptul să fie supărat.

Cel mai mult îl scotea din fire neașteptata încăpăținare a lui Krlov, care fusese întotdeauna blajin, împăciuitor.

De undeva de lîngă Novgorod sosise tatăl lui Krlov care luase o hotărîre pe cît de rapidă, pe atît de drastică: „Dacă nu vrei să mai înveți, du-te în producție și ajută-ți surorile care trebuie să plece la școală la Novgorod”. Zis și făcut.

Sora mai mare a lui Tulin lucra ca inginer la o uzină. Ea îl ajută pe Krlov să fie angajat la serviciul controlului tehnic. Krlov voise să-l mulțumească lui Tulin, dar acesta îi întorsese spatele.

— Nici nu vreau să mai aud de tine, îi spusese el cu glasul sugrumat de furie.

Krlov se mutase la căminul uzinei. În primele dimineți, vecinul său de pat, Vîta Dolin, un băiat scund, semănînd cu un crab, smulgea pătura de pe el zîbîrînd: „Intellectualule, deșteptarea!” Mai tîrziu, Krlov se deprinsese să se scoale singur exact la șase și treizeci. Nu căuta să se împrietenească cu nimeni, nu măgulea pe nimeni și, peșemne, de aceea băleții se împrieteneau repede cu el.

Munca fizică îl istovea. În cele opt ore de lucru avea rar prilejul să se adă: trebuia să alerge de la un capăt la altul al atelierului, să măsoare carcassele și suprafețele, să care aparatele, să învîrtească pînioanele. Către seară obosea; abia își mai simțea picioarele. În schimb capul îi era slobod. În sfîrșit, putea să se-ndeletnicească cu ceea ce îi plăcea lui. Cugeta la mai multe probleme deodată: de ce natură erau forțele gravitației, ce era infinitul, dacă era exactă legea păstrării energiei. În afară de

aceasta, se pregătea să emită o teorie generală a cimpului unic, pe care Einstein nu izbutise s-o formuleze și să descopere contradicțiile mecanicii cuantice. Era o perioadă în care îl preocupau exclusiv problemele fundamentale ale universului.

Citind despre blocurenți, ajunse la concluzia că posibilitățile creierului omenesc sînt nelimitate. Dacă lucrurile stăteau așa, trebuia să ajungă cu orice preț la autonomia gândirii: să lucreze și totodată să se gîndească la altceva. Dar pînă una-alta căpătase două muștrări și o imputare bănească, iar într-o bună zi era cît pe aci să-l strivească o macara, căci încerca să efectueze mecanic măsurătorile necesare meditănd între timp la vreo nouă problemă fundamentală a vieții.

Niciodată nu avea timp de ajuns. Regreta cei trei ani pierduți în institut cu rezistența materialelor, cu chimia și cu alte cursuri nesărate. Totuși, mulțumită institutului, se convinsese de necesitatea unui studiu sistematic și de insuficiența sa pregătire în domeniul matematicii. Majoritatea problemelor cu care omenirea se căznilse zeci de ani, el le rezolvase destul de ușor; e adevărat că mai rămînea să le formuleze matematic și să le dea o formă convingătoare din punct de vedere științific.

Cumpărase un curs de matematici superioare în patru volume și un altul de fizică în șase volume. După vreo jumătate de an, constată că soluțiile lui cuprindeau unele contradicții, iar după alte câteva luni, câteva întâmplări mărunte, revoltătoare, făcuseră praf frumoasele lui ipoteze.

Era în ultimele zile ale trimestrului. Asamblatorii se grăbeau din răspunderi cu predarea aparatelor, cînd, tam-nesam, Krilov trecu la rebut toată seria de drugi. Nu se lăsă înduplecat de nici un fel de rugăminți. Lăcătușii fură convocați să muncească noaptea și l se ceruse și lui să rămînă peste orele de program ca să recepționeze drugii pe măsură ce aveau să fie puși la punct. El refuză. Meșterul îl făcu de două parale în fața brigăzii de lăcătuși, iar cînd veni șeful serviciului de control tehnic, începu să-l critice și el, invocînd lupta pentru plan, eforturile eroice ale colectivului, onoarea uzinei, faptele merituose ale comsomoliștilor.

Krilov îl ascultă cu luare-aminte, apoi îl rugă să-l explice de ce era neapărată nevoie să se predea contactorii la treizeci ale lunii pentru ca, apoi, în primele zile ale lunii următoare, muncitorii să stea fără lucru? Ce sens avea formalitatea asta, ce zor avea statul să capete contactorii cu douăzeci de ore mai devreme, iar pentru treaba asta să chinulască oamenii, să le achite ore suplimentare, iar după aceea să le plătească pentru timpul cît stau de pomană?

Vitla Dolinin îl susținu. Se produse oarecare vîlvă. Krilov fu chemat la comitetul de comsomol, dar și acolo el ceru cu încăpăținare să i se dovedească ce profit avea statul din această muncă efectuată în asalt.

Se luă hotărîrea de a-l atrage în diferite munci obștești doar-doar s-o face puțină ordine în capul acestui gînditor. I se încredință sarcina de a ține o conferință despre comanda de onoare pe

care o căpătase uzina de la nolle şantiere, şi anume comanda de aparatură electrică pentru excavatoare.

Conferinţa fu interesantă. Krilov, care studiasse conştiincios planul excavatoarelor demonstră auditoriului că coeficientul de acţiune utilă a acestor maşini era infim: transportind cam zece tone de rocă, ele transportau totodată cele douăzeci de tone ale propriilor lor greutate. Cu alte cuvinte, o atare comandă nu făcea nici un fel de onoare uzinei, excavatoarele se perimaseră, trebuia oprită fabricarea lor şi trecut la producţia de maşini cu acţiune continuă.

La şedinţa biroului, făcu ochii mari şi răspunse:

— După părerea mea, calculele şi propunerile pe care le-am făcut sînt absolut juste.

Doi dintre membrii biroului trecură de partea lui şi e greu de spus cum s-ar fi sfîrşit toate astea, dacă n-ar fi survenit o altă poveste.

Uzina avea mari neplăceri cu dispozitivele de acţionare din noua serie de contactori speciali. În timpul experimentării, cărucioarele de tuci se spărgeau. Căruciorul luneca pe ghidajele cu arc şi pleznitura se producea atunci cînd atîngea viteza de funcţionare.

Umblînd prin atelier, Krilov se lovi de constructorul-şef Gatenian, pe care din greşeală fu cît pe ce să-l străpungă cu compasul mare de trasare. Timp de două minute, constructorul-şef îşi vîrşă focul pe Krilov, pe părinţii lui şi pe meşterul atelierului, care se tot scuza spunînd că flăcăul era un lunatic şi că îi lipsea o doagă.

După aceea, Gatenian luă compasul din mîinile lui Krilov şi împreună cu constructorii săi se apucă să măsoare ceva. Văzînd chipurile necăjite adunate în jurul căruciorului spart şi nolle contactoare rînduite în secţia de asamblare, care îşi aşteptau rîndul, Krilov se trezi din visare.

Ascultă citva timp presupunerile pe care le făceau constructorii şi, pe neaşteptate, interveni, cerînd să fie lăsat să dea el drumul exemplarului următor. Meşterul se răsti la el poftindu-l să-şi vadă de treabă. Krilov făcu stînga-mprejur şi se depărtă, întorcîndu-se la spaţiul neeuclidian.

Dar Gatenian îl opri, curios să afle părerea acestui lunatic. Krilov nu fu în stare să explice nimic desluşit, dar ceru să i se arate în care segment al arcului pleznească căruciorul.

Constructorul-şef ascultă cu multă atenţie cuvintele tînărului rostit pe un ton îngîndurat. Nici anii pe care-i avea, nici funcţia care o deţinea nu-l convinseseră că diploma poate să ţină loc de cap. Spre uimirea inginerilor, el dispuse să se așeze un nou cărucior şi să se pregătească presa de pornire, amintind în treacăt, că fiecare cărucior costa două mii de ruble.

Dar Krilov renunţă la o nouă experienţă. „Aşa e chiar şi mai interesant”, spuse el şi, luîndu-şi compasul, plecă să verifice drugii.

La sfîrşitul zilei de lucru, se duse în biroul constructorilor şi-şi viri capul pe usă — înăuntru se ţinea o consfătuire. Şeful îl pofti să între; el îşi croi drum pînă la masă şi întrebă ce formă are arcul pe care se mişca căruciorul. Un cerc? Perfect! Atunci totul era logic, şi era normal să se spargă, deoarece exista o

fisură derivată. Gatenian ceru să se facă liniște și-l pofti să repete cele spuse. Când începea mișcarea cercului, se producea o izbitoră și, prin urmare...

Meșterii, proiectanții priviră cu neîncredere la petecul de hirtie pe care vedeau mizgălitate două rinduri, dar nici o cifră și nici un desen. Erau deprinși să aibe de-a face cu coeficienți, schițe, nomograme — ecuațiile abstracte nu-i convingeau.

Îi întrebă: „Și care-i soluția?” Krilov ridică din umeri: pină atunci îl preocupase doar cauza care producea spărtura, cum se producea, de ce se producea și nu ce anume trebuia făcut. Se așeză la masă și căzu pe gânduri. Își declanșă comutatorul interior cu care se deprinsese să se deconecteze de tot ce se petrecea în juru-i. Apoi conectă iar contactele, și zărind privirea lui Gatenian ațintită cu încordare asupra lui, spuse că trebuia să înlocuiască cercul cu o parabolă.

Gatenian îl mută în biroul constructorilor. Prima jumătate a zilei era nevoit să facă tot soiul de calcule și de proiecte și să rezolve probleme; după prinz, studia fizica. Alegea, așa cum alege un mîncăcios ce e mai gustos, fără să se întrebă la ce îl folosea. Cîtea cărțile de fizică ca și cum ar fi fost niște romane, savurînd cîte o întorsătură de gîndire neprevăzută. Un constructor vîrstnic care ședea lingă el tresărea mereu din pricina izbucnirilor sale neașteptate de ris. „Ascultați, spunea Krilov, ca să se dezvinovățească, și-i citea, radiînd de entuziasm: Valoarea extremă a impulsului nu depinde de locul unde se produce ionizarea, deși forma curbei impulsului depinde de aceasta”.

Au fost cele mai frumoase zile din viața lui. Întimplarea cu cărucioarele îi dăduse aripă. Toate formulele acestea abstracte venind în atingere cu strungurile, cu fierul, scăpărau o scintile în stare să arunce totul în aer. Fizica lui, matematica lui, gospodăreau efectiv în uzină. Exista undeva un defectoscop ultrasonic pentru verificarea pieselor turnate, care nu funcționa de un an și jumătate. Krilov se apucă să studieze problema ultrasunetelor și repară instalația. Gatenian îi dădu libertate deplină. „Alege ce te interesează. Plimbă-te și gîndește, îi spuse el. Fii o unitate gînditoare, încadrată în schemă”.

O dată, directorul uzinei, trecînd prin ateliere împreună cu o comisie oarecare, îl găsi pe Krilov șezînd pe o masă în biroul serviciului de control tehnic. Cufundase într-o ceașcă un tubușor de sticlă și sufla de zor baloane de săpun. Ziua de lucru era în toi. Baloanele irizate pluteau prin atelier și curentul de aer produs de cuptoarele electrice le înălța spre plafonul cu geam. Directorul fu pe de-a dreptul indignat. Se înfuriă și mai tare văzînd că Krilov se holbează la dînsul cu un aer mirat și începe să-l explice cît de important era pentru el să înțeleagă de ce se desprinde balonul de tub. Știa, oare, directorul de ce plezneau baloanele de săpun? Trebuie să recunoaștem că directorul, era cu mult mai deștept decît docentul de la institut: el știa că nu cîștigă cel care răspunde la întrebări, ci acel care le pune. Îl întrebă așadar pe Krilov, cu un zîmbet acru dacă știa cum pierise Arhimede.

Situația semăna într-adevăr cu întâlnirea dintre Arhimede și ostașul roman. Membrii comisiei zîmbiră cu înțeles, iar Krilov îi ceru directorului bani pentru a filma un balon în clipa cînd pleznește.

A doua zi, directorul îl dojeni pe constructorul-șef. „Auzi dumneata: de ce pleznesc baloanele de săpun?” Era greu de închipuit o temă mai potrivită pentru zeflemești de la minister. De acum înainte, aveau să le amintească despre baloanele astea la toate consfăturile.

Gatenian încercă să-l convingă că nu se întimplase nimic deosebit. Era bine să-l lase pe tînăr să umble, să gîndească, să se ocupe cu ceea ce îl interesa, căci nu se poate ști niciodată la ce rezultate duc toate astea. Deocamdată, își recuperase salariul pe cîțiva ani înainte. Era păcat să-l ținuiască la masa de lucru. La un colectiv atît de mare nu strică să existe unul care gîndește. Băiatul făcea parte din acea categorie de oameni, pe care nu trebuie să-i silești să muncească, fiindcă numai atunci cînd dorm nu muncesc, trebuie doar să nu-i tulburi.

Discursul de răspuns al directorului fu mult mai scurt.

Gatenian se întoarse posomorit, îl chemă pe Krilov la el și-l sfătui să se intereseze în fiecare dimineață ce sarcini avea de îndeplinit, iar apoi să se ducă la bibliotecă ca să nu mai fie văzut hoinărind prin uzină. Trebuia să-și consacre tot timpul liber pregătirii examenului de admitere la cursul universitar fără frecvență.

Lui Krilov, examenele i se păreau o piedică plicticoasă și nu cedă insistențelor șefului decît ca să-i facă plăcere. Își isprăvi totuși lucrarea despre baloanele de săpun și o trimise unei reviste de fizică tehnică, unde apărură după vreo șase luni, stîrnind un oarecare interes printre cei ce se ocupau cu teoria fenomenelor tangențiale.

Gatenian aduse un extras din articolul directorului, spunîndu-i: „Marea nu se măsoară cu prăjina”. Directorul duse extrasul la direcția generală și-l puse pe masa șefului: „Se întimplă ca și regii să greșească”.

Răsfoind extrasul, șeful direcției generale ridică din umeri și spuse: „El și?” Dar la constătarea următoare recomandă să fie încurajate interesele științifice ale muncitorilor. Exemplul cu baloanele de săpun era bine plasat, era chiar nițeluş autocritic și, mai ales, comod, deoarece nu necesita nici un fel de concluzii.

În uzină începu să se vorbească despre Krilov. Șefii de atelier îi dădeau mina. Făcea o impresie bună faptul că el continua să locuiască la cămin, să capete opt sute de ruble pe lună, din care trimitea trei sute surorilor sale la Novgorod. Krilov răspundea atenției generale cu un aer distrat, detașat, ceea ce stîrnea curiozitatea. Tot ceea ce trecuse mai înainte neobservat, acum sărea în ochi și cum deșteptase bunăvoința oamenilor, aceștia observară cu simpatie pantalonii lui de catifea, puloverul și impermeabilul pe care le purta pe ger, renunțînd la palton. Era aici un dram de cochetărie înconștientă, un fel de a spune: așa sînt eu, am cu totul alte preocupări.

Și această atitudine plăcu. Cel de la cămin nu-l mai socoteau „lunatic” sau „zăpăcit”, îl botezaseră cu mindrie „teoreticianul-șef”.

Uzina avea numeroși șefi: tehnologul-șef, mecanicul-șef, energieticianul-șef, dar acestea erau funcții oficiale, prevăzute în schemă. Tehnologul-șefi se întâlneau în toate uzinele, în schimb un teoretician-șef nu exista decît la „Oktiabr”. Devenise una din figurile proeminente ale uzinei, asemeni lui Poroșin, care luase parte la asaltul Palatului de iarnă, și lui Gluhov, alpinistul, maestru al sportului. Care altă uzină mai avea un muncitor care să publice articole în revistele Academiei de științe?

Îl îndrăgîră, așa cum sînt îndrăgiți oamenii buni și risipitorii, care nu se adaptează vieții. Îl lubeau, îi purtau de grijă, și-l exploatau fără milă: veneau din toate părțile uzinei la el rugîndu-l să le calculeze ceva, să rezolve o problemă, să-și dea părerea în cutare chestiune.

Dolnin îl ducea pe la serate dansante, îl căra la scăldat afară din oraș. În risetele binevoitoare ale celor din jur, se lăsa să cadă greoi de pe trambulină în apă, înota cîlnește rîzînd singur și toți înțelegeau că el își putea îngădui să nu știe să înoate, sau să danseze stingaci, căci altele erau calitățile lui.

Toate acestea continuă așa pînă cînd îl luă în primire Ada. După doi ani și jumătate, lui Krilov ajunsese să-l fie lehamite de nesfîrșitele examene și colocvii, de nopțile de studiu și de lucrările de laborator, pe care jumătate, le socotea de-a dreptul inutile. Ce naiba îi trebuia lui diplomă? Nu mai avea nici putere, nici răbdare și de bună seamă că tocmai acum, la sfîrșit, ar fi lăsat totul baltă, dacă n-ar fi fost Ada. Ea îl dovedi în mod categoric că fără diplomă îl așteaptă un viitor jalnic și că în genere, ar fi fost o cîrpă, un om de nimic dacă ar fi dat înapoi. Pe ce-și risipea talentul? Ca să rezolve lucrările de control ale tuturor leneșilor care îl exploatează fără rușine bunătatea? Fără multă vorbă, politicoasă și rece Ada știu să-l descotorosească de numeroșii săi clienți.

La biroul constructorilor, Ada era socotită un inginer energic și serios. În afară de aceasta, era, fără doar și poate, fata cea mai frumoasă din uzină. Era chiar atît de frumoasă încît nimeni nu îndrăznise pînă atunci să-l facă curte. În preajma ei, orice bărbat avea complexe. Tovarășii ei de lucru erau convinși că Ada are o droaie de adoratori străluciți, cu care n-aveau nici o șansă să rivalizeze. Din amor propriu, ea se prefăcea că este chiar așa și se purta și mai distant.

Lui Krilov, nici prin gînd nu-l trecea că el ar fi putut să-l placă. Nutrea pentru ea sentimentele pe care le-ar fi nutrit pentru o soră mai mare sau pentru o mătușică, deși erau amîndoi de aceeași vîrstă. Autoritară, înzestrată cu o logică imbatabilă, Ada știa să domine. Pe nesimțite, Krilov începu să-l dea socoteală de fiecare pas pe care îl făcea, de parcă s-ar fi simțit vinovat față de ea.

Înainte de toate, Ada îl convinsese că e o capacitate, că nu-și cunoaște valoarea și își risipește în chip criminal talentele. De ce se ocupa bunăoară de străpungerea electrică? Era un lucru fără perspectivă.

Din ziua în care își prinse deasupra butonierei insigna de student, Ada îl planifică cu precizie viața pe următorii cinci ani, — lui i se păreau o sută de ani, — și nu-i mai rămase decît să se miște în cadrul programului stabilit.

În perioada aceea, Krilov și Tulin se împăcăra și, în chip neașteptat, Oleg o susținu pe Ada.

— Dă-o incolo de străpungere! îi spunea el lui Krilov. Mai bine uită-te la Ada. Ce siluetă! Ce păr! Danae! Ești un fericit!

Mai tirziu Tulin avea să-și schimbe părerea, însă deocamdată entuziasmul său îl măgulea pe Krilov. Îi era plăcut să meargă la braț cu o femeie atât de frumoasă, să simtă ațintite asupra lui privirile invidioase ale bărbaților și să vadă că ea nici nu-i bagă în seamă. În fond, tutela Adei îl obosea. În prezența ei, era nevoit să umble tot timpul în vîrfurile picioarelor, să se supravegheze cu toată atenția. Ea nu-i îngăduia nici cea mai mică abatere, îl „culturaliza” fără răgaz, îl căra la expoziții, la muzee, la concert. Dar, ceea ce frecventau cel mai des, stăpîniți atunci de același interes, erau cercurile de învățămînt politic, unde se dezbăteau cu înfocare probleme teoretice referitoare la rolul personalităților, la cultul personalităților. La sfîrșitul lor, pe coridoare mai discutau încă îndelung, cum de putuse să se întîmple așa ceva. La uzină începuseră să se întoarcă unul cîte unul, cei care fuseseră reabilitați. Ceea ce istoriseau era groaznic și de neînțeles. Se rostea tot mai des, fără teamă, cu respect, numele unor oameni pe care Krilov se deprinsese din copilărie să-i socotească dușmani ai poporului. Tulin istorisi pe neașteptate cum, în nouă sute treizeci și șapte, tatăl său fusese exclus din partid și deportat; fratele lui Gatenian fusese condamnat ca spion în slujba a patru state diferite. Începură să iasă la iveală suferințe, tragedii ținute ascunse în numeroase familii. Fiecare descoperire era crîncenă, dar cu toate acestea creștea bucuria pentru această purificare generală. Oamenii căutau să ghicească ce avea să fie mai departe, căutau să se încredințeze unul pe alții că s-a isprăvit odată pentru totdeauna cu ceea ce a fost, făceau planuri, propuneau proiecte pentru tot felul de reforme. Întîmplau fiecărui hotărîre nouă cu entuziasm. „Știm că are să fie așa, la asta mă și gîndeam”, declara Tulin. Krilov, în schimb, era uluit: „Cum de nu mi-am dat seama de nimic!” Cîte unul mai vîrstnic îi sfătuiă să fie prevăzători, dar ei rideau — ași! procesul acesta era ireversibil. Avusese o discuție cu Ada; ea nu vedea nici un rost în dezvăluirea trecutului. La ce bun? Ce nevoie era de atîtea dezamăgiri? Cui foloseau toate acestea? Nu făceau decît să răscolească sufletele oamenilor. Krilov însă credea cu tărie că adevărul nu dăunează niciodată, și că nimic nu poate înlocui adevărul.

În uzină se purcase la modernizarea utilajului.

Ada îl sili pe Krilov să se ocupe de un aparat pentru determinarea coeficientului de calitate.

Aparatul acesta avea să poarte numele lui Krilov. Aveau să se publice articole despre el. Un savant care lucrează în producție — iată valoarea și semnificația muncii lui.

Comportarea lui Krilov, cât și înfățișarea sa exterioară trebuiau să corespundă acestei destinații.

Materia primă încălzită de flacăra acestor planuri ambițioase trecea ascultătoare printre valțurile laminorului, căpătînd treptat forma dorită.

Apoi, Ada răzui cu grijă resturile de scorie, își examină cu un ochi exigent opera, și se declară mulțumită. Iar Krilov se duse la comitetul de întreprindere să depună cererea de a i se repartiza o cameră.

Îi ședea bine costumul cenușu-închis, cravata îngustă, legată cu un nod minuscul. Își pusese la punct toate lucrările și le trimisese la biroul de invenții și inovații. Căpătă pentru ele un premiu și se inscrie la bazinul de înot.

Krilov era acum alt om. Parcă i se luase un văl de pe ochi. Începu să vadă viața în toată fascinantă ei diversitate. În fiecare seară, se ridicau în douăzeci de teatre cortinele de catifea. Pe ecrane, rulau filme noi, strălucitoare și sovietice. Aveau loc controverse literare. Pictorii tineri organizaseră o expoziție. Fetele de la căminul vecin îl invitau să asculte discuri cubane. Descoperi că duminica era zi de odihnă, că pe Ostroave se deschisese un iahling-club, descoperi înșiși Ostroavele și nopțile albe, și Acul Palatului Amiralității, și carnavalurile... și că rochia de stambă cu carouri negre și galbene îi ședea foarte bine Adel.

— Dacă ai vrea, ai putea ajunge șeful serviciului tehnic, îi spuse ea, șeful laboratorului central, adjunctul constructorului-șef. Și nu de dragul de a face carieră, ci pentru că trebuie să dai producției o bază științifică.

„E frumoasă ca o statuie antică, gîndea Krilov, dar poți oare să îmbrățișezi o statuie?”

Într-o zi pleacă la Peterhoff. Cînd vaporeșul ajunsese în golf, vremea se schimbă. Începu să burnițeze. Krilov își puse vestonul pe umerii Adel. La un moment dat, puntea lunecoasă se înclină brusc și Krilov o apucă pe Ada strîns de mijloc.

— Halde jos, propuse el.

Ea clătină din cap.

Orizontul se ridica și cobora, iar marea se înălța ca un zid cenușu și involburat. Erau singuri pe punte. Ada întoarse capul spre Krilov; el își retrase mîna cu un aer vinovat; ea roși ușor, iar el se fistică de-a binelea. Stropii ajungeau pînă la el.

Krilov nu înțelegea de ce Ada tăcea și se simțea tot mai stînjent.

— Trebuie să te apuci să studiezi teoria reglajului, spuse ea mai apoi, cu glas sugrumat. Este baza automatizării producției. Te rog foarte mult. De acord?

Și își puse mîna udă pe mîna lui.

— Bineînțeles, desigur, răspunse el bucuros.

— Spune-mi... tu... — șovăi o clipă, apoi continuă — l-ai citit pe Wiener? E formidabil. E-adevărat că exagerează oarecum însemnătatea ciberneticii, dar este pur și simplu formidabil.

„O, doamne, pe toate le știe! gîndi Krilov. Iar eu nu-s decît un incult caraghios.”

— Nici pe Saint-Exupéry nu l-ai citit? Cu ce-ți pierzi vremea?

Și începu să ridă necruțător de ignoranța lui.

Aparatul de care îl sîlîse să se ocupe îl interesa prea puțin. Totuși înțelegea că era necesar uzinei. Timp de o săptămînă observă cum meșterii, călăuzindu-se după secretele și legile lui determinau coeficientul de precizie al lucrării. El nu bănuiau că toate aceste secrete ale lor se supuneau legii lui Nichols. Într-o noapte, cînd atelierul se golise de lucrători, Krilov instalează un interferometru și cu ajutorul lui Nichols descoperi toate tainele, așa cum ai deschide cu cuțitul un borcan de conserve. După aceea se apucă să construiască un aparat, de fapt elementar, adaptînd anumite aparate de laborator la condițiile muncii de uzină. Dar în uzină se făcu multă vîlvă. Îl fotografiară, scriseră despre el, lăudară entuziasta inițiativă a inovatorului Krilov... La început nu se simțea în apele lui, dar Ada îi explică că oamenii de talent nu cunosc niciodată adevărata valoare a lucrărilor lor și-l preveni că excesul de modestie este la fel de nepotrivit ca și îngîmfarea. Krilov cedă ca de obicei, și sub dictarea ei, scrisese o cerere.

Gatenian ascultă în tăcere condițiile pe care le punea.

— Așadar, conchise el, vrei ca aparatul să-ți poarte numele și mai vrei să fii avansat în funcția de constructor principal. Îl privi cîteva clipe cu tristețe și urmă: — La noi, la Nahicevan, este o vorbă: „Dacă oul te-ar face să cinți frumos, atunci găinile ar scoate trîluri de privighetoare.”

Nu mai adăugă nimic. Dar după cîteva zile întrebă în treacăt cum mai merge cu străpungerea. Ar fi trebuit să-l bucure faptul că Krilov se îndeletnicea exclusiv cu treburi de-ale uzinei, însă lui Krilov i se păru că întrebarea aceasta ascunde neliiniște și dojană.

Pe ascuns, fără ca Ada să știe, reîncepu să studieze străpungerea electrică. Nici el însuși n-ar fi putut spune de ce îl pasiona problema aceasta.

În sinea lui considera că face parte dintre cusururile sale. Oamenii au micile lor păcate: unii, jocul de cărți, alții, băutura. el avea străpungerea electrică.

Era cea dintîi bucurie a descoperirii, netulburată de nici un fel de indoleli sau griji. Emisese o teorie proprie a „polarizării și străpungerii în anumite medii”. Totul se rînduia frumos, ușor, și el cel dintîi aflase, înțelesese, tot acest mecanism complicat.

Nimeni în lume nu cunoștea tabloul adevărat. El singur poseda acum acest adevăr, el singur dintre toți oamenii de pe pământ.

Întorcându-se de la biblioteca publică, i se părea că abia atinge pământul cu picioarele. Avea impresia că ar fi putut să se înalțe și să zboare deasupra grădinii Aleksandru.

Ce-ar fi fost dacă ar fi murit în clipa aceea ducând taina aceasta odată cu el? Poate că nimeni n-ar mai fi aflat niciodată nimic... Gîndul morții era absurd, însă îi plăcea. Se duse glonț la constructorul-șef acasă.

Cînd acesta îl deschise, în pijama, alarmat, Krilov se dezmetici și înțelese că intrucit biblioteca publică se închidea la unsprezece și jumătate, era pesemne trecut de miezul nopții. Dar uită pe loc de lucrul acesta; trebuia neapărat să-și împărtășească bucuria cuiva...

Șeful nu pricepea o totă din electrostatică, în schimb credea cu tărie în tinărul său protejat.

A doua zi, prin intermediul unor prieteni, Gatenian se înțelese cu Dankevic în persoană și astfel i se îngădui lui Krilov să refere asupra lucrării sale la unul din seminariile Institutului de fizică al Academiei de științe.

Întreg biroul de constructori contribuî la pregătirea referatului. Fetele desenară pentru Krilov niște splendide schițe și diagrame în tuș colorat. Șeful îi împrumută servieta sa de piele, în care urma să ducă hîrțile cu punctajul expunerii. Doar Ada manifestă răceală față de referatul pe care urma să-l înă. Nu înțelegea ce nevoie avea el de asta. Cu toate acestea, îi sili să-și repete de cîteva ori expunerea și să o intituleze nu: „Noua teorie”, ci oarecum mai modest: „Contribuții la problema...” Nimeni nu știa mai bine decît ea, care era fiică de profesor, cîtă neîncredere înspirau unui auditoriu savant descoperitorii anonimi de teorii noi.

Îl conduse pe Krilov pînă la porțile Institutului, îi îndreptă cravata, îl măsură din cap pînă în picioare și în cele din urmă îl aprobă din cap, sever.

Dar Krilov nu se întoarse în seara aceea la cămin și nici a doua zi nu se arătă la uzină. Nimeni nu știa ce se întîmplat cu el. Ada telefonă la Institut, de unde i se răspunse că Krilov își citise referatul care fusese luat în discuție și criticat, și că apoi plecase. Altfceva nu se mai știa.

Își făcu apariția abia după două zile, tras la față, nebarbierit, cu costumul cel nou mototolit și plin de pete. Fără o vorbă, se duse la biroul constructorului-șef, îi întinse servieta și odată cu aceasta o cerere prin care își înalta demisia. La întrebările care i se puneau răspundea monosilabic, schimonosindu-se de parcă l-ar fi durut ceva. Cel de la uzină socotiră că lui Krilov al lor i se făcuse o nedreptate. Parcă academicienii cei prăfuiți și rupți de viață, erau în stare să prefulească un om care venea din producție! Cine altul, decît Krilov putea să-l pună în coaf pe toți ochelariștii ăia! N-avea rost să-și facă singe rău din pricina unor învîltoși l...

Toată lumea era convinsă că fusese jignit de academicienii și că din pricina lor voia să plece din uzină. Se purtau cu el de parcă ar fi fost bolnav, cu băgare de seamă, căutînd să nu-l zgîndăre rana; îi vorbeau de fotbal, de una, de alta, iar el le răs-pundea cu un zîmbet silit, și cu ochii pierduți în gol.

Directorul îi semnase decizia de numire în postul de construc-tor principal; peste o lună, avea să fie gata blocul uzinei și i se făgăduise repartizarea unei locuințe. Ada îi obținuse un bilet într-o casă de odihnă, însă el rămînea neînduplecat în hotărîrea pe care o luase: pleca din uzină. Unde? La institutul lui Dankevicî. În ce calitate? Indiferent în care; Ada era convinsă că nu era decît o trăznale de a lui, o toană. Tocmai la Dankevicî care se purtase atît de mojicește cu el? Era pur și simplu ticnit. Și apoi ce nevoile avea Dankevicî de el? Ea, personal, disprețuia toate aceste institute academice cu speculațiile lor abstracte, cu scolastica lor, și cu toată polologhia aceea savantă cu care înzorzonau lucrurile cele mai simple. Slavă domnului, văzuse acasă la taică-său destulă scrip-tologie seacă, lipită de bucuriile creației. La uzină, Krîlov putea să ajungă peste un an adjunctul șefului, iar după aceea, mă rog, dacă-l atrăgea atît de mult știința, n-avea decît să susțină o diserta-ție. În știință trebuia să intri pe poarta cea mare, nu să bați, ca un sărăntoc, la ușa din dos.

Cuvintele Adei îi intrau printr-o ureche și îi ieșeau prin cealaltă. Pînă atunci, fusese în mîinile ei o argilă docilă și iată că deodată argila se făcuse ciment.

— Poate că n-o să lasă nimic din mine, dar vreau să-ncerc, repeta el.

Edificiul pe care ea îl ridicase cu atîta trudă — cariera lui care începea să se închege, toată reputația pe care și-o crease în uzină, lucrările pe care le proiectase pentru el, — totul, totul, se ducea pe apa Simbetel.

Chiar și ușuraticul Dolinîn, chiar și el îl dezaproba: „Ce atîtea fasoane? Mai bine frunțaș la tine-n sat, decît codaș la oraș”. Toți se indignau de hotărîrea lui — cu aceeași aprindere cu care îi luaseră apărarea. În ochii lor nu era decît un ambițios, un ingrât. Și, dintr-un anumit punct de vedere aveau dreptate, căci datora prea mult uzinei. Gatenian nici nu voise să-și ia rămas bun de la el.

Dac-ar fi putut să le explice l...

Ada îi dădu un ultimatum: sau rămînea, sau totul era sfîrșit între el. „Ce-nsemna totul? se mirase el. De ce nu puteau rămîne prietenii, așa cum fuseseră?”

— Prietenii? Ea îl privi cu ură și izbucni în plîns. Era ceva ce nu i se potrivea de loc. I se păru atît de îngrozitor să vadă rostogolindu-se lacrimi pe chipul ei alb, marmorean, împletit și sever, încît se simți un nemernic.

— Ei bine, rămin, spuse el cuprins de disperare. Rămin, numai nu plînge. Te rog!

Nu-și putuse închipui vreodată că fata asta frumoasă va plînge din pricina lui. Nu pricepea ce se petrece. Dar Ada își șterse lacri-

mile și-l răspunse: — N-am nevoie de sacrificiile tale. Pleacă! Cară-te! Acum nu mai are nici o importanță.

— Mi-e teamă că n-o să ajungi niciodată un adevărat savant, adăugă ea. Ai prea puțin spirit de observație.

Cuprins de o bănuială neașteptată, încercă să-l citească în priviri — Danae! — dar renunță: ar fi fost prea neverosimil.

Nu va fi niciodată nimic de capul lui, lată ce-l coplesea mai mult decât orice. Același lucru i-l spusese și Tulin. Cel doi oameni care-l erau cei mai apropiați ajunseseră la aceeași concluzie.

De fapt n-ar fi fost în stare să explice nimănui ce se întâmplase și de ce el, talentatul, „teoreticianul-șef”, se dezumflase al-doma unul balon de săpun.

Din ce pricină plezneau baloanele de săpun? Acum înțelegea cum se petrec lucrurile. Buzele culva umflă o picătură, aceasta crește, și învelișul ei strălucitor reflectă toate culorile curcubeului. Pe suprafața ei totul, cerul, casele, oamenii se oglindesc schimonosiți. Balonul se crede o planetă în toată legea. Tot ceea ce oglindește este de fapt realitatea; și casele și oamenii... El îi poartă cu sine, și cum să-i dovedești că toate astea nu sînt decît o răsfrîngere? El crede, dimpotrivă, că pămîntul și oamenii sînt doar o reflectare deformată a frumuseții lui. Se desprinde și-și ia zborul, fără să bănuiască de existența vîntului sau de un gol al aerului.

Balonul zboară. Nu mai aparține nimănui, își este singur stăpîn. El este Universul. Își are legile sale. Nu se supune Newtonilor noștri, mecanicii, gravitației. Vai, cite e de frumos balonul ăsta! Păcat că nu s-a umflat și mai mult. Ce-ar fi să încerce?

Și deodată — pac! A pleznit. N-a mai rămas nimic... Doar cîteva picături turburi. Unde-a dispărut lumea aceea multicoloră cu legile, cu cerul, cu pămîntul ei?

Înainte, însă, de-a fi pleznit, toți s-au jucat în vole cu el. Își amintea cu scîrbă cum urcase la catedră umflîndu-și pieptul, cum deschisese țanțoș servietă de piele și-și scosese hîrtiile din ea. Primele cinci minute fusese ascultat cu curiozitate. Apoi îl întrerupseseră punîndu-i o întrebare. Și de-abia se pregătea să abordeze concluzia, cînd i se puse o nouă întrebare în legătură cu formula finală pe care nici nu apucase încă să o scrie pe tablă. De unde aflaseră de ea? În timp ce chibzula, cineva răspunse în locul lui. Atunci i se puse acestuia o nouă întrebare la care răspunse din nou, tot celălalt pe cînd Krilov își căuta încă răspunsul la prima întrebare. Nu putuse urmări despre ce anume era vorba. Ei întrebau, și tot ei răspundeau, iar el rămînea tot mai mult în urmă. Apoi, ca și cum și-ar fi amintit de el, sau mai degrabă ca să se amuze, îi rugaseră să explice mecanismul transferului de sarcini. El se trezise puțin din gînduri și se apucă să demonstreze, dar numai decît cineva îl relevă pe un ton politicos o inexactitate, demonstrîndu-i necesitatea de a introduce o modificare. Krilov fusese nevoit să accepte, încercase să meargă mai departe, însă din modificarea aceea rezulta o alta: nu-l mai lăsară în pace, aruncîndu-l de la unul la altul și neîngăduindu-l să se întoarcă la concluzia lui. Simțea că zboară la voia întîmplării și nu era în stare

să se împotrivească. Acolo unde sarcinile se respingeau, începuseră să se atragă, „plusul” se transforma în „minus” și nu băgă de seamă cum ajunse la absurdul total: demonstra tocmai contrariul celor ce ar fi trebuit să obțină. Era o jucărie în miinile lor. În răstimpul unei jumătăți de oră, sfirtecaseră teoria pe care ei se căznise să o zămislească o jumătate de an, văzuseră în ea ceea ce ei nu putuse să înțeleagă pînă atunci, l-o luaseră înalțe, se distraseră pe socoteala lui, iar el stătuse clipind din ochi, nefiind în stare nici măcar să ia parte la disputa lor. Ignoranța nu era decît o jumătate de nenorocire; mai umilitor era faptul că pricepea atît de încet, atît de greu. Rotițele ruginite ale creierului său se învîrteau anevoale, scîrțîind.

Înțelesese pentru prima oară ce înseamnă adevăratul talent. Îi apăruseră ca niște uriași, ca o reuniune de zei. La înfățișare nu se deosebeau cu nimic de oamenii obișnuți: aveau cămăși mototolite, minci suflecate, foloseau expresii studentești: „a intrat la apă”, „aiurea”, „a luat plasă”... Erau acolo și tineri de vîrsta lui — ciufuliți, zeflemiști; fumau aceleași țigări bulgărești, șezînd călare pe scaunul lor, însă schimbau între ei fraze pe care Krilov nu le-ar fi înțeles decît după ore întregi de meditație încordată.

Nimerise în Olimp. Zeii nemuritori își bătuseră joc de el și nu putea să se supere pe ei; poți oare să te superi pe zei? Înălțea lor nu puteai simți decît propria-ți nulitate.

Jupiterul lor era Dankevici; zeii îi spuneau mai simplu: Dan, și el le-o îngădula; de bună seamă că între zei totul e cu puțință.

Din clipa aceea, Krilov a simțit că le aparține trup și suflet.

— Nonsens, spuse Dankevici. — Oare, nu ți-am dovedit nimic?

— Ba da, răspuse Krilov.

— Ce anume?

Trebul să facă o sforțare ca să privească drept, în ochli strălucitori, neverosimil de negri ai lui Dankevici.

— Că sînt un neghiob, un ignorant și că nu știu nimic.

— Neștiința și ignoranța sînt două lucruri diferite. Neștiința începe odată cu însușirea științei, pe cînd ignoranța este înainte de ea. Boala de care suferi dumneata este mult mai gravă: creierul ți-e împinzit de idei ce țin de ignoranță.

— Perfect adevărat, spusese Krilov.

— Știința nu înseamnă amatorism.

— Așa este, incuviință Krilov.

— Ne-am săturat de această avalanșă de tîmere genii care se cred niște Einsteini, niște Rutherfordi. Fiecare are pretenția să înfățișeze o nouă imagine a Universului. Fizica a devenit o știință mult prea la modă. Oricum, în clipa de față nu dispun de nici un post de colaborator științific.

— Primesc să lucrez ca laborant.

— Nici pentru funcția de laborant n-am loc vacant.

— Mi-am și dat demisia, spuse Krilov.

Dankevici se îndreptă, subțire și mlădios ca o spadă de oțel.

— Metodele astea nu se prind la mine. Întoarce-te la uzină. Acolo, ideile dumitale nu-s primejdioase și muncești mai cu folos.

— Nu. Nu mă-ntorc.

Pe chipul îngust, nervos, al lui Dankevici mijl un zimbet fugar și ironic :

— Care va să zică ai fost convins că te aștept cu mare nerăbdare. Și ce ți-ai zis ? Să batem fierul cât e cald... Acum ce-ai să faci ?

— O să lucrez la dumneavoastră.

Dankevici îl privi cu curiozitate.

— Aș vrea să știu și eu cum ?

Intr-o zi, Tulin veni la Dankevici împreună cu șeful său, profesorul Cislakov și pe fereastra biroului îl zări pe Krilov. Împreună cu alți cîțiva muncitori descărca în curte niște lăzi dintr-un camion. Tulin ceru voie să lăsă și dădu fuga jos. Krilov zîmbi de parcă toate ar fi fost cât se poate de firești : se angajase lăcătuș în atelierul institutului. Mai departe avea să vadă ce era de făcut.

Apoi, își încarcă o ladă în spinare și porni cocoșat sub greutatea ei, spre depozit. Tulin mergea alături de el.

— Am să vorbesc cu Cislakov ca să te încadreze la noi.

— Nu, vreau să lucrez aici, spusese Krilov.

— Îndrăjirea geniului nerecunoscut. Val, ce sublim ! Foarte bine ! Încăpăținează-te ! Ai să treci de la categoria a cincea de salarizare, la a șaptea. Iar Dankevici are să plîngă de înduioșare.

Krilov aruncă lada din spinare.

— Dragul meu, degeaba te ostenești, spuse el. — Nu-ți cer nimic. Lasă-mă în pace. De ce mă compari cu tine ? Nu am decît o singură pretenție, să lucrez aici, iar dacă plec de aici, atunci s-a zis cu mine.

— Ți-i închipul cumva că ai să-ți îndupleci pe scorșoși ăștia ? Aut Dankevici, aut nihil ! Crezi că la el ai s-ajungi un geniu ?

Krilov îl luă de braț și-l duse în camera în care fizicienii țineau în fiecare miercuri seminar. Era o cameră ca toate celelalte, îmbibată de mirosul fumului de țigară, cu două table roșetice și o catedră mică, — aceeași în fața căreia se făcuse Krilov cîndva de ris.

— Trebuie să vorbesc de la catedra asta, spuse el.

— Nu preferi sala de conferințe a Academiei de Științe ?

— Nu, răspunse foarte serios Krilov. Am să vorbesc aici și ei au să m-asculte.

— Ești un caraghios, spuse Tulin. Crezi că așa ajunge omul savant ?

În ziua următoare, Krilov se întîlni cu Dankevici nas în nas pe coridor.

— Ascultă, cum te cheamă ? îl strigă acesta pe un ton supărat. Tot mai speri ? Te pul cu mine ? Îți pierzi vremea degeaba.

Krilov simți că îi pîere singele din obraz.

— Bine, plec. Dacă n-am putut să vă conving... atîta pagubă. N-aveți decît să vă bucurați... Halal victorie !

Dîndu-și apoi seama de violența și de grosolanția cuvintelor pe care le rostise, pricepu că era pierdut. Stătea înaintea lui Jupiter, înaintea lui Dankevici însuși, dar tocmai fiindcă-l diviniza pe omul acesta se socotea dator să-l spună totul. Cu fiecare cuvînt pe care-l

rostise, simțise un fior rece pătrunzându-i tot mai adânc în inimă. Cînd se întoarse în atelier îi scuturau frigurile.

Înaintă o cerere prin care-și dădea demisia. În aceeași zi primi cererea înapoi și citi pe ea rezoluția lui Dankevici: „Numit laborant principal în laboratorul lui Anikeev.”

Pretențiile lui Anikeev erau simple și neverosimile:

1. Să fie suficient de leneș. Ca să nu-și piardă timpul cu măruntășuri și să nu facă lucruri de prisos.

2. Să citească cit mai puțin. Aceia care citesc mult se dezobisnuiesc să gîndească cu capul lor.

3. Să nu fie consecvent, pentru ca, fără să piardă țelul din vedere, să se intereseze și să observe efectele secundare.

Și, în genere, cit mai puțină fantezie și „idei mărețe”.

Laboratorul consta din două camere și doi cercetători științifici, al treilea fiind însuși Anikeev. Krilov lucra cu el. Laboratorul se ocupa cu cercetarea proceselor de electrizare.

Cît era ziua de lungă, dacă se rosteau cîteva fraze. Măsurători, calcule, iar măsurători... Și așa, zile și săptămîni, și luni la rînd. Nici că se putea mai bine. Nimeni nu împiedica pe nimeni să gîndească. Aparatele, ecranele scripitoare ale oscilografelor, ciocănitul ritmic al pompei de vid. Cufunzi pompa puțin mai adînc, adaogi gaz. Descărcare. Măsori. Introduci în montaj un detector. Nu se potrivește. Trebuie adaptat. Măsurători, calcule. Serloja, vezi de unde vine greșeala. Măsurători, calcule. Gata, începem din nou. Măsurători, calcule. De unde provine saltul? Încă odată! Măsurători. Un nou salt. Ciudat! Pesemne că undeva este o hîlbă. Și iarăși verificare, ecranare, compensare! Iar un salt. Ce nalba? De ce un asemenea salt tocmai la acest grad de concentrare?

Pe loc repaos. Nu mai e nimic de măsurat, nici de calculat. Slavă domnului, s-a isprăvit cu blestemele astea de măsurători. Ce să fac? Slăbește-mă, du-te la cantină, la bibliotecă, du-te la nalba și lasă-mă în pace.

De unde provine totuși saltul acesta? Anikeev tace. Se întimplă oare ca și zeli să nu-nțeleagă totul? Ecranul nu se luminează, acele au încrămenit la zero. Tăcere. Sînt zile pline de o tăcere apăsătoare. Alături se fac măsurători, calcule. Ce bine e cînd poți măsura și calcula. Dar dacă ar exista curenți paraziți? Prostii, de unde să provină... Dar dacă e din cauza cîmpului terestru? Ia hai să încercăm. Doamne, dumnezeule, firește că-s curenți paraziți. Anikeev e-un geniu. Un adevărat geniu, un mag, un vrăjitor, un vrăjitor de profesie! Iată-l, curenții paraziți. Ce drăgălași sînt mititeii de ei! Dar cum să facem să-i îndepărtăm?

— Serloja, hai, dă-i drumul! Calculează.

Ura! Iar se fac socoteli, iar se-ntoarce comutatorul. Și carcasa inertă a aparatelor se însuflețește.

- Aș vrea să știu de ce, nalba, ai îndoit curba asta în jos?
- Am extrapolat-o potrivit calculelor lui Brekley...
- Cîne-l Brekley ăsta?

— Păi chiar dumneavoastră... Articolul lui de anul trecut...

— Ei, și ce-l cu asta ?

— Păi acolo scrie...

— Și ce, dacă scrie ? Pină cînd ai să tot crezi tot ce se scrie !
Ce al : cap sau raft de bibliotecă ?

— Dar Brekley e un teoretician, un clasic.

— Și dumneata, Krilov, ești un idiot clasic. Brekley ăsta al dumitale nu-i în stare să deosebească un voltmetru de un patefon. Eu am nevoie de măsurători, nu de mîzgălelile baballicului ăsta. Pe clasici ar fi trebuit să-i înveți la institut. Aici la mine nu există clasici, nu există decît experiență, numai și numai experiență. Și propriile noastre creiere. Mănincă mai mult pește.

— Dacă curba nu o ia în jos ce înseamnă ? Că calculele lui Brekley sînt eronate ? N-au decît să fie eronate. N-are decît să fie toată teoria eronată. Ce te-ai speriat ? O să trebuie să recurgem la teoreticieni, să te dumirească ei. Deocamdată, hai să punem la punct electronica.

Aparatele indică dracu știe ce — unul trage la „hăis”, celălalt la „cea”. Asta-l curat misticism. Nu-l nimic, electronica a fost și rămîne misticism. Cînd nu funcționează, nimeni nu știe de ce. Și nimeni nu se necăjește. E foarte firesc. După o săptămînă, montajul începe pe neașteptate să funcționeze și nimeni nu se miră. Asta-l electronica. Pe urmă începi să te miri cum de a putut nă nu funcționeze. Acum poți să încerci cu el lucrurile cele mai îndrăznețe, tot o să funcționeze, — chiar dacă ai vrea să-l împiedici.

— Ia și șlefulește placa de germaniu. Nu știi ? Învață.

— Halal ! Așa se șlefua în era paleozoică.

— E ceva mai bine, dar nu-l încă perfect.

— Krilov, dacă ești experimentator, trebuie să știi să faci tot ceea ce este nevoie, ba chiar mai bine decît toți. Altfel n-ai să faci niciodată nimic nou.

— Atunci n-am să mai apuc să devin un adevărat specialist. Cînd să mai cuget la problemele importante ? Aș vrea să stabilesc corelația dintre fenomene...

— Treaba asta las-o în seama filozofilor. Specialist ! Ce-l ala un specialist ? Eu știu ce-l un fizician. Specialistul se străduiește

să aștepte cit mai multe despre cit mai puține, până când ajunge să știe totul despre nimic, pe când filozoful află din ce în ce mai puțin despre din ce în ce mai multe, până ce ajunge să nu mai știe absolut nimic despre nimic.

În sfârșit, după două săptămâni, izbutise să finiseze placa la fel de bine ca oricare șlefuitor.

— Acum merge, mormăi Anikeev.

Fixară placa în fața radiantului. Experiența dură douăzeci de minute. Rezultatul: un tabel alcătuit din cinci cifre. După două zile, însă, își dădură seama că ipoteza nu era întemeiată și alături de tabelul, cit și placa, fură clasate undeva într-un sertar. Anikeev îi făcu cu ochiul lui Krilov.

— Asta-i soarta experimentatorilor.

Omul acesta disprețuia greutățile. Micile eșecuri, neplăcerile, greșelile mărunte, timpul pierdut în zadar, nici nu meritau să fie luate în seamă. În schimb, adevăratele eșecuri, impasurile la care îi împingea mersul cercetărilor meritau nu numai atenție, dar și toate părerile de rău.

Anikeev era un adevărat experimentator, un experimentator înăscut. Era de ajuns să vezi cum se mișcă minile lui cu degete moi, mlădioase, ca ale unui copil, în timp ce regla un aparat sau întindea un fir de cuarț.

Se povestea că încă înainte de război, în timpul unei șederi în Franța, vorbea în glumă cu reprezentantul unei firme care producea case de fier, că într-o jumătate de oră va descula orice fel de safe. Și se ținuse de cuvânt. Poliția îl arestase și-l ceruse să părăsească numaidecât țara. Când cineva îl întreba dacă povestea este adevărată, el se mulțumea să răspundă rîzind: „Tuturora le place să ghicească ce se ascunde în sufletul altora, dar nimănui nu-i place să se ghicească ce zace în sufletul lui.”

Intr-adevăr, nu-i plăcuse niciodată să vorbească despre sine, însă numele lui Anikeev, unul dintre fizicienii cei mai de vază, era înconjurat de un nimb de legende, cu atât mai numeroase cu cât se șiau destul de puține lucruri despre el.

După război, Anikeev fusese desemnat, împreună cu alți savanți, să se ocupe de „Problemă” — așa se numeau pe atunci lucrările legate de bomba atomică. În subordinea lui se afla un grup de institute și uzine.

Era în contact permanent și direct cu miniștri, dar fiind perfect conștient de valoarea lui, avea o comportare independentă și proceda după cum credea el de cuvință, neținând seama de ordinele nimănui, nici măcar de indicațiile lui Beria. Intervențiile neghioabe, uneori chiar nefaste, ale acestuia îl scoteau din sările. Potrivit uneia din legendele care circulau, o dată după ce ascultase una din dispozițiile acestuia, date ca de obicei pe un ton răstit, Anikeev nu se mai putuse abține și îi replicase: „Eu n-am citit lucrările dumneavoastră de fizică, și se vede că nici dumneavoastră pe ale mele. Numai că din cauze diferite.” „Las-că-ți arăt eu ție fizică, te-nvăț eu fizică!” îl amenințase Beria.

Anikeev scrisese numaldecit o scrisoare la C.C., cerind ca „Problema” să fie apărută de amestecul ignorant al lui Beria. În vremea aceea, o asemenea îndrăzneală echivala cu o sinucidere.

Îl salvase de o represaliune imediată faptul că era o figură mult prea cunoscută. Totuși, din ordinul lui Beria, fusese îndepărtat de la studiul „Problemei” și transferat la un institut pedagogic din nord. Cei care lucrau în domeniul energiei atomice încercaseră să explice că Anikeev nu putea fi înlăturat tocmai acum, la începutul unei acțiuni de-o importanță atât de covârșitoare, dar toate strădanțiile lor fuseseră zadarnice.

Prietenul lui, Lihov, care trebuise să preia lucrările, îi spusese cu amărăciune:

— Te-am prevenit: iată-ți răsplata pentru dragostea ta de adevăr. Ce-ai obținut? N-ai făcut decît să dăunezi cauzei comune.

— Cauza noastră n-are să sufere, spusese Anikeev. N-am să plec pînă cînd n-o să realizăm ceea ce ne-am propus.

Cu firea sa îndrăzneată, rămăsese, într-o situație aproape ilegală, continuînd să conducă lucrările. De astă dată, își risca într-adevăr capul. Șefii se prefăceau că nu-l observă prezența. După primele experimentări încununate de succes, plecă în nord.

În anii acela, acolo nu se efectuau lucrări științifice și nici aparataj nu exista. Din propriii săi bani, Anikeev își făcuse rost de cîteva aparate și începuse anumite cercetări asupra naturii mirosurilor. Își vira sub nas tot solul de fiole și uneori experiențele acestea crîncene îi provocau chiar stări de leșin.

Făcea parte din categoria aceea rară, fericită, a savanților pentru care, orice lucru de care s-ar fi apucat devenea obiect de știință.

Îl se propusese să scrie manuale, monografiile, dar refuzase. În schimb, din cînd în cînd apăreau în reviste mici articolașe, mai degrabă niște note, de cîte două-trei pagini.

— Cu cît o muncă este efectuată mai îngrijit, cu atît ai de scris mai puțin despre ea, afirma Anikeev.

Curînd după demascarea lui Beria, fusese rechemat la Moscova. Între timp, Lihov devenise academician, căpătase numeroase distincții și conducea o direcție întreagă. El îi propusese lui Anikeev să conducă unul dintre institute, dar acesta refuzase. Lihov încercase să-l înduplece să accepte măcar funcția de șef de secție.

— Nu mă interesează, spusese Anikeev. Dă-mi un laborator, și acela mi-l dă, — să nu aibă mai mult de patru colaboratori. Lihov căzuse pe gînduri.

— Nu ești prea sigur de tine? întrebase el.

Anikeev ridicase din umeri.

— Om vedea.

— Eu unul, n-aș mai avea curajul să iau acum un laborator, spusese celălalt.

Anikeev își aruncase o privire circulară prin uriașul și luxosul birou al lui Lihov.

— Ți-ar părea rău?

— Mi-ar fi frică. În laborator nu există nici academicieni, nici asistenți, nu sînt decît experimențatori; talentați sau proști.

— Da, aici sînt alte unități de măsură.

— Da, aici eu sînt academician.

Luindu-și rămas bun, Lihov spuse :

— Pe semne că ai dreptate... Uneori mi se întîmplă și mie să visez indicatorul galvanometrului. Nu-l pot fixa cu nici un chip la zero. Vise de fizician administrativ. După aceea mă trezesc și caut să mă conving pe mine însumi că și în postul acesta trebuie să fie un om de știință. Că eu însumi am nevoie de perspective vaste. Și vin la prăvălia asta.

Laboratorul lui Anikeev avea un regim cu totul aparte, pe care l-l crease chiar el.

Își organizase un atelier separat, făcuse rost de două strunguri, angajase un mecanic, lepădîndu-se o dată pentru totdeauna de orice dependență. Furnizorii, oameni cu experiență, trecuți prin ciur și prin dirmon, îi executau comenzile înaltea altor beneficiari, căci altfel se năpustea asupra lor la cea dintîi constatăre, se adresa comitetului de partid, administrației, direcției generale, gazetei de perete. Pentru el nu existau bariere. Înainta ca un tanc strivind totul în cale, necruțător și nemilos, tunînd și fulgerînd. Pretindea ajutoarelor sale să-l execute dispozițiile fără să discute. „Idei am eu însumi cu nemîlăușă, spunea el pe un ton de avertisment, destule cit să vă ajungă și vouă. Am nevoie de oameni care să îndeplinească ceea ce îmi trebuie mie.”

Krilov îl lerta toate, copleșit de fericire, că, în sfîrșit, i se îndeplinea visul. Pentru lunile imediat apropiate nu se prevedea nici o descoperire strălucită și nu era ușor să-l mulțumești pe Anikeev. Nu era zi în care să nu iasă la iveală că Krilov nu știe să sudeze, să scrie la mașină, să minulască suflătorul de sticlă sau alte lucruri de soiul ăstora. Dar nu treceau nici cinci minute după fiecare muștrare primită din partea lui Anikeev și lui Krilov iar îi rideau ochii în cap. Era fericit pentru că țipa la el însuși Anikeev, pentru că pe tabele creșteau coloanele de cifre obținute de el, Krilov, pentru că salata orientală de la bufetul institutului era cea mai gustoasă din toate salatele orientale...

Își cumpărase o pălărie cu borul tivit cu șiret. Costumul griser, lat în umeri și pantalonii largi se demodaseră, însă acum asta nu mai avea nici o importanță. Faptul că lucra la Anikeev îl făcuse să crească chiar și în ochii lui Tulin. Începuseră din nou să se întîlnească și Tulin îi făcuse cunoștință cu prietenii săi.

Aceștia erau aproape toți candidații în științe sau aspiranți. Dintre ei numai Krilov era laborant. Tot grupul lor se compunea din băieți veseli, de viață.

În fiecare sîmbătă invitau fetele la cafeneaua „Sever” sau la Casa Universitarilor, și făceau pe grozavii cu pantalonii lor strîmți

și cămășile lor pestrice. Și ce dacă îl socotea lumea papișoi? Atita pagubă. Fetele scandalizau pe doamnele „bine”, cu fustele lor strimte cu șlișuri îndrăznețe. În sunetele fox-trot-urilor încetățenite în perioada anilor '40 se „sbinșulau” cu atita irenezie, încât bătrineii rămăneau perplecși.

De la Casa Oamenilor de Știință se duceau la cite unul din ei acasă, de cele mai multe ori la Tulin, care locuia împreună cu malcă-sa și cu niște mătuși într-un apartament mare de pe insula Vasilevski. Petreceau bînd vin, cîntînd cîntece desuchiate, discutînd cu aprindere despre muzica viitorului, despre pictura lui Picasso... Ascultau muzică de jazz ultramodernă, înregistrată pe bandă de magnetofon, însă fără excepție pe la miezul nopții se pomeneau dezbătînd problema corelației dintre microcosm și macrocosm, vorbind despre radioastronomie, cibernetică, și despre tot ceea ce preocupa atunci pe toată lumea, pe diletanți cit și pe specialiști.

Poveștirile lui Babel, reportajele lui Kolšov, reeditate de curînd constituiau pentru ei o revelație. Apăruseră de asemenea versurile poetei Tsvetaeva, se publicaseră documente necunoscute mai înainte. Dar mai mult decît orice îi frămîntau chestiuni legate de urmările cultului personalității și, plini de înflăcărare, organizau cu o splendidă siguranță lumea aceasta atît de imperfectă. Împreună cu Langmil, Niels Bohr, Kurceatov și Kapița, erau încredințați că domăneau specialitatea cea mai importantă a epocii, convinși fiind că de ei depinde viitorul omenirii. Ei îi erau profeții, binefăcătorii, eliberatorii.

Toți acești tineri aveau perspective strălucite, capacități neobișnuite (doi din ei erau talentați, trei — deosebit de înzestrați, iar ceilalți erau genii); ei erau exemplul, speranța, „floarea” tinerilor oameni de știință, și amenințau „să răstoarne” vechile teorii. Erau revoltător de tineri. Fiecărui din ei îi reveneau în medie 0,25 sofi și 0,16 copii; în schimb, la tenis ajungeau la o medie de trei și jumătate. Iarna skiau, iar vara spuneau că disprețuiesc fotbalul. Ar fi admis să fie taxați de ignoranți, dar se făceau foc și pară dacă cineva s-ar fi îndoit de aptitudinea lor în materii de înnot. Publicau cu toții articole la revistele de fizică și recenzii la revistele de referate. Academicienii pe care îi adorau erau porecliți de ei „Barbă”, „Centaurul”, „Șkiletul”; pe ceilalți îi socoteau niște sclerozați. Manifestau o preferință ostentativă pentru tot ceea ce o lume întreagă critica sau înfiera. Luau cu înverșunare apărarea expresioniștilor, deși nici unul din ei n-ar fi putut explica în ce constă anume acest curent. Făceau apologia muzicii concrete, ceea ce nu-i împiedica să meargă cu regularitate la concertele filarmोनicii, să facă coadă pentru bilete la spectacolele celebrităților venite în turnee și să se pasioneze pentru Bach. Cînd se hotări crearea, lingă Novosibirsk, a unei filiale a Academiei de Științe, înainte

tară el cei dinții cererile de a fi trimiși acolo. Tulin era disperat, că nu i se îngăduise să plece și multă vreme își invidiă prietenii care îi scriau de acolo, povestindu-i despre baraca din pădure, cu tubul ei experimental, sau despre noul lor idol, Lavrentiev, care degera împreună cu el în căsuța de scinduri, în așteptarea viitorului oraș al științei.

Krilov se întorcea acasă pe străzile cufundate în noapte. Capul i se învîrtea, atîngea cu el norii și auzea trosnetul lumilor care se ciocneau și pîreau în hăurile spațiului înfinit.

O galaxie gonia prin cosmos descriind o curbă. Universul se contracta pulsînd și apoi se lărgea din nou, iar pe infima planetă Pămînt, despărțită, nu se știe de ce prin hotare, niște ființe mărginite mișunau în stupii lor, fără să audă, fără să vadă nimic.

Se simțea de parcă ar fi fost Gulliver.

Cînd ziua de lucru lua sfîrșit și părăsea laboratorul i se părea că se afundă în trecut, spre ciudații oameni care mai călătoreau cu tramvaiul și făceau focul în soba cu lemne.

Se întorcea la ei venînd din viitor, sol al unor lumi îndepărtate.

Ah, oameni! Știți voi oare ce vă așteaptă?

Eu însă știu! Mă întorc chiar acum de acolo, unde am contribuit la făurirea viitorului vostru.

Putea oare să-l mai supere mirosul de mîncare ce pătrundea din bucătărie în odala în care sta cu chirie la un bătrîn bibliofil plin de crudătenii?

Era doar un refugiu vremelnic pentru un trup pieritor. Spiritul lui continua să rămînă în laborator. În comparație cu asta, ce însemnătate puteau să aibă mărunțișurile vieții cotidiene?

Era însă deajuns să păsească în vestibulul cu pereții imbrăcați în marmură al Institutului, pentru ca să devină el însuși un pigmeu.

În sala spațioasă, cu înfățișare de clasă, de la etajul întâi se întruneau teoreticienii. Alături se afla o cămăruță: era arhiva unde se păstrau cataloagele. Krilov se strecura acolo și lăsînd ușița întredeschisă, asculta cum „taifăsuiau” teoreticienii. Chiar așa își întîlneau ei înșiși întrunirile: „ore de taifas”. Denumirea oficială de „seminar” nu se potrivea de loc acestor reuniuni gălăgioase, în care toate discuțiile serioase se împleteau cu glume, iar în timp ce se scriau formule, se povesteau anecdote.

Problemele care se discutau aici cereau o asemenea încordare mintală încît se simțea în permanență nevoia unei destinderi.

Dacă un neînțeles ar fi nimerit în mijlocul acestei reuniuni de teoreticieni, ar fi crezut că asistă la pălăvrăgeala veselă, nepăsătoare, a unor oameni aflați la odihnă. De altminteri, întreaga lor zi de lucru ar fi părut oricărui străin mai mult decît ciudată. Un tînăr în toată firea, voinic, își face apariția la Institut pe la orele zece, ba chiar unsprezece dimineața, umblă hai-hui prin laboratoare, trece pe la bibliotecă unde răsfoiește revistele, glumește cu fetele de pe coridoare... Uneori poți să-l zărești stînd la o masă, scriînd ceva sau ținînd cu ochii ațîntiți prostește în tavan. Restul timpului și-l petrece sporovînd cu alți pierde-vară de-o seamă cu el. Și asta socoteau ei muncă!

Pe Krilov însă, care slavă domnului ştia ce-nseamnă a munci, nimic nu-l istovea mai tare ca orele petrecute în arhivă, când trăgea cu urechea la „taifasul” teoreticienilor. Capul îi vuia, creierul îi plezneau.

— ...dacă particulele au o structură, înseamnă că pot avea un moment cvadruplu...

— Thomas şi Schwanger au demonstrat...

— Dă-l încolo de Schwanger !

— Să examinăm mai bine cazul particulelor cu moment cvadruplu, egal cu zero...

Se auzea ciocănitul cretei pe tablă. Prin uşa întredeschisă pătrundeau şuviţe involburate de fum vineţiu.

— Dar Thomas şi Schwanger acordă momentului magnetic...

— La naiba, zece în a unsprezecea nu se poate. E o interpretare trasă de păr, o mistificare.

— Puişorule, sistemul cel mai sigur de a fi mistificat este acela de a te crede mai şiret decât alţii. De aceea, să luăm zece în a unsprezecea...

Şi Krilov asculta cum din noianul ideilor frământate în bucătăria aceasta ţişnea Adevărul. De aici, acesta pornea la drum lung, înveşmintindu-se în formule, la început greoaie şi neprecise şi care urmau abia să fie clarificate, verificate în tot solul de camere, de dispozitive de captare, de multiplicatoare şi pentru aceasta trebuiau născocite aparate, elaborată o metodă, iar apoi construită o aparatură specială, scumpă. Pe urmă intrau în acţiune fondurile, furnizorii, prietenii, telegramele, telefoanele, banca, întreprinderile anexe; oamenii respectivi bombăneau, făceau şicane, lăscăleau sau nu lăscăleau. Între timp, mecanicii strunjeau ceva, în mijlocul laboratorului se monta, se ajusta, se determinau rectificările la aparate şi în cele din urmă, se făceau experienţe pentru a se căpăta zece, şi sute de metri de peliculă, precum şi mii de înregistrări şi fotografii. Apoi toate acestea trebuiau prelucrate, calculate, transformate în tabele... Trebuiau trasate curbe, făcute analize şi transmise la institut electricienilor, care bineînţeles că nu doreau să albă de-a face cu o nouă formulă, nici cu idei noi. După ce se lăsau cu greu înduplecaţi se apucau şi începeau să rotunjească şi să simplifice datele, să trimită problemele de la cei ce studiau izolările, la cei ce se ocupau cu vidul, iar de la aceştia la constructori, care preschimbau treptat toate aceste date în cupru, în sticlă, în electrozi. Rezultatul era un nou bec minuscul, sau un amplificator care erau trimişi la uzină. După cîţiva ani, respectiva formulă lăsată pradă tehnologilor, meşterilor din ateliere, şi miilor rezezi ale montatoarelor, putea fi întâlnită la mii de aparate noi, şi nimeni nu avea nici cea mai mică idee despre camera asta atât de anostă ca înfăţişare — începutul tuturor începuturilor, unde izvorau ideile şi legile noi ale fizicii.

Cînd teoreticienii plecau, Krilov intra diptil în camera pustie, se apropia de tabla roşetică, mizgălită cu ecuaţii şi oftă.

Ce era el de fapt, experimentator sau teoretician ?

Căuta să-şi dovedească lui înşişi că cea mai importantă era munca lui, munca experimentală. Aparatele sînt uneltele cu care omul pătrunde pentru întîia oară în tainele naturii. Important era

să se obțină fapte. Ideile se schimbă, faptele rămân. Faptele au o valoare veșnică.

Cobora încet în laboratorul lui, părăsind lumea aceasta superioară, inaccesibilă, a gândirii pure, unde nu erau nici întrerupătoare, nici șnururi electrice, și nici erori ale galvanometrului.

Încet, încet, intoleranța autoritară a lui Anikeev începu să-l apese. Puterea gândirii lui copleșea, încătușa. În preajma lui era cu neputință să gindești. De altfel, fie că gindeai, fie că nu, el silia pe toată lumea să creadă ca el. Băga oricui în cap cu de-a sila considerentele sale și puterea lor de convingere excludea orice alte căutări.

Cei de la uzina „Oktiabr” auziseră vorbindu-se că la Anikeev se obțin rezultate promițătoare în domeniul cercetării descărcărilor. Gatenian veni la Institut și Krilov îl puse în legătură cu Anikeev. Gatenian voia să folosească rezultatele obținute de acesta din urmă, într-un proiect de perfecționare a liniilor de transmisie. Cît despre Krilov, era fericit că putea să-l ajute măcar cu ceva pe al său. Dar Anikeev îl primi pe constructorul-șef cu răceală.

— Nu înțeleg, spuse el, vă zorește cineva? De ce nu continuați să lucrați cum ați lucrat și pînă acum? La noi toate sînt încă în stare de nebuloasă și nu știu cine v-a putut da ideea să veniți la mine. Și aruncă o privire bănuitoare lui Krilov.

— Dar noi ne asumăm tot riscul, răspunse Gatenian. Adevărul e că sîntem siguri că o să obținem rezultatele așteptate.

Anikeev se înclină.

— Mulțumesc. Dar dumneavoastră ce avantaj o s-aveți? Sînteți o instituție productivă și în loc să vă împotrivii inovațiilor, smulgeți din mîini lucrul neterminat. Nu e bine, e lipsă de seriozitate.

Chipul șefului se destinsese într-un zîmbet silit.

— Firește, că dacă dumneavoastră ați da greș, ar fi pentru noi o nenorocire, dar nenorocirea ar fi și mai mare dacă am continua să producem o aparatură după modelul din 1940.

Și desfășură în fața lui Anikeev schițele aparatelor folosite pe linie experimentală.

Anikeev se încruntă.

— Da, firește, astea-s niște rable. Dar așteptați să ne isprăvim treaba.

— Cu neputință.

— După cîte înțeleg, aveți de gînd să vă apucați de reorganizarea producției.

— Da, spuse șeful. Vrem să pregătim secții pentru întrerupătoare mici; vrem să punem la punct turnarea șevilor.

Anikeev plecă împreună cu el la uzină și se reîntoarse plitșit la culme. Se repezi la Krilov.

— Numai dumneata m-ai virit în beleaua asta! Acum, pas de mai refuz!

Avea și de ce să fie alarmat. Rezultatul realizabil din punct de vedere tehnic, trebuia să fie obținut cu orice preț, și la termenul fixat în ciuda oricăror eventuale poticniri.

„E ca și cum aș făgădui să înapoiez o datorie dintr-un portofel pe care sper să-l găsesc pe stradă peste o săptămână”, bombănea Anikeev.

Krilov ridea în sinea lui: simțea că, în fond, Anikeev îl admira sincer și pe constructorul-șef, și pe băleții de la biroul constructorilor.

Tam-nesam, Krilov făcu prostia să atragă atenția lui Anikeev asupra corecției. Îi propusese s-o determine nu pe cale experimentală, ci prin calcul. Așa, afirma el, va merge mai repede și va fi mai simplu.

Anikeev îl ascultă argumentele cu o expresie de nepătruns și cind Krilov sfârși de vorbit, începu să fredoneze incetșor. Fără să-și deslipească privirea de la ocularul aparatului, fredonă aria toreadorului, trecu la cîntecul „In cîmpie e-un mesteacăn” și apoi la „Nopți albastre”. În cele din urmă, întrebă:

— Krilov, știi dumneata ce-l mai primejdios decît un prost? Nu știi? Atunci află de la mine: un prost cu spirit de inițiativă.

Iuri Iurevici, denumit Iu la pătrat care lucrase în laborator, îi spuse după ce plecă Anikeev:

— Serioja, nu cumva te-ai supărat? N-are nici un rost. Anikeev debitează bătăranii, așa cum zboară pasărea pe cer.

— Vrea să facă din mine un robot.

— Dragul meu, și Maiakovski spunea că sîntem cu toții niște roboți.

— Nu-l nimic, vedem noi care pe care!

Îl ura pe Anikeev. Era un îns care înăbușea orice inițiativă, un Arakceev¹, un despot. Cuvîntul „prost” îl ustura. „Pînă la urmă, se va vedea cine-l mai prost!” În sinea lui, îi aruncase lui Anikeev, această sfidare, dar numai decît îl cuprinsese frica: prea era înfalibilă intuiția lui Anikeev. Totuși, o dată declanșată, avalanșa începea să ia proporții. În timp ce îndeplinea supus toate indicațiile șefului, obiectînd doar în gînd, căuta punctele slabe, prefăcîndu-se într-un dușman necruțător al propriei sale munci.

Serile rămînea în laborator, iar dimineața venea pe la șase și se așeza în fața mașinii de calculat. Era ceva care îl nemulțumea. Pe semne că, în grabă, simplificase prea mult unele date. Soluția lui era lipsită de armonie.

Krilov cotise spre chei, amețit de atîta fumat și de noianni nesfîrșit al cifrelor. Ducă-se dracului, la urma urmelor făcuse ceea ce voise. Frumusețe, armonie — arta chiar ar fi prea mult.

Lîngă grădina lui Petru, o fată ședea aplecată în fața unei motocicletă.

— Hei! Îi strigă ea. — Ajută-mă, te rog!

Krilov se apropie și o ajută să scoată anvelopa.

— Nu pleca, îi spuse fata, că fără dumneata n-am s-o pot pune la loc.

¹ A. A. Arakceev, general și om de stat rus sub domnia țarilor Pavel I și Alexandru I. A instituit un regim de despotism brutal.

Krilov se rezemă de parapet. Cheiul era pustiu. Luna mică și galbenă se pierdea undeva printre felinare. Fata lîpea camera pleznită. Pantaloni el de piele și casca îi subliniau alura bărbătească.

— De ce hoinărești noaptea ? îl întrebă ea. Ești somnambul sau vagabond ?

— Somnambul.

— Specialitate la modă, mai cu seamă în luna martie.

Krilov privi cu neîncredere în jurul lui. Picura din toate părțile. Orașul era îmbibat cu apă ca un burete. Acoperișurile curgeau, burlanele vuiiau, canalele de scurgere șulerau, iar pe trotuare străluceau băltoace în care se oglindea luna. Pe Neva, gheața se subțiasă.

Era un adevărat sfîrșit de martie. Femelle sînt întotdeauna la curent cu astfel de lucruri.

Fata se ridică, își șterse mîinile.

— Dacă vrei, pot să te duc pînă acasă.

Gonită pe străzile cufundate în somn, improșcînd apa de prin băltoace. Motocicleta uruia asurzitor. Krilov se crampona de mîner. De cîte ori fata se apleca înainte îl izbea în obraz o rafală de aer umed. În tot lungul bulevardului străluceau semnalele stopurilor. Nu trecea nici o mașină, dar luminile continuau să strălucească alternînd : galben, verde, roșu. Bolta cerului, ca o pată neagră, tulbure, se înălța din ce în ce mai sus deasupra pămîntului, trăgînd după sine stelele și luna.

Cînd fata frînă brusc în fața casei lui, Krilov se ciocni cu obrazul de umărul ei.

— Am gonit ca vîntul. Ți-a fost frică ?

El mormăi ceva nedeslușit.

— La ce te gîndești ?

Se lumina de ziuă. Pe fața ei cu pomeții proeminenți, Krilov zări doi ochi voloși, strălucitori, care păreau și ei umezi.

— Calculam cîți locuitori ai orașului am trezit din somn.

— Cîți ?

— Vreo șaptezeci de mii.

— Strașnic ! Dar ce ești dumneata ?

— Fizician.

Ea îi învălui cu o privire neîncrezătoare fulgarinul ponosit și nasul învinețit de frig.

— Să admitem. Așadar, șaptezeci de mii. Încălecă zîmbînd, pe motocicletă. — Fizicianului, mi-ai plăcut. Vrei să știi de ce ? Pentru că n-ai profitat ca să mă pipăi. Nu pot să sufăr să mă pipăie cineva cînd umblu cu motocicletă.

El își cobori fără să vrea privirea pe sinii ei care-l bombau haina și roși.

— Mulțumesc pentru ajutor.

Ochii îi zîmbeau fără încetare, dar dincolo de acest suris, Krilov simți că îi zîmbea și cu un alt suris adresat lui anume.

Krilov prinse curaj. Își trase șapca pe-o ureche și o apucă pe fată de umăr, cum făceau cei din gașca lui Tulin.

— Madmuazel, sînteți delicioasă. Ce faceți sîmbătă seara ? Tîna-
rul savant pe care-l aveți înainte este la dispoziția domniei voastre.
Dați-mi numărul de telefon !

Fata făcu ochi mari, apoi pufni în ris și în aceeași clipă el simți
că se purtase ca un caraghios.

— Nu zău, hai să ne-ntîlnim ! repetă el plouat.

— M-aș fi mirat să fi fost altfel. Ascultă, dragă fizicianule, nu
mă interesezi.

Motorul începu să duduie și motocicletă dispăru în liniștea in-
negurată a străzilor. Singurul lucru ce-l mai rămăsese de la ea erau
două cifre negre scrise pe o tăbliță galbenă. „52—67”, repeta el
melancolic, în timp ce își scotea pantalonii stropiți pînă la genunchi
și se culca pe canapeaua lui îngustă.

Verificîndu-și cu minuțiozitate calculele, ajunse la concluzia că
corecția pe care o dispregiuse Anikeev schimba rezultatele măsură-
torilor în proporție de patruzeci la sută. Încercul aceste patruzeci
la sută cu un cadru plin de înflorituri, sub care desenă o stemă
înfățișînd o tîlă, pe un fond de aparate de laborator străpunse de
un stilou. Pînă la începutul zilei de lucru mai rămăsese o oră. Pu-
nîndu-și sub căpătîi un îndreptar, așipi pe masa lui Anikeev, cufun-
dîndu-se în somnul senin al învingătorului.

Din întîmplare, în dimineața aceea, Anikeev veni la laborator
înainte de celorați. Krilov fu trezit din somn de risul lui gîlgitor.
Îl zări aplecat asupra lui cu caletul de calcule în mină. Krilov nu
sări în sus, nu-și pierdu cumpătul și nu se apucă să ceară scuze.
Își frecă ochii plecîndu-și-i cu modestie. Se aștepta să primească
laude, să-l vadă pe toți jublînd, iar pe Anikeev recunoscîndu-și
rușinat vina. Trebuia să fie mîrîinos. „Care din noi nu greșește ?”
avea să-i spună el lui Anikeev. „Să uităm trecutul... Greșelile oa-
menilor mari trebuie să fie demne de faptele lor...”

După ce isprăvi de citit caletul, Anikeev își suflă nasul zgo-
motos și spuse :

— Prin urmare ai demonstrat.

— Care din noi...

— Te poftesc să taci ! N-am nevoie de laboranți atît de lumi-
nați. Poți să pleci.

— Unde ?

— Te privește.

Zvîrli caletul cît colo și plecă fără să-l arunce măcar o privire.

— Oricum va trebui să ții seama de corecția mea, fi strigă
Krîlov din urmă.

Ca toți cellați martiri ai științei, ar fi fost gata să se lase ars
pe rug. În timp ce-și aduna hîrtiile și-și lua lucrurile din sertare,
medita la ultima frază pe care ar fi trebuit s-o noteze în caletul
de însemnări al laboratorului. Dacă n-ar fi spus-o Gogol înainte
lui i-ar fi convenit să scrie : „De ce rideți ? Rideți de voi înșivă”.

După o oră, Anikeev se întoarse. Fără să se uite la Krilov
mormăi că, din ordinul directorului, Krilov fusese numit colabora-
tor științific, încredințîndu-i-se o temă pe care avea s-o studieze
Independent.

Uluit, fără să scoată o vorbă, Krilov plecă să-și facă formele de avansare, dar la jumătatea drumului se întoarse spre Anikeev.

— Înseamnă că dumneavoastră m-ați recomandat.

— Nu mai spune! se răsti Anikeev. — Ți-ai și găsit binefăcătorul.

— Sunt convins că dumneavoastră. Vă mulțumesc. Știi, eu...

— Ia ascultă, Krilov, slăbește-mă!

— Credeți-mă, nu am curajul să primesc o temă independentă.

— Nu ai curajul? Atunci fă-te contabil. Totuși, eu cred că s-ar putea să iasă ceva din dumneata. De ce? Fie chiar și pentru faptul că n-am izbutit să te învăț nimic. Lucrul principal pentru mine este să nu învăț pe un om nimic. Dacă izbutesc înseamnă că e ceva de capul lui.

*

Pentru a sărbători evenimentul, Krilov se întâlnește la Tulin cu o sticlă de coniac, care însă nu le ajunge decât ca să toasteze de cinci ori. Pentru al șaselea toast scotociră prin bufet și prin dulapuri și stoarseră resturile din tot felul de sticle lipicioase de lichior. După aceea, pleacă cu conștiința împăcată la restaurantul cel mai apropiat, a cărui specialitate era șașlicul.

Tulin comandă „șășlic à la Karsk” și-i făcu cu amândoi ochii un semn lui Ostapici — semnul convenit. Acesta aduse șașlicul și odată cu aceasta două sticle destupate de suc, clipind la rîndul lui din ochi. „Sucul” era de fapt vodcă camuflată și, în timp ce se delectau cu ea ronțind ciuperci și ceapă, Krilov încetă treptat să se mai îndoaie de capacitatea lui de a studia independent o temă.

— Începi și tu să arăți a om, spuse Tulin. Eu te-am știut de mult să-ți pul creierul la contribuție. Acum că ai ieșit pe orbită, dă-l înainte! N-ai voie să pierzi nici o clipă. Hai să bem. Și încă ceva; propune-ți un scop. Ai vreunul? Ce urmărești în viață? Ce vrei?

— Știu și eu?... Vreau ce vreau!

— Perfect. Asta-i formula.

— Îmi sînt singur stăpîn. Acum sînt om în toată firea. S-a stîrșit cu tinerețea. Dar spune-mi, Oleg, de ce mă atrage atît de mult teoria? Adevărul e că teoreticienii sînt totuși cîrmaci vieții.

— Teoreticienii ăli sînt niște palavragii! Neputincioși, în fața experienței. Te crezi cumva vreun Niels Bohr? Sau vreun Landau? Păi, vezi!... Ori ești într-adevăr cineva, ori, dacă nu, încadrează-te într-o muncă administrativă. Teoreticienii sînt desui. În schimb, în sfera experienței poți să dai de-o bătaie ce nu s-a mai văzut! Ah, Serloja, Serloja, șeful meu și cu mine sîntem în ajunul unei mari... Ei, fire-ar să fie! Nici nu-ți închipui ce descoperiri se pot face! Noi sîntem oameni de acțiune. Nouă să ne dai o operă vie, ca să vedem cu ochii noștri, să pipăim cu mințile noastre. Negru pe alb. Scolastici n-au decît să filozofeze.

— Foarte bine! Lasă-l să filozofeze. Noi ducem greul, noi sîntem baza.

— Noi măsurăm gradientul. Și, nu-ți face sînge rău, că astfel s-a dus dracul toată teoria.

— Ankeev e un geniu. Și Dan e un geniu.
— Și Kapița nu? Care e părerea ta? Kapița, dacă vrei să știi, e un geniu și mai mare!

— Iar tu, Oleșka? Nu cumva ai să fii și tu un geniu?

— Geniile s-au învechit. În știință, ele sînt la fel ca și corăbille cu pinze în marină. Romanticismul trecutului. Acum se așează cișiva cot la cot și rezolvă orice fel de problemă. Creația colectivă — asta-i geniu. Șeful meu e aproape genial și totuși ce ar reprezenta el fără noi? O unitate. Să admitem că, în comparație cu el sînt un zero, sînt de acord. Dar sînt acel zero care face dintr-o unitate un zece.

— Parcă eu nu sînt un zero?!

— M-am convins că mecanica cuantică a ajuns la un impas. De ce? Să-l întrebăm pe cetățeanul acela cu nasul roșu, să ne explice el. Savantul de Broglie nu-i un copil. O fi el duce, dar asta nu înseamnă că nu trebuie să ținem seama de el. Așa că, dragă Serioja, chiar dacă-l duce, în ce privește mecanica cuantică....

Krilov îl incuvîntă și, fără prea multă greutate, amîndoi făcură praf mecanica cuantică. Puseră apoi ordine în rîndul particulelor elementare, dar ca să facă definitiv de rușine toată școala lui Niels Bohr fură nevoiți să mai comande o sticlă. Pe asta, însă, Ostapîci le-o aduse în însuși interiorul nucleului atomic. O băură în porții strict cuantice și în cele din urmă izbutiră să fracționeze electronul. Ajunși la acest punct, Tulin devenise deja academician și laureat, iar Krilov își susținuse disertația de doctorat. Tulin luase cuvîntul ca oponent. Krilov dăduse un banchet, la care invitaseră toate fetele pe care le cunoșteau. Discutară despre muzica lui Șostakovič, despre secretele pierdute ale focurilor de artificii, despre radioactivitatea crabilor, despre meritele feminine ale Ecaterinei a II-a și despre metodele de tratament ale cancerului.

Ascultînd povestea lui Krilov despre fata cu motocicletă, Tulin socoti că erau datori s-o găsească cu orice preț și-l tîri pe Krilov la o secție de miliție. După ce fură alungați de acolo, se duseră la serviciul circulației, unde Tulin descrise în fața inspectorilor zguduți, cum fata cu motocicletă „52—67” îl călcase sub ochii lui pe prietenul său. Dar nu-l călcase, așa, pur și simplu, ci trecuse încolo și încoace peste trupul lui Krilov lungit la pămînt, strigînd că nu se teme de nimeni și nimic. Și jurase în fel și chip că spune purul adevăr, se arătase gata să semneze orice fel de proces verbal, îl luase martor pe Krilov care stătea de o parte sfîșos și încurcat și, în cele din urmă, îl urmă, îl urmă pe inspectorii comunicîndu-le că el și cu Krilov se aflau în preajma unei descoperiri extraordinare în fizică.

Și ce dacă băuseră? Da, fuseseră nevoiți să bea, ca să-și vină oarecum în fire după catastrofă. Începu iar să descrie cu lacrimi în ochi atentatul săvîrșit de motocicletă „52—67”, aducînd în sprîjinul celor spuse amănunte înfloritoare.

Fără întroduși în secție, li se luă depozitiile, dar fiind trebuită să dea adresele, Tulin fu incapabil să-și amintească numele străzii pe care locuia și telefonă profesorului Cislakov, ca să afle propria sa adresă. După aceea, Cislakov vorbi ceva cu inspectorul

de serviciu, dar asta nu mai prezenta interes, deoarece Tulin și Krilov începuseră să explice că Anikeev era un savant mai mare decât Cistiakov, fiindcă purta bretele la pantaloni.

Următoarele trei ore le petrecură în societatea a trei șoferi beți și a unui hoț de buzunare care nu-l citise niciodată pe Freud. Vorbiră îndelung despre hipnoză și visuri, însă nu mai apucară să demonstreze unele teze, căci fură duși la inspectorul de serviciu, ca să facă cunoștință cu posesoarea motocicletei „52—67”. O chema Lena — Elena Nikolaevna Belskaia. Ceea ce se petrecu apoi nu dură nici cinci minute. Cetățeanul Krilov, privind în ochii galbeni de furie ai Belskăi, mărturisîi oftînd că nu suferise nici un fel de vătămări corporale și că toate depozitiile sale fuseseră pricinuite de dorința de a o revedea pe cetățeană Belskaia și ca atare n-avea nici un fel de pretenții. Cetățeană Belskaia pretinse mai întîi ca cetățeanul Krilov să fie dat în judecată, considerînd ca o pedeapsă suficientă condamnarea lui la trei ani închisoare corecțională, dar numai decît reduse termenul la cincisprezece zile. Drept care, cetățeanul Tulin și susnumitul Krilov fură amendați cu cîte 50 de ruble. În afară de aceasta, ținîndu-se seama de starea de ebrietate în care se afla, precum și de faptul că nu avea asupra sa nici bani, nici acte, cetățeanul Krilov fu trimis la răcoare pînă la identificarea persoanei sale.

A doua zi dimineață, Krilov ieși pe stradă cutremurîndu-se din pricina unei groaznice dureri de cap. În fața intrării ședea zîmbînd călare pe motocicletă cetățeană Belskaia.

— Hai, Don-Juanule, îi spuse ea, hai să te duc acasă.

Îi duse acasă și îi dădu să bea ceai tare, zîmbindu-i tot timpul în așa fel, încît Krilov alergă într-un suflet la Institut, atîngîndu-l în drum pe trecători cu aripile strălucitor de albe care-l crescuseră dintr-odată.

*

I se încredințase spre verificare distribuția sarcinilor spațiale, dîndu-i-se în primire o instalație întregă. I se pusese la dispoziție o masă proprie, un dulap propriu. Ședea pe un taburet înalt, înconjurat de aparate, puneă în funcțiune, scotea din funcțiune, regla, făcea ce-l trăznea prin cap, pe scurt, se simțea ca în sinul lui Avram. Ce-l mai trebuia ca să fie fericit? Cine spunea că vremea savanților singuratici trecuse. Nici gînd. El lucra de unul singur, fără să încerce nici un simțămînt de singurătate. Problemele sale le discuta împreună cu Langmîr și Ștark, precum și cu vreo alte două duzini de bătrîni care participau la lucrarea lui, admirabilă reunune de amatori de discuții și de sfătuitori care, însă, pe zi ce trecea ridicau tot mai des din umeri ocolînd răspunsurile.

După primele măsurători i se păru că tabloul de distribuție avea să fie prea sumar și hotări să-și precizeze o metodă. Alese cîteva feluri de fire de suspensie. Instală un galvanometru hipersensibil. După aceea, îi dădu prin mînte să stabilizeze automat temperatura aparatului și, să țină seama de influența deviatoare a transformatorului...

— De ce nu îți seama și de aurora polară, sau de sarcinile mo-
tanului paznicel? îl întrebă Anikeev. — Ești bolnav. Boala dumi-
tale se cheamă „nu-pot-să-mă-opresc”. Din pricina pădurii nu vezi
copacii. Învață să te limitezi. Când ai căpătat o valoare aproxima-
tivă, mergi mai departe. A căuta adevărul ultim, este trudă zadar-
nică. Și oare există acest adevăr ultim?

Fără Anikeev s-ar fi încurcat rău de tot. Cît îl costase numai
bătălia pe care o dusesese cu compensatorul! De la bun început,
Krîlov și compensatorul nu se împăcaseră de fel. Bătîndu-și joc de
toate legile, compensatorul indica ceea ce-l trăznea prin cap. Scriș-
nînd din dinți, Krîlov îl înclina, îi schimba becurile, impunea cu
creionul în suspensie, pînă cînd compensatorul o lua razna. Nu se
puteau suferi unul pe altul. Compensatorul începuse să indice dina-
dins toate pe dos. Krîlov îl demontase pînă la cel din urmă șurubel,
apoi îl montase la loc. Atunci, compensatorul recursese la o josni-
cie: se prefăcuse că funcționează bine, dar în totul măsurătorilor
indicașe naiba știe ce, încurcînd toate datele.

Anikeev se apropiase și, fără o vorbă, măsurase compensatorul
din ochi și-l arsesese una cu pumnul, în așa fel, încît acesta se cumî-
nîse pe dată și începuse să funcționeze de parcă nu se înîmplase
nimic.

Anikeev îl împrumutase generatorul de impulsuri. Tot el îl
ajutase să găsească una din cele patruzeci de cauze posibile de
eroare. Anikeev își plimba pe gradații nasul lung, de parcă ar fi
adulmecat, și chipul lui cu maxilarul proeminent ca al unei maimuțe
îi părea lui Krîlov întruchiparea bunătății și a frăției.

Krîlov îl învidia, simțămînt care-l tortura și-l făcea să-l fie
rușine de sine. Ca să devină un experimentator cît de cît onorabil,
n-avea nici suficientă răbdare ca să minuiască aparatele și nici
destulă îndrîjire ca să se războiască cu mecanicul, n-avea nici abili-
tate ca să se pună bine cu conducerea, nici încredere în scripte,
nici umor, fantezie, blîndețe, intransigență, îndrăzneală, prudență...
Încet, încet, se vădea că nu se pricepea să lucreze cu vidul, să se
răstească la alții, să traducă din italiană, să alcătuiască o biblio-
grafie. Și culmea e că la Institut toată lumea aștepta ceva de la el.

Hărțuirile lui cu Anikeev, numirea lui, fuseseră luate drept
o dovadă de dirzenie, de caracter. Sîlciunea lui era socotită mo-
destie, firea lui închisă era considerată o stare de concentrare;
pînă și nepriceperea lui era luată drept prospețime a minții.

El însă se simțea ca și cum ar fi fost un aventurier, un șarla-
tan, un impostor care putea fi demascat în orice clipă. Dankevici,
îndeosebi, îl înspăimînta. Se străduia să nu-l lase în cale, iar la
seminarile la care acesta lua cuvîntul se ascundea în cămăruța
alăturată de unde trăgea cu urechea.

Acel care volau să lucreze cu Dankevici trebuiau să facă față
unui examen care să pună în lumină bagajul lor de cunoștințe
minime: așa-numitul Dan-minimum sau dan-minimum¹, alcătuit
dintr-un complex de probleme și întrebări elaborate chiar de Dan-
kevici. Pentru a trece acest examen, nu se cerea să ai nici un fel

¹ Joc de cuvinte în limba rusă. Dani — prinos, tribut.

de cunoștințe oficiale, nu trebuia să prezinti nici un fel de diplome, nu se puneau nici un fel de note, nu se însemna nimic nicăieri și, cu toate acestea, fiecare electrofizician socotea ca o cinste reușita la acest examen voluntar.

Lui Dankevici îi era tot una pe cine avea în față: un doctor în științe sau un tânăr inginer; nu făcea nimănui nici un fel de concesie. Erau citeva somități pe care le enervau toate aceste povești, însă lui Dankevici puțin îi păsa.

Tineretul îl adora și în urma lui se țineau veșnic o droaie de admiratori, care îi prindeau din zbor observațiile, cugetările. La seminarul, îi revenea cuvântul hotărâtor, nu în virtutea funcției pe care o deținea la Institut, ci datorită capacității lui rarissime de a simplifica la maximum o problemă oricât de încâlcită. Și cum formula sau ideea aceasta peste măsură de simplă răsăreau în mintea lui înaintea altora, dacă se întâmpla ca în totul expunerii unui referat el să spună: „Fleacuri!”, toți știau că nu mai aveau de ce să asculte mai departe.

În ce consta secretul talentului lui Dankevici? Existau matematicieni mai buni decât el, fizicieni cu cunoștințe mai temelnice... Anikeev răspundea acestei nedumeriri cu un mic zîmbet:

— Pur și simplu, Dan le vedea pe toate nițelș mai altfel decât noi, asta-i toată șmecheria.

*

Orașul, ca toate orașele mari, nu era amenajat pentru dragoste. Peste tot forfoteau oameni, peste tot sufla vântul rece. Grădinile publice erau închise. Pe băncile de pe bulevarde, înmuiate de umezeală, ședea bătrini și dădace. În odaia lui Krilov, prin placajul peretelui despărțitor se auzea fiecare cuvânt, fiecare foșnet al copiilor vecinei.

Veacuri la rînd, îndrăgostiții căutaseră singurătate și adăpost fără să le găsească. Erau nevoiți să se refugieze în lună, pe constelațiile cele mai depărtate sau, cînd izbuteau să cumpere bilete, să se ducă la cinematograful. Acolo, întunericul îi ascundea de tot restul lumii. Acolo nu erau nici chipuri, nici ochi, doar degetele lor înlănțuite.

Haina ponosită din blană de veveriță a Lenei nu ținea cald aproape de loc. Lena părea tristă, obosită; nu semăna de fel cu aceea cu care făcuse cunoștință. Era mai scundă decât el cu o jumătate de cap și simțea nevoia s-o ia în brațe, s-o încălzească.

Se așezau în ultimul rînd, mincau napolitane și discutau tot soiul de nimicuri. Dacă n-ar fi fost între ei afurisitul acela de braț de fotoliu s-ar fi simțit cât se poate de bine. N-avea nevoie să se căznească să pară deștept; vorbea tot ce-i trăznea prin minte și se purta foarte slobod. Cu toate acestea, nu îndrăznea să-i ia mîna mică și aspră și s-o lipească de obrazul lui și simțămîntul acesta necunoscut îi era neînchipuit de plăcut. Pe ecran oamenii sufereau, rosteau cuvinte frumoase, oftau. Lena ridea încetitor: „apă de ploale” spunea ea, și pe dată filmul devenea parodie. Se întâmpla însă și altfel. Lena îl suia în automobil în locul eroului și amîndoi

goneau pe drumuri de munte, spre mare, fără să-l bage în seamă pe moșierul cel scelerat. Rămăneau apoi singuri într-o mică cabană de vinătoare și infulecau o imensă șuncă în fața focului...

— Mi-e foame, declara Lena.

Krîlov îi propunea să meargă la restaurant.

— Ia ascultă, fizicianule, îi răspundea ea, nu te mai fandosi că nu-ți șade.

Cumpărau pateuri fierbinți și le mîncau pe loc la „Gastronom”, bînd suc de roșii.

Krîlov o conducea pînă acasă. Cerul era împinzit de stele. Odată, îi fulgerase prin mînte o idee ciudată. I-o oierise Lenei, cum ai oieri o floare. Pînă atunci nu se gîndise niciodată la așa ceva.

— Îți dai seama că noi nu vedem Universul așa cum este el de fapt, ci tînr, așa cum a fost, cu ani în urmă? Poate că toate aceste stele nu mai există de mult. Înseamnă că ne inconjoară trecutul, și că prezentul sîntem numai noi... Iar dacă locuitorii planetelor îndepărtate se uită încoace, nici ei nu ne văd pe noi. Ei pot cel mult să vadă Revoluția din Octombrie, sau pe Pușkin în clipa duelului, sau dimineața executării strellîilor.

Lena se opri, se înălță pe vîrfuri și luîndu-l capul în mîini îl sărutase. El aruncase fără voie o privire în jur, cu gîndul la trecători, dar se rușinase pe dată și o sărutase la rîndul lui pe buzele-i puțin sărate, mirosînd a suc de roșii.

— Tu, te-ai pofit la mine, spuse ea, începînd să-l tutuiască foarte firesc. Dar stau cu mămica și cu surioarele mele — nu-l o atmosferă potrivită.

Primăvara timpurie și caldă îi ajuta din toate puterile. Cînd se însera, săreau peste zăbrelele Grădinii de Vară și ascunzîndu-se de paznic o lua de-a lungul aleilor întunecoase cu nisipul scrișfin-du-le sub picioare

De pe umerii de marmură ai zeițelor se prelingea o lumină verzuie. Brațele lor albe, goale, păreau străvezii. Zeițele erau frumoase. Lena încremenea de admirație cu capul înălțat în sus; dinții îi străluceau și Krîlov se gîndea că arta cea mai perfectă era nepu-tîncioasă în fața căldurii pe care o răsfrîngea mina ei aspră și că fata asta cîrnă, cu pomeții accentuați era o minune înfînit mai mare decît toate minunile de marmoră.

Lena lucra la studioul cinematografic ca ajutor de operator. Îi cunoștea pe pictori, pe compozitori, porunca pur și simplu artiștilor renumiți — pe scurți trăia într-o sferă tainică, necunoscută, în fața căreia Krîlov se simțea un mocofan încolor și plicticos.

Oricît ar fi fost de straniu, ea nu părea să bage în seamă superioritatea ei și se simțea stînjinită de întrebările pe care i le punea el; dar nici treburile lui n-o interesau cituși de puțin. Îi plăcea să hoinărească prin oraș, să gonească cu motocicletă, să participe la întîmplările străzii, melancolică sau zgloble. Ca un minz neastîmpărat, se năpustea în joaca aceasta gălăgioasă și neobosită, știînd să se bucure de toate.

— Azi este cea mai fericită zi din viața mea, declara ea.

— Alaltăieri ai spus la fel.

— Alaltăieri nu mai este. Iar mine nu-l încă. De aceea vreau să trăiesc ziua de azi în așa fel încît să fie cea mai fericită.

Nu atenția în nici un fel la timpul lui. Cînd, odată, el rămăsese îngîndurat și începuse să treacă în carnețel o schemă oarecare, Lena dispăruse pe neobservate, fără să se fi supărat cît de cît. De atunci îl avertiza mereu.

— Dacă vrei să studiezi, nu te sfil. Nu-l nimic mai groaznic decît atunci cînd un băiat se ocupă de tine din politejă.

Ceea ce îi convenea lui Krilov, deși îl neliniștea totodată. Dacă dispărea într-o bună zi pentru totdeauna?

Era ceva în ea, care i-l amintea pe Tulin. Prin felul ei ușuratic de a fi? Prin dragostea ei de viață? Era inexplicabil de ce Tulin îi era Lenel atît de indiferent.

— Pe semne că semănăm prea mult, cea ce e foarte plicticos, îl răspunse ea, privindu-l printre gene cravata nouă cu palmieri. — De ce faci pe papitoșul? Mai bine îți cumpărai pantofi.

Era gata să se supere, dar Lena îl cuprinsese pe după gît.

— Prostule! Mi-ai plăcut așa cum ești și nu mai căuta să-l imiți pe Tulin. Tu ești tu.

Stabilise între ei o înțelegere tovarășească: cînd el n-avea bani plătea ea și nu îngădula nici un fel de mofături. Era de o sinceritate desăvirșită, disprețuind tot ce era convențional. La început, asta îi displicuse.

— ...Se ținea de mine un băiat, un intelectual teribil. Odată cînd ne plimbam îndelung, mă uit la dinsul și văd că nu-l în apele lui: roșea, nădușea... „Poate vrei să te duci într-un anumit loc?” l-am întreat eu. El se înfurie, începu să-mi facă morală și pe urmă continuă să bată cimpul cu suprarealiștii lui. În cele din urmă, îmi ceru voie să dispară pentru cîteva clipe și, fără să mai aștepte, o zbughi ca scăpat din gură de șarpe în primul gang. Ce îi-l și cu suprarealiștii ăștia! Prin urmare, eu sînt prozalcă, vulgară, iar din partea lui, care umblă trei ore alături de mine numai cu gîndul să intre într-un gang, asta-i poezie, cavalierism?

Sfidarea nepăsătoare pe care o manifesta față de tot ce era convențional avea și un miez serios. Odată îl mărturisise:

— Mi-e lehamite de cuvinte frumoase. Îți dai seama: cît e zălucă de mare repetăm tot soiul de fraze frumos ticluite. Mai înții le rostește regizorul, după el asistentul, apoi operatorul de sunet, după aceea artiștii — toți repetă, căutînd să ajungă la un ton natural. Pur și simplu, nu mai pot să suport. Înjur și parcă mă mai calmez nișel. Se rostesc fraze atît de cizelate, de parcă îi-ar viri cineva în gură niște caramelle gata supte. Și cînd te gîndești că aceste cuvinte au fost odată curate și bune și, pe semne, izbuteau să te înduloseze.

*

În anul acela, primăvara înaintase dinspre sud cu o viteză de șaptezeci de kilometri pe zi. Pasul ei vertiginos îl îmboldea pe Krilov. Pe neașteptate, munca lui pornise să se desfășoare repede și ușor, de parcă ar fi coborît o pantă. Pe masă, se adunau teancu-

rile de fotografii pentru referatul ce urma să-l țină. Revista „Fizica tehnică” îi publicase un articol și Krilov îi dăruise Lenel un extras.

— Poticnindu-se la flecare frază, ea încercase să citească.
— Relaxare... fluctuație... spațiu configurațional... Un adevărat coșmar! Oare știa el chiar toate astea? Îl privi cu admirație, de parcă-l vedea pentru prima oară. Așadar, era într-adevăr fizician. Trebula să l-o mărturisească: îl bănuise că se laudă, crezuse că în cazul cel mai bun era laborant sau mecanic.

Îl luă cu ea la o serată dată la Casa cineaștilor, și-l prezentă cu mindrie cunoscuților ei: un fizician! Tineri frumoși, dezghețați, limbuși, bine îmbrăcați, discutau cu Lena despre niște pavilioane, scenarii, despre niște cadre decupate, și ocărau pe un ton glumeț pe nu știu care regizor, numindu-l „nemernicul de rezervă”. În inima lui Krilov mocnea o gelozie surdă; era încredințat că fiecare dintre acești tineri trebula să-i pară Lenel înfințit mai interesant decît persoana lui și nu putea pricepe de ce-și pierde timpul cu el, ce nevoie avea de el.

Plimbîndu-se prin foaler, zări pe neașteptate pe deasupra mulțimi o scâfîrle ciufuțită, ușor căruntă.

— La uități-vă! Țsta-l Dankevici! spuse el în șoaptă, cu în-cîntare.

Doi dintre cei de față se întoarseră, un altul făcu politicos:

— A, da?

Un tînăr regizor întrebă:

— Cine mai e și Țsta?

— Cum, nu-l cunoașteți pe Dankevici? se miră Krilov.

Își dădu seama că nimeni n-avea habar de el. Tînărul regizor, vrînd să facă paradă de erudiția lui, amestecă într-un fel de ghiveci barbar pe Einstein, cu Fermi, cu Denisov, și cu bomba atomică, azezonîndu-l cu antiparticule și teoria relativității.

Krilov fu de-a dreptul șocat. Ce căutau aici antiparticulele? Dar Denisov? să-l cunoști pe Denisov și să nu-l cunoști pe Dankevici! Și cum se făcea că nimeni nu vedea nimbul strălucitor care înconjura capul lui Dan? Oamenii ar fi trebuit să se dea la o parte din calea lui și să se încline. Prin mijlocul lor umbia un geniu: omenirea căpătase de la el înfințit mai mult decît de la toți acești cineaști la un loc.

— După părerea ta, ar trebui să-l purtăm portretele pe la manifestații? întrebă Lena.

— Poate că da. Oricum ar fi mai drept decît să pui în vinzare fotografiile artiștilor de cinema.

— Și ce anume a făcut Dan-al dumneavoastră? întrebă regizorul.

— Ce-a făcut? exclamă Krilov însuflețit. Și enumeră cîteva din lucrările savantului — niște articole de cinci pînă la zece pagini.

— Doar atît? Păi cam asta ai făcut și tu, spuse Lena.

Krilov se înfurie.

— Și eu am două urechi, ca și el! Și ce-i cu asta? El e un geniu, iar eu nu-s nimic. Și începu să le facă elogiul lui Dan în termeni atît de entuziaști încît amuțiră cu toții.

Cînd se înapoiară în sală, Lena îi șopti :

— Ai fost grandios ! Ceea ce nu-l împiedică pe Dan al tău să aibă un nas ca un cioc de gîscă.

Fuseseră cît pe-acî să se ia la barță. E ușor să faci glume pe socoteala oamenilor mari, dar asta nu te înalță pe tine de fel. În schimb, alții fac elogiul oamenilor mari, ca să strălucească în lumina lor. Iar aceștia... În genere, e greu de înțeles de ce aceștia au nevoie de respectivii. Se înțelege că respectivii nu scriu articole științifice... După zece minute ajunseseră cu cearta pînă la ruperea relațiilor, dar după aceea nu-și mai putură aminti cu nici un chip, de la ce se porniseră.

Spre sfîrșitul serii, Lena spuse :

— Știi, gîscanul tău are ceva, nu știu cum să-ți spun...

Krilov era fericit. Totuși, la gîndul că Dan putea fi comparat cu un gîscan... Dar la urma urmelor cum de nu băgase de seamă că Dan avea într-adevăr un nas ca un cioc de gîscă ?

*

În ultimul an, Dan începuse să se ocupe cu cercetarea plasmelor electrice. Se iscaseră discuții contradictorii. Nu numai că era o problemă prea abstractă și inoportună, dar perspectiva de succes era mică, iar rezultatul practic incert.

Pe Dan însă considerațiile referitoare la risc sau la succes îl lăsau indiferent. O dată, la un seminar, rostise o frază care-l uimise pe Krilov.

— În viață trebuie să faci cea ce-ți este necesar ție însuși, și atunci ești eliberat și de obsesia greșelii, și de spaima eșecului.

Omul acesta trăia undeva pe o culme, pe care străluceau zăpezi eterne, unde nu ajungeau patimile și frămîntările banale ale oamenilor. La rîndul său Krilov, influențat de Lena, se lăsa legănat de o minunată lipsă de griji, dublată de convingerea că putea realiza lucrurile cele mai neverosimile. Tam-nesam, se apucă să facă o cerere — cea mai stupidă, cea mai absurdă pe care o făcuse vreodată. Dar ce să-l faci, asta era el. Să chibzuiească la ceea ce făcea ?... Pentru asta gîndea mult prea încet. Așa că îi spusese lui Dan :

— Aș vrea să lucrez cu dumneavoastră.

Spre uimirea lui, Dan acceptase.

— Bine, fie !

Vorbise pe un ton liniștit, de parcă ar fi fost vorba de o plimbare și Krilov se pomenise în văzduh, fără să-și fi dat seama de clipa în care se desprinsese de pămînt. Propria sa îndrăzneală nu-l miră decît mai tîrziu, cînd îi relată întîmplarea lui Tulin. Ascultînd argumentele sceptice ale acestuia („S-a dus cu tinerețea ta, o să treacă foarte mult pînă o să căpătați un rezultat, și asta în cazul cel mai bun”), îl întrebă doar atît :

— Tu de ce nu-ți susții punctul de vedere în fața lui Dan ?

Tulin izbucni în rîs :

— Eu, chiar cînd n-am dreptate, pot să demonstrez oricui contrariul, în schimb chiar de-aș avea de trei ori dreptate, Dan tot m-ar convinge că n-am.

Din „Panourile Hiroşimei”
IRI MARUKI şi TOSHIKIO AKAMATSU (Premiul Păcii)

Pe Anikeev îl necăjise faptul că Krilov trădase fizica particulelor radioactive. Cu toată stima pe care o avea pentru Dan, temă pe care o studia el, Anikeev, era, ca de obicei, singura prețioasă, cea care făgăduia succesul cel mai deplin, cea mai alrăgătoare din temele posibile și numai un zevzec putea să părăsească laboratorul, mai cu seamă în ajunul punerii în funcțiune a noii aparturi. Nepăsător, Krilov le făcu cu mina un semn de adio. Avionul urca tot mai sus. Rămâneți pe pământ cu bunul dumneavoastră simț, cu grija pe care o aveți pentru rezultatele imediate și toate celelalte considerente rezonabile și prudente.

Și își luase zborul spre țara viitorului său, care era străbătut de furtuni și descărcări electrice, în întâmpinarea aureolelor boreale, a virorelor, a fulgerelor globulare, în haosul necunoscut care înconjura pământul. În toți acești ani, el călătorise printre constelații, dar acum pur și simplu, dăduse pe neașteptate peste propria sa Cale Lactee. Alegerea i se păruse aproape de neînțeles. Ca și-n iubire, din mii de posibilități îl vrăjise una singură și pentru multă vreme, poate pentru totdeauna.

Știa să accelereze șuvoaiele de ioni, să concentreze sarcinile spațiale, să adune electronii într-un mănunchi infinit de subțire și să-i silească să se miște după o curbă anumită. Particulele din care erau alcătuiți și el, și Dan, și oricare dintre oameni, și întreg Universul, i se supuneau lui; el le măsura sarcinile, masele, viteza, făcea cu ele tot ce voia.

Dar puterea aceasta nu-i era de nici un ajutor în relațiile sale cu Lena. Lena putea să dispară în orice clipă și el își dădea seama că n-avea nici o putere s-o oprească. Ea trăia într-o altă lume, cu alte orizonturi, unde normele obișnuite n-aveau nici un efect. Putea mult și bine să lucreze cu Dan, putea să facă orice descoperire, să devină chiar și membru de onoare al Academiei franceze. „E impresionant, ar fi spus Lena, — dar haide la concertul lui Șostakovici“. Lumea care-l pasiona era un deșert de piatră, în care ea nu putea să prindă rădăcini.

Intra-scuns de Lena, încercase să citească revista „Iskusstvo kino“¹ și idupă ce își însuși cîțiva termeni cu sonorități impreslonante începu să jongleze cu el în fața Lenei. Se credea plin de competență dar Lena se încruntă:

— Te rog, încetează. Măcar cînd sînt cu tine vreau să fiu scutită de toată flecăreala asta. Vorbește-mi mai bine despre sarcinile tale. Dacă nu să-ți cînt un cîntec pe care l-am învățat, ai să mori de rîs.

— Nu-ți place specialitatea ta?

— Și da, și nu. Și după o clipă de gîndire continuase. Mai curînd da decît nu, numai că depinde prea puțin de mine. Ce vrei, sîntem legați toți cu aceeași sfoară. Oricît aș trage de ea nu pot să salvez un film numai cu o imagine bună. Iată, scenograful nostru, bunăoară, e un bălat talentat, a făcut niște machete strașnice. El și? Filmul tot a ieșit o porcărie. Fiîndcă scenariul e prost, iar

¹ Artă cinematografică.

regizorul e slab. Și așa s-a irosit degeaba toată munca scenografului și toate s-au dus pe apa simbetel... Mi-ai vorbit odată despre legea generală a conservării energiei. De ce, oare, legea aceasta nu e valabilă și pentru noi? Ce fel de lege generală-i asta? La ce slujește munca noastră, dacă un film e ratat? Poate că legea ta e valabilă în eprubete, dar nu și în viață.

N-o văzuse niciodată atât de serioasă și de tristă.

— În schimb când faceți un film bun, se compensează toate pierderile. Spectatorii rid și pling, și milioane de oameni sint silinți să mediteze la viață...

— Și ce am realizat cu asta? Când eram la școală, credeam că dacă oamenii l-au citit pe Don Quijote, pe Cehov, pe Tolstol, nimeni nu mai poate să săvârșească jосnicii.

Eșecul ultimului film la care lucrase o făcea să sufere din adîncul inimii, astfel încît și trecutul, și viitorul și întreaga omenire erau osîndite la o tristețe fără leac. El o îmbrățișă și-l spuse repede, pe un ton hotărît:

— Te iubesc, știu asta?

Ea dădu din cap, serioasă.

— Lena, trebuie să fim împreună. De ce nu vrei să rămînem împreună?

Înainte chiar de a fi sfîrșit să vorbească, simți că se petrecuse ceva, de parcă l-ar fi alunecat din brațe și ar fi ajuns departe, departe. El încă mai visa la cămăruța în care aveau să se mute, pe care aveau s-o mobilizeze... și ea îl și privea cu duioșie de pe o altă planetă.

— De ce să te grăbești? Nu-ți crea complicații. Toate astea n-au să facă decît să te stînjenească. Treci acum printr-o perioadă foarte dificilă, tu însuși mi-ai spus cît de greu îți vine să îți pasul cu Dan. Să mai așteptăm. Ce, ne e rău acum?

— Rău. Mie mi-e rău. Nu pot să trăiesc fără tine.

— Bine, dar sint cu tine. Consideră că sint soția ta. Seriojka, vrei compot? Lenocika ta, pisicuța ta, o să-l facă cotoiașului ei un compotel.

Lena izbucnise în ris, dăduse fuga la bucatărie, și totul se prefăcuse iarăși într-o joacă.

Nu mult după aceea lui Krllov i se repartiză o cameră. Lena venea, își punea șorțul, spăla, curăța, muta iar și iar canapeaua și dulapul cu cărți din loc, rămînea uneori cîteva zile în șir, dar refuza să se mute definitiv la el.

Nestatornicia relațiilor lor îl chinula din ce în ce mai mult. Viața lor împreună era veselă, plină de neprevăzut și groaznic de nestabilă. Niciodată nu putea fi sigur dacă avea să se întoarcă a doua zi, peste o lună, sau peste cîtiva ani. Un singur lucru era sigur: într-o zi avea să plece. Părea convinsă că și pentru el toată povestea nu era la urma urmelor decît un joc vesel, cu sărutări, îmbrățișări și plimbări nebunești cu motocicletă. Jocul acesta putea să meargă oricît de departe, dar pînă la urmă rămînea tot un joc.

O dată, plictisită de stăruințele lui, sărise din pat și plecase. Erau orele două noaptea. Krilov se îmbracă, apucă vasul de ceramică pe care i-l dăruise ea, îl azvârli în jgheabul crematorului de gunoi și se duse să se plimbe.

Către zori ajunsese la concluzia fermă că dragostea este o slăbiciune nedemnă de un bărbat, că bucuria pe care ți-o dăruie munca este mai nobilă și mai pură decât toate suferințele inimii. Apoi se gindi că pământul se electrizează din surse nepămintene, că Lena avea glezne groase, că relațiile dintre sexe se reduceau la fiziologie, că el era un nimic care nu interesa pe nimeni, și că ea avea perfectă dreptate. El avea să plece și abia atunci avea ea să-și dea seama pe cine pierduse. Femeile nu merită decât dispreț.

*

Ceea ce fusese până atunci era floare la ureche. Abia acum începea să priceapă ce înseamnă munca adevărată, ce căutări înfrigate, Istovitoare se ascundeau îndărătul aparentelor flecăreli ale teoreticienilor. ceilalți lucrau cu Dan de câteva luni și Krilov fu nevoit să-l ajungă din urmă. Îi era peste putință să se țină în pas cu ritmul gândirii lui Dan. În timp ce el, Krilov, se poticnea și se împotmolea în formulări concentrate până la extrem, Dan înainta în salturi uriașe. Krilov se istovea căznindu-se să restabilească o legătură între raționamentele sale și simțea, rușinat, cum Dan îi așteaptă răbdător pe cei rămași în urmă.

Din cînd în cînd, se adunau în cabinetul șefului ca să discute despre stadiul lucrărilor. Poltavski, un tânăr calculator, extrem de formalist și care pe deasupra făcea caz de cinismul său, spumega de minie: Krilov îl silise de trei ori să recalculeze rezultatele, deși pînă la urmă se dovedise că nepotrivirea se datorase unei proaste ecranări.

— De unde era să știu? se răsti Krilov. De la ecuațiile tale te poți aștepta la orice.

Poltavski se adreșă lui Dan pe un ton revoltat:

— Ia uitați-vă la paranoicul ăsta. Nu recunoaște matematica. Pentru el, matematica nu există. Dacă-i vorba pe-așa, atunci am să-l demonstrez că el însuși nu există.

— Cînd ai să isprăvești cu asta, să calculezi bilanțul termic al noului regim, spuse Dan pe un ton liniștit.

Noul regim! Asta însemna că era nevoie să se remonteze întreaga instalație. Din înălțimea Olimpului său, toate strădanțiile pe care le depunea Krilov ca să lipească un tubuleț de aramă, fără să supună sticla răcirii, nu însemnau nimic.

— Cît o să vă mai pierdeți timpul cu fleacurile astea? se mlra sincer nedumerit Dan. Oare aparatele n-au putut fi ecranate cum trebuie de la bun început?

Ecranele noi nu se dovediră de nici un folos. Fură nevoiți să instaleze motoare care nu produceau scînteii, dar după aceea nu mai știură dacă era îngăduit să modeleze fenomenele la o asemenea scară. Dan calculase condițiile reglementare ale modelului. Modelul necesita întreprinderea unor cercetări asupra stabilității

procesului. Amplificatorul se dovedea insuficient pentru semnalele de slabă intensitate. Comandară un amplificator special la Institutul de Radio, care ceru să i se precizeze condițiile tehnice, mai ceru încuviințarea ministrului, precum și dreptul de a-l chema în orice clipă pe Dan la consultări în decursul următorilor zece ani.

Și lată că, în sfârșit, când totul fu refăcut, pus la punct și măsurat, rezultatele arată că pentru migrația unui singur ion era necesară forța a aproximativ șaptezeci și cinci de locomotive electrice, că un electron are un volum cel puțin cit al unei case cu etaj și că tot ceea ce e viu pe pământ trebuie să se simtă aldoma unui om care și-a băgat degetele într-o priză electrică.

Și lată-i din nou adunați în cabinetul lui Dan, osteniți, bătându-și joc de rezultatele efortului covârșitor pe care îl făcuseră timp de două luni. Premisele de la care porniseră erau eronate, formulele stupide, teoria absurdă. Aparatura care fusese pusă la punct nu făcea doi bani. Trebuia zvirliț totul cit colo și reluat totul de la început. Dar unde era începutul? Nu era nimic, — „tabla rasa”. Legea conservării energiei? Ajunseseră la un impas și nu exista nici o garanție...

Dan continua imperturbabil să examineze tabelele, punând tot soțul de întrebări, ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Plecaseră toți amăriți ca să prinzească, lăsându-l singur, și pe drum discutaseră despre motivul pentru care se împușcase Maiakovski.

De la cantină, Krilov fu chemat la Dan.

— Ești căutat la telefon, îi spuse Dan.

Krilov ridică receptorul.

— Serioja, ce-i cu tine, ești bolnav? auzi el glasul Lenei.

— N-nu.

— De ce nu mi-ai mai telefonat de mai bine de o săptămână? Nu ți-e rușine?

Sinceritatea indignării ei nu lăsa loc la îndoieli. Krilov își aminti cum plecase, foșnetul ciorapilor trași la repezeală, umărul gol care lucise o clipă lângă fereastră, și oftă.

— M-am gândit...

— Prea mult te gîndești, și numai la tine. Și tot ce spui sînt baliverne.

— Știi dragă, acum...

— Vreau să te văd.

— Și eu.

— Hai să mergem diseară la concertul Filarmonicii.

— Bine.

— Unde ne-ntîlnim?

El îi aruncă lui Dan o privire încurcată.

— La intrare.

Dan se încrunță cu un aer distrat, se ridică și ieși din birou.

— Ai înnebunit! strigă Krilov. Știi unde-ai sunat?

— Mi s-a spus că ești la Dan. I-am explicat și presupun că a înțeles.

Dan stătea pe sală și-și rodea creionul. Krilov cu capul plecat voi să se strecoare pe lângă el, însă Dan îl opri.

— Felicitările mele!

— Iertați-mă...

— Nu, nu, dimpotrivă, găsesc că e foarte drăguț. Absurdul — iată ce ne lipsea. În cercetări, lucrul cel mai de preț este să găsești absurdul și noi l-am găsit. Absurdul cuprinde întotdeauna elemente principial noi.

Proptind în pieptul lui Krilov virful ud al creionului, se apucă să dezvolte o teorie a modului de „dibuire” a adevărului. În haosul absurdităților obținute, dintr-o mie, din milioane de posibilități, să cauți întrebarea unică, hotăritoare, pe care să o pui naturii. Era o plăcere să-l urmărești gândirea, dar o plăcere istovitoare.

Nimic nu-l putea distra, nu-l putea face să țină seama de oboseală, de eșecuri; slăbiciunile omenești păreau că trec peste el fără să-l atingă; mai curind se mira de ele decât le înțelegea.

Ce n-ar fi dat Krilov să semene cu el.

Și totuși, în sufletul lui începea să mijască o lăinică dezamăgire, o imperceptibilă pată de rugină.

Fără îndoială că Dankevici era un geniu, iar unui geniu îi erau îngăduite multe, chiar și greșeli, — dar rezultatul final trebuia să fie mare, ireproșabil și mai rapid decât ar fi fost de așteptat.

Poltavski amenința să dea totul dracului. Nu-și putea îngădui luxul să se chinuiască doi-trei ani ca să obțină până la urmă rezultate negative. El avea de susținut o disertație, avea nevastă, copii. Îi trebuia o temă sigură. Krilov nu-l făcea obiectii.

Exigența lui Dan nu cunoștea limite. Pretindea experiențe din ce în ce mai complicate, mai delicate. Voia, de pildă, să se delimiteze influența cîmpului magnetic, influența efectului fotoelectric, a razelor X...

După două săptămîni, devenise limpede că pentru pregătirea metodicii era nevoie nu de-o lună, ci de-o jumătate de an, că apoi Dan avea să adauge condiții complementare și atunci termenul avea să se prelungească cu cel puțin o sută cincizeci de ani. După aceea, constatînd definitiv că a greșit, Dan avea să prezinte o altă variantă genială.

Poltavski se uita melancolic pe fereastră; afară, vara citadină era în toi, cu inghețată, cu răcoritoare, cu toc-toc-ul stîrnit de pantofii femeilor. Oamenii plecau la băi, se tolăneau pe plaje, cumpărau flori, se sărutau, se căsătoreau, făceau copii și nimănui nu-i păsa de cei cinci oameni pierduți într-un laborator, care nici nu vedeau lumina soarelui.

— Vite nerecunoscătoare! îi învechiva Poltavski pe trecători, de la înălțimea etajului al doilea. Nici nu vă pasă care e natura cîmpului electric al Pămîntului! Noi doar pentru voi ne străduim, iar voi, în loc să vă adunați grămadă în fața intrării, ca să așteptați rezultatele, vă duceți la pescuit.

Pe la sfîrșitul lui iulie, zările publicară o știre referitoare la lucrările academicianului Denisov în legătură cu stăvillirea furtunilor. În articol, se vorbea despre dirijarea furtunii cu ajutorul obuzelor antiaeriene și al unui nou tip de rachete.

Krilov, entuziasmat, citi nolița cu glas tare.

— Denisov ? făcu Poltavski. E-he !...

— Ce-nseamnă acest „e-he“ ?

— Nimic. O interjecție.

Krilov se gîndi neliniștit la Tulin care se ocupa de problema influențării active a furtunii, dar mai apoi își spuse că nu avea de ce să fie îngrijorat pentru el. Treburile lui Tulin se desfășurau strălucit și nici nu se putea să fie altminteri. În primul rînd, Tulin își susținuse disertația. În al doilea rînd, profesorul Cistiakov fiind bolnav, la Institutul de cercetări științifice, Tulin era cel care conducea efectiv lucrările secției. Publica lucrări științifice (prea des, după părerea lui Dan) ; era, de asemenea, membru într-o oarecare comisie... Tulin era simpatizat, se vorbea frumos despre el, și însuși Dan îl socotea drept unul dintre tinerii cei mai de viitor.

Pe la mijlocul lui iulie, Dan întrerupse pentru o săptămînă lucrările și se repezîră cu toții buluc la Riga, pe litoral. Krilov o convînse și pe Lena să vină cu el. Două zile stătură tolăniți pe nisip, se scîldară și vorbiră cite-n lună și stele, dar nu de fizică. Dan se dovedi a fi un excelent sculptor în lemn ; din cioburile vechi pe care le găsea pe plajă, cioplea animale fantastice. Îi dăruî lui Krilov o vulpe cățărută pe o cracă. Ei descoperiră cu uimire că Dan aprecia științele umaniste tot atît cît și fizica și că nu împărtășea cituși de puțin disprețul lor pentru toate acele povești de estetică, de etică și de alte lucruri la fel de inutile. Considera, dimpotrivă, că ele ocupă un loc prea mic în viață. Se petrecea același lucru care se întîmplă cu pădurile : oamenii tale pădurile în chip nechibzuit, începe eroziunea solului, rămîne piatra stearpă și nimeni nu meditează la urmările nefaste ale violențării naturii, fiindcă nu vinovații sînt cei care suferă aceste urmări, ci posteritatea.

— Dar eu pot să fiu un savant și un om onorabil, fără să ascult muzică, obiectă Poltavski.

— Dumneata da, dar societatea nu, răspunse Dan. Ce anume crezi că îi deosebește pe oameni de animale ? Energia atomică ? Telefonul ? După părerea mea, simțul moral, fantezia, idealurile. Oamenii n-au să devină mai buni dacă eu și dumneata o să studiem cîmpul electric al Pămîntului. Ciclotronul ? Mare scoală ! Și ce-l dacă s-a mai descoperit încă o particulă, elementară, încă zece ? Lumea nu poate să fie alcătuită numai din cifre. Nu confunda inutilul cu netrebuinciosul. Lucrurile inutile sînt adesea cele mai trebuincioase. Auziți cum cîntă păsărelele ?

Oamenii nu se temeau să-l contrazică, fiindcă el îi biruia cu inteligența, cu logica și nu cu puterea și cu autoritatea sa.

În cea de a treia zi citiră în presa centrală un interviu acordat de Denisov. Academicianul declara că problemele dirijării furtunilor fuseseră rezolvate din punct de vedere teoretic, că primele experiențe dăduseră rezultate pozitive și că mai rămîneau doar de pus la punct anumite detalii tehnice.

— Încă un bluff, spusese Dan. Era vădit enervat și se înapole în aceeași zi la Leningrad ; ceilalți îl urmăriră.

— Ba eu am să-mi fac vacanța pînă la capăt, spuse Krilov. La naiba cu Denisov! Ce ne privește pe noi? Ce v-ați alarmat așa?

— Eh ei, făcu Poltavski. Asta-i ca povestea cu leul babei...

Îi conduseră pe băleli la gară, iar ei o turlă cu autobuzul prin Estonia. Dimineața, în timpul unei opriri, Lena spuse pe neașteptate: „Hai să coborim, vrei?” Săriră din autobuz și se pomeniră într-un orașel curățel ca o jucărie, cu turnuri și ziduri de cetate, pe care creșteau salcimi. La primăria străveche, orologiul bătea domol orele; pe caldarimul umed, pava cu lespezi roșii, femeile treceau cu bicicletele spre piață.

Lui Krilov îi rămase pentru totdeauna în amintire căldura gîngășă a acestui dimineți, piața plină de flori, ce se zăreau în depărtare, chefirul albastru și rece băut de-a dreptul din ulcică, colnicul verde de unde se zăreau acoperișurile țugulate din piatră brută și lacul cu trambulina înaltă și elastică de pe care o fată bronzată de soare făcea salturi îndrăznețe.

Pentru Lena, orașelul acesta necunoscut era plin de surprize. Căuta să ghicească fremătind de emoție, ce anume avea să se ivească după următorul colț. Ajunseră pe neașteptate în piața publică. În fața lor se înălțau spre cer stalagmitile unei imense catedrale catolice, din cărămidă stacojie. În biserică era frig, lumina se strecura prin vitraliurile colorate ale ferestrelor înalte și sunetele orgăi erau atît de grave și de puternice încît îi vibrau în piept.

Seara tîrziu, trezindu-se din extaz, alergară la hotel, unde, firește, găsiseră toate camerele ocupate. Fără să stea pe gînduri, intrară în grădina publică și, lângă monumentul unui botanist local puseră una lângă alta două bănci. Stăteau culcați, fiecare cu brațele petrecute pe sub grumazul celuilalt și Lena, privind la stele, spuse că niciodată n-aveau să fie mai fericiți decît în clipa aceea, și asta era bine, fiindcă, în definitiv, așa e în viață: oricît ai încerca, fericirea nu poate fi împinsă în viitor.

Krilov auzise de multe ori vorbindu-se despre Denisov în legătură cu numeroase probleme, dar de cîte ori voise să afle ce anume făcuse el în știință, nimeni nu fusese în stare să-i dea un răspuns deslușit.

Între timp, vilva creștea. Apăruseră unul după altul articole elogioase, bine documentate, cu titluri senzaționale: „Stăpînirea fulgerului”, „Stihia îmblînzită”, „Măreția realizare a unui savant”.

Denisov urma să țină o conferință la universitate; Krilov se duse să-l asculte vorbind. Văzu urcîndu-se pe catedră un omuleț îndesat, lat în umeri, și care părea alcătuit din părți aparținînd unor oameni diferiți. Avea un craniu pleșuv și galbul, o gură de pește și o bărbie proeminentă, rozalie. În cluda glasului său, supărător de strident, și a gesturilor teatrale, cuceri repede auditoriul prin siguranța lui vioale. Krilov îl asculta cu încintare. Tot ceea ce înfățișa Denisov părea simplu, atrăgător, și ușor realizabil într-un viitor foarte apropiat și Krilov se gîndi cu întristare la exigența chinului de pedantă, neîntreruptă, a lui Dan, care nu oferea nici perspective de reușită imediată, nici certitudini.

Denisov știa, fără doar și poate, să-și convingă interlocutorii, de aceea apariția unui studiu publicat de un scriitor cunoscut și intitulat *Tovarășul* cer nu miră pe nimeni. Scriitorul își exprima cu emoție admirația în fața forței atotpătrunzătoare a minții omenеști, care dă oamenilor puterea de a învinge natura. Nu-l interesa fondul problemei din punct de vedere științific, în schimb zugrăvea cu măiestrie cumplitele calamități provocate de furtună: trombele de foc pe lacurile petrolifere incendiate de fulgere, avioanele care cădeau în flăcări... Cita imnurile anticei Rîg Veda, în care Indra era înfățișat despicînd norii cu săgeata și prăvălînd pe pămînt suvoaiele dătătoare de viață ale ploii, în timp ce oamenilor li se arăta lumina soarelui.

„Străvechea sursă de opiu religios, de spaime umilitoare, lăcașul superstițiilor, simbolul neputinței omenеști, — toate s-au prăbușit, — din stihia de altădată va rămîne doar amintirea — un material didactic inofensiv pentru uzul claselor a zecea. De-acum înainte furtuna va putea fi obținută printr-o cerere adresată sfatului popular raional”.

În imagini plastice el lega lucrarea lui Denisov de visul de pace al popoarelor, de năzuința lor spre un cer curat și bun deasupra planetei noastre.

Dan fu deadreptul indignat.

— E cu atît mai dăunător, cu cît este scris cu talent, exclamă el.

Hotărî să ia cuvîntul la o constătuire convocată de Direcția generală împreună cu ministerele, anume pentru examinarea lucrărilor lui Denisov.

În ajunul constăturii, veni la institut Tulin. Krilov îl vedea pentru prima oară atît de sumbru și de îngrijorat. La toate întrebările puse cu privire la Denisov, Tulin șuiera printre dinți:

— O lichea!

Tulin rămase în cabinetul lui Dan o oră. Ieși de acolo congestionat și, fără o vorbă, coborî scările val-virtej, urmat de Krilov care abia se putea ține după el. Odată ajunși în stradă, porniră în goană înghiontînd trecătorii, de parcă ar fi fost în întîrziere. Deodată, Tulin se opri între liniile de tramvai.

— Eu îl port de grijă, iar el mă dojenește. Preferă să se războlescă cu morile de vînt, să pornească cu lancea împotriva tunului.

— Nu înțeleg ce te supără? se miră cu prudență Krilov. N-ai decît să discuți. Din discuție se naște adevărul.

— Altul care vrea să mă-nvețe! strigă Tulin furios. Sinteți toți niște fralieri! Nu înțelegeți că lui Denisov îi trebuie tocmai acum un adversar ca Dan, ca să se afirme?

Rămăseseră prinși în coridorul roșu, de fier a două tramvale care goneau urînd în sens invers. Tulin spunea ceva. Pe chipul lui palid, minios, treceau umbre.

— „ai să te convingi, măi papă-lapte, că de cele mai multe ori discuțiile omoară adevărul.

— Ești convins că Denisov n-are dreptate?

— Denisov al tău este un aventurier. Și, cu asta basta.

Ajunseră pe trotuar.

— Dacă lucrurile stau așa, de ce n-ai lua tu cuvântul? îl întrerupse Krilov.

— Ți-am mai spus că ești fraler... Denisov e academician, iar eu ce sînt? Nimic.

— De vreme ce Denisov greșește, trebuie să l se explice.

— Și-apoi nu uita că mă ocup de aceeași temă. S-ar putea crede că o fac din spirit de concurență.

— S-ar vedea care din voi doi greșește și nimic altceva.

— Nici Golșin, care-l om cu greutate, — membru corespondent, și așa mai departe, nu se bagă. Și el i-a spus lui Dan că asta nu-l o dispută științifică și că toată vorbăria asta goală l se pare pur și simplu deplasată. E ca și cum te-ai apuca să contrazici o babă de la țară care face farmece.

Se opriseră în fața vitrinei unui magazin cu articole de vînătoare și priveau tăcuți armele, curelele lucioase ale tolbelor, cuștele, cizmele înalte.

— Bineînțeles că dac-aș fi eu în locul lui Dan, aș interveni, spuse Tulin.

— Vezi?!

— Dan însă nu trebuie să o facă. Dincolo de limitele științei, el nu este un luptător. Voi toți trebuie să-l convingeți să renunțe. Denisov știe că avem legături cu Dan și toate astea au să se răsfîrîgă asupra muncii noastre.

— Hai la vînătoare. M-a poștit Anikeev.

— I-am spus lui Dan tot ce gîndesc. N-are decît să mă considere un fricos care își apără pielea — n-are decît; mai tirziu are să-mi fie el singur recunoscător. Deși, în fond, n-am nevoie de recunoștința lui.

— Nu pricep. Pe de o parte îl socoți pe Denisov un fantazist, iar pe de alta nu vrei ca cineva să-l discute proiectele? Ce principialitate mai e și asta? Și, pînă la urmă, rezultă că tu îl ajuți pe Denisov.

— Da, îl ajut. Nimeni n-o să-l demaște pe Denisov mai repede decît o s-o facă el însuși. Cu cît e mai rău, cu atît e mai bine.

Tulin îi demonștră cu exemple concrete că Denisov își lua dorințele drept realitate. La o singură experiență reușită reveneau patru eșecuri, despre care nici nu se pomenea. În general, se lucra pe bijbilde. Era adevărat că se putea obține orice rezultat: și înăbușirea furtunii, și accelerarea ei, dar din nefericire lucrările lui Denisov nu aveau nici o bază științifică. Procesele care au loc în norii aducători de furtună, evoluția furtunii propriu-zise, tot ceea ce constituia obiectul bătăliei pe care o dădea Tulin nu-l interesa pe Denisov nici cît negru sub unghie.

— Dar atunci de ce nu la cuvîntul Cistiakov al tău, sau celălalt?

— Se vede că nu-l știi pe oamenii noștri! răspunse Tulin. Cine are chef să se certe cu Denisov? Fiîndcă, oricum, el tot are să birue.

— Dar de ce?

— Naiv mai ești! Nu mai există cultul personalității, dar au mai rămas încă cel care-l cultivă.

Era, bineînțeles greu să te descurci în această incilceală de interese ale unor oameni, bine cunoscuți de Tulin, ale căror raporturi îndelungate erau bazate pe rivalitate, pe jigniri, pe grija pentru elevi, pe grija pentru propria lor sănătate, pe interesele muncii comune, pe dependența în serviciu ș.a.m.d.

La sfârșitul zilei, Dan îl chemă pe Krilov și-i ceru să adune de urgență materiale referitoare la influențele active, pentru intervenția pe care urma s-o facă la consfătuire.

Krilov se tulbură. Pe de o parte, avea încredere în Tulin, iar pe de alta îl înțelegea pe Dan și se simțea împărțit între amândoi.

În cabinet la Dan ședea Golitin, cărunt, măreț; Krilov îl vedea pentru prima oară. În timp ce își răsucea între picioare bastonul cu cap de fildeș, îl examina pe Krilov cu interes.

— De ce pari atât de dezorientat? îl întrebă Dan cu nervozitate pe Krilov.

Acesta îi vorbi de experiențele pe care urma să le facă a doua zi în secție. În afară de asta, nu pricepea de ce trebuiau să se ocupe de treburile lui Denisov în dauna propriei lor activități. Firește, lucrările lui Dan erau legate de electricitatea atmosferică, de teoria furtunii, dar inițiativa lui Denisov era lipsită de o bază reală, și toate acestea făceau totuși parte dintr-o sferă așa-zisă învecinată...

Sub privirea pătrunzătoare a lui Dan, Krilov începu să se fisticească, dar Golitin îl scoase din încurcătură.

— Vedeți, se adresa el lui Dan, continuând, de bună, seamă, o discuție începută mai înainte. Nici tinerii nu vor să mai aibă de-a face cu Denisov. Este cel mai circotaș om pe care l-am văzut în viața mea. Iar dumneavoastră cu inima pe care o aveți... Doar nu vă este concurent. Fiți deasupra tuturor acestor lucruri. Într-o asemenea situație nu se poate duce o dispută științifică: aici nu-i vorba de știință...

Dan își încleștă degetele subțiri unele într-altele.

— Dar pentru numele lui Dumnezeu, înțelegeți că nu e vorba de un caz oarecare: e ca o infecție, care, dacă n-o combați, se răspindește în tot organismul, până ce ne vom molipsi și noi, iar atunci va fi prea târziu. Denisov induce oamenii în eroare și noi simțem datorți să spunem adevărul. De ce ne-am teme? Mai trăim încă cu amintirea spalmelor dinainte... Tăcu brusc, apoi rosti cu o tristă minie: „Ce oameni...” Însoțindu-și cuvintele cu o privire pe care Krilov avea să și-o amintească adesea după aceea, ca și cum Dan ar fi privit prin ei undeva departe, în viitorul lor.

Prevestirile lui Tulin se adevărară cu o tristă precizie.

Dan interveni în discuție și, fără să țină seama de nivelul auditoriului, făcu, în limbajul strict științific, pe care îl folosea la seminarii, o analiză imparțială, și dădu verdictul. În afară de doi-trei specialiști, nimeni nu pricepu nimic. Dar ce-l păsa lui

Dau de asta, oare Adevărul se schimbă prin faptul că oamenii nu-l sesizează?

Pe ascultători îl irita trufia acestui aristocrat al științei, care căuta să-l defăimeze pe Denisov, și să-i convingă cu formulele sale că erau toți niște dobitoci.

Nici unul nu înțelege ironia lui, cînd spuse: „În sfîrșit, am ascultat un referat, în care sînt formulate clar principiile științifice de bază expuse în ultimii douăzeci de ani în diferite manuale"... sau: „Dacă P.S.I. este egal cu șaisprezece, atunci oricine va găsi că relaxarea gamei este cu două ordine mai sus", așa cum nimeni nu-i pricepu concluziile: „Prin urmare, ionii grei se vor comporta ca niște dipoli."

Drept răspuns, Denisov zîmbi calm.

— Ce păcat, scumpe coleg, spuse el, că v-ați rupt de viață. Inginerii au apreciat cu toții lucrările mele, pe cînd dumneavoastră n-ați fost capabil s-o faceți. De ce? Pentru că ei sînt oameni de acțiune, dotați cu spirit practic. Cu discipolii o s-avem tot timpul să ne descurcăm, în schimb v-ați gîndit ce pagube aduce grîndina? La petrolişti v-ați gîndit? Eficacitate imediată, față care-l factorul decisiv.

Președintele îl întrebă politicos pe Dankevici, ce propunere concretă putea face în folosul economiei naționale.

— Deocamdată nimic, răspunse Dankevici pe un ton sfidător. În primul rînd, este necesar să se termine cercetările asupra metodelor găsirii centrilor furtunii; poate că aici se pot întîlni...

Toate aceste „poate", „dacă", „trebuie verificat" făcuseră o impresie penibilă.

— Ei, vedeți, conchise președintele, răsufînd ușurat, nu se întrevede nici o soluție, pe cînd academicianul Denisov propune rezultate imediate. Putem oare renunța la o asemenea posibilitate?

Consfătuirea adoptă un plan precis de lucrări vaste întemeiate pe cercetările academicianului Denisov, aprobă inițiativa lui și recomandă ca fondurile alocate să fie concentrate și puse la dispoziția lui.

Tulin era atît de sigur de tot ceea ce avea să urmeze, încît ar fi putut da în scris.

Cu o satisfacție răzbunătoare îi arătă lui Krilov un articol despre șeful lui, Cistiakov, apărut într-o revistă al cărei redactor-șef fusese numit Denisov. Articolul punea sub semnul îndoielii justiția orientării lui Cistiakov. Denisov curăța cu energie sectoarele hotărîtoare de oamenii care-l stînjeneau; adepții lui căpătau catedre, funcții în cadrul Institutului de cercetări științifice, în consilii științifice. Docentul Lagunov fusese trimis la Dankevici în calitate de director adjunct.

Tulin se învîrtea enervat prin odale, bătîndu-și joc de etajera veche, scorjită, de reproducerea după o pictură de Renoir, de tot ceea ce îi cădea sub ochi. Îl înfuria felul în care ședea Krilov, felul în care se ridica, îl scotea din sîrîte faptul că nu avea

vodcă sau că avea salam, și îl făceau să turbeze atât tăcerea lui Krilov cât și întrebările lui.

Cînd îl întâlnea privirea, Krilov se grăbea să se uite în altă parte, de parcă s-ar fi atins de un fir de înaltă tensiune.

Tulin se opri în fața oglinzii, își îndreptă șuvițele, privindu-se în ochi și spuse :

— Fost-ai lele, cit ai fost ! Azi-mîine mă aștept să se scoată din plan tema la care lucrez.

— Cine are s-o scoată ?

Tulin își trecu apăsător palma peste obraji.

— Denisov ? întrebă Krilov.

— S-or găsi și alții.

— Atunci ce-l de făcut ?

Tulin se întoarse cu spatele și-și infundă mîinile în buzunare.

— Ce-l de făcut ? Cine-l vinovat ? Întrebările preferate ale vechii intelectualități ruse. — Și zvîrlind cît colo un scaun cu piciorul, începu să se plimbe de colo-colo cu pasul lui elastic. — „Cum merg treburile la Dan ?”

Krilov îi istorisi. Eșecurile se țineau lanț, se iviseră noi complicații, premisele de la care porniseră nu se adevărauseră ; izbucniseră, ce e drept, să obțină unele lucruri, dar în linii mari nu aveau deocamdată nimic. Căpătaseră, în schimb, date importante pentru înțelegerea naturii electricității atmosferice și a descărcărilor din nori, și dacă n-ar fi fost Dan... El nu îngăduie să te oprești în loc nici o clipă, te mină tot timpul înainte.

Tulin se așeză pe canapea.

— Așadar, n-o să căpătați rezultate curînd ?

Krilov ridică din umeri.

— Da de unde ! Pe Dan îl freacă niște comisii de revizie, nu-l dau pace și, ca un făcut, nici mie nu-mi lese nimic. Pe mine mă atrage din ce în ce mai mult electricitatea atmosferică, voiam să mă sfătulesc și cu tine. Există o posibilitate de a aborda mecanismul furtunii din cu totul alt unghi decît o faceți voi, de a trata teoria generală din punctul de vedere energetic...

— Ia stai, așadar se face revizie ? Bineînțeles. Era de așteptat. Și să vezi că asta nu-l totul. Denisov n-o să-l lase în pace, n-o să-l lase pînă ce nu-l desființează.

— Exagerezi, spuse Krilov. Doar Dan are dreptate. Și chiar de n-ar avea... Nu, nu. Acum nu se mai întîmplă așa ceva. Poate că e nevoie de mers și de vorbit undeva, am să mă duc eu.

— S-a mers și s-a vorbit. Au mers oameni mai de soi decît tine. Și știi ce li s-a răspuns ? Poftim, iați hotărîrea adoptată de consfătuire. Cum s-ar spune, Dankevici al vostru a fost înfrînt în luptă dreaptă. Și ce-l dacă este criticat, trebuie să avem o atitudine justă față de critică, căci știința are nevoie de critică. O atitudine de să-ți lei lumea-n cap.

Obrazul i se crispă, de parcă i-ar fi fost frig și Krilov se simți nelăcomdemină, nu din pricina cuvintelor rostite de Tulin, ci fiindcă el, Tulin al lui, putea să dea înapoi în fața vreunui obstacol.

— Numai Dan al tău e vinovat, urmă Tulin cu minie. El a stricat totul. De ce a trebuit să-l întărești. Doar asta și așteptau. El provoacă, el face pe Don Quichotte, ne nenorocște, iar lor le așterne drumul.

— Cum poți să spui așa ceva despre Dan ?...

— E prost, e un prost, repetă Tulin, bucurându-se cu un fel de răutate frenetică. E o piatră unghulară, un olimpian, un grătar de cristal, dar nu un om.

Krilov se schimonosi dureros.

— De ce vorbești așa ? Oare i se poate pretinde lui Dan să dea dovadă de diplomație ? El gîndește în alte categorii. Iar tu știi cum gîndește el. E un fulger. I se poate ierta orice.

— Cui îi trebuie acum fulgerul ăsta ? Cu fulgerul nu-ți poți încălzi dosul. Totul arde, în jur e pălălale, iar Dan a glăsuț și s-a retras în chilii lui.

— Nu-ți permiț să-l vorbești de rău ! strigă Krilov. — Pentru prima oară cuteza să țipe la Tulin, pentru prima oară se răzvrătea. — Cum de îndrăznești ? Dan e un om sfînt, un geniu.

Tulin se trînti pe scaun picior peste picior și-l privi cu un zîmbet ironic.

— Serios ?

Krilov se uită la el nedumerit.

— Cum adică „serios” ?

— Mare fraier mai ești ! În ziua de azi nu devii geniu decît după moarte, iar noi l-am făcut încă în viață fiind. El a crezut și și-a închipuit că-l în stare să facă orice.

— Nu-l adevărat. Vorbești prostii. Prostii ! bișgul Krilov.

— Ascultă sfatul meu : părăsește-l pînă nu-l prea tirziu. Al spus tu însuși că nu se întrevade nici un rezultat. Lui Dan i s-a urcat la cap și s-a apucat de o sarcină care-l depășește puterile, din pricina lui ai să-ți risipești în zadar anii cei mai prețioși. Și, în afară de asta, ține minte vorbele mele : nici n-o să fii lăsați să lucrați normal.

Krilov continua să-și frece fruntea cu un aer chinuit.

— Nu. Tu vrei cu tot dinadinsul să mă sperdi, numai că toate astea-s prostii.

— Ce interes am să te sperd ? De altfel, te-ai convins și tu că am dreptate.

— Ah, dacă Dan m-ar lăsa, exclamă Krilov, aș... înțelege, folosindu-se teoria cimpului formulată de el, se poate afla natura furtunii...

Tulin făcu un gest plictisit, — nu era practic, dîmpotrivă, era nesigur din punct de vedere al rezultatelor.

— Ne putem îndeletnici cu asta și peste cinci ani, spuse el. Deocamdată coboară pe pămînt, flăcăule.

Și se uită atît de grăitor la fața rotundă și la nasul cîrn al lui Krilov, încît acesta roși.

— Eu nu contez... Și, chiar dacă n-aș obține nimic, merită să încerc, e atît de interesant ! Odată și odată cineva tot trebuie să înceapă. Rămase o clipă tăcut. Ție ți-e ușor să vorbești.

— Mie mi-e ușor, spuse Tulin. În treacăt fie zis, șeful meu a hotărît să capituleze în fața lui Denisov.

Krilov înălță capul. Ochii lui Tulin păreau de sticlă.

— Și eu împreună cu el. O să ne prosternăm în fața lui și o să-l implorăm: „Fiți domnul și stăpînul nostru, sintem niște bieți transfugi”. Lui îi trebuie acum transfugi. E momentul cel mai prielnic.

— Nu face pe prostul.

— Firește că Denisov are să ne primească cu brațele deschise.

— Și ce interes aveți să faceți asta?

— Trebuie salvate lucrările noastre, înțelegi, lucrările. Șeful meu judecă foarte sănătos: fă-te prieten și cu dracul, numai să meargă treaba. Tu ești de părere că-l mai bine să te vâlcărești, să scrii jalbe? Nu, draguțule, cu indivizi ca Denisov, n-ai de ce să te jenezl. Împotriva lor trebuie să lupți cu propriile lor metode. La război ca la război. Nu trebuie să ai scrupule. Să mă prefac? Mă prefac! Să mint? Mint! Sint gata de orice. Pe urmă o să am tot timpul să mă spăl pe mâini.

— Și ce-ai să ciștiți cu asta?

— Am să pun condiții. Scumpe stăpîne, eu nu te stingheresc cu nimic, mi-am prefăcut spada în raniță, numai să nu te atingi de tema mea. Lasă-mă să-mi văd de lucrările mele pînă la capăt. Bine înțeles, o să pună și el condiții. O să accept. Am să reneg totul. Ce faci mutra asta? Sărî de la locul lui, cu pumnii strînși și ochii lui ușor bulbucăți păreau să fi pleznit dintr-odată în cioburi ascuțite și strălucitoare. Știi ce ești tu? O meduză intelectuală! Asta ești! Ah, ce v-aș mai învăța eu minte pe voi ăștia care faceți pe nobilii, pe purii! Nimic nu-l mai scîrbos pe lume decît nobila gargariseală a flecarilor.

— Ia ascultă... mormăi Krilov, pe care minia lui Tulin îl descumpănise.

Tulin își zmulse din cuier fulgarinul cenușu închis.

— Iar tu, în loc să mă sprijini... Crezi că mie mi-e plăcut să mă bag în cloaca asta? Și cu toate astea mă bag... Se-nțelege că ar fi mult mai frumos să urc pe eșafod. Dar din asta, dragul meu, n-au să avanseze nici cercetările tale asupra furtunii, nici ale mele. Căci Denisov să știi că n-o să facă nimic pînă la urmă. Toate planurile astea ale lui sînt un balon de săpun! O aiureală! Dan are dreptate.

— Aha! Vezi? Și eu știu. Dan este un savant autentic. El n-o să facă niciodată un singur pas împotriva convingerilor sale. Are să repete la fel ca Galileu: „Și totuși se-nvrîște”. Un savant adevărat nu poate proceda altfel, orice s-ar întimpla.

Stăteau față în față, îndrîjiți și neînduplecați ca doi cocoși, ascunzîndu-și îndoielile și tulburarea.

Tulin vorbi cel dintîi. Un zimbet nervos, obosit, îl strîmba buzele.

— Uită ceva, cărturarule. Deși a spus ce a spus, Galileu totuși și-a renegat teoria, ca să poată lucra mai departe. A fost un tovarăș practic și, după cum se știe, istoria l-a achitat. Istoria! Pe cînd tu cine ești? Poate că și mie o să-mi ridice istoria un

monument. Și ție de asemenea. Fii pe pace. Dacă ai să pleci de la Dan ai să-ți faci greșit rost de un monument. Eu însă voi fi înfățișat călare pe cal, iar tu — și îl făcu cu ochiul — tu pe motocicletă.

Era din nou prietenul mai mare. Oricât de rău s-ar fi certat, orice-ar fi făcut Oleg, de bună seamă că în prietenia lor, el avea să rămână pe vecie „cel mai mare”.

Cu o duloșle copilăroasă, neașteptată, Krilov îl apucă pe Tulin de braț.

— Nu te duce la Denisov. Nu cred că poți să faci una ca asta.

— Zău? Și de ce, mă rog? îl întrebă cu îngăduință Tulin.

— Dacă ai fi vrut cu tot dinadinsul să te duci, nu mi-ai fi ținut tot discursul ăsta, ci te-ai fi prezentat la el imediat. Faptul că mi-ai spus-o înseamnă că te chinule conștiința. Încurajat de tăcerea lui Tulin, rosti cu convingere: Sunt lucruri mai puternice decât orice știință și orice logică.

Tulin zimbi în tăcere și Krilov se rușină.

— Am și eu o problemă de rezolvat, spuse el, știi... totuși... vinătoarea...

Tulin se uită la ceas.

— Dacă eu aș avea problemele tale aș fi un om fericit.

Krilov se întoarse în cameră, puse ceainicul în priză, deschise fereastra, tăle piine, făcu câteva servicii și bău ceal. În clipa aceea dintre toți oamenii de pe pământ avea nevoie de Lena, numai de ea. Simțea nevoia s-o vadă, în camera lui, să se așeze pe pervazul ferestrei și să stea de vorbă cu ea pe-ndelete, povestindu-i despre toate.

Întotdeauna în viață avusese parte de rolul de ascultător. Chiar și atunci când simțea nevoia să se sfătuiască cu cineva se întâmpla, același lucru: era întrerupt și simțea să asculte ce i se spunea. Ceea ce-i spuneau alții părea de fleacuri dată mai important decât grijile lui personale. Nimănui, nu-i trecea prin minte să-i pună întrebări și nimeni nu găsea timp să-l asculte.

Ședea la masă și o chema în gând pe Lena. Căuta să o sugestioneze. „Trebuie să vii!” În definitiv exista o anumită influențare de la distanță, un fel de blocurenți, sau de telepatie, sau cum dracu vrei să-l mai spui. Trebuia numai să vrea cu tărie și Lena avea să simtă. Trebuia să existe măcar un singur om pe lume căruia să-i fie necesar.

Larma străzii se revărsa prin fereastra deschisă. Pe fondul purpuriu al cerului crepuscular răsări silueta Lenei. Aluneca repede pe valurile ascuțite de tablă ale acoperișurilor. Cerceveaua ferestrei închipuia rama tabloului. Lena se așeză gîlind pe pervaz, dădu la o parte ghiveciul cu cactus și-și netezi fusta.

— Am timp berechet, spuse ea. Nu ne ducem nicăieri. Nu te mira, poți să șezi și să-mi istorisești cît de multe poftesci. Grozav de mult vreau să știu ce ți se întâmplă.

— Trebuie să existe măcar un singur om pe lume care să vrea să te asculte, spuse el. Înainte vreme oamenii se spovedeau și se simțeau ușurați. Uneori ai neapărată nevoie ca cineva să te asculte, să te asculte numai și să dea din cap. Din cînd în cînd oricine simte nevoia să-și deschidă sufletul.

— Lasă introducerea.

— Vezi !...

— Bine, tac.

— Ar trebui clădite niște palate anume, în care să stea oameni înțelepți, la care să poți veni și cărora să le poți povesti tot ce ai pe suflet. Să nu li se dea nici o putere ; să stea numai și să asculte.

— Spoveditorii raionali.

— Nu ride, este foarte necesar. Se întimplă cîteodată să nu vrei să-ți împărtășești gîndurile nici rudelor apropiate, și nici chiar prietenului tău cel mai bun. Lui Oleg de pildă, nu-l arde acum de mine, trece printr-un impas. Dar și eu sînt în impas. Am impresia că mă cretinzez pe zi ce trece, iar Dan își iese din fire. Nu știu cum să-l ajut. Mi-e teamă că ne-am apucat de o sarcină peste puterile noastre, dar parcă poți să-l convingi ?

— Asta ți-a virit-o Oleg în cap ?

— Ei și ce ? Oleg are dreptate, el are întotdeauna dreptate. Dacă el este nevoit să dea înapoi, ce să mai zic eu !

— Nu-mi face pe oropsitul ! Ție doar nu-ți plac argumentele lui.

— El cel puțin, pășește spre țelul pe care și l-a ales. În orice caz, eu nu am calitatea să-l judec.

— Pe scurt, Dan te-a dezamăgit.

— Cîtuși de puțin — cum de nu-nțelegi ? Chiar și Einstein s-a zbatut peste douăzeci de ani ca să elucideze teoria cîmpului, și aproape în zadar. Și a murit fără să fi izbutit s-o facă. Acum e limpede că fusese o inițiativă prematură, fără șansă de reușită. Prin urmare chiar și Einstein putea să greșească astfel.

— Atunci de ce te frămîntă atîta ? Pleacă. Savuşkin n-a plecat ?

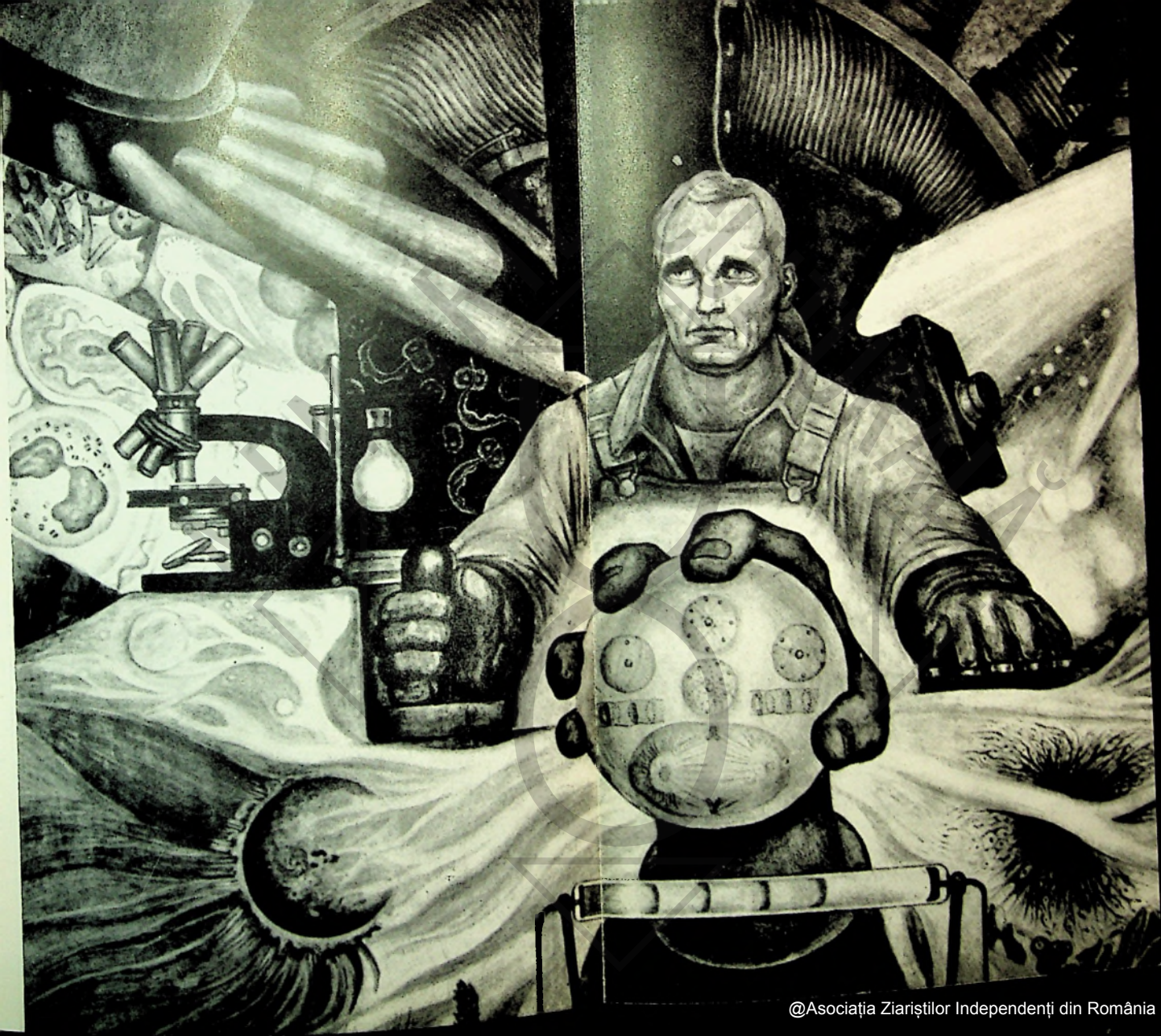
— N-a plecat, a fugit. A simțit că arde și a șters-o. Vrei să fiu luat drept un laș ?

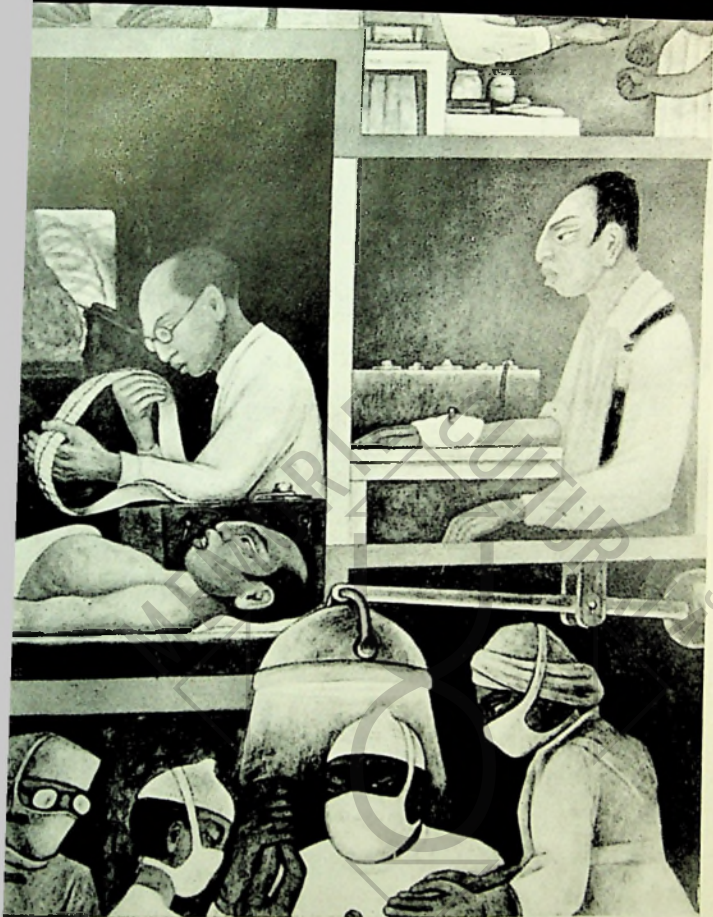
— Savuşkin e un laș, pentru că se gîndește numai la sine, pe cînd la tine e cu totul altceva. Vorbește pe șleau cu Dan, și are să-nțealgă.

— I-am spus că vreau să mă ocup de electricitatea atmosferică. Ți-ai găsit ! Nici n-a vrut să audă. „Mai încolo, mai încolo, acum e prea devreme”, mi-a răspuns. Dar ce s-aștept ? De un an jumătate ne moșmondim fără să întrezărim nici măcar o rază de lumină.

— El știe mai bine.

— Ce sînt eu pentru el ? Un colaborator mărunț, neînsemnat. Ce pasiuni pot avea eu ? N-am dreptul. Eu nu trebuie să trăiesc decît pentru ideea lui. Nici nu-l interesează că aș putea să am și eu idei. Asta mă roade zi și noapte. Trebuie să mă așez, să chibzulesc cu mintea limpede, să socotesc, să mă sfățulesc cu el și eu nu-s în stare de nimic ; a pus pur și simplu stăpînire pe creierul meu, și-l stoarce pînă la ultima celulă. Nu mă lasă nici să răsufiu, — trage, trage de mine fără răgaz. Noi am lămurit de pildă

II

DIEGO RIVERA

I Tehnica dezvăluie omului misterele universului

II Medicina modernă

III Medicina veche

un lucru formidabil și anume: pentru a reda unul nor aducător de furtună electricitatea sînt necesare de o mie de ori mai multe sarcini decît consumă un fulger. Mănunchiul sărăcăcios al teoriilor anterioare s-a dovedit deci insuficient. Dar despre ce anume este vorba? Ce se întîmplă acolo?... Îmi răsar în minte zeci de premise care în clipa următoare s-au evaporat. Ar trebui să cuget, să mă dumiresc... Nu mai pot trăi fără asta, după cum nu mai pot fără tine. Trebuie să mă ocup de toate astea altfel mor. Sînt, de altfel, conștient că-i sînt întru totul indatorat lui Dan, chiar și pentru gîndurile, și proiectele mele; au luat naștere mulțumită lui... Țin la el, a fost totul pentru mine, dar lui nu-i trebuie afecțiunea mea, nu-i trebuie nimic, în afară de munca lui. Ce sîntem noi pentru el?

— Genille sînt crincene.

— Poate că așa îi este mai ușor. Să fiu pe deasupra și om înseamnă să ierți, să admiti slăbiciunile celorlalți. El însă nu-și poate îngădui așa ceva, pe semne că în deplină sinceritate nu înțelege că un Krilov oarecare cutează să se pasioneze pentru o problemă oarecare. De la înălțimea lui, toate problemele mele nu sînt decît mofturi.

— Dar ceilalți ce fac?

— Băieții s-au sacrificat pur și simplu, au renunțat la orice de dragul lui Dan, mai bine zis, de dragul muncii. Eu însă îmi am ideea mea, vîlstarul meu, și oricum ar fi el nu pot să-l reneg. Dan nu are nici îngăduință, nici milă, — e un fanatic. Pe semne că altfel nu poți făuri nimic mareț în știință, dar asta mi se pare îngrozitor. Așteaptă, nu pleca, am încă altele să-ți spun. În legătură cu procesul formării sarcinilor Fraenkel emisese o ipoteză interesantă...

Cerul se întunecă brusc și silueta Lenel se topi în beznă. Nu mai rămase decît fața ei cu ochi scăpărători.

— Te invidiez, spuse ea, oricît de nenorocit ai fi, asta înseamnă totuși fericire.

— Fericire? Poate. Fiecare și-o are pe a lui... Îți amintești, de discuția pe care am avut-o cu Savuşkin?

— Nu, nu-mi amintesc.

— El e cel care spunea: creație? Fericire? Prostii! Ce fel de fericire, ce fel de creație poate să existe în doisprezece metri pătrați de spațiu locativ împreună cu soția și-un copil? Fericirea înseamnă un apartament cu trei camere; ba chiar și unul cu două poate să însemne fericire.

— Da, și tu ai căzut pe gînduri: ți se părea că poate are întrucîtva dreptate.

— Așadar, ți-amintești?

— Nu, nu, am fost groaznic de neatentă. Iartă-mă!

— Sînt atît de bucuros că ești aici.

— Am să fiu întotdeauna cu tine, oricînd ai s-o dorești.

Glusul ei răsuna tot mai depărtat.

— Pleci totuși, spuse Krilov. E revoltător. Nu vreau să am de-a face cu fantome.

— O fantomă cugetătoare, este și asta ceva. Te rog să nu nescotești fantomele. De ce nu-ți convîn?

— Nici măcar nu pot să te iau în brațe.

O auzi rizind.

— Asta-l tot ?

— Vreau să fiu la fel și atunci când ești aievea.

— Aievea, repetă ea pe gânduri, dar poate că aievea-i tot o fantomă.

Așeză cactusul la loc și silueta ei alunecă în azurul fumurlui al serii, topindu-se printre felinarele palide.

A doua zi, după lucru, se duse la studioul cinematografic și așteptă multă vreme la intrare.

Deodată pe poartă ieși duduind o taceancă¹, pe care ședeau îmbrățișați mahnoviști² și ostași roșii purtând cămăși ale armatei lui Budionii³.

Lena sări de pe taceancă și alergând la Krilov îi sărută pe amândoi obraji.

El îi strinse mina mică și aspră, fără să-și ia ochii din ochii ei.

— Ce-i cu tine ? se miră Lena.

Pe obrazul ei rotund și tare nu se zărea nimic din tristețea așteptării sau din dorința de a-l asculta, pe care o manifestase în ajun.

— Ce-al făcut aseară ?

Ea îi enumeră: spălase rufe, studiasе figuri de yoga, — vrei să-ți arat ? — apoi...

— Te-ai gândit la mine ?

— Seriojenka, ești ca o fată.

— Spune-mi, ai nevoie de mine ?

— Poftim. Iar începi. Ce manie e asta să discuți mereu relațiile dintre noi.

— Măcar din cînd în cînd ți-e dor de mine ?

— Păi nu am timp, de vreme ce ne vedem atît de des. Dacă, bunăoară, ne-am despărți pentru mai multă vreme... Ah, ce enervant ești ! Tu nu-înțelegi : mă iubești, fiindcă-ți lipsesc. Hai mai bine să ne ducem la italieni, sînt niște băieți formidabili.

Se duseră la hotelul unde erau cazați artiștii italieni. Lena le puse tot soiul de întrebări : despre neorealism, și despre măslini, le vorbi de avantajele colhozurilor și le declamă versuri din Zabolotki. După aceea meraseră cu toții să se plimbe. Lena îi șopti lui Krilov :

— Hai s-o ștergem englezește, m-am plictisit.

Și dispărură într-o prăvăljoară.

Rușinîndu-se de privirile vinzătoarelor, Krilov cumpără niște mărgel de sticlă. Lena și le puse chiar acolo în prăvălie rizind fericită.

— Pe cuvîntul meu că indienii erau înfinît mai deștepți decît albi cînd schimbau aurul pe aceste biluțe de sticlă, declară ea.

¹ Căruță ușoară folosită la transportul mitralierelor în timpul războiului civil.

² Oameni din bandele lui Mahno, căpetenie anarhistă, contra-revoluționară, care a operat în Ucraina în timpul războiului civil.

³ S. M. Budionii, mareșal al Uniunii Sovietice, erou al războiului civil, în cursul căruia a comandat Armata I de cavalerie.

Observația ei îl făcu să se gândească cu melancolie cât de puțin îi trebuia în fond. N-avea nevoie de nimic, nici din partea lui, nici din partea altcuiva. Se mulțumea cu rochița ei de stambă leftină, cu niște mărgelile de sticlă, cu plimbările pe înserat, și cu tot acest joc drăguț și vesel, fără trecut și fără viitor.

Abia-abia își stăpinea reproșurile care i se adunaseră în suflet. De fiecare dată își dădea cuvîntul că are să-i ceară o explicație, să-i dea un ultimatum, și de fiecare dată amîna discuția, simțind că nu avea să ducă la nimic. Există între ei un fel de barieră nevăzută peste care nu putea să treacă. Își zicea că trebuia să mai aștepte să se înarmeze cu răbdare, dar nu mai avea puterea s-o facă.

*

La consfătuirea ce avu loc în consiliul științific în legătură cu mersul lucrărilor efectuate de colectivul de sub conducerea lui Dankevici participară în afară de membrii comisiei, un ziarist tinerel, câțiva reprezentanți ai unor instituții și totul soiul de curioși. Ședința fusese organizată după principii foarte democratice, cu toate că Dan se indignase și ceruse să fie îndepărtate persoanele străine. „Aici nu-l circ“, spusese el, ceea ce sunase jignitor. Felul lui exagerat de tăios de a vorbi îl întărită chiar și pe cel neutri.

Nu ascunse rezultatele puțin îmbucurătoare obținute pînă atunci, luînd totul asupră-și. Cînd i se ceru să indice termene măcar aproximative pentru lucrările sale, întii refuză să răspundă, iar apoi se lansă în tot felul de sarcasme la adresa celor care puneau asemenea întrebări: putea să obțină rezultate a doua zi, sau poate peste zece ani, sau poate niciodată în timpul vieții sale, ceea ce era de parte de a-l neliniști, deoarece era convins că pînă atunci membrii comisiei aveau să înțeleagă că a lucra numai pentru ziua prezentă, a ocoli lucrările care comportau riscuri și a căror efectuare necesita zeci de ani — era și aceasta o formă de sabotaj. Cu o asemenea mentalitate n-o să avem niciodată savanți de talia lui Tioikovski. Sîntem destul de puternici ca să ne permitem să ne gîndim la viitor.

Fiind rugat să explice însemnătatea practică a cercetărilor sale, el declară că acestea nu aveau nici o aplicație practică. Era un neadevăr, deoarece cercetările lor puteau să fie folosite în radio-tehnică și în navigație, iar pentru spiritele chifibuşare, se putea sublinia valoarea teoriei chiar și pentru aplicarea ei în domeniul electricității atmosferice. Dankevici însă o luase razna, fără să mai țină seama de nimic și fără să bage în seamă capcanele ce i se întindeau, — sau poate că le vedea, dar nu voia să se coboare pînă acolo încît să ia parte la această încălțare.

— Ce sens au, aşadar, cercetările dumneavoastră? întrebă ziaristul, pregătindu-și splendidul stilou alb și blocnotesul.

— Urmărim să obținem rezultate științifice.

— Și ce va da asta tehnicii noastre?

— Nimic, replică Dankevici. Nu va da, nimic. Dumneavoastră ați vrea să sporim producția de fontă, dar nu, nu facem așa ceva. Este pur și simplu o problemă interesantă. Interesantă, și atîta tot.

În ultimul timp slăbise și mai mult; nu mai rămăsese decît un profil. Nu mai era „un corp, ci doar un contur”, cum spunea Poltavski. Avea din cînd în cînd crize cardiace; nu-l înfuriau eșecurile, ci faptul că-l întrerupeau din muncă. Acum își ținea sus capul imens cu coama argintată, și fornăla nerăbdător și disprețuitor. Semăna cu un cerb hăituit, puternic și totodată neputincios, sau cu un cavaler în zale înfruntînd o mitralieră.

Amuzați, ziaristul scria de zor în blocnotesul lui cel mare.

— Dumneavoastră negați prin urmare necesitatea de a împleti strîns știința cu tehnica? Sînteți pentru o știință abstractă, pură? Ce vreți să obțineți?

— Nu știu, răspunse Dankevici. Dacă un cercetător ar ști de fiecare dată cu precizie ce anume vrea să obțină, n-am mai descoperi niciodată nimic.

În clipa aceea, Krilov ne mai putîndu-se stăpîni strigase: „Just!” și aplaudă, fapt pentru care fu cît pe ce să fie poțtit afară din sala de ședință.

Lagunov care prezida, întrebă și el:

— Pînă acum ați căpătat doar rezultate negative?

— Și acestea își au valoarea lor.

— Dar știința nu poate să avanseze numai pe bază de rezultate negative.

Din păcate, felul cum se desfășurau lucrările n-avea darul să-l mulțumească nici pe prietenii lui Dankevici. Puteai să calculezi mult și bine dar dacă experiențele nu confirmau calculele... Și apoi, însăși aparatura care nu era înzestrată cu condensatori destul de puternici, o aparatură rudimentară și revoltător de simplă, nu în-sufia nici o încredere. Luaseră cuvîntul cîțiva teoreticieni de la un institut anex. Se simțea că nu le era plăcut să vorbească despre eșecul lui Dan, că n-aveau chef să facă jocul lui Denisov și al celor din jurul lui, însă scrupulozitatea științifică le cerea să spună lucrurilor pe nume: cu mil de menajamente căutară să-l înduplece pe Dan ca în cercetările sale să se axeze pe obținerea unor rezultate parțiale, să se ocupe de o problemă particulară. „De ce nu de electricitatea atmosferică, — ah, dacă l-ar putea convinge!...”, roștea în sinea lui Krilov, ca o rugăciune.

Profitînd de situație — înstîrșit ajunseseră la această zi fericită pentru el! — se porniră să-l povățuiască care mai de care — toți cei pe care el îi socotea mediocri, incapabili, cei care se simțeau înfotdeauna amenințați de atacurile lui și ale căror lucrări fuseseră luate de el în deridere — diferiți șefi de secție și de laborator care se îndeletniceau de ani de zile cu fleacuri, dar în schimb nu riscău nimic și nu greșeau. La timpul său, Dan încercase să descotorosească institutul de ei dar nu reușise. „Cu grija pentru om pe care o manifestăm în țara noastră spunea el, e mai ușor să nu angajezi un colaborator bun decît să concediezi unul nepriceput”.

Mazin, care de mai bine de patru ani se pregătea să-și dea aspirantura, — „bunicul aspiranturii ruse”, — făcu aluzie la urmările cultului personalității: „E rău, afirmă el, cînd te-nconjurî cu oameni orbi de admirație, cum e, bunăoară, Krilov. Amintiți-vă ce

n-a făcut el ca să poată lucra cu Dankevici, pe care aproape că-l divinizează. Krilov este o victimă tipică a cultului personalității".

Ankeev, care de altfel nu puna prea mari speranțe în reușita lucrărilor lui Dan, ataca totuși cu înverșunare blestematul obicei de a trăi în știință doar cu grija zilei de azi. Îi părea rău că era nevolt să demonstreze un adevăr elementar și anume că niciodată nu poți să prevezi dinainte rezultatele unei căutări. Aruncându-l o privire semnificativă lui Lagunov spuse:

— Nici Dumnezeu el însuși n-a prevăzut ce urmări va avea crearea omului.

De pe culmea sa înzăpezită, Dan contempla cu detașare pe cei angajați în dispută. Întorsătura pe care o luase discuția nu părea să-l supere cituși de puțin.

— În știință votul nu înseamnă nimic, spuse el. Ce rost are aici majoritatea? Incapabili sunt întotdeauna mai numeroși, așa-l legea naturii.

— Cu alte cuvinte considerați că majoritatea cercetătorilor din Institut sunt niște incapabili, întrebă Lagunov, făcându-se roșu la față.

— Explicați-vă, vă rog, interveni și ziaristul.

— Mie puțin îmi pasă ce-o să scrii dumneata acolo, spuse Dan. Krilov se aplecă spre Ankeev.

— Trebuie să facem ceva. A luat-o razna și au să-l sfîșie.

— Au să-și rupă dinții, îi răspunse Ankeev. Vremurile s-au schimbat.

S-ar fi putut crede că Dankevici avea să fie de îndată destituit cu mare tâmbălău, dar nu se întâmplă nimic.

Ankeev știa ce spunea: în ciuda eforturilor lui Denisov, volumul lucrărilor lui Dan nu se redusese nici cu o lotă. Institutele de specialitate, precum și prezidiul Academiei îi luară apărarea, fie că mai credeau într-un eventual succes, fie că, în genere, considerau greșită politica interdicțiilor. Însuși Vice-președintele Academiei de Științe veni personal să sprijine principiul cercetării libere în acest domeniu.

Pe de altă parte însă Denisov continua să-și fluture proiectele de stăvillire a furtunii cu ajutorul proiectilelor antiaeriene, ceea ce dovedea că poziția adoptată de Dan nu avusese nici o consecință.

Se crease un echilibru ciudat. „D—D = zero” glumea Poltavski. „Poate că chiar asta-l fericirea — fiecare să aibă puțința să-și dovedească dreptatea”. Krilov ar fi preferat însă ca munca lor să fie oprită. Desbateră care avusese loc îi întărise bănuiele. Dan se afla într-un impas și nu voia să-l vadă ajuns în clipa cind avea să fie nevolt să-și recunoască eșecul total.

Nu mult după aceea, Dan își dădu singur demisia de la conducerea Institutului, invocând motive de sănătate. Suferea într-adevăr de grave crize cardiace.

— Vrea să-și concentreze eforturile pentru a rezolva problema noastră, afirma Poltavski. Dacă n-ar fi sigur de succes, nu s-ar hotărî să facă pasul ăsta.

Krilov bombănea nelăcrezător, Savușkin încercă să susțină că Dan fusese forțat să părăsească funcția de director, dar fu luat peste

picior și, brusc, își dădură cu toții seama că Denisov nu era chiar așa de puternic. Prooroci se cam făcuseră de ris. Era clar că Denisov putea să fie criticat și că pentru acest lucru i-ar fi fost cu neputință să persecute pe cineva, cum s-ar fi întâmplat, înainte vreme. Nu mai aveau de ce să se teamă de el. D minus D era egal nu cu zero, ci cu progresul.

Tulin încercase să le tempereze entuziasmul.

— Așa-l Dankevici. Dar Quod licet Iovi — nu se permite cercetărilor științifici stagiarilor.

Dar și el părea descumpănit. Temerile sale se dovediseră neîntemeiate.

Pe la sfârșitul iernii Dan căzu la pat și numaidecît urmară neplăcerile: îi se redusese fondurile, îi se limitară orele la mașinile de calculat. Cît privește comenzile pe care le făceau la diferite ateliere, fură nevoiți să-și aștepte rindul la fel cu toată lumea.

Dan, care era ținut în pat era nervos; uneltirile lui Lagunov îi făceau să sufere. Era vulnerabil ca un elefant mătăhălos și stingaci. Tulin îl considera demodat, dar pentru Krilov, el aparținea mai degrabă viitorului. Acum, amploarea planurilor lui Dan se afla într-o disproporție de-a dreptul tragică cu mijloacele și posibilitățile laboratorului și lucrul cel mai îngrozitor era că el continuă să nu țină seama de nimic.

Luînd brusc o hotărîre, Krilov se duse la Lagunov care îndeplinea funcția de director.

— Nu vă e rușine ? ! spuse el. Procedul acesta este inadmisibil.

O pereche de ochelari imenși cu ramă de baga ocupau o bună parte din chipul rozaliu al lui Lagunov. Dîndărătul lentilelor îl privea cîteva clipe pe Krilov cu curiozitate de parc-ar fi examinat o gînganie la microscop.

Lucrătorii Institutului se temeau de Lagunov și pentru Krilov o asemenea obrăznicie ar fi putut să se termine prost. Dar Lagunov spuse pe neașteptate :

— Ulte ce-i : mie îmi place cînd cineva vorbește deschis, rușește... Și să știi Krilov, că îmi plac de multă vreme.

Din vorbele lui reieși că cunoștea lucrările lui Krilov, că-l aprecia talentul și-l socotea un element capabil de muncă științifică independentă. Krilov se înroși : pentru prima oară în viață, cineva îl lăuda atît de direct, atît de categoric, cum s-ar spune, pe față. Mai mult decît atît, își dădu seama că Lagunov îl stima și-l aprecia nespus de mult pe Dankevici.

— Închipuie-te în situația mea, serios, închipuie-te, spuse Lagunov, făcînd cu mina o mișcare ondulatorie. O puzderie de factori, o situație neînchipuît de complexă. Dan trebuie salvat chiar împotriva lui însuși. Încearcă, dacă poți, avînd în vedere caracterul lui afurisit. Pe deasupra mai este și Denisov, continuă el coborînd glasul. Exerciți presiuni. Spune, Serghei Illici, ești de acord cu ceea ce face Dankevici ? Eu am încredere în dumneata. Spune sincer.

Ar fi trebuit să se eschiveze, să tacă, dar nu putuse să se stăpînească.

— Nu ne putem aștepta la vreun rezultat într-un viitor apropiat. Ochii lui Lagunov se închiseră cu înțeleș.

Măgulit de atenția ce i-arăta, Krilov se apucă să-și dezvolte ideile:

— Are tot dreptul să greșescă... M-am gândit de multe ori. Avem prea mulți oameni care vor să reușească totul, în viață fiind. Pe de altă parte însă, nici el nu vede întotdeauna... Încă nu a existat un geniu care să nu fi voit să facă peste puterile sale. El ia dezvoltarea intensității după înălțimea...

— Vai... înseamnă că nu-ți iubești dascălul, spuse Lagunov. Krilov rămase cu gura căscată.

— Nu crezi în el, continuă Lagunov, pe cînd eu cred. Voi, tinerii, îndeobște nu credeți. În nimic. Sărmanul, ar trebui să se odihnească vreun an. Pînă atunci pasiunile au să se potolească. Între timp are să se reculeagă și totul are să fie bine.

— Lasă-te pe mine.

Lagunov își netezi cu o mișcare lină părul galben, ondulat. Umblau vorbe că-și decolora și-și ondula părul. Așa cum arăta curățel, strălucitor, de parc-ar fi fost lăcuit, făcea o impresie plăcută atîta timp cît nu zîmbea. Căci dinții săi de metal dădeau o impresie de cruzime zîmbetului său.

— Așa o să fie mai bine, spuse Lagunov cu înțeles. Iar dumneata personal nu face să-ți pierzi încă un an așa, fără rost. În știință crezi pînă la treizeci de ani. După aceea prelucrez rezultatele obținute.

Grija și încrederea pe care i le arătase Lagunov îl subjugaseră. Krilov se mira și totodată se bucura că părerile lor coincideau, că Lagunov nu era cituși de puțin o lichea, ci un om cumsecade care nimerise într-o situație incertă și, cu toate acestea, era gata să facă tot ceea ce-i stătea în putință pentru Dan. Îi propuse lui Krilov pe un ton grijuliu și confidențial să lucreze anul acesta pe bordul unei nave care pornea să facă înconjurul lumii într-o expediție geografică.

— Țin la dumneata mai mult decît la Dankevici, îi mărturisî el pe un ton cam brutal. Dumneata ai în față viitorul. Cît despre Dankevici, vom avea grijă de el și fără dumneata. Te sfătuiesc să te gîndești mai mult la dumneata.

*

Lena sărise în sus de bucurie. Ce, puțin lucru era să cuturelî lumea! Jamaica, romul de Jamaica! Insulele Azore! Mai încapе vorbă? Era un om fericit! Trebuia să accepte, fără să mai stea pe gînduri. La ce-ar mai trăi atunci pe globulețul ăsta? Viața avea să treacă și așa. Cel puțin să vadă Azorele, altfel tot romantismul lui avea să se reducă la ostrovul Vasilievski. Trebuia să mcargă și să cumpere insigne și suveniri. Se bucura atît de mult pentru el, încît i-ar fi fost rușine să-i reproșeze sau să o bînuiască de ceva.

În laborator, cu toate strădanțiile lor, cîmpul dintre plăci se deforma. Nu trebuia să se deformeze și totuși se deforma. Șuvoiul de apă pulverizată ar fi trebuit să creeze sarcinile necesare și totuși nu le crea. Krilov disperat zvîrlise cît colo epruveta. După convorbirea avută cu Lagunov încetase să mai priceapă ce anume urmărea

Dan și toate o luaseră razna. Nu găsisese nici un fel de înțelegere la Poltavski care acceptase rolul de executor pasiv. „Pentru mine este firziu să dau înapoi, argumenta el, am să merg pînă la capăt”. Făcea pe ostașul credincios care rămîne neclintit la datorie și nu voia să discute acțiunile întreprinse de Dan. Cine are încredere — are, cine nu — nu. După el, Dan era o antenă care recepționa semnale de viitor, care gîndea în categorii inaccesibile muritorilor de rînd. Este adevărat că după ce spunea toate acestea începea să-și bată joc și de el însuși și de Krilov, admirîndu-l cu cinism pe adepții lui Denisov. Ariviștii ăștia aveau să ajungă departe. Ar fi trecut de partea lor, dar îl împiedica conștiința. De dorit însă, dorea lucrul acesta, și încă foarte mult. Și de bună seamă că și Krilov îl dorea.

— M-am săturat să tot cred, se indigna Krilov. De ce trebuie să cred? În ce trebuie să cred?

— În viitorul luminos. Și, îndeobște, trebuie să-l crezi pe cel mai mari.

— Am mai auzit asta și nu vreau. Ajunge!

De furie îndreptase singur cu mîinile lui, simburile transformatorului pe care în ajun încercaseră zadarnic să-l îndrepte cei din laborator.

Pe coridor se ciocni de Lagunov care-l întrebă ce se auzea cu plecarea. În sinea lui Krilov îl trimise la toți dracii pe el și pe strămoșii lui cei mai îndepărtați și răspunse că, din păcate, nu putea să-l părăsească pe Dankevici și, prin urmare, renunță la călătorie.

Lagunov îl ceru să se mai gîndească, să nu se pripească cu răspunsul, și, cu toate că erau mai mulți candidați el avea să mai rețină o vreme locul pentru Krilov.

Boala îl înfriurise mult pe Dan. Manifesta un fel de nerăbdare înfrigurată. Se grăbea, nu voia să țină seama de nimic, și fără nici o explicație îl zorea, îl zorea într-una, nesocotind regimul prescris de medici, de parcă se temea că nu va mai apuca să isprăvească. Din pricina înfrigurării cu care lucrau făceau greșeli peste greșeli, eșecurile se înmulțeau... Krilov nu mai pricepea ce lucra, și nimeni nu mai putea să se țină în pas cu gîndirea lui Dan. Krilov se convingea cu amărăciune că toate eforturile lor n-aveau nici o șansă de reușită. Cui îl trebuia ceea ce făceau ei? Și, de fapt, ce făceau? Totul era zadarnic, zadarnic.

Lucrul porni, așa cum se întimplă întotdeauna, de la un fleac. Se vădise că transformatorul nu era bun și că era nevoie să fie înlocuit cu un altul pentru tensiune mai înaltă.

— Oare asta nu se putea prevedea? Și un absolvent a șapte clase ar fi putut-o face! se înfuriase Dan.

Vorbise pe un ton insuportabil de jignitor. Desigur că nu cata-dixa să-și irosească timpul demonstrînd că numai un idiot ca Krilov, putea să se mulțumească cu o asemenea tensiune.

— După părerea dumneavoastră, eu nu mă pricep la nimic? întrebă Krilov cu glasul sugrumat. Dar chiar dumneavoastră ați acceptat recent tensiunea aceasta drept standard.

— Trebuia să calculezi. Pentru un regim nou nu e valabilă.

— Nu izbutesc să fac față variantelor dumneavoastră. La noi răsare în fiecare zi o idee nouă.

— N-am timp de discutat cu dumneata.

— Dar în felul acesta nu se poate lucra. Cîl o să mai poată dura o asemenea situație ?

— Altit cit este necesar.

În acest punct al discuției se hotărîse să-l spună lui Dan părerea lui, deschis, să-l înduplece să mai aștepte, să renunțe la goana asta nebună, dar în loc să dea glas acestor gînduri, se pomeni spunînd :

— Eu nu pot să fac ceea ce nu înțeleg. Știu că pentru dumneavoastră sînt un încăpățînat. Dar am și eu părerea mea... nu pot să continuu așa... în zadar...

Dacă Dan ar fi căutat să-l consoleze măcar cu un singur cuvînt, dacă l-ar fi arătat puțină simpatie... însă imenșii lui ochi negri continuau să privească necruțători de undeva de sus, de pe culmea de gheață unde nu ajungea nici un strigăt care cerea îngăduință.

— Nu știam că te interesează succesele rapide, spusesese Dan. Dacă lucrurile stau așa ai să ajungi doctor în științe, ai să scrii manuale voluminoase, ai să ții conferințe, poate că ai să ajungi chiar director al Institutului.

— Da, prefer o activitate concretă. V-am propus să ne ocupăm de electricitatea atmosferică. Ceea ce facem noi acum nu trebuie nimănui. Sînt unii oameni pentru care eu nu sînt un neghiob. O să vedeți !... Dumneavoastră nu țineți seama de noi... Oricum din toată munca asta a noastră n-o să lăsăm nimic.

Locuitorul cerului coborîse pe pămînt și pe Krîlov îl orbise chipul zeului mînios.

— Va să zică nu crezi ?

— De vreme ce dumneavoastră înșivă nu puteți garanta, de vreme ce dumneavoastră singur nu știți... exclamă Krîlov, căutînd să-și stăpînească spaîma.

— Dacă nu crezi în munca noastră, atunci totul e limpede, spuse Dankevicî.

— Ce anume ? Ce anume e limpede ?... Și Krîlov febril răsucea pe rînd toate întreprinderile. Îmi pare foarte bine că e limpede...

După două zile, Dan îi spuse că-l semnase detașarea în vederea plecării în expediție. Krîlov voi să se scuze, dar imenșii ochi negri ai lui Dan erau ațîții unde în depărtate și Krîlov înțelese că Dan nu-l mai asculta.

Echiparea, instructajul, luarea tarelor aparatelor, cumpărarea suvenirurilor, căutarea a tot solul de îndreptare, febra din preajma plecării într-o călătorie... Nu se dezmetici decît odată ajuns la bord. Tulin sosise de la Moscova și amîndoi, Lena și Tulin, stăteau pe cheu și-l făceau semne de rămas bun. Lena plîngea. Îi zîmbea, îi făcea semn cu mîna și obrăzii ei tari, arși de soare străluceau de lacrimi. Cu toate că era cu inima strînsă Krîlov se bucura văzînd lacrimile acestea. În ajun făcuseră o ultimă plimbare cu motocicletă. Lena gonise ca o nebună pe șoseaua udă, presărată cu petele galbene ale frunzelor de toamnă, întrecînd toate mașinile. Copacii de

pe marginea șoselei se contopeau într-un vînt portocaliu. Krilov se apleca înainte și întreba: „Are să-ți fie dor?” Umerli ei tresăreau și el era fericit.

E-adevărat că simțea un fel de îngrijorare fulgerindu-i inima și era ispitit să abandoneze totul, să renunțe, să rămînă pe loc.

De bună seamă că în cîteva zile totul ar fi reînceput ca mai înainte și el iarăși ar fi rămas s-o aștepte seri la rînd.

Acum însă nu mai putea să renunțe la plecare. Acum nu-și mai amintea nimic și nu-i mai părea rău de nimic. Se ținea cu miinile de balustradă, stăpînit de încîntarea mîndră a celui care pleacă, și de o compătimire plină de îngăduință pentru cei care rămîneau pe pămîntul solid și confortabil.

În zăgănitul lanțurilor ancorelor, în șuierul remorcherelor, în ultimele comenzi ale echipajului se simțea parcă vijiliul siroccoului¹ dogoritor, răcoarea oceanului și forfota porturilor îndepărtate și străine de pe țărmurile înverzite ale Africii.

Tulin gesticula, mimînd o vînătoare de tigri sau de alte fiare, scalpări și dansuri îndrăcite cu băstinașii. Era vesel. În ultima clipă treburile lui luaseră o întorsătură favorabilă. Denisov nu-i pusese nici un fel de condiții, îl primise binevoitor, dar în genere cu nepăsare. Furtuna nu-l mai interesa.

Krilov nu înțelegea nimic: după atîtea făgăduieli zgomotoase, Denisov ar fi trebuit să se grăbească din toate puterile, căci termenul împlinirii promisiunilor făcute se apropia. Făcînd haz de nedumirirea lui, Tulin îl informase că Denisov avea să propună curînd o nouă metodă de pronosticare cu mult înainte a furtunilor. Avea să se facă iarăși vilvă, să se scrie articole, să se țină ședințe. Iar după pronosticuri avea să urmeze desigur și altceva, bunăoară, folosirea în industrie a electricității atmosferice. Și de fiecare dată avea să urmeze făgăduiala unor avantaje rapide, legătura dintre știință și practică, nimicirea adversarilor, noi funcții și noi lauri. Lui Krilov nu-i venea să creadă — prea era totul stupid, absurd. Cum de i se mai acorda credit lui Denisov? De vreme ce nu-și îndeplinise niciodată făgăduielile însemna că nu se putea avea încredere în noile sale promisiuni. Dar Tulin îi cita fapte, doar fapte, fără comentarii deosebite, și Krilov se convingea că aproape întreaga istorie a ascensiunii lui Denisov era clădită pe asemenea făgăduieli care nu erau aproape niciodată respectate. Astfel, Denisov, speculînd la timpul său falma lui Miclurin, lansase ideea creerii unei clime artificiale, apoi ideea electrizării solului în vederea sporirii producției la hectar, apoi cea a evaporărilor artificiale. Rezultatul era apariția a milioane de broșuri, de articole publicate fără rost, apariția de noi lingăi și de noi tîneri entuziaști prostiiți.

— Dar pe ce temel se menține? Ce-a făcut? Cum a reușit să-l lege pe toți la ochi în halul ăsta?

— O! Denisov e un mare savant, răspunsese Tulin pe un ton triumfător. A descoperit o lege care face cît toate lucrările noastre la un loc, o lege care glăsuiește: oamenilor le place să fie

1. Vînt cald care suflă pe coastele Mării Mediterane.

amăgiți cu speranțe. Oamenii dau crezare savantului care făgăduiește fericiri apropiate și nu acelula care prevede greutăți îndelungate. În afară de aceasta, oamenii caută să uite eșecurile trecute, au o memorie scurtă în ceea ce privește răul și preferă trecutul, viitorul. Promisiunile noi sînt înfinit mai atrăgătoare decît dezamăgirile vechi. Pînă cînd se judecă un caz, pînă cînd se lămurește o situație, pînă cînd cineva amintește de termenele depășite, Denisov îi ademenește pe oameni cu o nouă făgăduială strălucită.

Tulin vorbea, vorbea într-una, încîntat de faptul că nu fusese nevoit să facă concesii penibile, și bucurîndu-se că Krilov îi ascultase, că se descotorosise de Dan și că pleca, — nici măcar nu-și ascundea invidia, ceea ce era cu totul ulmitor.

Părăsind laboratorul, Krilov predase instalația și calculele sale lui Poltavski; îi mai lăsase și un articol neterminat, expunîndu-i ideile sale. Nu regreta nimic, se străduia să-și înăbușe remușcările pe care le avea față de Dan.

Se considera vinovat, fiindcă nu izbutise să-l convingă să renunțe la munca aceasta fără perspectivă. Asta era toată vina lui. Bietul Poltavski își astupa urechile ca să nu-l audă argumentările. Se agăța ca un apucat de credința sa în Dan fără să-și găsească sle inuși nici o justificare. Repeta ca un fanatic că dacă Dan înuși nu putea să-și înțeleagă greșeala, atunci cum ar fi fost el în stare s-o facă... În cele din urmă, Poltavski recunoscuse că nici el nu-l înțelegea pe Dan, că nu putea și nici nu spera să-l înțeleagă, fiindcă Dan gindea la un alt nivel — poate că era vorba de intuiție. Ideile lui Friedmann începeau și ele abia acum să fie înțelese... etc... etc... Krilov îl luase peste picior. Credința oarbă este apanajul religiei! Și apoi, să justifice ceea ce nu înțelege, și pe deasupra să-i mai și slujești, — asta întrecea orice! Și se știe unde duce! Poltavski întrebasese: cum adică, lipsa de încredere îți dă dreptul la infidelitate? La care Krilov răspunsese foarte nimerit că, firește, unui fanatic orice libertate i se pare infidelitate, dar că fanaticii sînt robii și nu stăpîniți gîndirii.

Dan stătea lingă stand sugînd vîrfurile creionului, Krilov voise să-și la rămas bun, însă Dan privise prin el mai departe, fără să-l deosebească de mobilier și Krilov se convinsese că de fapt nu mai exista pentru el. Se gindea că dacă ar fi încercat să-și la rămas bun, Dan s-ar fi mirat și s-ar fi întrebat de unde a mai răsărit și tîmărul asta. Era de neconceput, era de-a dreptul jignitor că putuse să-l steargă atît de lesne din memoria sa, să uite tot ce fusese între timp. Și după asta, tot îndrăzneau să-l dojenească pe Krilov...

Plecarea rezolvase în chip oportun, simplu și clar încurcătura asta penibilă și el încerca acum senzația plăcută că se eliberase de Dan, de exigența plină de zbucium a acestuia, de necesitatea de a face un lucru în care nu credea.

Cu capul gol, în puloverul lui albastru pufos, Krilov stătea cu picioarele depărtate strîngînd în mîini balustrada rece; sufla un vînt de toamnă cu mikros de fum de la coșul vaporului. Totul îi plăcea și totuși nu putea înțelege ce-i lipsește. Ceva îl stîmbea și-l neliniștea.

Privind țință în ochii Lenel îi striga tot felul de nimicuri. Voia parcă să-i spună altceva, era ca și cum ar fi uitat ceva deosebit de important și nu putea de fel să-și amintească ce anume.

Vaporul se urni încet, cu zmcituri și peste puțin, orașul cu coșurile lui, cu săgețile turnurilor sale se îndepărtă, desfășurându-se la orizont, iar Krilov tot mai vedea punctul acela de pe țărm de unde-l priveau ochii strălucitori ai Lenel.

*

Se reîntoarce după opt luni. Avea în valiză un dosar voluminos, plin cu tabele cu măsurători. Izbutise să stabilească unele anomalii curioase ale intensității cîmpului electric. Măsurătorile se efectuaseră ziua și noaptea. În golful Byscala, pe furtună, lucrase legat cu o parimă de catarg, în apropiere de Madagascar se îmbolnăvise de malarie și boala îl zgâlțîise atît de rău încît nu fusese în stare să noteze mai nimic. Stătea întins pe punte și-i implora pe oceanologi să-și părăsească pentru o clipă camerele de filmat și să-l ajute să-și deplaseze aparatele. Rămăseseră două zile pe insulă. Într-o grădină în care se înălța un templu, topăiau malmușele. Noaptea se auzea bătînd dalreaua, se rotea frenetic reclama de neon a unui bar și un scrib indian ședea gol pe stradă și dactilografia cereri la mașina de scris.

În apa golfului, pe care jucau reflexe fosforescente, se legănau feluci¹ multicolore cu lampioane care atîrnau de niște verigi. Krilov ședea pe veranda unei circumloare din port, învăluit de suflul răcoros al aerului condiționat și căuta să-și întipărească în minte toate astea ca să le poată povesti Lenel.

În insulele Azore, cactuși bizați creșteau pe marginile drumurilor, cum cresc brusturii și scaleții la Borovici. Fișia de beton de pe aerodrom mergea drept pînă în mare. Într-o prăvălieară se vindeau brățări pe care erau înfățișate caravele² din email. Mirosea a untură de balenă, iar pe țărm zăceau schelete de balene, albe, arse de soare, semănînd cu carcasele unor construcții fantastice.

Se adunau lingă postul de radio pentru a asculta ultimele știri. Colhoznicii din Cuban sfîrșiseră cu bine semănăturile. Se terminase o nouă ramificație a metroului din Leningrad. Centrala electrică din Irkutsk fusese dată în funcțiune.

La întoarcere, la Hâvre, avusese loc o întîlnire cu niște geofizicieni francezi. Aflînd că Krilov lucrase la Dankevici, francezii strigasera „Vivat!” Iar profesorul Duras rostise un toast emoționant pentru țara care avea un savant de talia lui Dankevici.

¹ Combis mici și ușuri prevăzută cu plaze și lapeți.

² Carabia cu plaze, folosită în trecut de spanioli și de portughezi.

De la el, Krilov aflase că în urmă cu o lună, la un congres internațional, Poltavski citise raportul lui Dan despre noua teorie a cîmpului electric. Ultimele zboruri ale sputnicilor sovietici oferiseră un material bogat, ipotezele lui Dan fuseseră confirmate întru totul, iar teoria cîmpului se contura în chip strălucit. Cu ajutorul ei se puteau construi noi aparate pentru navigația în cosmos. Pe neașteptate fuseseră descoperite noi posibilități de luptă împotriva paraziților de radio, noi metode de calculare în radioastronomie...

*

În noaptea aceea Krilov rămase singur la pupă. Un val neted și ulelos se lipea stăruitor de bord.

Nu crezuse. Nu crezuse, și iată că el izbutiseră.

Acela care nu crede, nu izbîndește niciodată. Trebuie să știi să crezi. Trebuie... să îndrăznești să crezi.

— Iar eu ce-o să ajung ? Doctor în științe ? Să scriu prefețe ? Dar cine-ar fi știut ? Și oare trebuie să faci întotdeauna ceea ce știi ? Dimpotrivă, trebuie să faci ceea ce nu știi.

În viață sînt prea mulți de „trebuie”.

Iar o greșală nu te ferește de noi prostii.

Cine ar fi putut crede ? Căută să-și aducă aminte, și acum i se părea, că pînă și greșelile lui Dan fuseseră înțelepte, inevitabile și cît mai economice cu putință. Pe semne că în știință doar greșeala este individuală, adevărul este impersonal și identic pentru toți.

Se lăsă o ceață jilavă, înăbușitoare. Vaporul înainta scoțînd suiere scurte, melancolice. Pe Krilov îl sugruma un simțămînt nedeslușit, apăsător. Se simțea rușinat, jignit, întristat. Se simțea înșelat și nu avea pe cine să acuze de această înșelare. Din toate părțile îl năpădea ceva cenușu, compact. Nu se mai zărea nici marea, nici puntea. Simțea tot timpul nevoia să ofteze din adîncul pieptului — și nu putea.

*

Cerul cenușu al Leningradului își cernea ultimul fulg de zăpadă udă. Remorcherul trăgea anevoale nava la chei. Tot timpul cît dură acostarea, Krilov o căută pe Lena în mulțimea celor veniți să-l întîmpine, fără s-o găsească.

Coborînd pe chei citi de cîteva ori cu glas tare inscripția de pe peretele antrepozitelor: „fumatul interzis” Apoi izbucni în rîs. Îl mira și îl bucura să-l audă pe toți în jurul lui vorbind rusește și să vadă inscripțiile în rusă.

Chiar din port îl telefonă Lenei la studio. Cît timp se duseră s-o cheme, Krilov rămase cu ochii închiși căutînd să ghicească primul cuvînt pe care ea avea să-l rostească cînd avea să-l audă glasul.

— De unde vorbești ? întrebă Lena.

— Din port.

— A-aa !

Ea tăcu și el încrămeni, incapabil să rupă tăcerea aceasta care creștea între ei înspălmîntător de repede. Părea că se iscodesc unul pe altul, ureche lingă ureche.

— Seriojenka, ești bine ? întrebă Lena și fără să aștepte răspunsul spuse repede : Sînt foarte fericită. Ți-am scris, te așteaptă acasă o scrisoare Mă mărit. Nu-l cunoști. S-a întimplat atît de pe neașteptate. Nu pot să-ți explic nimic. — Stinghereala care se simțise la început în glasul ei se și risipise. Șopti pe un ton confidențial, înflăcărat : — Seriojenka, îl iubesc la nebunie !

Krîlov puse repectorul la loc în furcă și luîndu-și valiza se îndreptă spre autobuz. Avea dreptul la un concediu de două săptămîni, dar nu plecă nicăieri. Dimineața cobora în stradă, cumpăra chefir, o franzeluță, și după aceea stătea toată ziua lungit pe divan.

Așa îl găsi Tulin.

Sosise cu avionul de la Moscova la funeraliile lui Dan. Krîlov habar n-avea că Dankevici murise.

Își dăduse sufletul în urmă, cu trei zile, — făcuse un infarct.

Tulin începuse deodată să plîngă. Stătea în raglanul lui elegant, de culoarea oțelului lucios și plîngea ștergîndu-și furios lacrimile cu pumnii.

— Un al doilea ca Dan n-are să mai fie. Asta-i dreptate ? Unde-i dreptatea, fir-ar să fie ! spuse el. Cretinii trăiesc. Tot soiul de lepădături trăiesc, își tirile burțile de colo-colo. De ce n-a putut fi salvat creierul lui ? ! Să fi fost transplantat, păstrat cu orice preț... Stăteam și mă uitam cum îngropau în pămînt un asemenea creier. Din pricina unei inimi ! Înțelegi ? Lumea mi se pare azi un deșert.

Krîlov își asculta propria lui inimă : bătea egal, de parcă nu s-ar fi întimplat nimic. Valvulele se deschideau, se închideau, din ventriculul drept în auriculul stîng, fără nici o defecțiune și nici o aritmie, o inimă zdravănă și inutilă, aparținînd unui trunchi ce avea să fie încă multă vreme sănătos. Tulin vorbea ce vorbea, apoi Krîlov se duse să-l conducă la gară unde băură împreună ceva. În tot acest timp Krîlov își freca fața, încercînd să-și dezmoștească mușchii înțepeniți.

Tulin îi întrebă în treacăt de una, de alta, și tot în treacăt Krîlov îi spuse despre Lena.

— Împotriva femeilor nu există decît un singur leac : femeia, spuse Tulin cu placiditate și se apucă să-l istorisească cum în ultimele luni Dan lucrase zi și noapte, fără să se cruțe, punîndu-și în ordine materialele, ca și cum ar fi știut cu precizie data morții. Nu se abătea pentru nimic în lume de la lucru, nu băga în seamă

nici sîciilele lui Lagunov, nici chiar faimosul articol. El era mai presus de toate.

— Ce articol ? întrebă Krîlov.

— Ah da, tu nu ştii... clătină Tulin din cap.

Articolul intitulat „Departee de ştiinţă” apăruse îndată după plecarea lui Krîlov. Autorul (pe semne ziaristul ăla, se gîndi Krîlov, care asistasese la şedinţa consiliului ştiinţific) descria cu o ironie veninoasă cum laboratorul lui Dankevici bătea apa în piuă, risipind fondurile statului. Pe deasupra se propagau concepţii desuete despre ştiinţa pură şi în plus îl mai atacau şi pe Denisov care lucra în folosul economiei naţionale a ţării. Nu era de mirare că pînă şi elevii lui Dankevici, dezamăgiţi de lucrările sale, îl părăseau. De pildă, Savuşkin sau tînărul savant Krîlov care fusese nevoit să plece într-o expediţie la bordul navei „Bogatir”, după ce-l criticase pe Dankevici.

— Dar ştii bine că lucrurile nu s-au petrecut aşa, şopti Krîlov îngrozit.

Tulin ocoli întrebarea cu un gest evaziv.

— Sînt sigur că Dan nici n-a citit articolul.

— Parcă asta importă ! strigă Krîlov. Nu contează dacă l-a citit sau nu...

A doua zi Krîlov se duse la bibliotecă, luă colecţia respectivului ziar şi citi cu atenţie articolul. De la bibliotecă se duse la redacţia ziarului, îl aşteptă pe ziaristul cu pricina şi-l ceru să publice o dezminţire.

La început ziaristul nu pricepu despre ce era vorba.

— Bine, dar au trecut şase luni, obiectă el mirat. — Şi zîmbind îl bătu pe umăr pe Krîlov. — V-aţi trezit cam tîrziu. Şi apoi profesorul dumneavoastră a murit.

— Asta n-are importanţă, spuse Krîlov. Eu însă sînt în viaţă. Şi adevărul e că nu l-am renegat ! Am avut cu totul alte motive.

Ziaristul se uită la ceas.

— Să fim serioşi ! I-aţi spus da sau ba lui Dankevici că nu sînteţi de acord ? V-aţi certat cu el şi după asta aţi plecat ? Atunci ? La urma urmei n-am scris nimic rău despre dumneavoastră, dimpotrivă, şi nu înţeleg de ce faceţi gălăgie ?

— Ce legătură are asta cu mine ? Articolul dumneavoastră l-a defăimat pe Dankevici. Ştii oare că idelle lui au fost întru totul confirmate ?

Ca şi cum s-ar fi smuls din visare se apucă să-l istorisească despre întîlnirea cu francezii, despre aparatura pentru sputnici... Ziaristul se juca cu ochelarii săi cu ramă de baga şi ochii lui limpezi şi searbezi îl priveau cu un aer vesel şi obraznic.

— Asta-i tot ? întrebă el. Păi în cazul ăsta, halal, n-am ce să zic ! Dacă avea atîta însemnătate, dacă era o lucrare atît de valoroasă, atunci de ce-aţi plecat ? Că doar aţi plecat ? Nu, tovarăşe

Krilov, dacă pretindeți altora principialitate trebuie să fiți și dumneavoastră înșivă principial. Dacă dumneavoastră n-ați știut că lucrurile aveau să ia o asemenea întorsătură, de unde era să știu eu? Și apoi, cui îi poate iolosi dezmințirea asta?

Privi cu invidie cravata lui Krilov.

— E de la Paris?

„Partea proastă se gîndi Krilov, partea proastă e că pezevenghiul ăsta are dreptate. Nimic nu mă mai poate justifica. Asta mi-e pedeapsa; să nu mă pot justifica nici măcar în fața unui asemenea ticălos...”

*

La Institut, nimeni nu-i amintea de cele întimplate, Poltavski nu jubila, nu-i punea nici un fel de întrebări, de parcă îi pierise orice interes pentru el. Ce însemna atitudinea asta? Mărinimie? Îngăduință? Indiferență? Dispreț? Putea să fie totul, pentru că el era o lichea, un om de nimic, pentru că se virise în mocirlă. Se pedepsi ocolindu-și prietenii; nu voia să stea de vorbă cu nimeni. Uneori, în tot cursul zilei schimba doar două-trei fraze cu ospătăreasa sau cu cite un salariat de la serviciul de planificare. Ședea în sala de lectură pustie, punîndu-și la punct darea de seamă asupra expediției. La orele șase precis își strîngea hîrtile și pleca odată cu toți funcționarii, la garderobă. Rătăcea pe străzi pînă noaptea tîrziu, își lua cina într-o cafenea de tineret, căutînd să vină acasă cît mai tîrziu, ca să adoarmă deîndată. Evita să rămînă singur cu el însuși. Pentru prima oară își dădea seama cît de groaznică e adevărata singurătate.

După moartea lui Dankevicî, institutul era în fierbere. Anikeev și Poltavski îl criticau cu vehemență pe Lagunov. Dar atît acesta, cît și adepții lui, îl preamăreau în fel și chip pe Dankevicî și astfel releșea că el îl apărau pe Dankevicî împotriva lui Anikeev.

Alți unii cîț și ceilalți păreau să fi uitat de existența lui Krilov.

Odată, întîlnindu-l pe Lagunov pe sală, Krilov încercă să albească cu el o explicație, dar degeaba. Lagunov nu-și mai amintea de nimic, nu ținea minte să fi avut vreo convorbire cu el, să-l fi dat sfaturi... Răspunse cu glas tare și pe un ton dojenitor:

— Vezi? Eu te-am prevenit. Nu trebuia să-l subapreciezi.

Singurătatea îi înconjură ca un cerc fără ieșire. Pierduse dintr-odată totul: nu mai avea nici prieteni, nici pe Lena, nici o muncă adevărată, nici viitor.

Își interzisese să se mai gîndească la Lena. Era un capitol definitiv încheiat. Își îngropase amintirile undeva în adîncul sufletului. Trebuia să uite. Să-l uite mințile, să-l uite risul. Ca și cum n-ar fi existat. Nu venise în odaia asta, nu stătuse lungită pe divanul ăsta... Trebuia să citească articolul postum al lui Dan. Lena îi plăcuse

lui Dan, ea plăcea tuturor... Abia după ce-și va susține el disertația ea are să-l regrete... De fapt însă chiar dacă ar fi ajuns academician, el tot puțin l-ar fi păsat. Nu : trebuia neapărat s-o uita, să treacă cu buretele peste amintirea ei, să plece din odaia asta. Să doarmă...

...Avusese un vis vesel, zgomotos. Visase biroul de proiectări, căminul uzinei, pe Vasea Dolinin și pe Ada. Plecau undeva și Krilov era împreună cu ei. Purta un veston scurt cu o floriceică la butonieră, dar numaldecit se făcea că era în atelier cu rezervoarele roșii ale întrepătoarelor. Toți rideau și-l purtau în triumf, și-l auzirău în sus, iar el zbura, din ce în ce mai sus...

Cînd se trezi, rămase multă vreme culcat, amintindu-și ce bine se simțea pe vremea cînd lucra în biroul de proiectări ; pe semne că acolo era locul lui adevărat.

În aceeași zi se duse la uzină la constructorul-șef și-l rugă să-l reprimească la lucru.

— Arăți cam prost, spuse Gatenian.

Din privirea lui, Krilov înțelese cît de rău îl mergea.

— Ei, băiete, băiete, spuse Gatenian. Ghinda nu poate să se întoarcă pe creanga de unde-a căzut. Trebuie să fii tu însuși, omul trebuie să fie el însuși, oricît de mult l-ar costa. Vrei să mă duc la Institut ? Spune ce-ți trebuie, o să te-ajutăm, dar în uzină nu te pot reprimi.

În anticameră ședea Ada.

— Ce s-a întîmplat ? îl întrebă ea. De ce-ai venit ?

— Cu treburi, cu treburi...

— Cum îți merge ?

— Admirabil.

Îl conduse pînă la ieșire și între timp el îi povesti despre călătoria lui.

*

„Poltavski a crezut în Dankevici, pe cînd tu nu, tu ai crezut numai în tine și de aceea te-ai prăbușit. Așadar, nu e bine să ai încredere în tine ? Dar dacă nu crezi în tine, cum poți rămîne tu însuși ? Totuși, să vedem, de ce n-ai crezut. Amintește-ți cum s-au petrecut lucrurile de la bun început. Într-o zi ți-a venit ideea să studiezi electricitatea atmosferică. Însă Dan nu ți-a dat voie să te ocupi de această problemă. Din ziua aceea ai început să nu mai ai răbdare ; ți se părea că nu vă axați pe ceea ce trebuie, că totul se tărăgănează prea mult și că aveau să treacă ani de zile fără rezultate concrete. Ideea la început se te obsedeze și tot restul nu făcea decît să te enerveze.”

„Poltavski e un soldat cărula. Îi trebuie un general. Atîta timp cît n-am avut un ce al meu am fost și eu un soldat. De cînd îmi

am însă propria-mi idee nu pot să mai fiu soldat. Poate că-i rău, dar nu pot altfel."

"Aha, frumos îți șade! Halal de tine secătură! Bine-ai mai întors-o din condei. Vrei să spui că nu ești vinovat cu nimic. Un ciine, asta ești, dacă nu chiar mai rău. În comparație cu opera lui Dan, ce valorează ideea ta? Uită că s-a născut din lucrările lui. El ți-a netezit drumul, și tu l-ai părăsit. Cine are să te mai creadă acum? Dan nu mai este și totul e iremediabil pierdut. Ai distrus totul din vina ta."

Printr-un suprem efort de voință reuși totuși să se domine; logica lui personală îl adusese la convingerea că viața își pierduse orice sens și se apucă să-și scrie ultimele gânduri dinainte de moarte. Dar ajungind la pagina zecea, constată că examinează natura fulgerului globular și că citează calcule exemplare. E o prostie să-ți faci apariția pe lumea asta, și o prostie și mai mare să mori fără să fi lăsat nimic în urmă.

La o ședință a activului din Institut, Poltavski pomeni de cazul Krilov ca despre un trist exemplu de faliment moral în știință.

Spre surprinderea tuturor, Lagunov îi luă apărarea: „L-ați incolțit de tot pe tinărul acesta, spuse el, asta nu se poate. Un tovarăș aflat în nenorocire trebuie ajutat. Krilov provine din rindul muncitorilor. Dankevici n-ar fi îngăduit așa ceva. Poltavski a căzut pradă intereselor de grup." Și dă-i, și dă-i!

Cuvântarea lui Lagunov plăcuse. După ședința activului, Savușkin îl ajunse din urmă pe Krilov în stradă și-i spuse:

— Lagunov e o forță! Ține-te de el. Are să facă din tine un pion ciștigător. Sint ocazii rarissime, cînd îi convine să fie bun. Sint sigur că în clipa asta mă disprețuiești și-ți spui că sint un oportunist. Așa este. Vezi tu, dacă în secția mea ar domni o atare rînduială încît să-mi convină să fiu bun, aș fi omul cel mai principial, un om mai mult decît minunat. Dar de vreme ce împrejurările sint cu totul altele, sint nevoit să fiu o cutră. Nu-l ușor, crede-mă. Mi-ar fi înfinit mai plăcut să fiu bun, dar ce să fac? Hai la mine, vrei?

Savușkin căpătase cu puțin timp înainte o locuință, își susținuse disertația și devenise șef de laborator.

Preparară un minunat cocteil pe care-l băură cu palul. Krilov zîmbea: constata cu mult haz că în caracterul lui Savușkin se imbinau în chipul cel mai comod, cinismul plin de veselie și bunătatea.

Acum avea un salariu de două ori mai mare decît înainte, ca și pînă atunci, n-avea niciodată bani și nevastă-sa îl boscorodea mereu. „Ce să-i faci, sint sub papuc", mărturisea el.

Krilov îl întrebă:

— Dar acum ești fericit?

Savușkin se posomorî brusc.

— Ce-ți veni să mă-ntrebi?... Să zicem că sint fericit... și ce-mi mai rămîne?

Răspunsul lui îl uimi pe Krilov. Într-adevăr, ce-l mai rămînea?

— Noi doi am pierdut trenul cu povestea lui Dan, spuse Savușkin. Nu ne-a ajutat mintea. Dar să fim bărbați. N-o să inventăm noi praful de pușcă și, e o prostie că am vrut să-l inventăm. De ce să ne luptăm cu morile de vînt? Lagunov e bun cu noi pentru că-l convine așa cum sîntem.

La o ședință a consiliului, Lagunov îl așază pe Krilov lingă el.

Cînd se examină planul, el îl propuse lui Krilov să-și susțină disertația folosind materialele expediției.

La întoarcerea lui de la Moscova, anunță că-l numise pe Krilov reprezentant într-un anume comitet internațional.

Îl sfătui să plece în concediu și să se ducă să se refacă undeva în sinul naturii.

Krilov plecă la sora lui, la Staraja Russa.

Disdedimineață lua barca și pleca hăt departe, visînd în sus pe rîu, pînă ce îi amorțeau brațele. Pe drum întîlnea plute care coborau agale. Pe birnele alunecoase alergau plutași cu șapecile lor lungi. De la colibele de placaj ce se zăreau ca niște pete albe, ajungeau pînă la el miros de fum, frînturi de cuvînte. Krilov se trîntea istovit la pupa. Deasupra apei dănuiau musculițe; rolu-rile lor se înălțau, se lăsau și iar își luau zborul zumzăind.

În restul zilei despica lemne, dregea gardul, iar serile se îndeletnicea cu reparatul reostatelor și al voltmetrelor din laboratorul școlii. Soră-sa nu putea să priceapă ce fel de odihnă era asta, și se jena de vecinii care-l vedeau pe el, un savant din capitală, vopsind gardul cu șorțul legat pe dinainte.

Venea pe acolo un veterinar tînerel, care îi făcea ei curte. Beau toți trei ceai cu răchițele și îi puneau amîndoi fel de fel de întrebări despre insulele Azore. „Ce fericit ești!” — ofta soră-sa. Krilov era mîndria ei. Îl aștepta un viitor strălucit, avea să plece la congrese internaționale, avea să aibă o locuință la Moscova unde ea va veni în vizită. Nu putea pricepe de ce se lăsa pradă tristeții, căci ce putea fi mai minunat în viață decît vocația de savant, și o muncă bazată pe preocupări înalte.

Cînd se gîdea că el însuși se amăgise cîndva cu asemenea basme! Pas de le dovedește că, de fapt, el nu fusese niciodată un savant adevărat, iar că acum știința era pentru el pur și simplu o slujbă, o corvoadă.

Străzile pietruite îi purtau pași pînă la o catedrală albă. Orășelul se culca devreme. Krilov holnărea în amurgurile calde, gîndindu-se ce bine ar fi să rămînă acolo ca institutor. Cobora la rîul

cufundat în noapte, pe care continuau să alunece plute cu luminile aprinse; ceața se lăsa în valuri dese, plutași se strigau unii pe alții... Iar viața lui, ca și a celor din jur, i se părea o apă pe care, vrînd, nevrînd, pluteau cu toții laolaltă, legați prin timp, același timp din care nu se puteau smulge. Bună sau rea, erau nevoiți să plutească pe apa aceasta pînă la capăt, odată cu generația lor. De undeva de sus veneau alte și alte plute, verigi în lanțul nesfîrșit al timpului

Merită, așadar, să te amărăști cu adevărat în viața asta? Totul trece, avea să treacă și asta.

„Degeaba, își răspundea tot el. Degeaba încerci s-o scapi — figurile astea n-au să-ți ajute. Asta nu-i de tine... Și totuși cu ce sînt eu vinovat? se întreba el din nou, pentru a zecea oară. Da, sînt vinovat; omul își merită întotdeauna soarta. Eu însă am plătit prea scump: mai întîi Lena, apoi Dan, apoi munca — nu mi-a mai rămas nimic... Ba da, și-a rămas Lagunov, drăguțul de Lagunov cu botul lui metalic. Dar cu ce ești tu mai bun decît el? Ce drept ai să-l condamni? Tu ai merita încă mai mult oprobriu. Scoate-ți din cap orice iluzie, nu ai nici un fel de ștofă de savant...”

Noaptea învălura catedrala și orașul, copacii dispăreau de pe bulevard, din grădini, plecau cine știe unde. Rămîneau riul și focurile de vreascuri care pluteau prin piclă.

În ședințe se discutau tot felul de planuri se luau hotărîri ferme, se dădeau bătălii pentru formulări, și se rosteau cuvîntări tăioase, îndrăznețe sau prudente; în pauze, participanții se felicitau reciproc pentru intervențiile lor reușite la discuții și Krilov descoperea că era important nu ceea ce se lucra în laboratoare, ci cum apărea Institutul la aceste ședințe, dacă se amintea de Institut și în care loc anume.

Lagunov îl purta de la o consfătuire la alta și toate consfăturile erau importante, peste tot erau oameni de vază cărora le era prezentat ca elev al lui Dankevic. Krilov strîngea miîni, i se cerea sfatul, și își dădea părerea asupra perspectivelor științei. Se deprinsese să explice cu eleganță ce este antimateria, să fumeze pe ascuns în timpul consfăturilor și să fabrice scrumiere de hirtie. Pe la Institut dădea rar. Lagunov îl sfătulse să pună pe unul dintre laboranți să-i redacteze darea de seamă.

— Nu prea îmi vine, e doar darea de seamă pentru disertația mea.

— Dumnezeu ești ocupat cu treburi de mai mare răspundere, spusese Lagunov iar Krilov sfîrșise prin a accepta.

Lagunov nu putea să sufere întâlnirile cu străinii. După părerea lui, moda asta nu putea să ducă la nimic bun și de aceea lăsa toate primirile în seama lui Krilov care-l plimba prin laboratoare, sau îl ducea să le arate Leningradul.

La sfârșitul zilei se simțea istovît, cu toate că n-ar fi putut să explice lămurit ce anume făcuse. Cînd lucra în laborator cu aparatele, nu obosea niciodată în halul ăsta.

Trăla într-un soi de toropeală, fără să se gîndească la nimic, și cu senzația stranie că tot ceea ce se întîmpla era ireal. Un altul acționa, iar el stătea și aștepta să vadă cum aveau să se sfîrșească toate astea.

Prin preajma Anului Nou sosi de la Moscova Golișin și-i telefonă invitîndu-l la el la hotel „Astoria”. Golișin nu-i spusese pentru ce-l chemase și ducîndu-se la el Krilov se simțea tulburat, fără să știe nici el de ce.

Se întîlniră la restaurant. Golișin îl apărură mărșă ca întotdeauna, cu obrazul lui îngust de aristocrat, cu miștile sale mari și albe odihnind pe bastonul străvechi pe care-l ținea strîns între genunchi. Vorbea pe un ton impasibil, însă în privire îl mîjea o lîcărire de suspiciune.

— Cu puțin înainte de a-și fi dat sfîrșitul, Dankevici mi-a telefonat și mi-a spus că te interesezi de electricitatea atmosferică.

— Da, răspunse Krilov.

— M-a rugat să te invit la mine, la Moscova.

Și îi vorbi despre lucrările care se efectuau în laboratorul său.

Iată-l și pe generosul Moș Ajun care aduce daruri bietului bălețar! îi trecu prin mîntre lui Krilov. Poate că avea să i-o înapoieze și pe Lena?

— Din păcate e tirziu, răspunse el. Disertația pe care urmează s-o susțin are altă temă.

Golișin scoase din buzunar un pachet voluminos. Krilov recunoscu de departe ieroglifele lui Dan și inima i se strînsese dureros. Scrisoarea lui Dan, proiectul unui plan de lucrări, însemnări referitoare la mecanismul furtunii, la natura fulgerului globular, la centrul furtunii, toate astea Golișin le citi fără să-l bage în seamă pe Krilov, de parcă și-ar fi îndeplinit o datorie.

— De ce v-a trimis asta? întrebă Krilov.

Golișin îi aruncă o privire și chipul lui căpătă o expresie mai blîndă.

— Pe semne că presimțise. Avusese două infarcte, unul după altul.

— Ce v-a vorbit despre mine?

— Acum nu mai are importanță, răspunse Golțin. Din păcate s-a înșelat.

— Fiți bun, vă rog. Atunci când ne-am despărțit...

— Știu. Ți-am citit toate acestea pentru că m-a rugat el. Era convins că n-o să te apuci de nimic altceva decât de tema asta. Golțin își supse buzele. Iluzii, iluzii... mormăi el supărat. Nu îndrăznesc să te mai rețin și lovi cu bastonul în parchet, chemându-l pe ospătar.

În fundul sălii strălucea un brad înalt împodobit cu jucării de sticlă. Din plafon atîrnau lampioane de hirtie. Krilov rămăsese cu privirea prionită în ceașca de cafea de care nici nu se atinsese.

— Iartă-mă, dacă te-am mîhnit, spuse Golțin. Poate că ar fi frêbuit să-ți vorbesc mai de mult, însă n-am izbutit să-mi fac timp să viu la Leningrad, m-am luat cu treburile. Am avut de îndeplinit unele lucrări în legătură cu satelitul artificial. Țin să-ți mărturisesc că nici n-am sperat prea mult, fiindcă astăzi rar se întîmplă ca cineva să se consacre unei teme care necesită mulți ani... Este însă adevărat că el mă asigurase că o să te bucuri.

Krilov dădu tăcut din cap și ieși în goană.

*

Aerul geros mirosea sărbătorește a crengi de brad și molift. Deasupra porții, niște montori fixau cîteva cifre de mari dimensiuni închipuind „1959”. Krilov își îndesă șapca în buzunar. Obrajii îi ardeau. În timp ce umbla zimbea, zimbea... Avusese brusc senzația propriei sale ființe, își simțise ochii, zimbetul, urechile roșii, simțise tîrda înghețată, scîrțietoare a pămîntului. Oamenii veneau de la lucru, se zoreau prin magazine, tinerii așteptau prin stații și el era laolaltă cu ei toți, ca un cartuș care a intrat bine în încărcătorul său. Uneori, un nod i se urca în gîtlej, îi venea să plîngă; și asta era de asemenea fericire.

Așadar, Dan nu-l uitase, îl ținuse minte tot timpul, cu toate cele întîmplate. Dan era mai presus de jîgniri, se gindea înainte de orice la lucru... Nu: se gîndise și la el, la Krilov. Fusesse, înainte de orice, un om. Și Gatenian era înainte de orice un om. Oameni adevărați. Trebuia să ajungă și el om — om mai presus de orice.

*

De mult nu se mai țînuseră ședințe în camera teoreticienilor. Mai dăinuia încă mirosul stătut de fum de țigară. Ardezia roșietică a tabelor lucea mornit. Se așeză călare pe un scaun cu fața spre micuța catedră și spre masa președintelui, la care ședea de obicei Dan cu degetele înfundate în coama lui cenușie.

De cîte ori privirea i se oprea asupra catedrei, Krilov își amintea de prima sa înfrîngere.

„Și dacă, trecind la Golițin, n-ai să poți face față? se întreba el neliniștit. Ești oare în stare să-ți asumi o asemenea răspundere? Dar, pentru Dumnezeu, acum când poți în sfârșit, să te ocupi de ceea ce ai visat atîta timp, mai stai la îndoială? Prea mult te codești. Și ce faci cu disertația, — o disertație atît de ușoară, atît de comodă? Și cum rămîne cu cariera ta, cu comitetul ce ți-a fost făgăduit și cu toate acele nemaipomenite ședințe? Amintește-ți cum te rugai de Dan să te primească, fie chiar și ca simplu laborant. Pe atunci aveai curaj. De ce, naiba, te temi acum? Îți închipui oare că ai spus tot ce aveai de spus? Crezi cumva că ai ajuns la limită? Și oare există limită? Omul își fixează singur limita, ea este în însăși firea lui, — limită înseamnă măsura curajului. La naiba cu Lagunov și cu simpatia ce ți-o poartă, la naiba cu toate spaimele tale! Ce este centrul furtunii — asta-i important, — ce anume este furtuna și cum se produce ea.”

Lagunov și Savușkin ajunseră la concluzia că se scrîntise. De ce se ducea la Golițin? Acolo îl aștepta doar necunoscutul, acolo avea să fie nevoit să înceapă de la capăt. „Lagunov n-are să ți-o ierte”, îl prevenise Savușkin, dar Krilov îl privise cu un aer fericit și-l întrebase: „Ce crezi tu că este centrul furtunii?”

Păcat că nu mai apucase să vorbească de la catedra asta. Se ridică și bătu drăgăstos cu palma în peretele ei de placaj.

Tinerețea luase sfîrșit. Nu-i mai rămăsese din ea decît o dorință veche, care se răcise, de a vorbi de la catedra asta. Cîndva îi mai păruse o dată că tinerețea se sfîrșise, dar acum știa sigur că se despărțea pentru totdeauna de ea.

în romînește de ANDA BOLDUR și ANA GHERASIM

Actualitatea lui JULES VERNE

Maxim Gorki reproșa criticilor și editorilor că nu tratează cum se cuvine opera lui Jules Verne. Pare curios a face un nedreptățit din scriitorul care atît în timpul vieții cît și după moarte a fost — și este — literalmente răsfațat de public. Totuși Gorki avea dreptate. Jules Verne — spunea el — este un clasic care în ciuda gloriei sale, nu a fost tratat ca atare.

Voga lui e unanimă și constantă, dar nici un critic nu i-a acordat onoarea să explice frumusețile operei sale, cu seriozitatea și rigoarea cuvenită unui clasic. Lanson, de pildă, pomeneste de el numai o dată, și atunci indirect și în trei cuvinte, pentru a spune că „Zola nu fusese un vulgarizator ca Jules Verne“. Atît. În fond mai există și o a doua judecată a criticilor despre Jules Verne. Dar nescrisă. Orală, sau chiar numai formulată în gînd. Sub pretextul că Jules Verne place și copiilor, s-a conchis că opera sa aparține unui gen minor de literatură. A fost ceva asemănător cu ce i s-a întîmplat pictorul Daumier, care fiindcă își permisesese să satirizeze cu umor priveliștile societății burgheze, a fost parcat peiorativ în categoria caricaturilor.

Editura sovietică Goslitizdat a publicat, între anii 1954—1957, o frumoasă și amplă ediție a operei lui Jules Verne, în 12 mari volume, cu tot aparatul critic cuvenit unui clasic. Într-o traducere omogenă și precedată de un studiu — primul studiu critic în care se analizează pe larg și se judecă științific toate calitățile acestui scriitor. Autorul se numește Kiril Andreev și studiul său este magistral. Autorul, de-a lungul multiplelor înșușiri ale lui Jules Verne, revine mereu la una care le cuprinde pe toate. Această calitate este: actualitatea. Idelle lui Jules Verne sînt exact acele care frămîntă lumea noastră contemporană: antisrismul, antimilitarismul, credința în puterile nemăritate ale științei, importanța acordată tineretului, desființarea sclavajului, lupta pentru eliberarea națională, concepția unei munci totodată creatoare și colective, alegerea ca ideal de umanitate a unui personaj care să fie în același timp inventator, explorator și justițiar.

◀ Desen de BENEDICT GĂNESCU

În toată această înșirare de calități am omis dinadins cele trei trăsături mai cunoscute și unanim recunoscute: plăcerea voiajului, anticipația științifică și caracterul fantastic-senzațional, trei elemente care, combinate, au făcut din Jules Verne creatorul unui gen literar nou. Căci celebrele sale Călătorii extraordinare nu seamănă nici cu Călătoriile lui Chateaubriand (unchiul său dinspre mamă), nici cu povestirile „extraordinare” ale lui Edgar Poe (cărula de altfel îi consacră un lung studiu), nici cu romanele de aventuri ale marelui său prieten, Alexandre Dumas, nici cu fanteziile științifice ale lui Wells, nici cu povestirile „fantastice” ale lui Hoffmann. Pentru toți acești autori el avea simpatie, poate chiar afinități electice. Dar se deosebea de ei. Toți aceștia cultivau combinația de fantastic și științific, mai mult pentru amorul aventurii și senzaționalului. Afară de asta, la nici unul nu găsim acel sentiment care face esența și farmecul basmelor lui Jules Verne: poezia științei. Descoperirile științifice, minunile tehnicii sînt simțite cu lirism grefat pe un realism metodic și meticolos. După moartea lui Jules Verne a rămas o cărticică imensă, cuprinzînd douăzeci și cinci de mii de fișe, în care el consemnase toate noutățile apărute în știință și industrie. Avea — cum zice criticul sovietic Andreev — „o concepție fundamental materialistă”. Eroul său este inginerul inventator și explorator, un „poet al materiei”. Secretele naturii fizice sînt pentru el o substanță patetică și exaltantă.

Vorbînd de cele 20.000 de leghe sub mări, Maurice Thorez spunea că, mai mult decît faptele căpitanului Nemo, pe el îl entuziasmează omul. Și într-adevăr performanțele submarinului Nautilus sînt azi cu mult depășite de minunile unui submarin atomic; iar pe de altă parte încă din veacul al opt-sprezecelea au existat submersibile care torpilau fregate cu un echipaj de trei sute de oameni. Noutatea și frumusețea anticipațiilor tehnico-științifice ale lui Jules Verne consistă nu atît în unelte, cît în omul care le minulește. Ce e nou la eroul lui Jules Verne e că puterea științei, formidabila putere pe care o dă cunoașterea legilor naturii, el o întrebunțează nu pentru a guverna, ci pentru a libera; nu pentru a aduce moarte, ci pentru a aduce fericire.

Unul poate din cele mai interesante romane de Jules Verne (și aproape necunoscut la noi), roman interesant prin actualitatea lui și, bineînțeles, prin valoarea lui de previziune realizată — este *Les cinq cent millions de la begum* (beguma e numele pe care îl poartă văduvele de rajah). O imensă avere moștenită de doi oameni, doi ingineri geniali. Cu banii moșteniți, primul construiește o societate comunitară bazată pe belșug, fericire și fraternitate. Celălalt clădește un oraș de oțel, „Stahlstadt”, unde muncitorii, într-un regim de robi, nu fabrică decît armament. Ocazia pentru ca, de-a lungul unor peripecii dramatice, cititorul să înțeleagă contrastul între puterea de distrugere și puterea de fericire a științei, problemă nouă pentru contemporanii lui Jules Verne, dar care frămîntă amarnic pe contemporanii noștri.

Tot în ordinea actualității este interesantă evoluția sentimentelor lui Jules Verne față de fenomenul american. În tinerețe, pe cînd avea 38 de ani, vizitase Statele Unite și se întorsese cu impresia — foarte răspîndită pe atunci — a unei libere democrații, Eldorado al „tuturor posibilităților“. Mai tîrziu, el va descoperi că în acea țară se practică cea mai tipică exploatare capitalistă și se tînde la cea mai vastă hegemonie imperialistă. Sperase în acești yankei care făcuseră război pentru liberarea negrilor. În 1889 el publică un roman Secolul al XXIX-lea — O zi trăită de un ziarist american. Acțiunea se petrece în viitor. Patria dolarului stăpînește aproape tot globul. Celelalte sînt sau simple județe ale Americii sau vasale sărace. Anglia e mai supusă decît un dominion. Franța duce o existență obscură și vegetativă la umbra dolarului. Singure cîteva țări răsăritene i se împotrivesc !

În 1895, Jules Verne publică un alt roman : Insula cu elice, unde iarăși sînt zugrăviți milionarii americani. Ni se arată contrastul dintre insula plutitoare, lungă de 5 kilometri, pe care stăpîniți petrec o viață paradizică, și lumea de pe diversele continente unde miliarde de robi își îndoaie spinarea pentru cîțiva bogătași. Dar un destin amarnic îi paște pe despoți. O soartă pedepsitoare va face din ei proprii lor gropari. Miliararii se ceartă între dinșii, cele două cliți trec la acțiune, și insula sare în aer cu ajutorul propriilor ei mașini și mașinațiuni.

Cum foarte just remarcă criticul sovietic deja citat, părerile sociale ale lui Jules Verne nu sînt de un optimism beat. Desigur el crede că progresul științei va aduce un belșug material neînchipuit, dar că aceasta nu va produce încă fericirea universală.

I s-a reproșat lui Jules Verne că ar fi căzut în capcanele și păcatele socialismului utopic al lui Fourier. Insula misterioasă și multe alcătuiți imaginare de el seamănă parcă cu falansterile visătorului sociolog francez. La aceasta se adaugă și adeziunea lui la naiva idee fourieristă a „muncii atrăgătoare“.

Lucrurile sînt în realitate ceva mai complicate. Munca pe o „insulă misterioasă“ nu seamănă cîtuși de puțin cu aceea din falansterile fourieriste. Caracteristic la acestea din urmă era că fiecare cetățean își alegea, cum îi trăznea, munca care îi plăcea, pe cînd caracteristica în Insula misterioasă e tocmai că nimeni nu poate alege, că fiecare trebuie să facă de toate, că munca e grea, dramatică. S-a spus cu drept cuvînt că Jules Verne, în această carte, la ferm poziție contra concepției robinsoniene. El ne descrie un robinson colectiv și fără zestrea prealabilă a unei corăbii... pline.

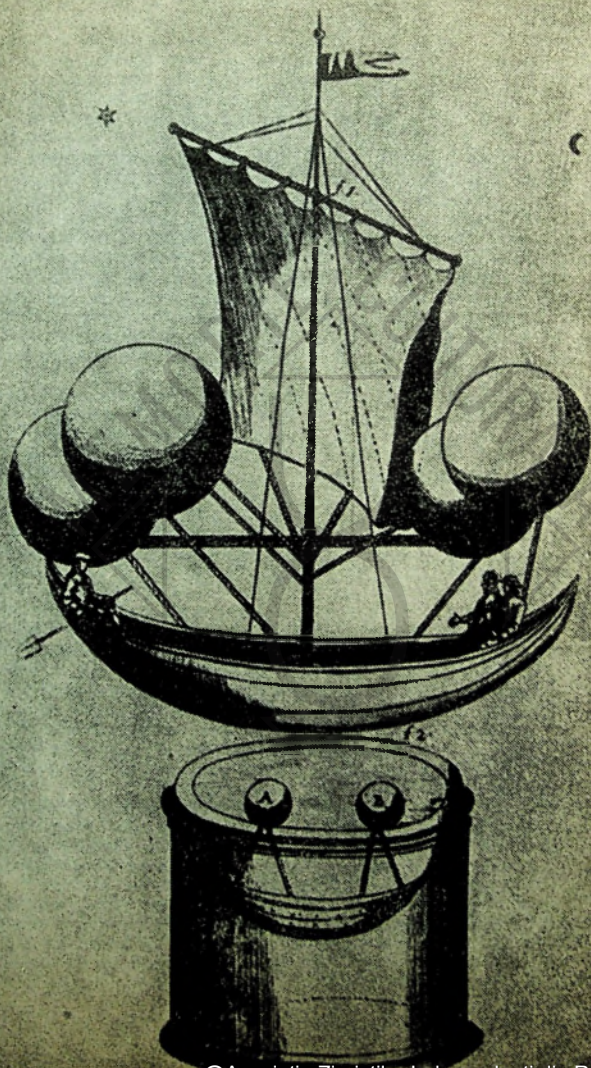
Pentru a înțelege concepția lui Jules Verne despre muncă, să facem un moment și noi ca el : să anticipăm istoricește, bineînțeles, tot ca el bazați pe datele științei actuale. Noi știm sigur că într-un viitor nu prea îndepărtat omenirea va trece la societatea comunistă. Se poate admite ca, într-o uzină atomică, să ajungem a produce o locomotivă completă în 5 minute. Dar ca să fabricăm un specialist în filologia clasică, sau un doctor

în fizică nucleară, sau un mare violonist, tot 15—20 de ani de muncă economicește neproductivă ne va trebui, chiar în cea mai atomic organizată țară industrială imaginabilă. Din fericire, viitoarea apropiată societate fără clase are de unde epuiza acești mulți ani de învățătură. Ei se pot alimenta din orele libere pe zi, de care dispune un cetățean după ce a scăzut din 24, cele 3 ore datorate societății. Înăuntrul acestor ore zilnice libere, individul care vrea să se dedice unei ocupații intelectuale sau artistice susținute, se va deda la o muncă intensă, de 10, 12 poate și la 16 ore pe zi. O muncă grea, cuprinzând multe operații migăloase și plicticoase, muncă plăcută totuși în ultima analiză, căci va fi minată de pasiunea creației și a depășirii. O muncă desigur mult mai plăcută decît aceea pe care o găsim descrisă, de altfel destul de vag, în utopiile lui Fourier. Această muncă dură, liberă și pasionată, Jules Verne a practicat-o personal toată viața. Toată viața a muncit cîte 12 ore pe zi și chiar uneori mai mult. Fusesse un timp cînd o ducea greu, cînd existența lui se învecina cu mizeria. A trebuit să facă meserii stupide — stupide pentru el și aspirațiile lui — meserie de agent de bursă, de secretar administrativ etc. Dar chiar și atunci, cu prețul nopților albe și al sănătății primejduite, își consuma orele care îi mai rămîneau scriind, pasionat, romane pline de omenеști mesaje. O făcea cu greutate și plăcere. Îl inspira nu naiva psihologie fourieristă, ci concepția lui despre muncă. Odiñoară condițiile unei munci de creație erau rezervate celor privilegiați. Azi ea, ca multe altele, s-a democratizat. Nu am atins faza comunistă, cu belșugul ei material, cu imensele ei disponibilități de „ore libere” care dau oricărui cetățean puțința de a se dedica în principal creației, muncind în acele „ore libere”, muncind greu dar neînchipuit de plăcut. Dar chiar și în etapa actuală, creația este o preocupare de tot momentul. Observați cît de des întîlnim cuvintele „creație”, „efort creator”, în presa noastră, a țărilor socialiste. Este democratizarea pe scară largă a muncii devenită pasiune, onoare, plăcere, invenție. Și este încă o împlinire a unei „anticipații” a lui Jules Verne.

La calitățile de fond, opera acestui mare scriitor adaugă și calități de formă. În genere, un roman de aventuri cere următoarele însușiri stilistice: darul de povestitor, adică expunerea simplă, nesofisticată; talentul de a înlănțui peripețiile; umor în dialog și în reflecțiile autorului; culoare și pitoresc în descrieri; în sfîrșit arta de a explica fără pedantism didactic anumite fapte de știință și tehnică ce nu pot lipsi dintr-un roman de aventuri. Jules Verne posedă în cel mai înalt grad aceste însușiri. El este și sub raportul forme un mare scriitor. Iată de ce ne place și va continua să ne placă.

În Rusia succesul său a fost imens și instantaneu. Prima recenzie a primului său roman de „călătorii extraordinare”

Nava zburătoare a părintelui
FRANCESCO LANA (1631—1687) ▶

(Cinci săptămîni în balon) a scris-o Salticov Scedrin, în revista Contemporanul a lui Nekrasov, imediat după apariția cărții. Mendeleiev îl numea pe Jules Verne „un geniu al științei”. Tolstoi spunea că romanele acestuia l-au entuziasmat ca pe un copil, deși le citise bătrîn. Tot el a ilustrat cu mîna lui un exemplar din Ocolul pămîntului pentru copiii lui. „Și dacă ați ști — spune tot el — cu cît entuziasm vorbește despre dînsul Turgheniev !”

O scriitoare franceză, Gilette Ziegler, l-a numit foarte bine : „professeur d'énergie”. Profesor de îndrăzneală. Byrd declara că Jules Verne fusese autorul moral al expedițiilor sale polare. Tot astfel se mărturisește direct inspirat de el, Simon Lake, exploratorul „lunii tăcerii” de pe fundul oceanelor. Belin, creatorul belinoscopului, prima schiță de televizor, avea o imensă admirație pentru acel care, în Castelul Carpaților, se gîndise la un aparat fototeleferic prin care eroul își putea vedea și auzi iubita lui cea depărtată. Chaffengeon, descoperitorul izvoarelor Orenocului, întors din expediții, pune toate însemnările sale la dispoziția lui Jules Verne, cu libertatea de a le folosi cum îi va plăcea.

Cumoașteți celebra întrebare : „dacă ați fi pe o insulă izolată, ce cărți ați vrea să aveți cu dumneavoastră ?” Charcot, fiul marelui psihiatru francez, el însuși explorator la Polul Sud (două expediții, una în 1903 și alta în 1908) a luat pe bordul vasului său întreaga operă a lui Jules Verne. O dată, cînd nu mai aveau nici chibrituri nici brichete, a aprins focul folosind un procedeu indicat de Jules Verne și nefolosit pînă atunci de nimeni, anume a luat un cristal de gheață și a focalizat prin el razele soarelui cu o lentilă. Ocolul pămîntului în 80 de zile a fost reîncercat de Miss Bly, reporteriță la ziarul Sun, înainte de înființarea trans-siberianului și l-a efectuat în 70 de zile; Stigler, pentru Echo de Paris, în numai 60 de zile. Dar probabil că aceștia doi mai tăiaseră din program. Jean Cocteau însă l-a respectat întocmai toate escalele (volajul era organizat de ziarul Le Matin). Jules Verne, observă Cocteau, fusese și în asta profetic. Într-adevăr, cifra de 80 de zile fusese ea însăși o anticipație. Chiar folosind cele mai rapide mijloace de locomoție contemporane, Cocteau n-a putut coborî durata călătoriei sub 80 de zile. Ba chiar a avut de luptat cu mizeriile pe care i le făceau acel care volau ca el să piardă pariul, pe care l-ar fi și pierdut, dacă nu cîștiga o zi — exact ca Phileas Fogg.

Paralel cu legenda laudativă, Jules Verne a fost și obiectul — sau dacă vreți, victima — a numeroase alte legende. Pe lângă aceea de care am mai vorbit (Jules Verne scriitor de literatură infantilă), mai există și alte două : Jules Verne volajor în papuci la gura sobei, și Jules Verne spectator pasiv.

Desigur, Jules Verne n-a călătorit nici la pol, nici pe fundul oceanului și încă mai puțin în lună. Dar a călătorit totuși enorm. În 1859 merge în Scoția, la 33 de ani merge în Scandinavia, în 1864 vizitează Statele Unite, în 1878 Mediterana de la un cap la altul și pe amîndouă malurile ; în 1879 se duce iar în Scoția

unde studiază viața minerilor ; în 1881 vizitează Kiel-ul, în 1882 mai face o croazieră în Mediterana. Iar când era copil, se imbarcase pur și simplu clandestin, fără ezitare nici bagaje, pe un velier de cursă lungă în drum spre mările Sudului. Ce e interesant în călătoriile lui este că ele erau în general făcute nu cu mijloace „omnibuse“, ci cu propria lui barcă, un mic yacht, oprindu-se cît și unde vroia, ca un adevărat călător căruia îi șade bine cu drumul. Nu e mai puțin adevărat că cel mai mult a călătorit prin cărțile de călătorie ale altora ; le citea cu aviditate și le cunoștea pe toate. De altfel, nu este o metodă rea. Un călător selectează, din ce a văzut, aspectele cele mai interesante. Alt călător va selecta altele. Citindu-l pe toți faci o adunare de selecții. Pe baza lor, Jules Verne era în stare să facă „anticipații“ chiar dacă mijlocul de transport era propriul său fotoliu din Amiens. E suficient să amintim că, bazat pe călătoriile altora, el ajunge la o descriere a izvoarelor Nilului, care coincide perfect cu aceea pe care Ministerul de Război britanic o ținea incuiată cu șapte zăvoare. Închipuirea, fantezia completau just fiindcă totdeauna porneau de la date științifice riguros controlate. Recitiți descrierile de păduri submarine din 20.000 de leghe sub mări. Rareori culorile, simfoniile cromatice, rareori baletul de forme vegetale complicate, rareori toate aceste combinații pur vizuale au fost redată așa de fidel cu simpla unealtă a cuvîntului. Recitindu-le, imaginea lor polimorfă și policromă ne răsare în ochi, halucinantă. Și, lucru încă mai curios : ea este identică cu cea pe care, înarmați cu reflectoare, baloane de oxigen și tălpi înotătoare, o văd aveau plonjorii anilor '60. O văd și o filmează. Citiți descrierile lui Jules Verne. Veți vedea cum peisajele lui submarine seamănă cu cele pe care le-ați văzut cu ochii în Lumea tăcerii frumosul film al comandorului Cousteau. Totul, inclusiv vizitarea epavei de vapor zăcînd pe fundul de nisip.

Vorbeam și de o altă prejudecată care trebuie înlăturată, aceea a pasivității politice a lui Jules Verne. Cred că se poate spune că acest scriitor a fost, în cel mai adevărat înțeles al cuvîntului, un militant în slujba idellor progresiste. Romanele sale sînt pledoarii convingătoare. Ochii maturității el l-a deschis, la 20 de ani, în plin Paris revoluționar, în zilele lui iunie 1848. Mai tîrziu, pe cînd locuia tîhnit la Amiens, pleacă — împotriva poveștelor și suplicațiilor tuturor — în Parisul zguduit de revoluție. Pleacă, fără nici un alt motiv decît atracția Comunei. Părăsește liniștitul Amiens și împărtășește cu comunarzii toate primejdiile primei revoluții proletare. Cu comunarzii, cu prietenii săi buni : Pascal, Louise Michel și alți conducători ai mișcării.

Jules Verne a pledat pentru emanciparea tuturor apăsărilor, a pledat pentru pace și pentru interzicerea războaielor, a înălțat un mare imn muncii, arătînd cum pînă și în cele mai individuale invenții, creația este o muncă colectivă a umanității. Mesajul operei lui este de o vie actualitate.

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA

EDGAR POE

și fantasticul exact

Pendulind neîncetat între vis și realitate, între fantezie liberă și raționamentul de strictețe geometrică, Edgar Poe a construit o operă nouă, originală, convingătoare și incredibilă, ținând deopotrivă de artă și știință, exprimând dualitatea fundamentală a autorului, orientarea lui egală către observația atentă, minuțioasă a lumii înconjurătoare în lumina științei contemporane și fabulația fantastică cea mai bogată.

Toate zonele lumii, cunoscute sau presupuse la vremea aceea au devenit obiectul studiului său științific ale cărui rezultate s-au cristalizat într-o lucrare, artistic încă neegalată, construită pe datele fundamentale ale unei logici inflexibile, moștenită parcă de la francezii secolului XVIII, și ale unei nesecate fantezii romantice.

Ceea ce îl deosebește însă pe scriitorul american în largul complex al gândirii și literaturii romantice este, în primul rând, alungarea fantasticului magic. În opera lui nu mai întâlnim zânele, îngerii, silfele ori ondinele care călăuzesc pe eroi spre țărâmurî nemalauzite, ca în opera lui Shelley, La Motte, Fouqué sau Kleist. Nu mai întâlnim nici eroi purtați de colosale im-pulsuri demiurgice spre alte planete unde-și construiesc univ-ersuri libere ca Sărmanul Dionis la Eminescu. (Deși artistul rămîne mereu cu atitudine de demiurg în fața lumii). De asemeni dis-pare din recuzita magică a lui Poe faimosul alraun, ghidul fără greș, rădăcina de mătăgună, care echivalează cu atribu-tiile specifice folclorica iarbă a fiarelor. Eroii lui cunosc în

schimb folosirea busolei și a altor aparate de bord în zborul cosmic, întreprins în Farsa cu balonul și în Hans Phaall, lucru ce denotă o nouă orientare a spiritului romantic înspre începuturile investigației științifice, specifice vremurilor moderne.

Nu se mai arată nicăieri tremurându-și licăririle delicate, onirice, aproape, nici floarea albastră a lui Novalis, magicul simbol al împlinirii romantice.

E adevărat însă că timpul magic se menține în unele creații, ca de pildă în Manuscris găsit într-o sticlă, povestire imitată după balada lui Coleridge despre bătrînul marinăr. Aici, ajuns pe un vas fantomă ca acela din legenda vîrstei de mijloc, eroul își duce zilele nevăzut între membrii echipajului străin, descins parcă dintr-o altă lume în care timpul nu se scurge, ci a încremenit odată cu corabia și oamenii ei.

Un spațiu fabulos se mai adaugă în aceeași povestire timpului încremenit. Mereu aceeași, cufundată în beznă și lipsită de spumă, consecința mișcării pe apă, marea e un mediu etern, singurul, pentru corabia care se va scufunda în cele din urmă în adîncul pămîntului.

De asemeni se mai arată pe cîte undeva unele posibile relații magice între oameni, pe temeiul vechiului motiv al metempsihozei, ca în Metzengerstein, Ligela sau Morella.

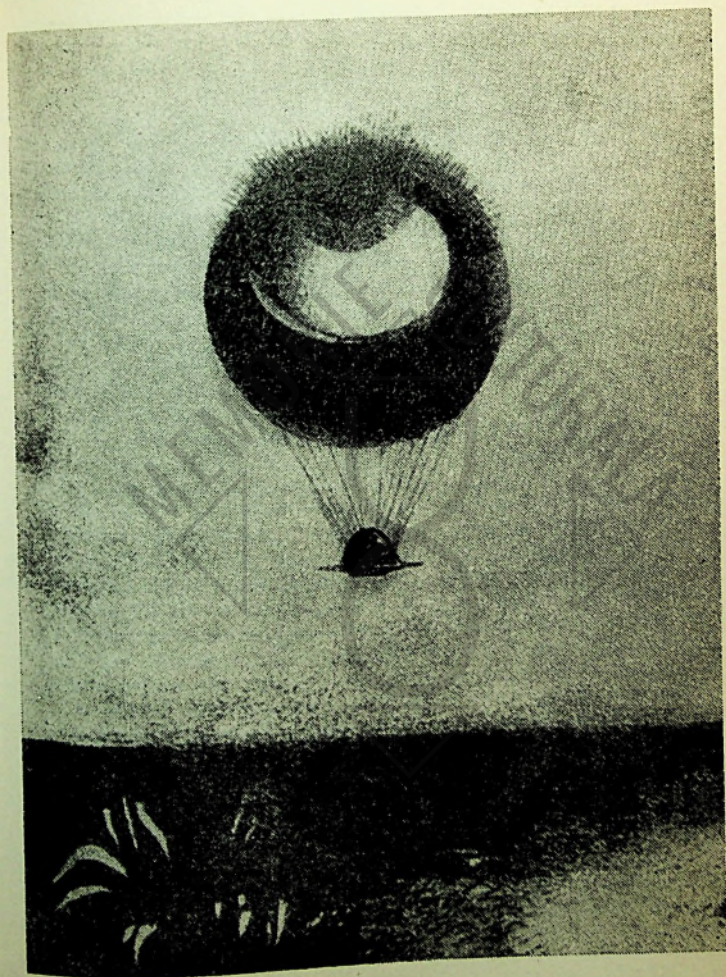
Aceste urme sînt ultimele din universul propriu mai ales romantismului german și răsfrîng și la Poe apartenența măcar parțială la universul cunoașterii romantice, în care timpul și spațiul obiectiv, stingheritoare, sînt aruncate sau depășite pe toate dimensiunile. Eroul romantic (și artistul romantic se proiectează fără încetare în eroii săi) avea nevoie de extensii urlașe pentru a-și satisface setea de cunoaștere fără limite. Și de aceea Poe se slujește încă de fantastic, schimbînd unele din datele lui. Setea de cunoaștere a romanticilor îl e proprie și scriitorului american, deși fantasticul poesc capătă o configurație specială.

Fantasticul la Edgar Poe se constituie din investigația unor regiuni necunoscute, a unor zone neexplorate pînă atunci. Zborul pînă la lună sau coborîrea în străfundurile apelor l-au ispitit și pe el ca și pe alți înaintași sau contemporani. Dar el nu s-a înălțat și nici n-a coborît cu un sentiment de detașare, frondă sau eliberare ca ceilalți romantici. Poe și-a trimis eroii cu un sentiment de participare fără egal, în aventurile lor. Coborî ameușit cu Hans Phaall din lună și te ridici răvășit din

apele Maelstromului cu marinarul ruinat de această experiență. Lectura paginilor nu mai are un simplu agrement exterior, ci o atracție irezistibilă în faptele îngrozitor de exacte ale narației. Într-adevăr Hans Phaall cu jurnalul său de bord cosmologic, sau O pogorîre în Maelstrom, construită ca o relatare, dar cît de exactă, de mile și grade ale unghiurilor apei, dovedesc poate, capacitatea de evocare de către scriitor a unor aventuri pe care nu le-a trăit dar pe care le-a construit cu o veridicitate rar întîlnită. Setea de cunoaștere a lui Poe se degajează din povestirile acestea, dublată de o mare intuiție a exactului și de folosirea unor metode de cercetare (care-i ajută artistului și la construirea imaginii artistice), metode destul de străine spiritului romantic. Experiența și observația, înrudite mai degrabă cu realismul critic sau cu naturalismul, sînt minulte cu o rară dezinvoltură de autorul romantic și pe tărîmuri imaginare împlinite cu intuiția. Dorința de explorare, de investigație e atît de puternică încît artistul are reprezentarea exactă a mediului pe care își propune să-l cerceteze. Cuvintele eroului din O pogorîre în Maelstrom, aflat într-o grozăvă învîrtejire oceanică explică atitudinea ciudată de cercetător virtual al tuturor fenomenelor lumii, la Edgar Poe: „După un răstimp, privești cea virtute a stîrni în mine cea mai vie curiozitate. Simțeam fără doar și poate dorința să-i cercetez adîncurile chiar cu sacrificiul pe care aveam să-l fac; și cea mai mare durere era că nu am să fiu niciodată în stare să povestesc vechilor mei tovarăși de pe țarm tainele pe care le voi pătrunde“.

Curiozitate și taină sînt cuvintele cheie pentru arta lui Poe, pentru atitudinea lui față de lume. Dar curiozitatea aceasta nu mai e magică așa cum e la majoritatea romanticilor germani cu care americanul era familiarizat, în vreme ce lumea mai păstra în ea taina pe care metafizica germană (și aceasta mult familiară lui Poe) își închîpula că ar putea să o dezlege. Curiozitatea artistului absoarbe toate datele lumii sensibile pentru a reconstrui din ficțiune o altă lume în care rațiunea, inteligența analitică să se simtă la largul său, stăpîină, în care nerurile cauzale să se înlănțuie cu o stringență matematică, în care detaliile să fie așezate într-o ordine perfectă, rațională, în bine ca și în rău.

ODILON REDON: „Ochiul ca un balon bizar
se ridică spre infinit“ (1882) ▶

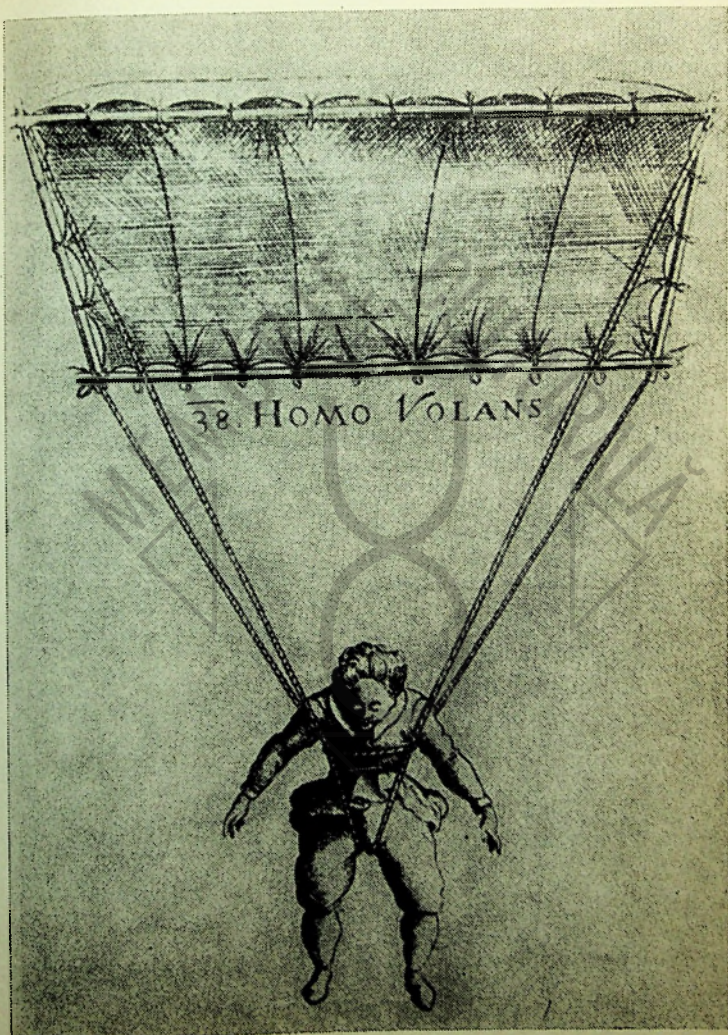
Ca să poți face unica operație pe care a săvârșit-o Edgar Poe, trebuie să violentezi mai întâi marile arcanе ale cerului, pământul și apelor, apoi să acorzi credibilitate absolută și egală tuturor stărilor umane, de la trezie, la vis, la transă cataleptică și dedublare (stări normale sau patologice), să te lași fascinat de știință și de pseudo științe (ca mesmerismul, hipnoza, etc.) și să folosești metodele lor de-avalma, să ai o capacitate nemăpomenită a reprezentărilor pentru a putea evoca medii, obiecte și stări născocite sau pe jumătate trăite și a le înfățișa ca reale.

Nu se poate tăgădui la Poe o anumită înclinare (poate fi-rească, dar în orice caz sporită prin poză romantică) spre morbid, spre patologic, spre acele stări liminare spre care a fost împins de vicisitudinile vieții sale, în care s-a cufundat cu alcool și opium, dar în care a căutat parcă tot cunoașterea „absolută”. Macabrul însuși (spre care și-au arătat propensia romanticii tirzii și urmașii lor simbolisții), crimele, stările patologice i-au solicitat poetului exercitarea facultăților sale de ne-egalat analist. Îngropat de viu, Cazul domnului Waldemar, Berenice, sînt schițe unde Poe urmărește ca un medic, psiholog sau fiziolog, procesele groazei în fața morții, descompunerea trupului întirziată prin transă mesmerică. În William Wilson dedublarea cunoaște o demonstrație concretă care depășește cu mult ca efect pe aceea înfățișată de Musset într-una din Noptile sale.

Cu toate aceste mijloace ale detailării analitice, Poe încearcă o mai completă pătrundere în om, în esența lui pe care o credea, conform metafizicii germane, inezisabilă. Dar pe acest tărîm el reușește mai puțin în conturarea obiectului analizei. Supus atîtor halucinante operații de pătrundere în zonele sale cele mai adinci, omul nu mai rămîne cu nici un fel de substanță. Simbolul din Masca morții roșii, al hainelor și măștii de spaimă sub care nu se ascundea nimic, ni se pare foarte potrivit acestei laturi de investigație a artel poești, din care ființa umană iese destrămată, lipsită de substanța materială.

Aceasta de altfel e latura cu care Poe precede pe simbolisți și ideologia lor derivată, cum am mai spus, din tirzia filozofie idealistă germană.

Exercițiul inteligenței analitice a poetului american se produce însă și în alte domenii, fără a subția într-atît potențialul

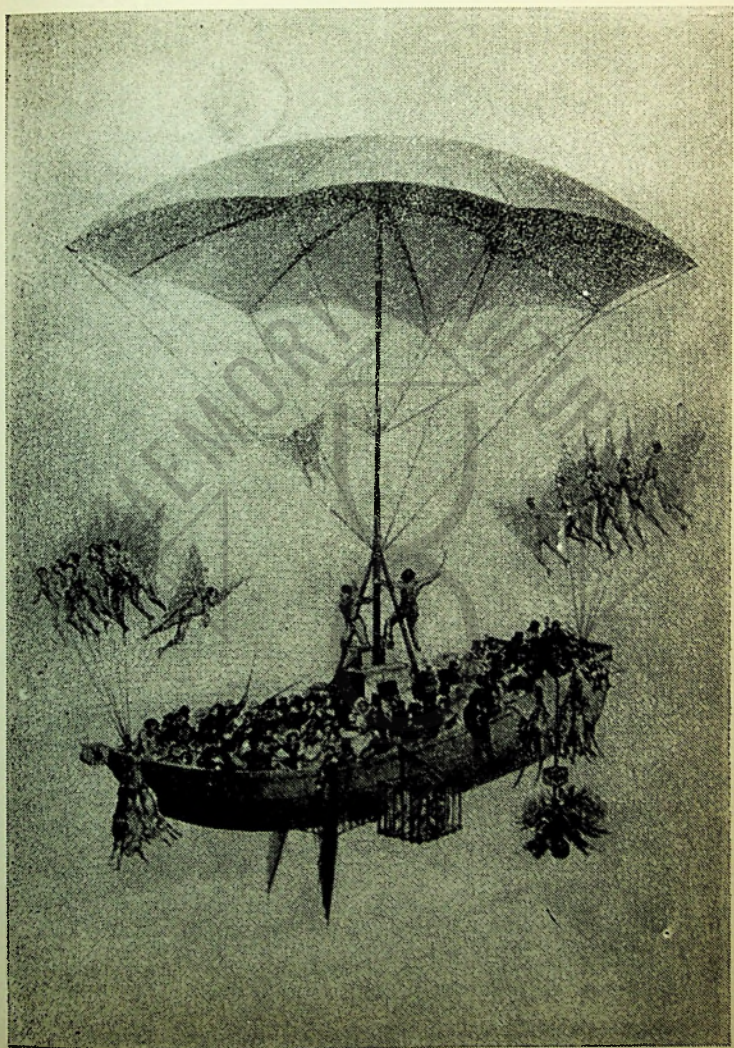

vital uman, fără a-l reduce la umbră și tăcere. E vorba de poveștile lui detective, avînd drept erou pe formidabilul Auguste Dupin, inteligența care descoperă și amendează inichitățile vieții, dînd o nuanță etică acțiunilor sale. Aci ar intra Crimele din Rue Morgue, Misterul Mariei Roget sau Scrisoarea furată, unde Poe joacă iar rolul unui perfect logician sau al unui om de știință care trage toate concluziile dintr-un detaliu ce scapă în mod obișnuit ochiului și inteligenței comune. Și așa artistul izbutește să inculce unor fapte trăite doar cu imaginația, aparența adevărului, credibilitatea care se confundă uneori cu realismul, cu valoarea de cunoaștere în creația lui Poe.

Pe lîngă această reconstituire a unei lumi întregi, pe cale inductivă, a porniri de la detaliul exact, și în care Poe se apropie de realiști, scriitorul mai folosește și mijloacele artei romantice și unele care îl înrudesc cu simbolistii. Pe lîngă mijloacele sugestiei, ale senzației vizuale colorate sau auditive muzicale, el se slujește de stările de groază, de climaxuri emoționale ca în romanele negre, de teroare, ale secolului XVIII englez. Muzica și poezia se țin în universul atît de veridic și incredibil al lui Edgar Poe, în universul său cu penumbre colorate, dramatice, cu bezne fosforescente.

Aura specifică a artei lui Poe, începătorul modern al literaturii științifico-fantastice, se crează într-un straniu amestec de luciditate realistă și vis romantic, de ireal și exact, de investigație analitică pe tărîmuri imaginare, într-o nouă modalitate a sensibilității.

Litografia GATTI e DURA din Napoli imprimă în 1836, o serie de 30 planșe reprezentînd momente dintr-o călătorie fantastică spre lună. ▶
Iată diligența interplanetară.

PAUL VALÉRY

DEMNITATEA RAȚIUNII ȘI ORGOLIUL „SPIRITULUI PUR“

Reconfortant în lectura lui Paul Valéry este refuzul său față de orice metafizică. Într-o epocă în care gândirea burgheză europeană încerca să substituie sistemelor raționaliste o filozofie a iraționalului — aproape la fel de sistematică, dar pernicioasă și mult mai limitată — atitudinea lui Valéry a fost aceea a unui gânditor sobru și lucid care respinge orice recurs la transcendență. „Tot ceea ce vine de la zei așează un infern în om” (II. pag. 61—62). Acest „prinț al spiritului”, cum a fost definit, avea o serioasă pregătire științifică, întemeiată pe studiul aprofundat al unor discipline exacte, ca matematicile, geometria și fizica, pe care a încercat, pe cât posibil, să nu și-o trădeze.

Într-o scrisoare din tinerețe, Valéry și-a rezumat el însuși concepția, mai bine zis *metoda* sa filozofică: „A introduce în gândirea mea rigoarea și conștiința de sine; a obține cât mai multă libertate posibilă în operațiile de combinare și disociere...” (I, pag. 268).

Și totuși ar fi riscant să susținem că Valéry nu și-a edificat nici un templu și că n-a practicat nici un cult: „zeii” lui au fost Spiritul, Intelectul, Eul — tot atâtea nume ale proteiceii Gândiri; iar „religia” lui a fost aceea de a *înțelege*. După cum spune Roger Caillois, autorul lui Monsieur Teste „s-a vrut spirit pur” și singura lui aspirație a fost „să-și ascute virtuțile intelectuale” (I, pag. 299). Cei ce l-au cunoscut îndeaproape au fost cu toții fascinați de inteligența lui. „Inteligență în cel mai înalt grad, și tip de inteligență care exclude posibilitatea credinței, care implică o profundă melancolie”, notează poetul T. S. Eliot (I, pag. 75); iar prietenul său Léon-Paul

Fargue recunoaște în el o autoritate supremă a spiritului, „o Bancă a Franței în ceea ce privește circulația ideilor”. (I, pag. 27).

„La bêtise n'est pas mon fort”, suride rece și superior Monsieur Teste.

De altfel, spiritul și inteligența sînt, pentru Valéry, unul și același lucru — gîndirea: nu substratul și funcția ei, ci gîndirea ca *act* unic, ca *proces* în plină desfășurare. Un asemenea punct de plecare oferă unui gînditor perspectiva ideală și șanse maxime de a cuprinde și ordona realitatea — lumea înconjurătoare și lumea conștiinței — precum și de a acționa asupra ei în mod eficient. Din păcate, nu așa a procedat întotdeauna Valéry. „Lucrurile lumii nu mă interesează decît sub raportul intelectului”, scrie el undeva (I, pag. 93). Iată o propoziție la care trebuie să poposim. Rareori o afirmație atît de inocentă, ba chiar îmbietoare, a ascuns capcane mai fatale. A privi lumea „sub raportul intelectului” a însemnat pentru tînărul Valéry tendința de a opera o îndoită amputare: neglijarea datelor realității obiective, ca fiind nesemnificative, și excluderea din viața interioară a afectivității, ca generatoare de confuzii. Acesta este prețul cu care Monsieur Teste a realizat *spiritul pur, eul pur*.

Nu e greu de observat cum o asemenea concepție manifestă o teribilă oroare de real, pe de o parte; și devine, pe de altă parte, victima limitărilor introduse de vechea teorie psihologică a „facultăților”. O „latură luminoasă și meridională” a sufletului, care cultivă „deducțiile clare”, „viziunile exacte” și „raționamentul logic”, este ruptă de realitate (care, zice Valéry, este „nulă” și „informă”); și, în același timp, opusă ireductibil unei zone de „umbră”, în care predomină „lucrurile obscure”, „corespondențele misterioase” și „instinctele subterane” (I, pag. 57). În felul acesta, monsieur Teste, care — practicînd exercițiul luminos al rațiunii, fiind lucid, „obsedat de concepte dificile” și preocupat de exprimarea clară și distinctă a ideilor — conținea în sine toate premisele unui spirit capabil să se ridice deasupra realului pentru a-l stăpîni și modifica, devine un exemplu de hipertrofie intelectuală, în divorț ireconciliabil cu lumea: el este o inteligență care, cunoscînd în sine însuși toate posibilitățile realului, „știe viitorul *pe dinafară*”; care nu mai are nevoie de impresii exterioare și, de aceea, nici nu simte nevoia de a acționa asupra lumii: orice activitate în afara eului pur constituie, pentru el, o degradare. A trăi în spirit, insistă Paul Valéry, „înseamnă a avea conștiința mecanismului lui”. Da, dar monsieur Teste face mai mult: el se lasă, cu o stranie voluptate, prizonierul acestui mecanism care — din mijloc — a ajuns scop în șine; el devine o simplă „mașină de gîndit”. — „Superbă!” exclamă gravorul Daragnès care a ilustrat cîteva cărți ale lui Valéry. — „Monstruoasă”, precizăm noi, care îl vedem ca pe o arătare inumană, orgolioasă, autoexilată în fieful de cristale sonore al *eului pur*.

O cugetare a lui Pascal spune: „Eul are două însușiri: este injust prin sine însuși, deoarece se face pe sine centru a tot ce există; și este incomod pentru ceilalți, pentru că vrea să-i supună; căci fiecare eu este dușmanul și ar vrea să fie tiranul tuturor celorlalți” (*Pensées*, nr. 455). Eul valéryan are un comportament mult mai exacerbant: suficient sieși, el se substituie lumii exterioare. „Lumea aceasta, zice el, care este a mea și a ta, în care efectele tale se amestecă în mod particular cu mișcările pe care le faci, lumea aceasta nu e în fond decît proiectarea unui mecanism, iar acest mecanism, eu m-am învățat să-l contemp lu aproape pe masa mea de lucru...” (I, pag. 25). În aceste condiții, e firesc să ne întrebăm: care sînt șansele unei asemenea gîndiri de a cunoaște, de a stabili adevărul? «Șarpele își mîncîncă propria sa coadă. Dar abia după o lungă masticăție recunoaște, în ceea ce devoră, gustul de șarpe. Atunci se oprește. Dar, după cîtva timp, neavînd altceva de mîncare, reîncepe. Ajunge atunci cu capul în propriul său gîtjej. E ceea ce numește el „o teorie a cunoașterii”» (I, pag. 275). Cu această imagine, tînrul Valéry și-a semnat agnosticismul.

Cei ce l-au cunoscut personal revărsă unda vie și luminoasă a discuțiilor cotidiene peste articulațiile „sistemului” său de gîndire și trag, astfel, o concluzie indulgentă: „stoicism filozofic și liric”, spun ei. În fond, filozofic vorbind, ne aflăm în plin solipsism; iar — ca poziție psihologică — în narcisism pur. Pentru acest Valéry, hiperintelectualist, subliniază Julien Benda, „adevărul unei idei nu mai constă, ca pentru toată lumea, în adecvarea ei la realitatea exterioară, deoarece aceasta este total disprețuită; el (adevărul) constă într-o anumită stare de conștiință pe care o suscită această idee, stare de conștiință în mod esențial personală, referitor la care, tocmai pentru acest motiv, cuvinte ca punere în discuție sau verificare nu mai au nici un sens” (VIII, pag. 137—138). Excesiv de sever, fără îndoială, Benda încearcă să pună sub semnul îndoielii însuși „intelectualismul” lui Valéry, insistînd pe coincidența dintre unele afirmații valéryene și anumite precepte ale romantismului german iraționalist (Novalis), și susținînd că Valéry „a vrut să pună disprețul său față de realitate chiar pe seama științei”, atunci cînd a formulat propoziția idealistă: „savantul inventează el însuși ceea ce descoperă”. Afirmăția e riscată.

Nu i se poate contesta tînrului Valéry o sete neistovită de a gîndi la modul rațional, de a săvîrși *actul* spiritual prin excelență. Gîndirea lui este o permanentă *trecere spre altceva*: ea nu se mulțumește niciodată cu ceea ce există, ci tinde mereu spre noi posibilități. Viciul acestei gîndiri — pentru că există totuși un viciu aici — constă în lipsa — deliberată și acceptată cu mîndrie, ca un semn al nobleței și purității ei — a suportului real. În numele mobilității gîndirii, Valéry e, firește, un adept al conceptelor „fluide”; dar nu e vorba de o „fluiditate” metodică, provizorie, menită să ajute trecerea de la un concept la altul, pentru a permite stabilirea unui adevăr fix, în funcție de experiență; nu: e vorba de refuzul de a adopta orice poziție

fixă: „L'esprit, c'est le refus indéfini d'être quoi que ce soit” (VIII, pag. 26). Această orientare spre ceea ce este mai individual, spre interioritatea pură a permanentei „disponibilități”, (vezi André Gide) îl face pe Valéry să neghe valoarea universalului: „Il n'y a d'universel que ce qui est suffisamment grossier pour l'être” (VIII, pag. 86).

Filozofic vorbind, Narcis stă desigur în fața unui real: dar nu a unui real exterior conștiinței, ci a unei realități interioare formată din anumite stări subiective, concepute ca atare. Pentru Proust și Gide, acest „real” trebuie căutat în inconștient; pentru Valéry, din contră, „realul” se află în zona supremei conștiințe: în intelect. Dar și pentru el, ca și pentru ceilalți, „realul” își are sediul în subiectivitate. Celălalt, adevăratul real — e vorba de realitatea obiectivă — „este nul sau inform” după părerea lui.

Oare Valéry a fost conștient de impasul gândirii sale din tinerețe? Să notăm aici un fapt semnificativ, relatat de H. Fluchère (I, pag. 229). Întrebat odată asupra numirilor ce urmau să se dea unor străzi din Paris, Valéry a indicat, în loc de nume celebre, titluri de opere celebre: *Avenue des Contemplations*, *Carrefour des Mémoires d'Outre-Tombe* și altele; iar la sfârșit — *Impasse de la Raison pure*, adică „Fundătura Rațiunii pure”! Prizonieră a propriului ei mecanism, gândirea lui Monsieur Teste — acest alter-ego de tinerețe al lui Valéry — și-a interzis contactul cu realitatea obiectivă din jur, refuzându-și astfel puțința de a stabili adevăruri.

E, desigur, riscant să susținem că „testismul” ar fi doar o boală de tinerețe a lui Valéry: el este, din contra, o permanență, el constituie una din cele două linii directoare ale spiritului său. Valéry este un fel de *Ianus bifrons*, o personalitate despicată, al cărei dualism interior a cunoscut adeseori accente dramatice. Faptul a fost, de altfel, remarcat încă de Albert Thibaudet: „Două extreme se ating în el. De o parte, darul deplin al poeziei pure... De altă parte, un sens aparte al preciziei, obiceiul de a concepe orice operație a spiritului ca o victorie a preciziei asupra vagului” (XIV, pag. 489—490). Astăzi, imaginea bicefală a lui Valéry este acceptată ca singura capabilă să explice dialectica operei și vieții sale. Iar un critic ca Jacques Charprier o utilizează pentru a descifra chiar mișcarea bifocală din interiorul unui poem cum este *Tindăra Parcă* (XV, pag. 69—74 și 109—130).

În 1896, Monsieur Teste a putut da impresia că l-a redus la tăcere, pentru totdeauna, pe Leonardo da Vinci. Cu doi ani mai înainte, acest geniu polivalent al Renașterii se impusese tânărului Valéry ca prototip al activității creatoare care înglobează în sine, cu drepturi și șanse egale, rigoarea științelor exacte și inspirația artei. „Îmi propun să construiesc imaginea unui om ale cărui acțiuni au fost atât de diferite, încât dacă aş vrea să presupun îndărătul lor o gândire, aceasta ar fi mai vastă ca oricare alta. Vreau ca el să aibă un simț infinit de viu al diferenței dintre lucruri, încât aventurile lui să se poată

numi analize. Observ că totul îl călăuzește: universul este preocuparea continuă a gândirii lui, și rigoarea" (VII, pag. 217). Iată-l pe Monsieur Teste — amendat, *avant la lettre!* Și va fi amendat și mai tirziu, fără întrerupere, până la sfârșitul vieții lui Valéry: ori de câte ori se va întoarce spre Leonardo (și a făcut-o de câteva ori: *Introducere în metoda lui Leonardo* 1896, *Notă și digresiune* 1919, *Leonardo și filozofii* 1933), gânditorul se salvează din „impasul rațiunii pure”, se leapadă de hiperintelectualismul gratuit al lui Monsieur Teste care rămîne, singur, prizonier al mecanismului gândirii sterile. După exemplul lui Leonardo, adevăratul creator din Valéry nu-și interzice nici accesul spre lumea exterioară, nici bucuria plenitudinii interioare, a vieții afective; dar, asupra amîndorura, el instaurează metoda cercetării riguroase, lucide, și a orientării practice. Știința, în sensul modern al acestui cuvînt, scrie el, constă în a subordona „le savoir au pouvoir” (VIII, pag. 171). „Întreaga activitate a spiritului nu poate deci să aibă ca obiect contemplăția finală, a cărei idee însăși n-ar avea niciun sens... Ci, din contră, ea apare spiritului însuși ca o *activitate intermediară între două experiențe* din care prima e *dată*, iar a doua prevăzută (VIII pag. 173). Iată, adevărata lecție filozofică a lui Paul Valéry: Leonardo, ca și Monsieur Teste, nu este, pentru el, un personaj istoric real, cît imaginea ideală a unei posibilități a spiritului creator, unul din cei doi poli ai propriei sale personalități. Așa cum, în Monsieur Teste, îl tentase *refuzul oricărei activități practice*, ceea ce-l fascinează la Leonardo este cuprinderea totală, în cele mai diverse articulații, ale universului, *practica tuturor activităților* constructive, de la cele mai importante pînă la cele mai mărunte. De acum înainte, universul înconjurător i se va propune lui Valéry sub forma unei suite fără sfîrșit de „dificultăți care trebuiesc rezolvate”, iar spiritul lui se va dedica mereu, cu o proaspătă voluptate, acestei gimnastici intelectuale.

Interludiul mut, acea *tăcere* de 20 de ani (1897—1917) în viața lui Valéry, este, fără îndoială, o victorie a lui Monsieur Teste. Ea va fi însă întreruptă, odată cu reluarea activității poetice, încă în cursul primului război mondial, și definitiv repudiată, în 1923, cu *Eupalinos sau Arhitectul*.

Pentru spiritul constructor al lui Eupalinos, lumea nu numai că există în jurul lui, ci îl și solicită: ea este oarecum neterminată și are nevoie de intervenția lui creatoare pentru a se desăvîrși. În arhitectură, sentimentele pierd orice valoare individuală, devin simbol universal, formă pură. În schimb, destinația edificiului, scopul lui, calculele matematice, legile fizice ale construcției — toate acestea îl țin pe artist legat de real, dependent de cunoașterea acestui real. Virtutea acestei arte rezidă în fundamentul ei matematic: ea dă formă legilor înseși ale realului. Arhitectura, artă a supremei obiectivări, e în stare să opună Timpului distrugător construcții „atît de dure și atît de dificil de digerat, încît acesta să nu le poată nimici decît pînă secole; și chiar și atunci, îmbrăcîndu-le într-o a doua fru-

mușete: o dulce poleială pe deasupra lor, o sacră maiestate în ele, și un farmec de asemuiri născînde și de o secretă tandrețe în jur, pe care-l instituie durată" (V, pag. 219—220).

Dar opoziția spirit-natură, eu-realitate obiectivă, era prea organică lui Valéry pentru a putea fi complet dizolvată. Așa cum Eupalinos nu există, ca personaj, în cartea al cărei titlu îl formează numele său, ci e doar evocat în dialogul elizeian al lui Socrate și Fedru; așa cum această viziune arhitecturală (ultimele pagini ale cărții aduc aminte de Faust al lui Goethe, care se dedică muncii constructive) s-ar realiza numai dacă Socrate, trăind încă odată, ar renunța la cunoașterea în spirit, pentru a deveni un om al faptei; tot așa reconcilierea valéryană a eului pur cu realul obiectiv e o simplă potențialitate în verb: ea s-ar realiza numai dacă spiritul valéryan s-ar incorpora a doua oară și ar renunța la orgoliul de a se vrea *pur*. De aceea, Monsieur Teste va avea întotdeauna un cuvînt de spus în eseistica lui Valéry. Începînd din deceniul al 3-lea, acesta va răspunde neîncetat „pretextului dinafară”, dar „îi va impune mereu textul spiritului său” (XI, pag. 1283).

Profesor de poetică la Collège de France, el a redat acestei noțiuni sensul ei originar: acela de a face, a construi, a compune. Spiritul său, obsedat de „infinitatea posibilităților”, a pus mai presus de orice actul de a combina, arta compoziției. Așa cum societatea este, după părerea lui, un aranjament de rituri, cărțile sînt un aranjament de cuvinte, iar versurile — un aranjament de sunete (I, pag. 220). În sensul acesta, a spune că Valéry a scris poezie „datorită unei resemnări definitive de la cele mai înalte ambiții ale spiritului” (XI, pag. 1280) ni se pare a uita că — în concepția însăși a lui Valéry — scrisul e un act de savantă combinație, iar opera de artă — jalonul unei „neobosite treceri”.

În concepția lui Valéry, arta și literatura sînt un „sistem de convenții pure” (VI, pag. 127—128). Poezia e un *act verbal*, o construcție în *cuvînt*. Consecvent mobilismului său intelectual, Valéry subliniază că — înafara acestui act constitutiv și definitoriu — poezia rămîne doar un obiect, o fabricație inexplicabilă. „Cînd textul unui poet e utilizat ca o culegere de dificultăți gramaticale sau de exemple, el încetează imediat de a fi *operă a spiritului*, pentru că folosirea care i se dă e cu totul străină de condițiile nașterii sale” (VI, pag. 40—41). Confirmare a unei plenitudini, opera de artă, ca și invenția științifică, ar constitui — după el — un model al oricărei alte opere, al universului însuși. În consecință, oricît ar fi joc pur, simplu exercițiu — deci numai „*mijloc* al devenirii spiritului” — opera de artă este totuși, pentru el, un reper al spiritului esențial (XI, pag. 1282).

Omul de geniu, în stare de clar-viziune, adică de luciditate extremă, discernе relațiile ascunse și necesare între lucruri a căror lege de continuitate ne scapă. „Trecerea spre actul creator” (în artă), spre „invenție” (în știință) nu e decît faptul de a împlini, cu rigoare și precizie, un număr de acte premeditate

cu grijă și deja definite. „Cea mai mare libertate se naște din cea mai mare rigoare” (V, pag. 189).

Valoroasă — atît ca psihologie a personalității creatoare, cît și pentru consecințele ei în istoria literaturii — este, la Valéry, teoria despre deplina raționalitate a actului creator. Imaginea poetului lucid, stăpîn pe mijloacele sale, aparține lui E. A. Poe; Valéry a primit-o prin filiera baudelairiană și a venerat-o în maestrul său, Mallarmé.

Odată cu aserțiunea „geniul fără talent nu înseamnă nimic” accentul creator se mută, — de pe revelație și de pe „darul înăscut” — pe meșteșug, pe mînuirea instrumentului. Concepția romantică a inspirației — ca o stare de grație, emotivă, irațională — e depășită. Ca și romanticii, Valéry nu neagă „clipa rară” în care spiritul întîlnește o combinație cu totul inedită; dar acest dat al *hazardului* este condiționat de munca ulterioară, de elaborarea conștientă. „Ai o revelație fulgurantă, scrie el, apoi trebuie să intri în camera neagră, pentru a dezvolta” (I, pag. 142). Rilke arată că în concepția valéryană realizarea unui poem este „rezultatul fericit al unui progres central care ar permite la fel de bine obținerea unui anumit număr de produse și reușite” (I, pag. 219); căci, pentru Valéry, poezia nu este „imaginea unui absolut, ci exemplul unei posibilități a spiritului: ea arată cum e cu putință să ne jucăm cu perfecțiunea” (XI, pag. 1283). Poetul însuși mărturisește că, la el, opera „nu pornește dintr-o nevoie lăuntrică; ci *travaliul mintal* în sine este o *nevoie* pentru mine”. Deci „*Marea Operă* constă... în cunoașterea *travaliului* în sine, — a transmutației celei mai generale, față de care operele sînt aplicații locale, probleme particulare” (XI, pag. 1283).

Trei etape metodice intervin în considerarea unei poezii. „Mai întîi, ascult muzica ei, și nimic mai mult, cum ascult o suită de note — apoi îi gust cuvintele, limbajul; în fine trec la idei, dacă acestea există!” (I, pag. 244). Așadar, aparent, concepția simbolistă (poezie = muzică) își păstrează, cel puțin teoretic, dacă nu rolul primordial în creație, în orice caz prioritatea în actul aprecierii estetice. Dar — ciudat — ea va fi amendată tocmai prin sprijinul pe care pare să-l primească: insistînd asupra cuvîntului, Valéry îl propune — așa cum reiese din alte texte — ca material prin excelență al actului poetic; deci poezia devine un caz aparte, o stare limită a limbajului; mai mult: a cuvîntului. Și abia după aceea, ca un element suprapădăugat instrumentului verbal, intervine conținutul noțional, comunicarea unei idei. Faptul nu trebuie să uimească. În clipa în care — poetic vorbind — cuvîntul „cel mai expresiv este cuvîntul cel mai abstract”, ambiția de a comunica idei clare și precise întîmpină dificultăți în natura însăși a limbajului. Un cuvînt e cu atît mai abstract cu cît conținutul său e mai restrîns, mai lipsit de determinări; de aceea, poezia va recomanda și va cultiva echivocul noțional, sensurile ei rămînînd la discreția cititorului. Cînd Gustave Cohen l-a întrebat pe autorul *Cîmîtirului marin* dacă exegeza sa la această

poezie corespunde cu ceea ce Valéry însuși „a vrut să spună”, monsieur Teste a răspuns: „N-am vrut să spun, am vrut să fac” (I. pag. 140). O astfel de poezie este un fel de visare organizată, un fel de aventură rece și sonoră a propriului eu. Din ea poate să lipsească sentimentul: emoția resimțită de cititor aparține fie acelei zone interioare impresionată de pure sonorități, fie voluptății intelectuale; niciodată însă — sensibilității emotive propriu zise. „Gîndurile, emoțiile absolut nude sînt la fel de slabe ca și oamenii absolut goi. Trebuie deci să le îmbrăcăm” (III. pag. 141). „Un poem trebuie să fie o sărbătoare a Intellectului” (III, pag. 142). „Subiectul este la fel de străin și la fel de important unui poem, ca omului — numele său” (III. pag. 154). Asemenea citate pot fi înmulțite la nesfîrșit.

Vestita disociere între „versul dat” și „versul calculat” ține de laboratorul intim al celui ce a scris *Tîndra Parcă* și constituie — mai puțin decît o ipoteză de lucru — un fapt de ordin temperamental, o imagine a dicotomie sale lăuntrice. „Versurile calculate sînt cele care se prezintă în mod necesar sub forma unor *probleme de rezolvat*” (III. pag. 150); probleme ce țin de limbaj, căruia acest mare amator de cuvinte — „Ador cuvintele!” exclamă el undeva — îi acordă un rol de prim ordin. Limbajul fiind convenție și combinație de cuvinte, este, totodată, un reflex al actului spiritual. Funcționalismul și instrumentismul sînt, la Valéry, două fețe ale aceleiași realități: spiritul ca act pur.

Este interesant de remarcat aici cum scepticismul filozofic al lui Monsieur Teste nu a încetat de a se insinua pe neobservate, în atelierul lui Eupalinos: din imposibilitatea funciară a spiritului pur de a atinge ceea ce se află în afara lui, rezultă — ca un corolar — neputința oricărui instrument de a conține în sine, ca dat, o anume calitate care să intereseze spiritul: această calitate trebuie provocată, prin punerea în funcție a instrumentului. Poezia *nu se află* în limbaj; ea trebuie *iscătită*. De aceea, pentru poet, se pune problema unor combinații noi, în sinul limbajului, problema creării unui limbaj de gradul al doilea, care să poată cuprinde în toată autenticitatea ei aventura spiritului pur. Preocuparea poetului coboară atunci și mai jos, la elementele limbajului, la cuvinte. Interesul față de cuvîntul ca atare nu înseamnă, la un poet de tipul lui Valéry, o vastă cuprindere lexicală; aceasta ar fi apanajul unei conștiințe primitive, care uzează de cuvinte multe și de combinații puține. Indicele poetului intelectualist ar sta în puțința de a produce o multitudine de combinații cu un lexic relativ redus. De aici, revenirea obsedantă, în poezia lui Mallarmé și Valéry, a unor cuvinte care au, pentru ei, o anumită valoare expresivă intrinsecă: *eu, hazard, tăcere, absență, pur, misterios*, etc.

Atenția secundară acordată ideii în poezie și insistența asupra virtuților autonome ale limbajului aduc continuu înaintea poetului nu *fondul* unei opere, ci *forma* ei. Despre Valéry

s-a spus mereu că a făcut din formă, fondul poeziei sale. De fapt, poetul francez a făcut din formă *preocuparea* sa de căpetenie. Odată ce poezia înseamnă o strictă operație în limbaj, rolul poetului este de a repeta și înnoi mereu niște raporturi formale. În practică, această obsesie se traduce în căutarea cuvântului rar, prețios, pe de o parte; iar pe de alta, în obținerea de combinații savante, mereu inedite, gratuite. Atunci când o idee se strecoară totuși, mai mult sau mai puțin subversiv, poetul trebuie s-o închidă, ca într-o scoică, în expresia verbală, pe care o cifrează, o face greu de înțeles, după preceptul atît de drag: „Nondificilul este fără valoare”. În punctul acesta, a stabili dacă e vorba de o dificultate fabricată sau de o obscuritate genuină a poeziei nu are prea mare importanță. Drumul de la funcționalismul spiritual al unui eu tentat să se rupă de realitatea din jur, la hermetismul poetic (o poezie care se interzice pătrunderii din afară) a fost parcurs, în mod firesc, aproape ca o treaptă logică; el indică acum un punct identic cu cel al șarpelui care-și consumă propria sa coadă: poezia își refuză orice substanță străină, mulțumindu-se cu voluptatea de a se ști joc verbal pur.

În legătură cu noțiunea de *poezie pură* accepția cea mai retrogradă nu aparține totuși lui Valéry, ci abatelui Bremond. Pur, pentru Valéry, este efectul poetic muzical obținut prin mijlocirea unor armonii sonore *savant* organizate. La Bremond, termenul e mai pretențios și vizează analogia mecanismului *spontan* al poeziei cu mecanismul psihologic al actului mistic, religios: tendința *poeziei pure* este de a surprinde inefabilul. Premiza metafizică implicată aici lipsește din laboratorul poetic al lui Valéry.

Cei care au văzut o deplină conformitate între teoria despre poezie și poezia ca atare a lui Valéry i-au dat acestuia atributul de alexandrin, etichetă — cu rezonanță antică — pentru decadent. În lucrarea *Franța bizantină*, Julien Benda — la care termenul de decadentă nu are înțelesul pe care îl utilizăm noi — procedează, într-o notă, la o succintă paralelă între arta unor scriitori moderni și contemporani (Mallarmé, Gide, Proust, Valéry, Alain și Giraudoux) și producțiile literaturii în epocile de decadentă, în Grecia și la Roma. Trăsăturile asemănătoare ale acestor două literaturi, despărțite prin aproape două mii de ani, ar fi următoarele: hermetismul și cultul prețiozității, cultul operei scurte și disprețul pentru opera de vastă respirație, neglijată; perfecțiunea formei mas-cînd sărăcia de fond; travaliul artistic care înlocuiește spontaneitatea și sinceritatea; coexistența supremei simplități (voite) și a extremei complicații (Francis Jammes alături de Valéry); pretenția științifică; preocuparea excesivă față de problemele limbajului; respectul față de dificultățile prozodice, poezia — considerată ca superioară prozei etc. (X, pag. 223—224).

S-a întîmplat însă un fapt curios și semnificativ: concepția despre poezie a lui Valéry a fost de cele mai multe

ori contrazisă, în fapt, de poezia lui: Monsieur Teste a fost învins, ori de câte ori Valéry a ancorat în realitate. De altfel, contradicția se afla, potențial, în sistemul însuși. Iată un exemplu. În materie de limbaj, poetul caută cuvântul „cel mai abstract”; dar poezia este *act*, deci *trecere* a spiritului de la o stare la alta; deci refuz de a poposi, măcar pentru o clipă, în conceptul fix; ori, în virtutea acestui dinamism interior, totul devine fluid, „judecata nu se fixează nicăieri, *Ideea se face senzație sub privire* (subl. n. V. pag. 79); deci poezia va asocia, în același vers, cuvântul abstract cu cuvântul concret; nu ca o consecință de laborator poetic, ci ca o consecință a corespondenței psihologice cu viul, cu fluidul, cu autenticitatea stărilor de conștiință. De aici — concretețea atîtor imagini valéryene (este, la el, o a doua modalitate prin care a depășit simbolismul), care i-au atras atributul de „senzualist”. Adevărul este că versurile lui au o largă suprafață formată din senzații — în deosebi vizuale și auditive — foarte colorate, cu multe și subtile corespondențe în natură. Ruptura de principiu între eu și realitatea înconjurătoare — propusă și executată cu fidelitate în gîndirea pur speculativă a lui Monsieur Teste — se repară, substanțial, în poezia valéryană, marcînd contradicția amintită. (Oare nu în sensul acesta activitatea poetică a lui Valéry a fost interpretată de către unii ca „o renunțare la cele mai înalte aspirații ale spiritului”? Fertilă renunțare! Ea îl consolează, întrucîtva, pe Socrate pentru neputința de a-și trăi încăodată viața — ca arhitect...)

Cît de puternic s-au ciocnit în Valéry cele două euri (intelectual și afectiv), cele două capete (Monsieur Teste și Leonardo-Eupalinos) ne-o arată *Tînăra Parcă*, poem care — după însăși mărturisirea autorului — constituie o „autobiografie în formă”. Poezia se compune aici din dialogul lăuntric a „două surori”: un eu *armonios* (al gîndirii raționale, lucide, închise în sine, și deci sceptice, agnostice) și un eu *misterios* (al sensibilității afective obscure, care-l înserează în fluxul vital) care se trezesc, rînd pe rînd, în Tînăra Parcă. Tentație a spiritului pur și a afectivității, tentație a morții și a vieții, — conflictul acesta se încheie printr-o conciliere lăuntrică menită să consacre trăirea autentică, plenitudinea fără margini, care însă tinde continuu să devină conștiință de sine însăși. Această Parcă tînăra, care pînă acum se detesta, care considera că se murdărește îndată ce iese din sine, că sucombă sub orice posesiune exterioară, — redevine pentru ea însăși un obiect de iubire, într-un compromis inevitabil de aici înainte:

Atunci, luptînd cu mine, va trebui, o Soare, / S-ador
inima-n care tu vii spre-a te cunoaște, / Puternic foc, și blînd,
al deliciului de-a naște, / Spre care urc, fecioară cu sin-
gele-arzător / Și sinul beat de aur și recunoscător”. (XV,
pag. 129).

În poezia lui Valéry, recucerirea universului obiectiv este aproape totală. Natura însăși, în poezii ca *Platanului* sau *Tor-*

cătoarea, nu stă numai ca un fundal (parnasian), ca un cadru al istoriei descarnate a eului; ci în același timp pulsează, e o matcă din care platanul, omul, poetul nu se poate zmulge niciodată. Iar în *Narcis vorbește*, ca și în *Tinăra Parcă*, elementele naturii — ipostaze, stări ale eului — capătă un relief senzual remarcabil. Relația cu datul exterior conștiinței domină o poezie cum e *Cîntarea coloanelor*: procedeul poetic trece progresiv, de la comparație la personificare, imaginea coloanelor se antropomorfizează pe măsură ce simbolul se extinde și se adîncește.

Contradicția dintre teorie și poezie devine și mai evidentă, odată cu *Cimitirul marin*. Teoreticianul, care ar fi dorit poate să ostracizeze sentimentul din imperiul de sloiuri translucide al artei sale, este dezmințit de poet: acesta, contemplînd mormintele străbunilor, dovedește — în strofele XV—XIX — o emoție puternică, e drept — censurată, dar nu mai puțin autentică și comunicabilă. *Cimitirul marin* infirmă, de asemenea, teoria unei poezii pure, care s-ar fi dorit lipsită de idei. Dincolo de armoniile prozodice (decasilabul ronsardian) și de virtuțile cuvîntului izolat, poemul comunică unele noțiuni precise, chiar dacă face lucrul acesta prin intermediul unui cifru. Începînd cu strofa XIX, o serie de afirmații pot fi depistate, sub epiderma senzorială a imaginilor și în pofida „încuierii” lor într-un limbaj dificil: adevăratul vierme — care-l roade pe omul viu — e conștiința sa; în ea e cuprinsă, deopotrivă, ura și dragostea de sine, dar și trecerea din „aceiași” spre „altceva”, *actul* prin excelență; sau poate că această trecere nu este decît o iluzie, așa cum susțineau eleații despre mișcare? nu: gîndirea inhibitorie trebuie depășită; omul trebuie să se scalde în prospețimea naturii și să treacă la acțiune, acceptînd devenirea, tulburînd imobilitatea neființei („acest prea calm Acoperiș”) pe care i-o propunea contemplarea mării și a cimitirului. (XI. pag. 215).

Această fertilă contradicție are însă, uneori, urmări negative. Atunci cînd se furișează, la modul clandestin (din punct de vedere al teoriei), în tiparul prozodic al acestui prodigios meșteșugar, bîntuit de ritmuri și forme, care ar fi vrut să obțină doar sunete pure, — ideea (ca în *Ébauche d'un serpent*) servește nu numai odată la înjghebarea unui rudiment de metafizică nihilistă, a cărei ultimă expresie culminează în *Mon Faust*.

★

Aplicată la realitățile sociale și politice ale timpului său, gîndirea lui Valéry ne dezvăluie mai mult un moralist decît un gînditor politic sau un istoric. Tezele lui despre prăbușirea civilizației europene, măcinată de o gravă „criză a spiritului” — criză în care divorțul între aspirațiile individuale și instituțiile orînduirii burgheze este, poate, simptomul cel mai flagrant — sînt pătrunse de o concepție individualistă, persona-

listă chiar, asupra omului. Istoria i se pare „produsul cel mai pernicios al chimiei intelectului”, o adunătură haotică de evenimente „din care nu se poate învăța nimic” (I. pag. 63—64). Incursiunile sale în trecutul Franței sau al Europei ajung uneori la formulări pătrunzătoare, observațiile sale analitice asupra unor fenomene sociale sînt adeseori subtile. Dar Valéry nu avea totuși puțința — și, programatic, probabil nici ambiția — de a determina rădăcinile adînci ale crizei. Iar recomandările lui pentru „o politică a spiritului” rămîn într-o zonă prea abstractă pentru a putea să devină punctul de plecare al unui program politico-social: nici o clipă Valéry nu izbutește să se zmulgă din mecanismul sistemului pe care-l contemplă.

Scurtele sale însemnări critice la adresa partidelor burgheze sînt, desigur, spirituale și alerte, dar totodată depășite. El recunoaște, de pildă, că naționalismul exacerbat, șovinismul, rasismul abat atenția claselor oprite de la adevărata lor luptă; dar compromite adevărul acestei constatări atunci cînd susține că „existența vecinilor” ar fi singura apărare „împotriva unui permanent război civil” (IV. pag. 100). Două pagini mai departe, el notează: „Evenimentele se nasc din tată necunoscut. Necesitatea este numai mama lor”, — cu scepticismul intelectualist care-l caracterizează și care l-a împiedecat să întrevadă posibilitatea rezolvării istorice a contradicțiilor societății în care a trăit.

Oricît de blinde, oricît de benigne, aceste observații politice — mai ales una din ele, aceea care punea în discuție temeiul unor noțiuni încetățenite, ca drept, rasă, proprietate, națiune — au stîrnit furia cercurilor de dreapta. Un fascizant ca Léon Daudet îl atacă fără milă (XI. pag. 126), acuzîndu-l de „confuzionism”; ceea ce dovedește că, la finele deceniului al treilea, ideile valéryene, moderate dar antitotalitariste, au avut un anumit ecou.

După mărturiile contemporanilor, acest „aristocrat al spiritului”, care recomanda „abolirea totală a afectivității”, a resimțit deosebit de dureros „uriașa dezordine” a vieții intelectuale europene din timpul său. (I. pag. 189). În timpul ocupației germane, cînd prăbușirea Franței a fost interpretată — nu numai de către el — ca un simptom al prăbușirii Europei, Valéry a dovedit, cu fermitate și uneori cu temeritate, că este un bun patriot. Un prieten relatează: „În anii teribili, Paul Valéry a fost ceea ce trebuia să fie: demn, fără compromisuri cu nemții, neacceptînd niciodată să între în discuție cu cei ce sperau să-l atragă într-o infamă colaborare” (I. pag. 101). Dezastrul Franței îl obseda. Într-o scrisoare din 9 august 1940, el recunoaște: „Nu e vorba de a reconstrui Franța, ci de a construi o Franță” (I. pag. 97). La moartea lui Bergson a prezentat condoleanțe familiei în calitate sa de academician, iar peste cîteva zile, la Academia Franceză, a adus un omagiu celui dispărut, — fapt care i-a atras un fel de exil la Nisa și înscrierea pe listele negre ale Gestapoului. După eliberare, la 15 februarie 1945, Valéry a rostit un discurs

cu prilejul celei de a 17-a aniversări a Armatei Roșii, elogiind virtuțile ostașului sovietic. (VII, pag. 137).

În decembrie 1944, vorbind despre Voltaire, Valéry a dezvoltat o idee care arată în ce măsură era receptiv la suflul înnoitor ce trecea peste Europa. Datoria unui intelectual este să dea lumină, spune el. Trădarea celor care răspîndesc o lumină otrăvită stă alături de trădarea celor ce refuză să lumineze poporul. Disprețul dandysmului față de orice operă de popularizare devine dăunător într-o societate democratică, pentru că e pricină de dezbinare între artist și popor. Dacă Ronsard dedica reginei *Discursul său asupra mizeriilor timpului*; dacă Racine a adresat un memoriu în favoarea poporului, Doamnei de Maintenon, femeia regelui; nu e oare firesc ca intelectualii capabili să lumineze poporul asupra propriilor sale nevoi să se adreseze astăzi poporului însuși — devenit rege?

*

Exegeții, care încearcă să explice izolarea orgolioasă a acestui scriitor în „turnul de fildeș” exclusiv prin antisentimentalismul și aristocratismul său înăscut, vor cu orice preț să fie mai valéryeni decît Valéry însuși: ei rup personalitatea și opera lui de condițiile istorico-sociale care au determinat-o. „Izolarea îndeamnă la meditație: ca să poți locui într-o lume prea vidă” (I. pag. 176). În aceste cuvinte, Valéry însuși, indicînd aparent finalitatea solitudinii, îi divulgă — de fapt — cauza. Refugiul lui Valéry în „spirit pur” este unul din cele mai semnificative — tocmai pentru că extrem de personale — procese de alienare, determinate de societatea capitalistă.

Structural antimetafizică, personalitatea lui Valéry a reacționat în fața unei lumi ostile nu ancorînd într-un sistem filozofic închis (acesta n-ar fi putut să explice, din punctul lui de vedere, „haosul” realității înconjurătoare), nici în misticism: Monsieur Teste, acest „monstru de gîndire” — monstruos de două ori: pentru că gîndește (într-o lume în care gîndirea nu e apreciată drept cea mai „nobilă” sau cea mai „demnă” dintre activități) și pentru că nu face decît să gîndească — este, desigur, numai unul din cele două personaje care au coexistat în Valéry: acesta s-a retransat în sine însuși, înlocuind spectacolul amorf al unei Europe în agonie, care nu mai credea în valorile înalte ale spiritului, cu contemplarea eului propriu care nu mai credea în valorile obișnuite ale vieții. Pentru Monsieur Teste orice activitate îndreptată spre acea Europă căzută pradă unei grave „crize a spiritului”, orice concesie față de propria sa afectivitate ar fi fost, desigur, o degradare a eului pur. Dar peste această acțiune necruțătoare a temperamentului său, s-a imprimat, potențînd-o, acțiunea sălbatică a lumii capitaliste. „Un sihastru într-o metropolă”, — spune despre Monsieur Teste, soția lui (VI. pag. 125). „Dacă ar vrea, el ar putea face ca lumea să explodeze. Dar ce mai

poate el să vrea? El a prevăzut orice act, printr-o operație sistematică care îl anulează". Nu este oare aceasta cea mai cumplită — în tristețea și sterilitatea ei — consolare a intelectualului burghez, specie de homo sapiens obligat să gîndească — doar să gîndească! — asupra unei lumi de la destinele căreia el este exclus?...

Dar cel de al doilea Valéry — profesorul de poetică, moralistul, poetul — a înțeles să ia act și să combată această lume informă, al cărei mers spre dezastru îl descifrase. Vorbind în numele valorilor spirituale, al rațiunii, propunîndu-se mereu — și fiind acceptat, de altfel — ca un simbol al Europei gînditoare, Valéry s-a dovedit o prezență lucidă și reconfortantă în mijlocul unei societăți care îmbrățișa din ce în ce mai mult doctrinele mistice, ale subconștientului și forței brute. Exagerările lui Monsieur Teste se datoresc hipertrofiei sale intelectuale; ele sînt „păcate ale orgoliului". Dar ele se încarcă totuși, în contextul istoric dintre cele două războaie mondiale, cu o anumită demnitate, care este a rațiunii umane înseși, și se definesc ca niște reacții *in extremis* împotriva iraționalismului exacerb.

S-a spus (și nu numai o dată) că Valéry ar constitui — pentru lumea occidentală în declin — un fel de alibi. Formula e adevărată doar în măsura în care e adevărat că o supremă luciditate ar putea acorda unui om care nu știe să înoate o șansă de a scăpa de la înec. Dar timpul e un fluviu pe ale cărui maluri nu stă nimeni: toți și toate se află înăuntrul lui. A spune că *spiritul* lui Valéry salvează de la prăbușire o lume condamnată înseamnă a nu vedea că în formele sale specifice, acest spirit reprezintă el însuși unul din momentele crepusculului: acela cînd soarele — printr-un fericit efect optic — se menține încă sus, orgolios și dilatat, înainte de a cădea vertiginos sub linia orizontului.

BIBLIOGRAFIE

- I — „Valéry vivant". Cahiers du Sud. 1946.
- II — PAUL VALÉRY: „Rhumbs". Gallimard. Paris, 1926.
- III — PAUL VALÉRY: „Tel Quel". Gallimard. Paris, 1941.
- IV — PAUL VALÉRY: „Regards sur le Monde actuel". Stock. Paris, 1931.
- V — PAUL VALÉRY: „Eupalinos". Gallimard. Paris, 1924.

- VI — PAUL VALÉRY: „Introduction à la Poétique”. Gallimard, Paris, 1938.
- VII — PAUL VALÉRY: „Variété I”. Gallimard, Paris, 1924.
- VIII — PAUL VALÉRY: „Variété III”. Gallimard, Paris, 1936.
- IX — „Istoria franțuskoî literaturî”, vol. IV. Ed. Academiei de Științe a U.R.S.S. Moscova, 1963.
- X — JULIEN BENDA: „La France byzantine”. Gallimard, Paris, 1945.
- XI — „Histoire des Littératures”, vol. III. Gallimard. Col. Pléiade, Paris, 1958.
- XII — LEON DAUDET: „Verts d'Académie et vers de Presse”. Ed. Capitole. Paris, 1930.
- XIII — GUSTAVE COHEN: „Essai d'explication du *Cimetière marin*” in N.R.F. Nr. 185 din 1 febr. 1929.
- XIV — A. THIBAUDET: „Histoire de la Littérature Française”. Stock. Paris, 1936.
- XV — JACQUES CHARPIER: „Essai sur Paul Valéry”. Ed. P. Seghers, Paris, 1956.

Suppose que ta main choisie exactement à ce genre de voir
 l'objet de la...

Donne en relation entre de similitude entre une
 impression visuelle et un dispositif de lignes ou une surface
 ligne et similitude suffisant : d'après le dessin.
 Il y a un autre cas au lieu de similitude on sera parait-
 la chose représentée apparaît au temps. Ornement par
 la, c'est la en voyant le dessin je vois, mais, l'écriture et
 la l'écriture. ————— je vois maintenant.

Paul Valéry

Frumoasa adormită

*Ce taină poartă-n suflet frumoasa adormită,
Sorbind o floare, parcă, prin calmul obrăzar ?
De unde-aceste raze ce-n preajma ei răsar
Și-o-nvăluie-ntr-o mreajă de vrajă nesfârșită ?*

*Răsuflet, reverie, tăceri fără hotar,
O pace mai profundă ca lacrima palpită
Prin somnul care scaldă cu unda-i liniștită
Molateca genune a cărnii de cleștar.*

*Povară aurie de umbre și ispite,
Odihna ta ascunde puteri nebănuite,
O, ciută tînjitoare printre ciorchini de vis !*

*Pe cînd străbați cu duhul tărîmuri infernale,
Afară, forma pură a frumuseții tale
E trează și veghează sub ochiul meu deschis.*

Vinul pierdut

*Cîndva-n Ocean am azvîrlit
(Sub care astre, nu mai știu)
Ofrandă către infinit,
Un strop de vin trandafiriu.*

*Licoare, cum de te-am jertfit ?
Pluti vreun farmec din senin,
Sau inima mi-o fi șoptit
Să vărs, în loc de sînge, vin ?*

*O pîlpîire purpurie,
Și iat-o iară străvezie
Împărăția nimănui*

*Pribeag nectarul, beată marea...
Dar în văzduhul amărui
Jucau închipuiri cît zarea —*

Rodiile

*Dulci rodii, faguri de scînteii
Mocnind pînă pleznește coaja,
Superbe frunți crăpînd de vraja
Mistuitoarelor idei !*

*Cînd greul soarelui venin
Dospit în seva stacojie
Zbucnește plin de semeție
Din temnițele de rubin,*

*Cînd scoarța veștedă se frînge
În perle rumene, de sînge,
Sub al nectarului tumult,*

*În luminoasa năruire,
Tresare sufletu-mi de mult,
Cu tainica-i alcătuire.*

În romînește de DAN DEȘLIU

Moment de culme al poeziei valéryene, CIMITIRUL MARIN ridică dificilul și complexul problemă de traducere. De aceea, primind două versiuni românești ale acestui poem, revista noastră a considerat că a le publica pe amîndouă înseamnă a răspunde unei reale exigențe de cultură.

Cimitirul marin

„Nu năzui, o, suflete, spre viața cea fără de
moarte, ci stringe tot ce stă-n putința terestrală
tale-alcătui”

Pindar — Pitbicela III

*Hulubi străbat alene acoperișul care
Se leagăndă-ntre arbori și lespezi funerare ;
Talazuri din talazuri se reclădesc mereu
Sub torțele-amiezii arzînd nemărginirii...
O, binemeritată răsplată a gîndirii,
Privire pironită pe tihna unui zeu !*

*Ce limpede năvală de fulgere străbate
Cristalele de spumă, abia înfiripate,
Ce liniște mocnește în clocotul imens !
Cînd soarele asupra abisului se-așterne,
Alcătuire pură a curgerii eterne,
Vecia scînteiază și Visul este sens.*

*Neistovit tezaur, altar Minervei caste,
Genune de repaos și cîmp de pînde vaste,
Semeață undă, Ochi în adîncu-i tăinuind
Afița somn sub valuri de vipii legănate,
O, reînsingurare ! Lăuntrică cetate,
Și streășină de aur cu mii de solzi sclipind !*

*Lăcaș al Veșniciei, suspin cuprins în sine,
Privirile rotindu-mi pe zărilor marine,
Spre culmea cea mai pură din toate năzuiesc,
Și-n chip de închinare puterilor de pază
Senina strălucire a valului sfidează
Văzduhurile — cu un dispreț împărătesc.*

Cum se topește fructul în gingașă plăcere,
Cum se preschimbă-n vrajă în clipa-n care piere
În gura ce-i destramă conturul monoton,
Eu sorb aici făptura-mi de abur viitoare
Și cerul fredonează ființei trecătoare
Eterna preschimbare a undelor în zvon.

Înflăcărată boltă, privește-mă-n schimbare !
După trufie lungă și-o lungă nepăsare
Trîndavă, însă plină de-un înțeles mai grav,
Mă las în voia zării cu ape scînteînde,
Pe-a morților lăcașuri las umbra-mi să colinde,
Și mă deprind alene cu freamătu-i firav.

Cu sufletu-n văpaia solstițiului de vară
Eu te înfrunt, slăvită justiție solară,
Cu fulgerele tale de neînduplecat !
Te-ntorc neprihănită izvoarelor natale ;
Dar ca să-ncapă cerul în luciul feței sale,
Oglinda tăinuiește-un revers întunecat.

Doar pentru mine însumi, în mine, numai mie,
Pe matca unei inimi, pe-un fir de poezie,
Între abisul veșnic și faptu-ntrezărit
Aștept să dea ecouri lăuntrica-mi splendoare,
Posomorită hrubă cu bolți răsunătoare,
Vestind un gol de suflet mereu neîmplinit !

Știi tu, părelnic rob al frunzișurilor blinde,
Golf nesătul să ronțdi zăbrelele plăpînde,
Tulburătoare taine pe ochii-mi ferecați,
De ce mă poartă pasul spre jalnica grădină,
De ce trudita frunte spre pulbere se-nclină ?
E-o candelă acolo, vișind la cei plecați.

Pătruns de-un foc cucernic, închis în calme linii,
Mi-e drag crîmpeiu-acesta de lut jertfit luminii,
Cu faclele-i de strajă, cu arborii pe stînci,
Alcătuît din aur, din stei și trunchiuri sumbre,
Unde atîtea marmuri trezesc atîtea umbre ;
Fidelă, marea doarme pe criptele adînci !

*Lupoaică fermecată, alungă-nchinătorii !
Cînd pururi singuratic și tainic ca păstorii
Contemplu ca pe niște berbeci misterioși
Această albă turmă de pașnice morminte,
Alungă porumbeii cu mersul lor cuminte,
Zănaticele visuri, heruvii curioși !*

*Aici, năluca vremii cu liniștea se-ngîină.
Insecta scormonește prin veștedă țărînă ;
Invăpăiat e totul și contopit deplin,
In aerul fierbinte, cu-un duh de suferință...
E viața îmbătată de-atîta neființă,
Și-amărăciunea dulce și cugetul senin.*

*Pe răposai pămîntul cu grijă îi ascunde,
Secătuiși de vrajă, în tainițe profunde.
Înaltă Amiază, stăpînă-n depărtări,
Se pleacă întru sine și-n sine se adună...
Neîntrecută frunte și splendidă cunună,
Eu sînt în tine cheia secretelor schimbări.*

*Pe mine doar îți bizui neliniștile grele.
Căința, îndoiala, amarurile mele
Îți tulbură imensul smarald scînteietor...
Dar dincolo de lespezi, în adîncimea oarbă,
Cei risipiți în trunchiuri și-n firele de iarbă
Au început să-ncline spre tine-ncetișor.*

*Ei se destramă-n zarea distanțelor cețoase ;
Argila arsă soarbe contururi vapoase,
Minunea vieții trece-n petale și parfum !
Unde-s acele fraze, cîndva familiare ?
Dar farmecul ființei, dar spiritele rare ?
Unde-nfloriră lacrimi, o larvă-și taie drum.*

*Suspinele atîtor fecioare desmierdate,
Și bucele, și ochii cu gene-nrourate,
Și sînul ce se joacă cu-al patimilor foc,
Și sclipătul de sînge pe buzele rîvnite,
Și mîinile, de strajă comorii tănuite,
În pulbere trec toate, ca să reintre-n joc !*

O, suflet pur, mai crezi că va străluci sub soare
Un vis lipsit de-aceste nuanțe-nșelătoare
Născute dintr-al zării și-al apelor frământ ?
Vei mai cînta, cînd fi-vei o vagă transparență ?
Vai, toate pier ! Și visul și palida-mi prezență,
Și sfînta ne-mpăcare se-alină-ntr-un mormînt !

Schilavă nemurire, de beznă și de aur,
Hidoasă mîngîiere, sub frunzele de laur,
Șoptind că hîrca-i soră surîsului matern,
Minciună poleită, pioasă viclenie !
Dar cine nu respinge, căci cine nu le știe,
Și tidvele deșarte și rînjetul etern ?

Părinți din adîncime, nelocuite țeste,
Voi, care sub povara grămezilor agreste
Cu lutul și cu iarba de mult v-ați contopit,
Atotpustiitorul, ne-nduplecatul cariu,
Nu-i printre voi, acolo, în tristul osuarîu :
El e aici, cu mine, cel viu, nedespărțit !

Din dragoste, sau poate din arzătoare ură ?
Afîta-i de aproape nesățioasa gură,
Încît în mii de feluri și chipuri poți să-i spui !
El vede și rîvnește și carnea mea îi place.
Pînă-n culcuș pătrunde, cu dintele-i tenace,
Și astfel, zi și noapte, cu sila sînt al lui !

O, Zenon, crudul Zenon ! El, Zenon din Eleea,
A fulgerat spre mine, cîndva, săgeata-aceea,
Ce zboară și nu zboară, cu vuietu-i înalt !
Săgeata mă ucide și zvonu-i mă renaște !
Ah, soarele ! Ce umbră a uriașei broaște
Pe sufletu-mi, Achile înmărmurit în salt !

Nu, n-ai să cazi ! Nici azi, nici în veacuri viitoare !
Sfărîmă, trup nevolnic, carcasa gînditoare !
Sorbi, suflete, aroma zefirului mocnit !
Din zăriștea sărată crescînd, o adiere
Îmi reîntoarce vlagă... O, tainică putere !
Voi rîsări din valuri mereu întinerit !

*Da ! infinită mare, de furii zbuciumată,
Haotică panteră, hlamidă constelată
De mii și mii de idoli ai arzătoarei veri,
Balaur ce se-mbată de-azurul cărnii tale
Mușcîndu-ți în neștire întinderile goale
Intr-un tumult asemeni profundelor tăceri,*

*Se-nalță vîntul !... Viața va merge mai departe !
Rafalele vibrează în filele de carte,
Din stînci talazuri saltă spre vămile cerești !
Zburați, năuce pagini în vasta vijelie !
Vă frîngeți valuri ! Frîngeți în stropi de apă vie
Acoperișu-acesta, cu pînze pescărești !*

În romînește de DAN DEȘLIU

Cimitirul marin

*Acest prea calm Acoperiș, pe care
Trec porumbei, sub pini și morți tresare ;
Aci-n amiaza dreaptă, mari scînteii
Fac marea, marea pururea pornită.
O, după-alîtea gînduri — ce ispită.
Să-ți pierzi privirea-n liniști largi de zei !*

*Ce pur efort de vagi sclipiri consumă
Orice minîscul diamant de spumă,
Ce pace — pare că se naște-aci !
Cînd peste-abis un soare se așterne,
Odrasle pure din lucrări eterne,
Scînteie timpul, Visu-nseamnă-a ști.*

*Tezaur fix, templu-al Minervei, masă
De lene și de pace ne-ndoioasă,
Semeață apă, ochiu ce-ascunzi pieziș
Atîta somn sub vâl cu-aprins răsuflet,
Tăcerea mea !... O, tu palat în suflet,
Cu solzi de aur mii, Acoperiș !*

*Altar de Timp, ce-ntr-un suspin încape !
Împrejmuit de ochiul meu de ape,
În punctu-acesta urc, cu el mă-nvăț ;
Și ca spre zei ofranda mea înaltă,
Seninele străfulgerări își saltă
Către-nălfimi un suveran dispreț.*

*Cum fructu-și pierde-n desfătări esența,
Cum își preschimbă în nectar absența
În gura-n care piere forma lui,
Inspir aici cenușa-mi viitoare,
Și cerul cîntă-n sufletul ce moare
Schimbarea-n zvon a țărnilor verzui.*

O, cer frumos, privește-mă-n schimbare !
Sătul de-atîta aspră-nfumurare
Și strania mea lene lepădînd,
Mă dau acestor spații de văpaie ;
Peste morminte umbra mea se-ndoaie
Și mă deprind cu pasul ei plătînd.

Cu sufletul dat flăcărilor pradă,
Eu te susțin, justiție cu spadă
A razelor în tremur crud și pal !
Te-ntorc pe treapta ta dintii, senina :
Privește-te !... Dar ca să-ntorc lumina,
Ursuze umbre-mi cer sălaş egal.

Al meu, în mine însumi, numai mie,
Sub inimă — izvor de poezie, —
Între neant și faptul pur, aștept
Ecoul vast al măreției mele
Fîntînă sumbră, răsunînd sub stele
De-un gol mereu neîmplinit în piept

Captivă mincinoasă din frunzare,
Golf lacom de scheletice grătare,
Știi tu, pe ochii-nchiși, de taine grei,
Ce corp m-atrage-n moartea-i lenevoasă,
Ce frunte-l duce-n țarina osoasă ?
Un fulger cade-aici pe-absenții mei.

Inchis, sfințit, cu foc fără tulpină,
Fragment de lut'nălțat către lumină,
Imi place — acest tărîm cu torțe-n el,
Compus din aur, pietre, trunchiuri sumbre,
Cu-atîta marmoră pe-atîtea umbre ;
Peste morminte doarme-un val fidel !

Cătea splendidă, — alungă-nchinătorii
La idoli ! Cînd cu zîmbet ca păstorii
Îmi pasc încet, misterioase oi,

*O turmă albă de morminte lente,
Gonește porumbițele prudente,
Visele vane, îngerii vioi !*

*Aici pe culme, viitoru-i lene.
Insectă roade seceta-n antene ;
Și totu-i ars, surpat, primit din plin
În aer, dintr-o aprigă esență...
Iar viața-i vastă, beată de absență,
Amaru-i dulce, spiritul senin.*

*Ce bine-ascunși stau morții-n lut, sub haina
Ce-i încălzește și le soarbe taina.
Amiaza-n nemișcare, — Amiaza, sus,
Gîndindu-se pe sine, se desfată...
Cap împlinit, coroană fără pată,
Eu sînt în tine cel schimbat pe-ascuns.*

*Tu-n mine doar îți poți conține chinul !
Căința, teama, sila mea, dezbinul
Sînt zgura diamantului tău mut...
Dar jos, în noaptea lor cea grea de marmori,
Un vag popor la rădăcini de arbori
De partea ta, alene, a trecut.*

*Ei s-au topit într-o absență deasă,
Un lut roșcat a supt licoarea groasă,
Iar harul vieții-n flori li s-a prelins !
Ah ! Unde-s ale morților cuvinte,
Suflarea lor și farmecul fierbinte ?
Azi larva toarce-n ochiul care-a plîns.*

*Al fetei măgulite gingaș țipăt,
Privirea, dinții, genele cu sclipăt,
Farmecătorul sîn zvîcnind cu foc,
Sclipirea gurii date fără preget,
Și darul ultim, apărut cu-un deget,
Toate se-ngroapă și reintră-n joc !*

*Iar tu, tu suflet mare, crezi într-una
Că visul nu-i asemeni cu minciuna,
Așa cum val și aur sînt aci ?
O să mai cînți tu cînd vei fi doar aburi ?
Ah ! Toate trec ! Poros, mă scurg pe jghiaburi ;
Chiar sfîntul neastîmpăr va pieri !*

*O, neagră nemurire, aurită,
Consolatoare-ngrozitor gătită,
Ce faci din moartea noastră sîn matern,
Pioasă cursă, mincinoase buze !
Cel ce cunoaște — cum să nu refuze
Un craniu vid și risul lui etern !*

*Părinți adînci, voi frunți nelocuite,
Ce sub povara gliei azvîrlite,
Ușorii noștri pași i-ați confundat,
Adevăratul vierme care roade
Nu-i pentru voi ce stați sub reci arcade,
El vrea ce-i viu, el mie-mi este dat !*

*Iubire, sau de mine însumi ură ?
Mi-ai lăsat de-aproape-ascunsă-i mușcătură
Că zeci de nume, toate, îi convin !
Ei și ! El vede, vrea, visează, -atinge !
Îi place carnea mea zvîcnind de sînge
Și, chiar cînd dorm, visînd îi aparțin !*

*O, Zenon ! M-ai străpuns cu-acea săgeată
Ce zboară și vibrează, nemișcată !
Din zvon mă nasc, săgeata m-a rănit !
Ah, soarele !... Ce umbră ca de broască
Pe sufletu-n crispă nefirească,
Ahile cu pași mari, dar țintuit !*

*Nu ! Haide ! Sus ! Spre clipa următoare !
Tu, corp, zdrobește-mi forma gînditoare !
Tu soarbe, sîn, izvoarele de vînt !*

*O boare rece, -a mării ce se zbate,
Imi dă iar suflet... Ah ! vigori sărate !
M-arunc în val și ies din el cîntînd !*

*Da ! Mare vastă în delir și luptă,
Tu, piele de panteră, mantă ruptă
De mii și mii de sori, ca-ntr-un măcel,
Tu, hidră, de albastra-ți carne beată,
Ce-ți muști într-una coada scînteiată
Într-un tumult cu liniștea la fel.*

*Pornește vîntul !... Viața-și cere partea !
Un aer vast îmi frunzărește cartea,
Din stînci pornesc talazuri noi, în jur !
Zburăți, orbite file ! Valuri clare,
Sfărmați Acoperișul calm pe care,
Ca păsări, pînze ciuguleau azur !*

Cîntarea coloanelor

*Coloane line, cu
Aprinse pîlării
Pe care-n cerc trecu
Un stol de păsări vii,*

*O, voi orchestre clare
De fusuri fără zvon
Jertfindu-și fiecare
Tăcerea-n unison !*

*— Strălucitor egale,
Ce duceți voi spre soare ?
Dorinței virginal
Reci grații silitoare !*

Cîntăm și sîntem treaptă
A bolții-n limpezire !
O, voce înțeleaptă
Cîntînd pentru privire !

Vezi — ce innuri candidе !
Și ce sonoritate
Prin lujere limpide
Formăm din claritate !

Ca sloiuri, aurite,
Din pat de munți senini
De daltă-am fost răpite
Și preschimbate-n crini !

Din paturi de cristal
Trezite-am fost, și toate
De ghiare de metal
Savant împerechiate.

Ca să -nfruntăm pe cer
Și soarele și luna,
Pe rînd, un vînt sever
Ne poleiește-ntr-una !

Slugi fără genunchi moi,
Surisuri fără gură,
Frumoasa lîngă noi
Își simte glezna pură.

Cucernice perechi,
Cu vîl ce ne-nfășoară
Bogatele urechi
Dar surde la povară,

Cu-un templu pe-ochii grei,
Negri-n eternitate,
Noi mergem fără zei
Către divinitate !

Antică, tinerețea,
Umbroasă carne mată,
E mândră de finețea
Din numere iscată !

Fiice-ale unui număr
De aur, naltă spișă
Din cer, pe-al nostru umăr
Adoarme o zeiță.

Ea doarme, calma Rază
Pe care zi de zi
Pe fruntea noastră trează
Iubirea o urzi.

De necorupt surori,
Geros învăpăiate,
Am luat drept dansatori
Zefiri și foi uscate,

Și secolii care zboară.
Și neamuri ce s-au stins.
Ce-adînc odinioară,
Niciînd trecut de-ajuns !

Sub dragostele noastre
Mai grele ca o lume,
Străbaterăm zile-albastre
Ca pietrele prin spume !

Umblăm prin timp, ușor,
Cu trup strălucitor,
Cu pasul inefabil,
Înscris în mit, durabil...

Platanului

*Te-ndoi, Platan gigantic, și ca un tânăr Scit
Gol te propui sub sfere,
Dar ți-e candoarea prinsă, picioru-ncolăcit
De-a locului putere.*

*Răsunătoare umbră în care-un vechi azur
Stîrnindu-te s-alină,
O neagră mare strînge piciorul tău cel pur,
Îngreunat de tină.*

*De fruntea-ți călătoare reci vînturi se feresc;
Țărîna tandră, sumbră,
Nu va lăsa să scape din leagănu-i firesc
Niciînd uimita-ți umbră!*

*Această frunte-atinge doar raze moi și fulgi
Cînd seva o exaltă;
Tu poți să crești, candoare, dar nu și să te zmulgi
Din veșnica ta haltă!*

*Presimți în jur mulțime de alți copaci legați
De hidra venerată,
Cu tine-asemeni, pinii și plopilor tremurați,
Stejarilor, tisa beată,*

*Și toți, finuși sub glie de morți, cu talpa lor
Înfipți în cenușă,
Simt floarea și sămînța cum cad, pierzînd ușor
Plutirea jucăușă.*

*Frunzișu-n tremur, vraja și-acest proteic făg,
Cu trunchi ca patru fete,
Nu conținesc să bată-ntr-un cer închis, sub prag,
Cu frunzele lor bete.*

Trăind în despărțire, ei plîng amestecați
Intr-o absență mare,
Cu umeri ca argintul zadarnic despicați
La dulcea lor născare.

Cînd sufletul, pe care-l expiră, către-o stea
Se-nalță-n seri senine,
Fecioara vine-n umbră și liniște, să stea,
Cuprinsă de rușine,

Simțindu-se captivă-n presimțu-mbătător
Pe care o făptură
De carne îl întoarce, pălînd, spre viitor
Prin tînăra-i figură...

Dar tu, cu crengi mai pure ca brațul animal,
Scldîndu-le în aur,
Fantomă-n zorii zilei, a unui rău schimbat
În vis de somnul-faur,

Înalt belșug de frunze, fior orgolios
Cînd crivățul din munte
Lovește, beat de aur, al iernii-azur sticlos
De harpele-ți cărunte,

Tu — geme !... Răsucită, dar suplă, carnea ta,
Jelînd fără-a se frînge,
Să dea furtunii vocea pe care și-o căuta
Cu dibuiri năînge !

Sfîșie-te tu însuși ! Nerăbdător martir,
Jupoaie-te cu forță,
Și fură vîlvădii, prin fiecare fir,
Întoarcerea spre torță !

Ca imnul să se-nalțe spre păsări care vin,
Ca să-ți treasard foaia
Hrăniță de speranță pe trunchiul tău senin
Care-a visat văpaia,

*Eu te-am ales, puternic stăpîn al unui parc,
Beat de tangaj, -ca vîntul
Şi cerul să te-ncerce, iar tu, o ! mare arc,
Tu să le fii cuvîntul !*

*Ca-ndrăgostit de tine, Driadelor rival,
Poetul doar să poată
Atinge trunchiu-ţi neted, cum a atins pe Cal
O coapsă-ntr-aripată !...*

*— Nu, a răspuns Copacul. A zis : Nu ! fulgerînd
Din falnica lui barbă
Pe care Uraganul pornit o pune-n rînd
Cu orice fir de iarbă...*

În romîneşte de ŞTEFAN AUG. DOINAŞ

REFLEXIUNI

Obiecțiile se nasc adesea din simplul motiv că acei care le ridică n-au descoperit ei înșiși ideea pecare o combat.

Nu „răii” sînt cei care fac cel mai mult rău pe lumea asta, ci nepricepuții, nepăsătorii, credulii. „Răii” ar fi neputincioși fără o anumită cantitate de „buni”.

Contradițiile noastre alcătuiesc substanța activității noastre spirituale.

Omul este infinit mai complicat decît propria-i gîndire.

Ciclونul poate șterge un oraș de pe fața pământului, dar nu poate desface plicul unei scrisori, nu poate dezlega un nod de ață.

Cărțile au aceiași vrăjmași ca și oamenii : focul, apa, dihăniile, timpul — și propriul conținut.

„Viitorul” este particula cea mai sensibilă a clipei de față.

Cel mai mare poet cu puțință : sistemul nervos. Născocitorul a tot și a toate — dar, în primul rând, unicul poet.

Există o singură modalitate de a realiza o lucrare unitară : s-o întrerupi și s-o reiei.

Între două cuvinte, optează pentru cel mai concis.

Lirismul este dezvoltarea unei exclamații.

Scriitori. Cei pentru care o frază nu constituie un act inconștient, analog cu acțiunea de a mesteca și a înghiți a unui ins zorit, oare habar n-are ce mănâncă.

Munca severă în literatură se manifestă și se exercită prin refuzuri.

Dacă ar trebui să scriu, aș fi infinit mai bucuros să elaborez în deplină conștiință și într-o stare de perfectă luciditate un lucru slab, decât să dau naștere, grație unei stări de transă și independent de voința mea — unei capodopere.

Nimic mai original, nimic mai propriu, decât a te hrăni din alții. Trebuie, însă, să-i mistui. Leul e alcătuit din berbeci asimilați.

Gustul exclusiv pentru noutate marchează o degenerescență a spiritului critic, căci nimic nu-i mai lesnicios decât să faci aprecieri cu privire la noutatea unei lucrări.

Clasic este acel scriitor care poartă în sine un critic și îl asociază în mod intim activității sale. Geniul nu-i, poate, altceva — decât o lungă nerăbdare.

Există critice care nu rămân „critică” decât atât cât n-ai vreme să cugeți.

Poemul — această prelungă ezitare între sunet și sens.

Adevărata fecunditate a unui poet nu constă în numărul versurilor, ci, mult mai degrabă, în amplexarea efectului lor. Asta poate fi apreciat numai de-a lungul timpului.

Idee poetică este aceea care, exprimată în proză, reclamă totuși versul.

— Ce preferați, Domnule Autor : să fiți citit de o mie de ori de către unul singur, sau o singură dată de către o sută de mii de cititori?

— De o mie de ori, de către o sută de mii — răspunde Literatul.

În românește de DAN DEȘLIU

(Paul Valéry — Extrase din „Mélange” și „Variété”.)

PAUL VALÉRY

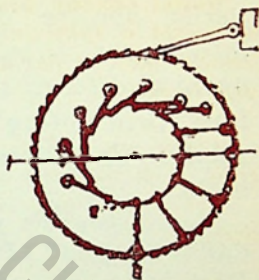
despre

LEONARDO

Observ în Leonardo ceea ce aş numi INDIFERENȚELE SALE REGALE.

Mai întâi, chiar din examinarea cea mai rapidă a manuscriselor lui, rezultă că este parcă indiferent la felul problemelor, căci totul este pentru el problemă. Nu problema în accepția filozofilor, probleme care se tratează pe calea raționamentelor și sistemelor de idei ci, dimpotrivă, probleme ce pentru el se definesc prin posibilitatea de a le rezolva cu ajutorul unei construcții sau unei născociri. Pare că totul îi aștă în egală măsură pofta de cunoaștere căci pentru el nu există probleme mari sau mici.

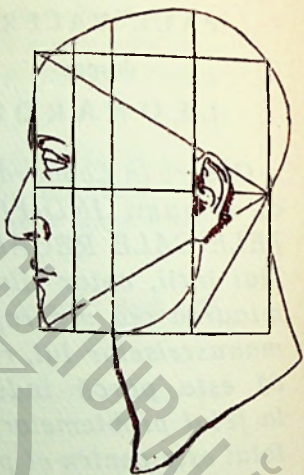
De asemeni Leonardo este indiferent la diferen-

țierile noastre didactice
între opera științifică și
opera de artă. El se mișcă
liber prin întreg spațiul
stăpînit de puterea spiri-
tuală.

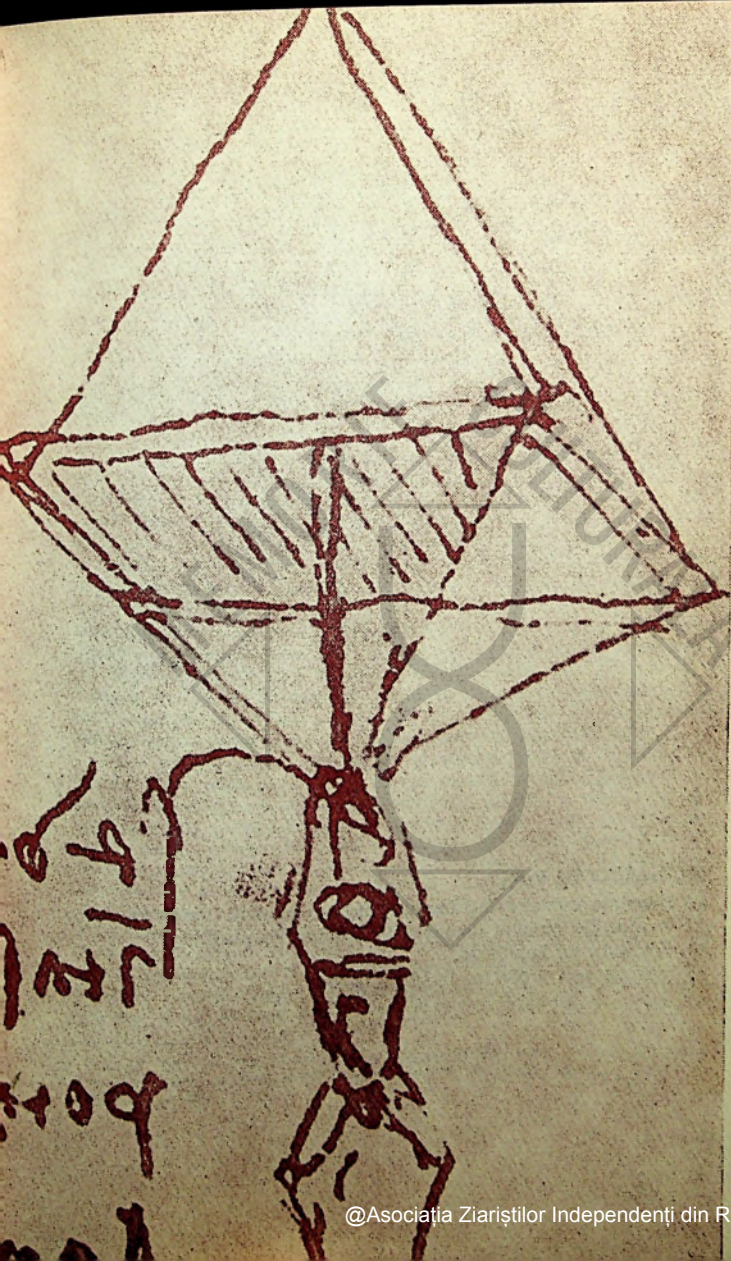
(Paul Valéry, din prefața la
CARNETELE LUI LEONARDO
DA VINCI,)

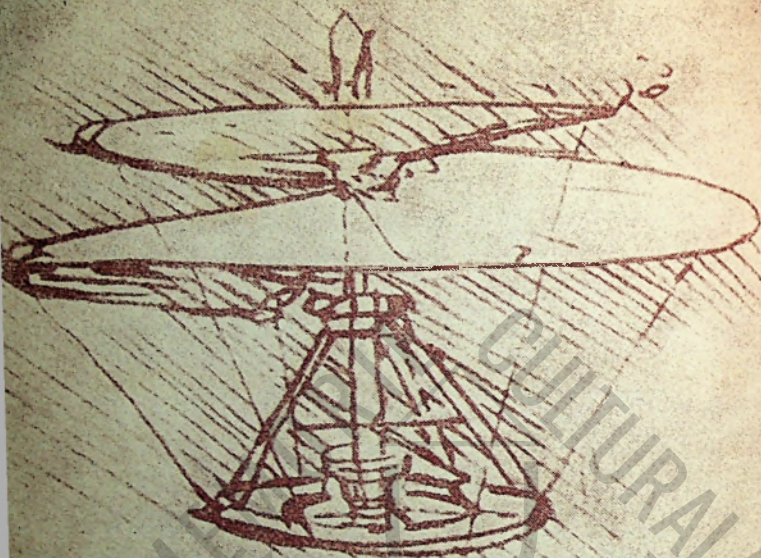
Pictorul care desenează
din rutină și după ochi
fără să recurgă la rațiune
nu este decît o oglindă ce
trimite înapoi imaginea
unui lucru ce nu-l înțelege.

II

LEONARDO DA VINCI.

IV

LEONARDO DA VINCI :

- I Elemente demonstrând imposibilitatea mișcării perpetue
- II Proporțiile capului omenesc în „Divina Proportione”
- III Parașuta lui Leonardo
- IV Helicopterul proiectat în „Vita aerea”

VERA CĂLIN

MARTIN ESLIN: Teatrul absurdului

Acesta este titlul unei dense și documentate lucrări datorate unui om ne teatru, Martin Eslin, fost regizor și asistent al lui Max Reinhardt la Viena, astăzi teoretician al problemelor literaturii dramatice, autor până acum al unui studiu despre teatrul lui B. Brecht și al volumului care ne reține în rindurile de față¹.

Martin Eslin pornește de la o constatare ce se impune cercetătorului literaturii occidentale de astăzi, — anume că modalitatea absurdului domină o bună parte din teatrul actual — și își sprijină afirmația pe o informație impresionantă în domeniul producției dramatice contemporane. Cercetarea sa include nume cunoscute ale dramaturgiei actuale: Samuel Beckett, Arthur Adamov, Eugène Ionesco, B. Brecht, Dürrenmatt, Jean Genêt ca și altele mai puțin cunoscute (în capitolul „Adepți și Prozeliți”) și se alimentează dintr-o bogată bibliografie de specialitate anexată volumului.

Din primele pagini ale cărții și anume chiar în introducere, Martin Eslin arată prin ce se caracterizează teatrul absurdului ca formulă dramatică: „Dacă o piesă obișnuită trebuie să albe o intrigă bine condusă, o intrigă sau un conflict despre care să se poată vorbi; dacă o piesă obișnuită se judecă după subtilitatea caracterizărilor și motivărilor, aceste piese sînt adesea lipsite de caracterizabile și înfățișează spectatorilor marionete aproape mecanic puse în mișcare; dacă o piesă obișnuită trebuie să aibă o temă pe deplin lămurită, just expusă și, în cele din urmă, rezolvată, acestea n-au adesea nici început, nici sfîrșit; dacă o piesă obișnuită e ca o oglindă a naturii ce reflectă moravurile și deprinderile timpului, dînd imagini bazate pe observație fină, acestea par adesea să reflecte visuri și coșmaruri; dacă o piesă obișnuită se bazează pe

Martin Eslin — *The Theatre of the Absurd*. Anchor Books Doubleday Company New York, 1961: în 1963 cartea a fost tradusă în franceză sub titlul *Théâtre de l'absurde*, pag. 107.

replici și dialoguri vii, acestea constau adesea în bălguieli incoerente.¹

Preluând o definiție a absurdului formulată cindva de Eugène Ionesco într-un eseu al său despre Kafka, Martin Esslin avansează o primă explicație a frecvenței acestei modalități în teatrul contemporan: „Absurd este ceea ce n-are scop. Rupt de rădăcinile lui religioase, metafizice și transcendente, omul este pierdut; toate faptele lui devin lipsite de sens, absurde, inutile.” Această definiție metafizică, de o totală indiferență față de factorul social și fenomenele de psihologie socială, nu e menținută de Esslin în tot lungul lucrării sale fără adaosuri și specificări ce implică determinări sociale. Considerind modalitatea absurdului în teatru ca un ecou al angoasei, nesiguranței, lipsei de perspectivă ce deformează conștiințele, Esslin caracterizează atmosfera unei bune părți din operele pe care le analizează, dar omite să circumscrie fenomenul la cadrul societății capitaliste. Plasindu-se în interiorul sferei care a generat piesele lui Samuel Beckett, Jean Genêt, Eugène Ionesco, Esslin ajunge pînă la urmă să identifice universul absurd cu condiția umană.² În așteptarea lui Godot și Sfîrșitul jocului (de Beckett) — scrie el² — sînt constatări dramatice ale însăși condiției omenești”. Eroarea esențială a lucrării lui Esslin, eroare care ar fi putut fi evitată sau în orice caz atenuată, chiar fără părăsirea de către autor a poziției filozofice adoptate, (Esslin e adeptul unghiului de vedere existențialist conform căruia universul este absurd și lipsit de semnificație) constă în ignorarea faptului că modalitatea literară a absurdului poate avea semnificații deosebite dictate de poziția scriitorului față de realitate și de interpretarea dată de acesta fenomenelor universului fizic și social. Absurdul în teatrul lui Samuel Beckett sau Jean Genêt subliniază într-adevăr inutilitatea căutărilor unui sens într-o lume care-l apare scriitorului absurdă și funciarmente irațională. Dar există și un teatru cu caracter satiric și demascator care mimează absurditatea pentru a denunța un sistem social creator de haos, mutilant pentru conștiința umană. Martin Esslin nici nu pomeneste în cercetarea lui de teatrul lui Malakovski, iar cînd se apropie de dramaturgia lui Brecht, nu vede nici o deosebire între opera brechtiană din perioada expresionistă și marile piese cu caracter denunțător ale lui Bertholt Brecht matur. Absurdul în Domnul Puntila și sluga lui Mati, absurd provenit din schimbările derutante ale personajului (generos în stare de ebrietate, tiranic și odios cînd e treaz) i se par lui Esslin a ține de unul din rezultatele viziunii absurde asupra personalității umane, și anume de pulverizarea ideii de identitate. Intenția satirică a acestor meta-

¹ op. cit. pag. XVII—XVIII.

² op. cit. pag. 39.

fore caracterologice (intenție realizată cinematografic prin mijloace asemănătoare de Charlie Chaplin în persoana bogătaşului din filmul „Luminile orașului”) e omisă de Martin Esslin.

Deosebirea între autorii de teatru absurd care se plasează în interiorul universului absurd și cei care consideră absurdul din unghiul raționalității, plasându-se uneori pe o poziție critică față de efectele unei lumi irațional întocmită, îi scapă lui Esslin, chiar și atunci când formulează disocieri judicioase de felul celei ce urmează: „Un sentiment asemănător cu privire la lipsa de sens a vieții, la deprecierea inevitabilă a idealurilor, a purității, a țelurilor alcătulește și tema unei mari părți a lucrărilor unor dramaturgi ca Giraudoux, Anouilh, Salacrou, Sartre și chiar Camus. Toți acești dramaturgi se deosebesc de dramaturgii Absurdului într-un punct important: ei exprimă sentimentul lor despre iraționalitatea condiției umane în forma unor raționamente de o mare luciditate și logic construite, în timp ce Teatrul Absurdului se străduie să exprime sentimentul lipsei de sens a condiției umane și inadecvarea oricărei abordări raționale prin abandonarea fățișă a procedeelelor raționale și a gândirii discursive... Teatrul Absurdului a renunțat să discute despre absurditatea condiției umane; el înfățișează doar în imagini concrete teatrale absurditatea existenței.”¹

Neacordînd nici spațiu, nici atenție teatrului care „discută despre absurditatea existenței umane” și cu atât mai puțin teatrului care denunță absurditatea, iraționalitatea societății capitaliste, Martin Esslin analizează cîteva din trăsăturile Teatrului Absurdului. Pe acestea le subsumează sistematic ideii centrale a cărții sale, idee după care modalitatea dramatică a absurdului este unica legitimă într-o lume, a cărei absurditate filozofia existențialistă a încercat să o exprime simbolic prin deznădăjduitul mit al lui Sisif. Printre aceste trăsături, se numără în primul rînd, deprecierea limbajului. Plasînd Teatrul Absurdului în mișcarea „anti-literară”, în care încadrează atât pictura abstractă cît și romanul „noului val” din Franța, Esslin arată că, în modalitatea dramatică studiată de el, „ceea ce se întîmplă pe scenă transcende și adesea contrazice cuvintele rostite de personaje...”² Și citează, în sprijinul demonstrației sale, cuvintele lui Samuel Beckett dintr-o lucrare despre Proust: „...încercarea de a comunica acolo unde nici o comunicare nu este posibilă reprezintă o vulgaritate simiescă sau de un comic oribil, ceva asemănător nebuniei de a intra în conversație cu mobila.”³ În întregirea ideii lui Beckett și cu gîndul caracterizării dramaturgiei acestuia, Esslin afirmă că dramaturgul

1 Op. cit. pag. XVIII—XIX.

2 op. cit. pag. 1.

3 op. cit. pag. 1.

trebuie să interzică vorbelor să spună ceea ce în mod firesc ele ar vrea să spună, ba chiar să le facă a exprima ceea ce ele acoperă de obicei: incertitudinea, contradicția, insesizabilitatea. Lipsa totală de semnificație atribuită existenței de către autorii de producții dramatice absurde, imposibilitatea comunicării între oameni socotită element al vieții contemporane justifică inutilitatea limbajului în teatru, — limbaj care, în dramaturgia lui Beckett, cel mai des invocat ca exemplu, servește tocmai pentru „a exprima eșecul, dezintegrarea limbajului”¹. M. Eslin amintește de lucrarea unui comentator al lui Samuel Beckett, anume Niklaus Gessner, care a descoperit zece modalități diferite de dezintegrare a limbajului în piesa în așteptarea lui Godot: neînțelegeri, clișee, repetări de sinonime, imposibilitatea de a găsi cuvântul potrivit, stilul telegrafic etc.² Piesa lui Adamov Invazia este drama „căutării disperate a unui înțeles care să dea un sens un vraf indescifrabil de hirtie.”³ Cît despre teatrul lui Eugène Ionesco, M. Eslin îl caracterizează cu referire la câteva din piesele dramaturgului: Cîntăreața cheală, Scaunele, Lecția drept „tragedia limbajului”. Această „tragedie a limbajului” nu este, după Eslin, consecința directă a condiției disperate în care se află omul privit din unghiul filozofic al dramaturgilor absurdului, ci capătă atributul generalității. „Într-o lume care și-a pierdut înțelesul, limbajul devine și el un biziit fără înțeles”. În același spirit explică autorul studiului și dispariția conflictului și a caracterelor din teatrul amintit. Aceste piese „sînt lipsite atît de caractere cît și de un conflict în înțelesul convențional, fiindcă ele își extrag materia subiectului dintr-un strat unde nu există nici caractere, nici conflicte. Caracterele presupun că natura omenească, diversitatea personalităților și individualităților este reală și are importanță: conflictul nu poate exista decît pe baza presupunerii că evenimentele în timp au semnificație.” Din analizele atît de numeroase întreprinse de Martin Eslin asupra celor mai tipice opere ce ilustrează formula dramatică a absurdului în literatura occidentală de azi se reconstituie pentru cititor, cu toată unilateralitatea unei cercetări ce omite teatrul care utilizează absurdul în scopuri satirice, și adoptă punctul de vedere filozofic generator al formulei cercetate, caracterul unei orientări dramatice în care pot fi plasați Beckett, Ionesco, Genêt, nu totdeauna Adamov, dar în nici un caz Brecht din anii maturității.

Înainte de a extrage concluziile cercetării sale în capitolul final intitulat „Semnificația absurdului”, Eslin simte nevoia unei incursiuni istorice, pe care o întreprinde cu erudiția care-i caracterizează cercetarea în capitolul intitulat „Tradiția absurdului”. O

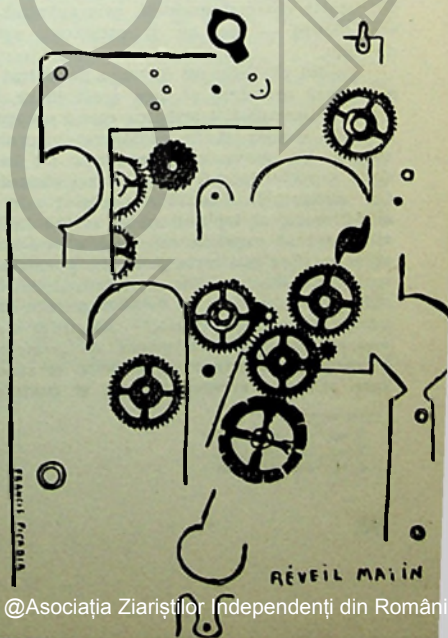
1. op. cit. pag. 44.

2. op. cit. pag. 45.

3. op. cit. pag. 55.

face însă pornind de la o falsă opoziție, între teatrul pur, care se bazează pe mimică, acțiune, gest, teatru în care Eslin înțelege să vadă străbunul teatrului absurd, al artei abstracte sau al romanului fără personaje pe de o parte și teatrul „literar” bazat pe dialog pe de alta. În întreaga desfășurare a istoriei literare, Eslin urmărește de aceea o tendință de smulgere a artei dramatice de sub dominația logicii exprimată în vorbirea rațională. Pe această linie artistică plasează el activitatea mimului antic și a urmașului său medieval Comedia dell'arte, verva nebunilor de curte, a clownilor shakespeareieni, apariția funambulilor secolului al XIX-lea. Toate aceste manifestări împreună cu ciroul, revista, music-hall-ul i se par a aparține „teatrului pur”, devenit astfel unul din izvoarele absurdului în literatura dramatică modernă, laolaltă cu bogata tradiție a comicalului absurd (dramatic sau nu) a cărei evoluție Martin Eslin o urmărește pas cu pas în desfășurarea literaturii mondiale. Este o evoluție marcată de drama și comedia shakespeareiană, de eposul comic al lui Rabelais, de alegoriile onirice ale Barocului, de opera lui Laurence Sterne. Urmează bineînțeles „Alice în țara minunilor”, sottisier-urile lui Flaubert, Ubu Roi a lui Jarry etc., etc. La aceste surse literare ale teatrului absurd contemporan, Eslin o adaugă și pe aceea a absurdului infantil, așa cum se exprimă el în versurile pentru copii (nursery-rhymes) și chiar influența filmului mut, a

FRANCIS PICABIA :
Ceasornicul

comediei lui Charlot sau Buster Keaton, care oferă „caracterul straniu de vis al unei lumi văzute din afară cu ochii care nu înțeleg al unui om rupt de realitate; (filmul mut) seamănă cu un coșmar și desăfoară o lume într-o mișcare neîntreruptă și cu totul fără rost”. Și, așa cum e firesc, autorul studiului nu omite nici influența picturii abstracte asupra teatrului absurd contemporan.

La fel ca și în considerațiile despre fenomenul contemporan, M. Eslin neglijează cu prilejul acestei documentate incursiuni istorice să facă unele disocieri, pe care i le-ar fi impus un criteriu istoric și un punct de vedere mai puțin formalist. Citeva exemple în acest sens pot fi lămuritoare. Absurdul în teatrul shakespearian are un caracter adesea satiric orientat (nebunul din „Regele Lear” oferă doar un exemplu între multe altele); alături e menit să comunice sentimentul uimirii în fața plenitudinii contradictorii și adeseori neînțelese a vieții, în fața alăturărilor cu aparență insolită. El exprimă atunci comic ideea pe care cu gravitate i-o împărtășea Hamlet prietenului său: „Sînt mai multe lucruri în ceruri și pe pămînt, Horatio, decît poate cuprinde măcar și în visurile ei filozofia ta”. Ambele tonalități se regăsesc în comicul absurd al lui Rabelais. Orientarea satirică a sotisier-urilor flaubertiene nu necesită demonstrație, iar sentimentul absurdului generat de filmul mut îl cred legat pentru spectatorul de astăzi de anacronismul tehnic, dat fiind că, în comentariile contemporane cu acea epocă din istoria cinematografului, este apreciat comicul situațiilor — adesea absurd — dar nu și caracterul oniric, de coșmar, subliniat de Eslin.

Faptul că Eslin nu distinge în teatrul absurd contemporan decît o singură orientare și face acest lucru, ignorînd determinările sociale ale modalității artistice care-l preocupă, îl silește să procedeze în chip similar și în considerarea evoluției istorice a comicului absurd. De aceea nici concluzia lui la acest capitol nu vizează decît aspectul formal al problemei absurdului: „Elementul de teatru pur, abstract în Teatrul Absurdului este un aspect al atitudinii lui anti-literare, al faptului că el refuză limbajului calitatea de instrument apt să exprime cele mai adînci straturi ale gândirii”¹. Și în alt loc: „Cea mai mare parte din poezia absurdă (nonsense-verse) își realizează efectul eliberator, îndepărtînd limitele înțelegerii și deschizînd perspective de descătușare din strînsarea logicii și a conversației constrîngătoare.”² Absurdul devine astfel din punct de vedere psihologic un mijloc de „concretizare în imagine poetică a realității interioare conștiente și subconștiente”³, în sensul în care și Freud socotea umorul și cuvîntul de spirit un mijloc de

1. op. cit. pag. 239

2. op. cit. pag. 247.

3. op. cit. pag. 236.

depășire a unor refuzări și inhibiții impuse de constringerea exterioară, depășire ce s-ar realiza la nivelul subconștientului. Discuția teoriei freudiste despre umor e străină de intenția acestor rînduri. Ceea ce mi se pare însă evident este că explicația lui Martin ignorarea unor importante capitole din istoria comicului absurd, Eslin despre originea și orientarea absurdului se constituie prin capitole în care participarea intelectului rațional, a conștiinței lucide, ca și finalitatea socială sînt evidente. Ajunge să amintesc de comicul absurd în opera lui Swift, Bernard Shaw sau Malakovski pentru a justifica afirmația de mai sus.

Această omisiune îl îngăduie să formuleze concluziile din ultimul capitol intitulat „Semnificația absurdului”. Neintegrînd sîerei Teatrului Absurdului decît opere care dau naștere acelei angoase, acelui sentiment de înstrăinare în fața unui univers haotic și incomprehensibil, sentiment amintit mereu ca de un factor decisiv în stimularea modalității artistice studiate, Eslin explică absurdul ca unica replică artistică posibilă dată unei lumi „lipsită de o explicație și semnificație centrală”. Înlocuind explicația social-istorică a unei atitudini artistice cu una metafizică și anume cu aceea oferită de filozofia existențialistă, autorul cărții de față transformă analiza în apologie, și, socotînd absurditatea condiției umane eternă și necorectabilă, concludă că „într-o lume lipsită de credință religioasă și de certitudini” teatrul absurd are menirea de a pune omul în contact cu „realitățile ultime ale condiției umane, cu problemele relativ puțin numeroase ale vieții și morții, cu problema izolării și a comunicării”¹. Teatrul absurd ar reprezenta, după Eslin, „în ciuda aparenței lui grotesci, frivole și irreverențioase, o reîntoarcere la funcțiunile originare, religioase ale teatrului” ar exprima „confruntarea omului cu sîerile mitului și ale realității religioase”.² Ștergînd diferențele între atitudini și modalități istoric deosebite, Eslin afirmă: „Ca și vechea tragedie greacă și misterele medievale sau alegoriile baroce, Teatrul Absurdului urmărește să dea omului conștiința poziției lui precare și misterioase în univers”³. Aducerea la același nivel al unor creații atît de deosebite dovedește nu numai lipsă de simț istoric, dar și o ignorare a proporțiilor. Între tragedia ce conține blestemul adresat de Prometeu zeului tiranic pe de o parte și așteptarea celor doi vagabonzi din „În așteptarea lui Godot” (piesă care exprimă intuiția lui Beckett „că nimic nu se întîmplă vreodată în existența omului”⁴ ca și în toate piesele absurde care comunică sentimentul neantului pînă și prin structura lor circulară, „căci ele se sfîrșesc exact așa cum încep”⁵, pe de alta, orice apropiere pare imposibilă. Eslin o stabilește pe baza

1. op. cit. pag. 293.

2. op. cit. pag. 293

3. op. cit. pag. 293

4. op. cit. pag. 294.

5. op. cit. pag. 305.

apartenenței unor creații istoric și structural atât de diferite la sfera religioasă. Absolutizarea unor trăsături și criterii cu perspicacitate sesizate dar considerate din interiorul unei poziții filozofice deformante, l-a putut face pe un cercetător înzestrat cu întinse cunoștințe literare și o intuiție reală a ceea ce se numește poezie dramatică să plaseze în aceeași serie tragedia antică și teatrul lui Beckett, Ionesco sau Genêt și anume sub emblema unificatoare a misticismului. Cuvintele cu care caracterizează Eslin, în finalul cărții sale, conținutul teatrului absurd exteriorizează conștiința unei neputințe: „Teatrul absurdului exprimă anxietatea și disperarea ce izvorăște din recunoașterea faptului că omul e înconjurat de întinderi impenetrabile de întuneric, că el nu-și poate niciodată cunoaște adevărata natură și rostul și că nimeni nu-l poate oferi reguli de comportament gata confecționate”.¹ Aplicată unei literaturi scrise din îndemnul unei filozofii a disperării, caracterizarea rămâne adevărată, își păstrează valoarea constatativă. Formulată însă în spirit aprobator față de o filozofie dezagregantă și o literatură ce consemnează atrofierea conștiinței omenești, ea duce la grave confuzii de valori etice și estetice.

GEORGE BĂLAN

HINDEMITH ȘI ȘTIINȚA MUZICII

Compozitorii preocupați de problemele filozofice și estetice ale artei lor au fost și mai sînt uneori suspecți de lipsă a spontaneității, Wagner fiind în această privință cel care a avut de înfruntat cele mai violente reproșuri. Ideea că activitatea creatoare este incompatibilă cu meditația teoretică a dominat vreme îndelungată mentalitatea curentă și ecouri ale ei continuă să se audă. Baudelaire a combătut-o ascuțit: „Oamenii care-i reproșează muzicianului Wagner că a scris cărți asupra filosofiei artei sale, suspectîndu-i în consecință muzica de lipsa firescului și spontaneității, ar trebui să nege că Leonardo da Vinci, Hogarth, Reynolds au creat capodopere de pictură, pentru simplul motiv că ei au dedus și analizat principiile artei lor.

Recent dispărut, Paul Hindemith continuă marea tradiție wagneriană a compozitorului cugetător: o bună parte a activității și-a consumat-o elucidînd teoretic principiile artei sale componistice, și încercînd să dea o explicare a muzicii în genere, în lumea experienței artistice desfășurată de-a lungul a cinci luni.

Crezul său teoretic, Paul Hindemith și l-a sintetizat mai ales în vasta lucrare „Lumea compozitorului — orizonturi și limite”, apărută la Cambridge în 1953.

Formulată în opoziție cu expresionismul care, în numele atotputerniciei sentimentului, teoretiza sfărîmarea bazelor tradiționale ale gîndirii muzicale, concepția lui Hindemith se manifestă ca o înțelegere raționalistă și neoclasică a specificului și menirii muzicii. Ea respinge teoriile născute din exaltări emoționale sau mistice: „Haideți să înlocuim acest extaz cam arzător printr-un entuziasm mai liniștit (sau mai de grabă lucid) ...Haideți să discutăm materialul muzical și metodele aplicării sale, așa cum ar face-o un cercetător obiectiv, un neprofesionist rațional”.

Atotputernicia tiranică a sentimentului în muzică îi repugnă, adevărata muzică fiind, după el, aceea în care trăirile sufle-

tești sînt trecute prin filtrul unei rațiuni lucide. Amintirea, care netezește asperitățile și purifică vilttoarea, este chemată în concepția lui Hindemith să joace acest rol de filtru intelectual al sentimentelor exprimate în muzică.

Tot ca amintiri ale sentimentelor sînt caracterizate de Hindemith reacțiile trezite în ascultător de către muzică. Pe acestea compozitorul le compară cu amintirile despre o țară unde am cîldătorit cîndva. „Adevărata cîldătorie poate cere cîteva săptămîni sau luni, spune el, dar reînviind în memoria noastră evenimintele legate de ea, le putem trăi din nou, pe deplin, în cîteva secunde și încerca sentimentul unei reproduceri mintale complete a succesiunii lor“.

Plecînd de la axioma că stările noastre sufletești nu se pot schimba într-o clipită, Hindemith concludă că muzica nu exprimă în mod real aceste sentimente: cum ar putea ascultătorul să trăiască într-un timp atît de scurt sentimentele diferite pînă la antagonism-bucurie, durere — pe care le exprimă o operă muzicală? Raționalismul lui Hindemith capătă aici o coloratură idealistă care face vulnerabile astfel de teze.

În orice operă de artă, mai ales în cele aparținînd artelor succesive, evoluția sentimentelor eroilor depășește inevitabil, prin rapiditatea desfășurării sale, evoluția sentimentelor reale. Pe acest plan, muzica nu se deosebește de celelalte arte. Dar fenomenul remarcat de Hindemith dovedește nu caracterul ireal sau neautentic al sentimentelor exprimate în artă, ci modul generator, esențializat în care sînt redată acestea.

Combătînd viziunea strict afectivă a muzicii și încercînd să demonstreze însemnătatea bazei intelectuale a acestei arte, Hindemith vorbește de asemenea despre ideile morale ca una din componentele conținutului muzicii. E drept, Hindemith nu precizează ce înțelege prin conținutul etic al muzicii. O singură dată o face cînd, declarîndu-se împotriva muzicii fără conținut, spune că această artă trebuie să aducă omenirii un mesaj asemănător celui trimis de Schiller și Beethoven: „Seid umschlungen Millionen“. Cu toate laturile sale discutabile, raționalismul neo-clasic hindemithian conține și un evident filon umanist, deosebindu-se prin aceasta considerabil de concepția militant-estetică a lui Igor Stravinski.

Există desigur ceva comun între constructivismul lui Stravinski și insistența cu care Hindemith subliniază importanța solidității constructive în muzică. Pledoaria pentru o temeinică organizare formală a operei revine ca un leit-motiv de-a lungul esteticii sale. „De tehnică, spune el, depinde toată viabilitatea compoziției. Ea poartă răspunderea capacității sau incapacității operei de a ne impresiona intelectual și emoțional“. Hindemith se declară gata să îmbrățișeze definiția medievală a muzicii ca „scientia bene modulandi“. Numai stăpînirea a ceea ce el numește „scientia musicae“ oferă fundamentul trainic de pe care fan-terzia își poate lua sborul său. „Este suficient, spune Hindemith, să pierzi siguranța poziției pe acest fundament sigur, că muzica

se vede golită de forță artistică, se transformă într-un capriciu individual și devine astfel lipsită de puterea de a convinge pe oameni, cu excepția compozitorului însuși și a partizanilor seduzi de el".

"Viața muzicală" a operei este guvernată de legi care trebuiesc respectate chiar și de cea mai avîntată fantezie compo-nistică. Există legi metro-ritmice, există legi ale construcției melodice, există legi ale succesiunii acordurilor. Asupra acestora din urmă Hindemith insistă în mod deosebit: „Pe acestea le putem privi ca pe o melodie care se desfășoară la diferite înălțimi în loc de a se desfășura doar la o singură înălțime. O astfel de supermelodie se numește tonalitate. Legile care conduc tonalitatea trebuie să posede o forță tot atât de omniprezentă ca și a legilor care se aplică melodiei".

Apropiat de Stravinski prin pledoaria pentru o riguroasă organizare constructivă a operei muzicale, Hindemith se deosebește totuși substanțial de acesta cînd se pronunță împotriva mînuirii pur formale a principiilor construcției. Nu-și recunoaște afinități cu muzicienii „care neagă categoric forța morală a muzicii și nu admit nici o obligație morală din partea compozitorului. Pentru ei muzica este, în principal, un joc al sunetelor; și, deși cheltuiesc extrem de mult spirit și măiestrie pentru a da acestui joc o aparență importantă, din punct de vedere social compoziția lor poate avea o valoare cu nimic mai mare decît biliardul sau patinajul, iar importanța ei intelectuală și filozofică trebuie inevitabil inclusă acelei categorii din care fac parte faptele celor ce se închină șerpilor sau ale fetișiștilor".

Dodecafonismul și legile obiective ale muzicii

A desconsidera sau a destrăma această soliditate constructivă, a încălca legile care o asigură, înseamnă, după Hindemith, a păși spre lichidarea muzicii ca artă. În această ordine de idei principalul pericol îl reprezintă încercările compozitorului de a se sustrage atracției centrului tonal. Importanța fundamentului tonal pentru muzică este identică cu forța de atracție exercitată de pămînt asupra tuturor corpurilor și dela care nimeni și nimic nu se poate eschiva. „Tonalitatea, afirmă Hindemith, este desigur o formă foarte subtilă a gravitației... Pentru a simți forța gravitației tonale este suficient să cîmși în cor sau într-o grupă de madrigal: vei simți cum ordinea tonală sinoptică are un efect sănătos, primenitor asupra stării noastre sufletești și cum structurile care ajung cu neclaritatea lor pînă la imposibilitatea de a fi realizate practic, trezesc o adevărată durere fizică". Este însă o iluzie că tonalitatea — ca și puterea de atracție a pămîntului — poate fi înlăturată. Compozitorii așa numiți atonali nu fac decît s-o mascheze prin diferite trucuri. Pe Hindemith muzica acestora îl face să-și amintească de călușeii dela bîlci, unde amatorul de distracții poate fi zvirlit în toate direcțiile în așa fel încît pînă și spectatorul de pe margine își simte

măruntaiele cuprinse de spasme. Scopul acestei distracții este de a anihila temporar în om simțul gravitației prin împletirea amețitoare a câtorva diferite forme de atracție, ceea ce face dificilă redobândirea echilibrului. „Așa zisa muzică atonală, spune el, muzica ce pretinde a nu recunoaște vreo legătură între armonie și tonică, acționează asupra noastră exact ca aceste invenții drăcești: armoniile verticale și orizontale sînt orînduite în așa fel încît tonica spre care tind se schimbă prea repede. De aceea nu ne putem adapta, nu putem satisface dorința noastră de orientare în câmpul gravitației tonale. Rezultă și în cazul de față o amețală, manifestată însă de astă dată în forma sublimată a imaginilor spațiale din mintea noastră”. (Precizăm că armonia reprezintă pentru Hindemith dimensiunea spațială a muzicii iar tonalitatea este asociată de el cu ideea de perspectivă; orice anomalie pe plan tonal-armonic va duce așadar la tulburarea sentimentului normal de spațiu muzical). Și Hindemith conchide: „Nu înțeleg de ce trebuie să întrebuițăm muzica pentru a crea efectul răului de mare care poate fi asigurat într-un mod mult mai convingător de către ramura distractivă a industriei. Generațiile viitoare, probabil, nu vor înțelege niciodată de ce muzica a putut să intre în concurență cu un adversar atît de puternic”.

În forma organizată a atonalismului, dodecafonismul, care propune înlocuirea tonalității clasice prin seria celor 12 sunete, Hindemith vede încălcare flagrantă a unor date naturale ale gîndirii muzicale. „Dodecafonismul, scrie el, ignoră temerile reale ale gîndirii armonice și melodice, extrase din experiența matematică, fizică sau psihologică; el nu ia în considerație deosebirile în ceea ce privește gravitațiile intervalelor, legătura fizică a tonurilor, gradul de ușurință în reproducerea vocală și alte împrejurări care posedă o constanță naturală sau o utilitate dovedită”. Hindemith consideră de aceea că dodecafonismul „este o regulă constructivă stabilită arbitrar și prin ignorarea fenomenelor muzicale fundamentale”.

Hindemith denunță, în continuare, caracterul sectant și fetișist al activității unor dodecafoniști. În secta dodecafoniștilor ești admis numai dacă te lepezi de orice urmă de îndoială în perfecțiunea și eficacitatea sistemului. Atitudinea de supunere necondiționată a unor dodecafoniști față de imperativele sistemului îi amintește idolatria celor vechi și în deosebi pe acei „auspices” care prevesteau viitorul după măruntaiele păsărilor. Speculațiile cifrate ale dodecafoniștilor au, după el, tot atîta legătură cu muzica vie, cîtă aveau măruntaiele păsărilor sacrificate cu evenimentele universale prezise pe baza lor.

Hindemith combate pretențiile dodecafoniștilor de reformă radicală a limbajului muzical, citînd cazurile unor precedente analoage, ridicul eșuate. Încercări de a înlocui creația prin calcul au existat, bunăoară, în evul mediu, în tratatele teoreticienilor scolastici. Apoi, în secolul XVIII un muzician englez, William Hayes, a publicat o carte intitulată „Arta de a compune

muzică după o metodă cu desăvîrșire nouă, utilizabilă de capacitățile cele mai mediocre" — satiră la adresa muzicii italiene de operă. Autorul îi sfătuiește pe cei cu veleități componistice să nu-și mai bată capul cu studierea tehnicii muzicale ci să recurgă la următorul procedeu: să ia o perie aspră, să o înmoaie în cerneală și apoi, trecînd cu degetul peste ea, să stropască dintr-o singură mișcare hîrtia de note. Rămîne după aceasta numai să adauge barele de măsură, legato-urile și celelalte, pentru ca lucrarea să fie gata de interpretare. Notele întregi și doimile vor lipsi cu desăvîrșire — dar pe cine îl interesează sunetele ținute? Iar Hindemith comentează: „Cu tot umorul premeditat al acestor indicații nu poți să nu remarci asemănarea lor cu tehnica celor 12 sunete. O deosebire caracteristică între ele constă în faptul că metoda lui Hayes oferă compozitorului... mai multă libertate în inițiativa artistică decît îi oferă sistemul destul de sever al celor 12 sunete”.

Deși adversar vehement al atonalismului și dodecafonismului, Hindemith nu se arată totuși alarmat de amploarea și consecințele răspîndirii acestor curente. Crede ferm în neîtrîinicia lor istorică, în revenirea spontană a compozitorului la elementele fundamentale și naturale ale muzicii. „Curente de acest fel apar aidoma epidemiilor de pojar și dispar tot așa de enigmatic”.

Această critică a principiilor școlii vieneze este mai mult spirituală decît convingătoare. A privi atonalismul și dodecafonismul ca erori absolute ale gîndirii este antidialectic. Hindemith ar fi putut pune întrebarea dacă nu cumva aceste fenomene răspundeau unei necesități reale, aceea de a lărgi conceptul clasic de tonalitate. El ar fi trebuit să critice dodecafonismul nu ca aberație totală ci ca denaturare a unei idei care conținea un simbul rațional. Este apoi în detrimentul rechizitoriului său faptul că recurge mai mult la argumentul de efect al comparațiilor ridiculizante, decît la fapte elocvente. Interesează să știm dacă, într-adevăr, folosirea principiului dodecafonic duce neapărat la crearea unei muzici lipsite de valoare. Or despre muzica mai mult sau mai puțin legată de această teorie, și în primul rînd despre „clasicii” ei „Schönberg, Berg și Webern, nu se scrie nici măcar un cuvînt. Dacă s-ar fi adresat și faptelor artistice, nu numai teoriei, Hindemith ar fi constatat că, în realitate, lucrurile nu se prezintă atît de simplu pe cît reiese din savuroasa dar pur speculativa sa ipoteză. Un Schönberg sau un Alban Berg nu pot fi șterși cu buretele din istoria muzicii și reduși din două trăsături de condei la ridicul. Ei au avut momente cînd au izbutit să integreze aridele prescripțiuni ale dodecafonismului unei viziuni umane și emoționante. Dacă s-ar fi apropiat de muzica acestora cu mai puțin „parti pris”, Hindemith ar fi imprimat un caracter mai obiectiv criticii sale.

Contra facilității

Adversar al experimentelor care, lichidînd bazele naturale ale muzicii, o rup pe aceasta de oameni, Hindemith își definește însă idealul estetic și prin critica acerbă a fenomenului opus: concesiile făcute gustului trivial. I se par de disprețuit compozitorii minajați de setea după succes ieftin. Convinși că muzica trebuie să exprime o profesiune adîncă de credință, el nu poate privi fără indignare transformarea ei într-un divertisment agreabil, într-un mijloc de a face timpul să treacă mai plăcut. Pentru autorii unei asemenea muzici a compune este nu un act de gîndire serioasă, o spovedanie lirică, ci un „business” rentabil. Cu un dispreț nuanțat de milă vorbește Hindemith despre compozitorii nevoiți a-și vinde capacitățile în scopuri industriale, mai ales despre cei mobilizați de magnatii Hollywood-ului pentru marile lor afaceri cinematografice. Punîndu-se la dispoziția lor, compozitorul devine sclav muzical, trebuie să renunțe la toate virtuțile legate de profesia sa: fantezie, entuziasm, talent original. Această lume a afacerilor industrial-muzicale îi apare lui Hindemith ca un infern pe a cărui poartă stă scris dantescul „lasciate ogni speranza, voi ch'entrate”. Remarcabilă tărie de caracter dovedește această luciditate a aprecierii lui Hindemith asupra „modului de viață american” ale cărui funeste ispite nu l-au atras niciodată, deși a trăit vreme îndelungată în apropierea lor.

Din idealul său artistic Hindemith exclude, de asemenea, sentimentalismul. O face deoarece e convins că numai conținutul intelectual superior dă muzicii forță artistică. În categoria muzicii sentimentale el include chiar piese ale lui Ceaikovski, Dvorak, Grieg cu toate că ele trezesc în noi reacții emotive plăcute.

În sfîrșit, încă o cencesie făcută gustului facil este transformarea muzicii în imitație sonoră, cu alte cuvinte înțelegerea ilustrativă a programatismului. Hindemith nu neagă utilitatea imitației dar cere ca folosirea ei să fie subordonată structurii pur melodice, armonice, ritmice a muzicii. Dacă din elementul secundar, însoțitor, imitația se transformă în scop principal, muzica încetează să producă o satisfacție artistică adecvată menirii ei.

Accesibilitate și inovație

Nicicînd, poate, în istoria muzicii nu s-au pus cu atîta acuitate, problemele înnoirii limbajului acestei arte. Dar în același timp niciodată n-a fost resimțită atît de intens, ca în zilele noastre, nevoia ca muzica să se adreseze simplu și direct sufletului uman: era o reacție la ermetismul și esoterismul spre care îi împinsese pe unii compozitori frenezia necontrolată a inovației cu orice preț. Construită pe baza unei solide tehnici și strădînd de orice infiltrațiuni ale sentimentalismului sau vulgarității,

muzica pe care o preconizează Hindemith este totodată o muzică a largii accesibilități. Intelectualismul concepției sale despre muzică urmărește așadar nu aristocratizarea acestei arte ci întărirea logicii ei interioare, ceea ce va asigura înțelegerea operei compozitorului de către cit mai mulți.

Nu poate concepe creația altfel decât ca un mesaj adresat contemporanilor. Se declară de aceea în dezacord cu acei compozitori care, nestrăduindu-se a găsi expresia cea mai accesibilă înțelegerii contemporanilor, rezistă insucceselor cu gândul consolator că, peste 50 de ani, oamenii vor fi mai pregătiți să le înțeleagă opera. „Această poziție este cu desăvîrșire neartistică, spune Hindemith, întrucît neglijează unul din motivele fundamentale ale comuniunii artistice: dorința altruistă de a oferi ceva din sine semenilor. Retragera artistului în această singură stare sterilă ar fi îndreptățită numai în cazul cînd ar fi convins că a făcut tot ce era posibil pentru a fi înțeles de contemporanii săi. Și dacă nu va reuși s-o facă, într-o formă sau alta, șansele ca urmașii să-l recunoască drept mare geniu sînt foarte neînsemnate”.

A scrie o muzică inteligibilă celor mulți înseamnă a crea melodii de o desăvîrșită frumusețe și expresivitate. În această direcție trebuiesc îndreptate toate eforturile, trebuiesc canalizate toate strădaniile de a descoperi ceva nou. Din păcate, constată Hindemith, din cele trei elemente care stau la baza muzicii — melodia, ritmul și armonia — melodia servește mai puțin decât oricare ca teren al căutării noului. În schimb mai toți compozitorii își bat capul să găsească armonii neobișnuite. Experimentarea de noi formule și combinații armonice a mers atît de departe încît se poate spune că, în acest domeniu, nu se mai poate descoperi nimic. Totul a fost studiat în mod exhaustiv. Este firesc de aceea să se pună întrebarea: nu cumva muzica a ajuns la capătul existenței sale? Într-adevăr, spune Hindemith, „dacă ar trebui să depindem de inovație armonică, am putea foarte bine să scriem ultimul marș funebru, destinat morții propriiei noastre muzici”. Din fericire nu poate fi vorba despre așa ceva. În realitate armonia este departe de a juca acel rol conducător și hotărîtor atribuit ei de acei compozitori care au uitat de melodie. Hindemith nu se dă în lături să afirme că, din punctul de vedere al destinului obiectiv al artei muzicale, „problema nouității armonice nu prezintă nici o importanță”. Prin epuizarea posibilităților de a găsi noi structuri armonice, muzica nu a atins nici decum limita evoluției sale. Viziunea artistului poate varia și transfigura la infinit materialul existent. Este ceea ce se petrece și în poezie unde nu se pune problema creerii de cuvinte noi și a desvîluirii unor sensuri noi pe baza limbajului răspîndit și cunoscut de toți. Nimeni nu se gîndește că poezia ar fi ajuns la ultimele zile ale existenței sale. De ce să fim atunci cuprinși de temeri în privința soartei muzicii?

Creație și luciditate

Hindemith se apropie într-o bună măsură de Stravinski prin concepția sa pozitivă, pătrunsă de simț realist, asupra compozitorului și procesului său creator. Consideră ca neserioase teoriile care atribuie inspirației componistice o origină irațională, mistică sau transcendentă. Rîde de acei compozitori care, „în ciuda faptului că destul de prozaica muncă a scrierii simbolurilor muzicale pe hîrtie absoarbe aproape 99% din eforturile lor, rămîn uimiți în fața ideilor ce le apar în minte. Ei se găsesc într-o veșnică stare de narcisism artistic în comparație cu care nevinovata iubire de sine a adevăratului Narcis este numai un joc copilăresc. Vă vor vorbi despre creațiile lor cum ar vorbi despre fenomene neobișnuite ale naturii sau despre revelații cerești. Ți se creează impresia că nu ei au scris muzica ci că aceasta a fost scrisă de o forță misterioasă dinlăuntru, aproape chiar împotriva voinței lor. E uimitor cum pot unii oameni păstra de-a lungul întregii vieți această naivă credulitate. Îi putem numai invidia pentru faptul că, în ciuda unor îndoieli vremelnice fățiș recunoscute în legătură cu măiestria lor, ei gîndesc constant despre sine ca despre exemple excepționale ale geniului uman, ca despre întruchipări ale unei ființe supranaturale”. Este desigur greu să dai o explicație inspirației muzicale dar această împrejurare nu trebuie nicidecum pusă în seama vreunui specific irațional care scapă controlului minții noastre. Nu mai puțin dificil este să explici proveniența intimă a gîndirii logice. „În ultimă instanță, scrie Hindemith, inspirația muzicală, la fel ca orice inspirație artistică sau științifică, nu este nemărginită. Ea acționează în anumite limite, stabilite atît de calitățile materiale ale mediului artistic... cît și de gradul erudiției și pregătirii spirituale a individului”.

Pe această linie a unei concepții foarte lucide despre procesul de creație se situează și protestul împotriva interpretării emoționale a procesului creator. Consecvent punctului său de vedere că muzica nu poate fi exprimarea nemijlocită a sentimentelor, Hindemith respinge ideea că la originea operei muzicale ar sta trăirea anumitor afecte de către compozitor. Teoria antiromantică a lui Hindemith asupra procesului de creație, am putea-o considera ca izvorită, printre altele, și din grija de a feri muzica de revărsarea anarhică a afectelor, care pot îneca în spasme și explozii logica muzicală, ceea ce s-a și întîmplat în operele expresioniștilor. Dar scutindu-l pe compozitor de datoria de a vibra intens la tema aleasă și, mai ales, de a-și alege tema sub imperiul anumitor afinități sau îmboldiri emotive, Hindemith deschide drum constructivismului arid în creația muzicală. Este planul pe care tipul de compozitor preconizat de el își desvăluie cele mai multe puncte de contact cu tipul de „homo faber” sau „artizan” al lui Stravinski.

Orientarea prin excelență intelectuală a concepției lui Hindemith îl face pe acesta să sublinieze ca esențială în procesul creației nu găsirea ideilor muzicale, căci orice diletant poate

crea teme interesante, ci știința prelucrării lor. Artist este acela care știe ce să facă cu motivele și temele născute în imaginație, la ce transformări să le supună. Creația este, deci, în primul rând, o chestiune de pricepere tehnică, numai aceasta permițând profesionistului să se deosebească de un muzician improvizat. „Știu un savant care spunea: Fiecare poate avea — și are — idei științifice; dar este necesar un savant pentru ca din aceste idei să poată scoate ceva. Sînt înclinat să includ în această afirmație și ideile muzicale”. Hindemith ridiculizează pretențiile componistice ale celor care n-au izbutit să se ridice la o înaltă știință a prelucrării ideilor. Mr. sau Mrs. X pot simți că în ei iau naștere sublime idei muzicale, uneori, poate, mai frumoase decît cele ale celui mai mare compozitor și totuși ei nu pot rămîne mai mult decît obscurii Mr. sau Mrs. X. Nu posedă pricepera valorificării acestor idei. Artist este acela care supune primele idei tematice unei foarte minuțioase și îndelungate șlefuii, transformări. Hindemith vorbește cu admirație despre munca îndrîjită ce depunea Beethoven pentru a da o formă definitivă schițelor sale. „Unele din primele variante sînt, prin calitatea lor, afit de inferioare forme finale, încît am fi înclinați oricînd să le atribuim lui Mr. X. Și văzînd prin cîte furci caudine au trebuit ele să treacă, nu poți să nu-ți pui această descurajantă întrebare: dacă acesta este stilul de muncă al geniului care-și șlefuieste și cizează temele pentru a le da o formă covîgătoare, care este atunci soarta compozitorilor mai puțin însemnați?”

Viziune, tehnică, stil

Muncitor rațional și lucid ca și „artizanul” lui Stravinski, compozitorul zugrăvit de Hindemith este însă înconjurat de o aureolă filozofico-artistică pe care n-o întîlnim la autorul „Poeticeii muzicale”. Munca și tehnica — cu toată însemnătatea lor hotărîtoare — nu sînt suficiente pentru crearea capodoperei. „Dacă rolul determinant l-ar avea numai munca necesară atingerii acestui țel, ar exista o mulțime de genii. Un compozitor neînsemnat ar putea să facă din punct de vedere tehnic ceea ce a făcut și geniul”. El „poate poseda tehnica cea mai fină, care să-i permită a dezvolta cele mai elementare idei în forme sonore. Dar ceea ce are geniul și nu poate fi accesibil acestora, este viziunea”. Aici se găsește ascunsă, după Hindemith, esența ultimă a creației. Viziunea îl deosebește pe compozitorul genial de compozitorul mediocru. Ideea de „viziune” constituie una din noțiunile cardinale ale esteticii lui Hindemith și este deosebit de necesară a zăbovi asupra ei.

După cum noaptea, la lumina de o secundă a unui fulger strălucitor, putem vedea și cuprinde un peisaj pînă în cele mai mici detalii ale lui, tot așa compozitorul de geniu își reprezintă într-un moment de iluminare, întreaga sa operă viitoare. Aceasta este viziunea. „Cel ce nu este în stare, spune Hindemith, să întrezărească într-o singură licărire absolută integritatea

compoziției, cu fiecare detaliu situat la locul său corespunzător, nu este un adevărat creator". Viziunea inițială îl urmărește pe artist pe tot parcursul înfăptuirii operei, ca un far care luminează și orientează întreaga muncă de selecție a materialului, de căutare și cizelare a detaliilor. La artistul cu talent mijlociu viziunea este nebuloasă și această imposibilitate de a-și reprezenta cu deplină claritate configurația operei îl împiedică să-și construiască compoziția în funcție de coordonatele ei fundamentale, îl împinge spre amănuntul de sine stătător. Lipsit de concepția limpede, el pare a se conduce — spune Hindemith — după principiul următor: „cu cât este mai mare cantitatea de amănunte interesante cu atât trebuie să fie mai reușită opera în ansamblu. Celor ce au aceste viziuni fulgerătoare, goana după detalii frumoase le apare însă inutilă, întrucât, realizând cerințele viziunii, ei nu au posibilitatea să aleagă caracterul și forma materialului constructiv; ei pot numai să se supună acestor cerințe și să găsească singura realizare adecvată". Fără a poseda o solidă tehnică compozitorul nu-și poate desigur realiza viziunea. Dar tehnica, precizează Hindemith, este un lucru înșelător. „Poți stăpâni destul de bine cele câteva procedee fundamentale de construcție cu toate posibilitățile lor combinatorice; și totuși acea finețe extremă cu care fiecare detaliu tehnic este pus de acord cu partea corespunzătoare a viziunii poate fi atinsă numai de geniu".

Viziunea mai este slujită, în afară de tehnică, de încă un factor: stilul. Prin stil Hindemith înțelege acele elemente pe care compozitorul le adaugă după ce a rezolvat problemele de bază ale construcției, după ce a desăvârșit latura tehnică a compoziției. Aceste adăugiri sînt neesențiale, spune Hindemith, deoarece nu influențează caracterul general al lucrării și țin de capriciul compozitorului. Stilul este doar o manieră, el nu izvorăște din viziunea care generează opera. În concepția lui Hindemith stilul apare, fără îndoială, bagatelizat. Este oare posibil ca, la un mare artist, chiar și particularitățile de exprimare să nu decurgă din orientarea fundamentală a naturii sale creatoare, să fie o adăugire mai mult sau mai puțin arbitrară, rodul unui act exterior și formal?

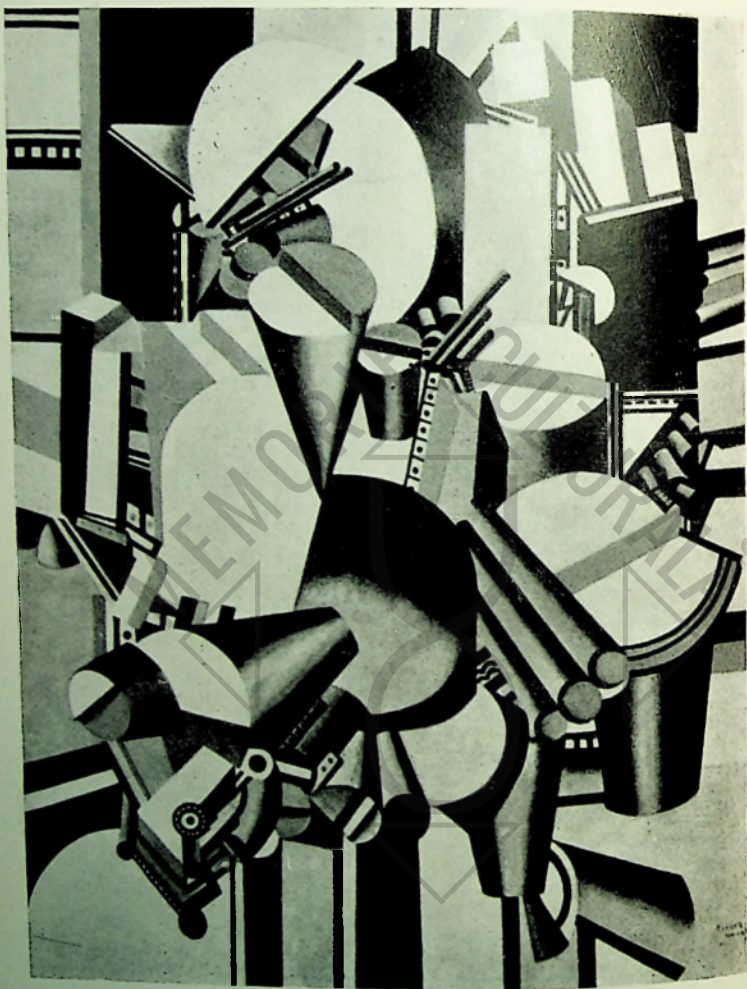
Deși necesare, „măestria tehnică" și „diversitatea stilistică" trebuiesc însă privite doar ca slugi și tratate ca atare. Existența lor are o singură rațiune: „realizarea viziunii". „Tehnica și stilul sînt slugi ascultătoare atîta timp cît sînt ținute sub control. Cum ies de sub control, ele fie că domină total procesul de creație, fie că degenerază în rutină și modă. Ele sînt partenerii obligatorii ai muncii noastre: fără ajutorul lor nu putem crea nici o formă muzicală. Și totuși, ele trebuiesc ținute în supunere, ca niște servitori sirguincioși dar proști, pentru a ne putea sluji în modul cel mai bun... Rezultă din acestea o situație grotescă: cel care scrie muzică trebuie să treacă printr-o mulțime de etape de studiu, experimentare și construcție pentru a atinge desăvîrșirea tehnică și stilistică, dar numai cu scopul de

FERNAND LÉGER

IV

- I — Constructorii
- II — Elice
- III — Studiu
- IV — Elemente mecanice

a disprețui toate aceste realizări deoarece ele trebuie să rămână slugi smerite ale ideilor înalte".

Acestei sublinieri a importanței viziunii creatoare în muzică Hindemith îi imprimă, cum era de așteptat, o pronunțată coloratură intelectuală. Adevărat compozitor este pentru el doar muzicianul-gînditor, capabil de „abordare filozofică a muzicii” (acesta este de altfel chiar titlul unuia din capitolele cărții). El privește deaceia compătimitor pe „compozitorul naiv, care-și scrie muzica ca și cum ar săvîrși o vrăjitorie inofensivă”, pe compozitorul care, atunci cînd i se cere un punct de vedere mai elevat asupra artei sale, ripostează: „N-au decît filozofii să îngrămădească obstacole între muzică și aprecierea ei, nouă ne trebuie muzica în starea ei naturală și nu vom deforma perceperea noastră spontană prin excese intelectuale”. Hindemith preconizează de asemenea fraternizarea muzicii cu științele, în care compozitorul poate găsi fundament pozitiv și trainic artei sale. Pe compozitorul ce privește disprețuitor matematicile, considerînd că „evidența precizie a acestor științe nu poate fi compatibilă cu libertatea artistică a creației muzicale” Hindemith îl ridiculizează necruțător.

Drama interpretului

Și în felul de a-l privi pe interpret se manifestă orientarea raționalistă a concepției lui Hindemith. El nu admite ca dirijorul sau pianistul să facă din interpretare un prilej de a-și manifesta sentimentele. „Îmbrăcarea piesei cu stralul dens al așa numitelor sentimente ale interpretului duce la denaturarea, la falsificarea ei”. Nu înseamnă că Hindemith îi refuză interpretului dreptul unei participări active. Dar spiritul activ al acestuia trebuie să se exprime nu prin etalarea propriei afecțivități, ci prin rezistență față de ispita virtuozității exterioare. Interpretii — spune el — „nu trebuie să devină jertfe ale unor tirani ca tehnica, succesul și satisfacția”.

Singurul stăpîn pe care trebuie interpretul să-l recunoască necondiționat este compozitorul. Despre interpretii care se consideră, sau doresc să-i considere, semizei, Hindemith vorbește cu sarcasm. Interpretul nu este, după el, decît o „stație intermediară”, un „transformator”, sarcina sa constînd exclusiv în transmiterea gîndurilor compozitorilor. Admite ca personalitatea lor creatoare să se manifeste în cursul interpretării doar prin „ceea ce reprezintă o cerință minimală în vederea realizării sonore a operei”.

Hindemith consideră o impietate imixtiunea interpretului în opera compozitorului, prin diferitele transcrieri cărora le sînt adesea supuse compoziției muzicale. A transcrie, conform cerințelor stilului interpretativ modern, o piesă pentru clavecin sau orgă de Bach, înseamnă a falsifica gîndirea autorului, a-i atribui idei pe care el n-a avut de gînd să le rostiască. Este — exclamă el — cu excesiv sarcasm — ca și cum am îmbrăca-o pe Veneția

din Millo în fustă și jachetă înflorată sau sfinților de la catedrala din Reims le-am pune smoking, mustăți și ochelari de baga.

Imixtiunea în opera compozitorului, din a cărui glorie dirijorul, pianistul sau violonistul aspiră a se împărtăși, Hindemith o explică prin imposibilitatea interpretului de a se afirma în mod deplin ca personalitate creatoare. Fiind obligat, atunci când își înțelege cu răspundere menirea, să se estompeze în spatele compozitorului a cărui operă o tălmăcește, interpretul lucid nu poate să nu fie cuprins de sentimentul nerealizării și complexul inferiorității. „În viața fiecărui interpret serios — ajunge să scrie Hindemith — vine momentul când simte că apariția lui într-un oarecare rol, fie el chiar elevat, de bufon social, nu poate reprezenta felul final al existenței sale, că trebuie să fie un fel mai înalt decât îi poate oferi concentrarea, de-a lungul întregii vieți, asupra felului cum trebuie să ia sunetul cuvenit, într-o intensitate cuvenită, la momentul cuvenit”. Când ajunge la conștiința insuficienței operei de tălmăcitor al operei compozitorului, interpretul tinde spre o activitate muzicală complementară, în măsură să-i liniștească spiritul și să-i procure sentimentul unei mai profunde purificări a existenței sale.

Așa stînd lucrurile, situația interpretului îi apare lui Hindemith, ca profund tragică și cu atât mai tragică cu cît este mai mare dăruirea artistică a celui ce tălmăcește opera compozitorului. „Această împrejurare — și anume irosirea în interpretare a muncii unei întregi vieți, a pasiunii și gândirii mereu reînnoite, asociată cu convingerea că ai atins perfecțiunea numai atunci când tu și munca ta au dispărut în spatele pieșei interpretate; a te vedea cu alte cuvinte uitat tocmai în clipa în care te-ai ridicat la cea mai mare înălțime a perfecțiunii și negării de sine — iată în ce constă tragedia inseparabilă de viața interpretului”.

Încercarea de a deveni părtaș la gloria compozitorului prin reinveșmîntarea sau ornamentarea operei acestuia nu oferă însă nici o ieșire din această situație tragică. Soluția poate fi găsită numai în practicarea muzicii fără nici un fel de veleități vedetiste, cu entuziasmul nobil al amatorului, cu spontaneitatea și bucuria copilului. Iar cea mai bună cale de a ajunge la o asemenea trăire a muzicii este cîntarea colectivă, în grupe mici, alături de colegi pe care-i însușește aceeași dorință de a sluji cu fervoare arta.

În concepția lui Hindemith despre arta interpretului există un indiscutabil punct de pornire — acela al primatului mesajului componistic, a cărui fidelă și convingătoare redare trebuie să absoarbă toate facultățile artistului. Dar superioritatea, disprețuitor nuanțată, cu care Hindemith ajunge să-l privească pe interpret, ca pe un om oprit să-și arate „eu”-ul său este nejustificată. Cît privește tragedia, pe care el i-o hărăzește interpretului pe baza pretensei imposibilități a acestuia de a-și afirma personalitatea ni se pare pe de-a-ntregul inventată. Toate provin de acolo că Hindemith privește interpretarea ca pe o repro-

ducere iar nu ca pe a doua creație a operei. Este știut că o adevărată redare a intenției compozitorului are loc doar atunci cînd interpretul participă creator, cu toată personalitatea sa, la tălmăcirea mesajului componistic. Aceasta și face să poată exista diferite viziuni interpretative ale unei și aceleiași opere, toate cu drept egal la viață. Nu ne interesează numai simfonia lui Beethoven dar și pecetea pe care Furtwängler sau Bruno Walter, un Stravinski sau Karajan o pun asupra interpretării. Tragică este așadar numai soarta interpretului care nu și-a dat seama la timp că nu are ce spune. Unui interpret cu personalitate profesiunea sa îi oferă depline posibilități de a se afirma, de a se simți demiurg, situația sa neavînd astfel nimic tragic în ea.

Pentru o ascultare intelectualizată a muzicii

Regăsim în sfîrșit raționalismul propriu sistemului estetic al lui Hindemith și în concepția acestuia despre ascultător. Concepînd opera compozitorului ca emanație a unui intelect superior, el va condiționa inevitabil înțelegerea mesajului ei printr-o concentrare intelectuală corespunzătoare din partea ascultătorului.

Hindemith va critica toate acele practici și prejudecăți care stau în calea unei participări intelectuale intense în procesul de ascultare a muzicii. Atitudinea pasivă, izvorită din dorința ascultătorului de a găsi în muzică prilej de desfătare a simțurilor pentru cîteva clipe — iată principalul obiect al criticii sale. Indignare îi trezește mai ales hedonismul, născut de mentalitatea comercială a modului de viață american și formulabil astfel: desfătare plus desfătare dau o și mai mare desfătare. Hindemith aduce exemplul unui industriaș care audia „Moartea Isoldei” plimbîndu-se cu mașina de-a lungul unui peisaj plin de cascade și consumînd înghețată. El s-a condus desigur după principiul Liebestod + cascade + înghețată vor prilejui o mai mare satisfacție decît fiecare din acestea în parte. Cam pe aceeași linie merg și cei care organizează interpretarea simfoniei a IX-a de cîteva sute de orchestranți în aer liber, considerînd că prin mărirea mecanică a numărului de executanți plăcerea ascultării va fi mai intensă. Toți aceștia pornesc de la premiza că ascultarea muzicii este o chestuine de desfătare senzorială iar nu de aprofundare intelectuală a mesajului componistic.

Hindemith nu pledează nicidecum pentru o înțelegere speculativă a muzicii. El știe că primul contact cu muzica al neînițiatului, sau chiar contactul cu o nouă operă al cunoscătorului, trezește doar vagi senzații și impresii. Această etapă este inevitabilă. Hindemith cheamă însă pe ascultător să păsească mai departe, spre convertirea acestei percepți senzoriale, emotive într-o înțelegere intelectuală — singura adecvată — a capodoperelor muzicii.

Ceea ce trebuie să învingă ascultătorul este teama de a-și analiza emoțiile muzicale, de a introduce lumină în nebulozi-

tatea lor. De obicei „ascultătorii nu vor să-și bată capul cu analiza reacțiilor emoționale”. Ei simt într-un mod incontestabil că sînt emoționați de impresiile muzicale și uneori încearcă să formuleze prin cuvinte ceea ce simt. Mai departe nu merg de-oarece, ca ascultători, doresc să soarbă maximum de desfătare posibilă din trăirea muzicală; orice încercări de meditație și analiză riscă, în ochii lor, să anihileze această desfătare”.

Hindemith îngustează sfera înțelegerii intelectuale a muzicii — de altfel just preconizată de el — cînd o definește ca pe o pătrundere în structura muzicală a operei și reconstituirea ei paralelă de către spiritul ascultătorului. Sesizarea mecanismului interior al compoziției are desigur o importanță hotărîtoare dar ea este numai poarta prin care ascultătorul poate pătrunde spre sensul uman și filozofic al acestuia. Hindemith însuși ar fi trebuit să ajungă la această concluzie de vreme ce vede în muzică expresia unei năzuințe etice a compozitorului. Raționalismul lui estetic, cu toate tendințele pozitive remarcate de noi, este încorsetat de prejudecățile sale formalist-constructivite.

*

N-am da o imagine completă a sistemului estetic hindemithian dacă n-am vorbi despre sursele sale istorice. Principalele sale teze, autorul le pune în legătură cu enunțuri din filozofia muzicală austeră și moralizantă a unor gânditori de la începutul Evului Mediu. Nu este, însă, greu de remarcat că inspirația medievală este pentru Hindemith mai mult un mijloc de a colora specific idei de o permanentă valabilitate.

Seriozitatea filozofică adusă de Hindemith în înțelegerea teoretică a muzicii amintește de spiritualitatea clasică germană. Contactul apropiat al compozitorului cu viața și gândirea americană a imprimat acestei tradiții pecetea unei viziuni pozitive a lucrurilor, ferindu-l pe Hindemith de rătăcirii în labirintul speculațiilor metafizice. Aceste influențe nu l-au împins însă pe teoretician spre acea tratare pragmatică și empirică a problemelor, proprie multor cercetători americani. La Hindemith se simte, deși îndepărtat, ecoul gândirii concentrate și scrutaătoare, însetată de sistem, a unui Kant și unui Hegel — marii săi compatrioți și, indiscutabil, părinți spirituali.

—Что это?
АБСТРАКТНАЯ
СКУЛЬПТУРА?—
—НЕТ! Это
АЛГЕБРАИЧЕ-
СКАЯ ПОВЕР-
ЖНОСТЬ ТРЕТЬ-
ЕГО ПОРЯДКА.—

- Ce e asta ? Sculptură abstractă?
- Nu ! Este o suprafață algebrică de ordinul 3

ȘTIINȚELE EXACTE ÎN STILISTICĂ

În studiul operei literare stilistica pornește întotdeauna de la perceperea frumosului, de la o intuiție integratoare a cititorului cu sau fără pregătire științifică, intuiție nu întotdeauna împerechiată cu luciditatea. Aprecierea aproximativă a unei opere literare a devenit caducă; vagi și generale, caracterizări ca: „frumos”, „impresionant”, „viu”, „puternic” ș.c.l. s-au devalorizat, chiar atunci când corespund unui sentiment autentic și profund. Se ivește necesitatea unei descrieri mai obiective și mai precise a acestei intuiții a frumosului, a unei formulări lucide și bine articulate a miracolului poeziei. Experiența a dovedit în repetate rânduri că plăcerea estetică nu e jenată de cunoașterea rațională a obiectului ei, ci, dimpotrivă, sporită. Firește, descrierea stilistică nu poate fi identificată cu experiența estetică; înțelegerea sistematică a operei literare se apropie însă asimptotic de perceperea integrală a frumosului, fără să o atingă vreodată cu totul. Năzuința științifică spre cuprindere ordonată, întruchipată în stilistică, corespunde nu numai tendinței etern-umane de formulare a inefabilului. Ea caută să pună la dispoziția cititorului mijloace tot mai adecvate de receptare a textului, fiind, de sigur, înzecit de prețioasă acelor cititori mai specializați, care sînt studenții și cercetătorii literaturilor. Stilistica este un vehicul elegant și perfecționat al profesorului în transportarea cunoștințelor spre elev. Nu este mai puțin adevărat că și scriitorul, devenind conștient de particularitățile instrumentului său, de structura plăsmurilor artistice, are doar de câștigat din punct de vedere tehnic. În sfîrșit, stilistica poate și trebuie să fie utilizată de critica și istoria literară.

Concret, stilistica asigură cunoașterea unei game extinse de probleme legate de structura operei de artă exprimată prin cuvînt. Aici structură are sensul cel mai larg și mai consistent: formă și conținut în măsura în care sînt organizate pentru scopuri estetice. Stilistica atacă deci stratul sonor, fie că e vorba de configurație sonoră (rime finale, interioare, aliterații,

consonanțe, asonanțe, eufonii, etc.), fie că e vorba de versificație (tipurile de unități metrice, ritm, lungime a versului, grupuri de versuri etc.), de cadență și altele. Ea se ocupă de caracteristicile lexicului, de figurile gramaticale, de alcătuirea sintactică. O problemă centrală a stilisticii o constituie categoriile de imagini și funcția lor, începînd cu tropii metaforici și metonimici și mergînd pînă la componentele universului poetic: simboluri, embleme, motive. Însușit, stilistica poate aborda principiile de compoziție și construcție ale dramei, prozei sau poemului.

O. Walzel, unul din exponenții de seamă ai stilisticii structurale¹ pornește de la stilistica operei de artă și anume de la categoriile stilistice stabilite de Wölfflin pentru distingerea artei baroce de arta Renașterii. Walzel crede că, prin clarificările reciproce pe care studiul reciproc al artelor le aduce, aceste categorii pot fi aplicate și în literatură și încearcă în *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (Formă și conținut în opera poetului), printre altele, o caracterizare a literaturii baroce, opunând „tectonica” dramelor shakespeareiene (în speță Regele Leer), „tectonicii” unei literaturi clasice (Ifigenia de Goethe). Cu această ocazie Walzel face o remarcabilă distincție între leitmotivuri simbolice — cele care au valoare mai ales în raport cu conținutul simbolic al operei — și leitmotivuri tectonice — cele care sprijină mai ales construcția operei. După cum se vede, termenii sînt împrumutați arhitecturii și muzicologiei. De la Walzel rămîne un principiu metodologic fundamental al oricărei stilistici care se vrea științifică : analiza „Gestalt”-ului (a structurii formale) nu poate fi decît completă și în legătură permanentă cu „Gehalt”-ul (conținutul). Walzel stabilește trei tipuri principale de relații între formă și conținut : a) conținutul este exprimat de formă într-o configurație stilizată, abstractizată ; b) viața este exprimată nemijlocit în formă, ea este cea care o modelează ; c) în conținut există o încordare patetică, iar forma doborîdește în consecință, o puternică dinamică.

[illegible]

¹ Metoda a cunoscut o dezvoltare considerabilă după 1940, fiind ilustrată de nume ca: Günther Müller, Horst Oppel, Max Wehrli, Emil Staiger, Wolfgang Kayser.

sint de asemenea îmbinarea între un element real, Sorbonne, și elemente ciudate, sufixe curios aplicate: sorbillans, sorbonigenes, sorbonicoles, sorboniformes, sorbonagres (aici și un calambur: grec. onagros înseamnă „măgar sălbatic”). Tensiunea aceasta între real și grotesc se regăsește și la alte nivele ale operei lui Rabelais. Sufixația monstruoasă servește de simptom.

Unul dintre elevii cei mai remarcabili ai lui L. Spitzer este E. Auerbach, succesorul lui Spitzer la catedra din Marburg. Auerbach se ocupă mai ales de stilistica analitică, de studierea textului. În „Mimesis” (1949), Auerbach prezintă o serie de analize de texte literare, de la Homer până la Virginia Woolf. El urmărește să schițeze istoria realismului european și, de aici, o definire a conceptului cu ajutorul delimitărilor stilistice în diferite epoci. Metoda lui Auerbach este mai puțin intuitivă și mai „experimentalistă” decât a lui Spitzer, poate de aceea rezultatele ei, deși solide, sint mai puțin strălucitoare decât cele ale lui Spitzer. Auerbach reprezintă linia de legătură între stilistică și teoria literaturii: stilistica realismului este de un deosebit interes pentru ambele discipline.

În sfârșit, nu putem să nu amintim de numele lui Ernst Robert Curtius care a încercat să schițeze în Literatura europeană și evul mediu latin, o stilistică istorică. La Curtius stilistica și filologia își unesc instrumentele pentru a obține „anatomia” motivelor literare și a faimoaselor loci (topoi) de-a lungul istoriei literaturii europene. Lucrarea lui E. R. Curtius face legătura între stilistică și istoria literară¹.

În școala românească stilistica limbii vorbite este reprezentată de lucrarea lui Iorgu Iordan *Stilistica limbii romine* (1941). Limba română de Sextil Pușcariu conține material abundent de stilistica limbii, sau chiar de stilistică literară. Începând cu *Arta prozatorilor romini* (1940) și *Introducere în stilistică* (1946), prof. T. Vianu devine principalul susținător al stilisticii literare la noi; ultima sa mare lucrare în acest domeniu este *Problemele metaforei și alte studii de stilistică* (1957). Interesul pentru stilistică se dezvoltă tot mai mult, atât pentru cea a limbii vorbite (Al. Graur, J. Byck, Fl. Dumitrescu ș.a.) cât și pentru cea literară (B. Cazacu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Al. Niculescu ș.a.).

O activitate susținută și organizată în cîmpul stilisticii a început totuși să se desfășoare abia începînd din 1961, odată cu crearea Cercului de poetică și stilistică de sub auspiciile Academiei R.P.R., unde, pe lângă cei amintiți mai sus, o serie de tineri cercetători au prezentat lucrări dintre cele mai interesante și mai promițătoare pentru perspectivele acestei discipline la noi.

¹ În aceeași linie se situează și remarcabilele lucrări ale lui Damaso Alonso dedicate stilului scriitorilor spanioli și italieni, mai ales *Poesia espanola. Ensayo de metodos y limites estilistica*.

II

În ultimele trei decenii pătrunderea metodelor științelor exacte în lingvistică a adus după sine și experimentarea unor metode noi în poetică și stilistică. Eficiența lor nu este încă decît parțial demonstrată, ele merită totuși atenție.

Încercări de definire riguroasă a legilor poeziei pe baza unei științe exacte s-au făcut pornind de la datele psihologiei, matematicii, teoriei informației. Astfel, reformulînd teoria afa-ziei a vorbirii defectuoase, Roman Jakobson susține, paradoxal, că poetul, care, în opera sa, nu vorbește „ca toată lumea”, ci folosește tipare specifice, este un fel de afazic. Teoria e la limita butadel. S. Ullmann studiază transpozițiile senzoriale în poezie, așa-numitele sinestezii. Observațiile lui sînt interesante: majoritatea figurilor de stil bazate pe sinestezie își iau termenii din domeniile tactil și auditiv. S-a arătat că, între poeții romîni, cel mai ades folosește sinestezia M. Eminescu. Poezia lui Ar-ghezi este mai puțin bogată în sinestezii. În schimb sinesteziiile lui T. Arghezi sînt mai diverse. În alte domenii însă psihologia, mai ales cea behaviouristă, se dovedește insuficientă pentru studiul stilului. Există de pildă lucrări care demonstrează cu mare risipă de erudiție și cifre, că stilul scrisorilor sinucigașilor este abrupt, emoționat, uneori incoherent, ceea ce este un adevăr banal. Sterile sînt și încercările de definire pe baza chestionarelor și a testelor, a unor „vectori” ai stilului prozei.

Mai interesante apar aplicările matematicii în stilistică, mai ales ale statisticii. S-au făcut astfel statistici ale planului sonor al unui poem. S. Pușcariu a stabilit pe baza vibrațiilor vocalelor limbii romîne, „profilul muzical” al „Rugăciunii” lui Eminescu, dovedind, pe baza unei ulmitor de regulate curbe de frecvență, eufonia perfectă a poeziei. Pornind de la frecvența diferitelor consoane, I. Fónagy a încercat să stabilească chiar existența a două tipuri de poeme: unele care sună „tan-dru”, altele care sună „agresiv”. În poemele „tandre” ar pre-domina l, m și n, în cele agresive k, t și r. Astfel de exagerări pornesc în fond de la o linie justă de studiu științific al nive-lului sonor în poezie. Într-un vers ca:

What if a dawn of a doom a dream (e.e. cummings) nu este indiferentă frecvența anumitor foneme și nici poziția lor. Într-un cunoscut pasaj despre sunet și sens din Eseul despre critică, Pope face probe de virtuozitate sonoră:

Soft is the strain when Zephyr gently blows
And the smooth stream in smoother number flows
și imediat apoi:
The hoarse, rough verse should like the torrent roar:
When Ajax strives some rock's vast weight to throw¹.

¹ Tensiunea e blîndă cînd Zefirul adie
Și cursul măsura domoală s-o ție
Dar asprul vers ca torentul să urle
Cînd Ajax încearcă stînci grele s-azvîrle.

La fel de remarcabil este și versul lui Eminescu :

Pinzării învăpăiate de zăpadă viorie (variantă la Crăiasa din povești).

Astfel de jocuri stilistice intră perfect în farurile statisticii.

Statistica s-a dovedit eficientă și în cercetarea ritmurilor poeziei lui Lermontov. Cunoscutul matematician Kolmogorov a obținut recent rezultate remarcabile în studiul ritmurilor lui Maiakovski. El arată că o statistică a metrilor pe întreaga operă nu poate fi decât nivelatoare. Statistica pe ansambluri mici (pe „selecții”) dă în schimb rezultate mai bune. S-a demonstrat astfel că „neregularitatea” metrilor maiakovskieni este doar aparentă. A. M. Kondratov a calculat entropia ritmului pe diferite texte ale limbii ruse. Firește, entropia ritmului în vers este mult mai mică decât în proză: cerințele ritmice ale prozei sînt infime și, interesant, se manifestă mai ales la începutul și sfîrșitul frazei.

La nivelul vocabularului statistica a dat rezultate valoroase în stabilirea paternității operelor acolo unde există controverse. Recent s-a arătat, de pildă, că parametrii statistici ai mult discutatei „Cîntări a Romîniei” sînt mult mai apropiați de parametrii statistici ai operei lui Al. Russo decât de cei ai scrierilor lui N. Bălcescu. S-au făcut tentative de caracterizare statistică a unei întregi epoci literare și s-au propus anumiți parametri pentru clasicism și romantism. (R. Abernathy). Statistica poate caracteriza și stilul autorilor confirmînd prin cifre observațiile: asupra bogăției (tendința de a obține o varietate cît mai mare a lexicului) și concentrației (tendința autorului de a folosi un număr mic de cuvinte repetate). Se pot evidenția în acest fel diferențe între limba scriitorilor și limba comună, ca și între limba diverșilor scriitori. S-a arătat, de pildă, că bogăția cea mai mare o are vocabularul lui Arghezi în timp ce concentrația maximă se întîlnește dintre scriitori, la Creangă și Eminescu. Uneori, totuși, statistica pe întreaga operă, are un efect egalizator și nu este capabilă să prindă specificul stilistic al autorului cercetat. S-a observat, de pildă, că la Creangă substantivul este mult mai puțin frecvent decât la alți autori (36,5% față de 53,8% la Sadoveanu), în schimb verbul este mult mai frecvent (33,6% față de 22,1% la Sadoveanu). Pe de altă parte, o cercetare stilistică recentă (Zoe Dumitrescu-Buşulenga „Ion Creangă”) socotește drept specifice pentru Creangă enumerări, mari aglomerări substantivale din care verbul lipsește. În astfel de cazuri rezultatele statisticii trebuie îmbinate cu cele ale stilisticii. Poate că o statistică pe „ansambluri mici” (selecții) de felul celei propuse de Kolmogorov, ar obține rezultate mai nuanțate.

Caracterizarea globală a vocabularului unui scriitor a reușit mai ales în ce privește originea cuvintelor folosite. Unii scriitori

ca, Edm. Spenser sau, mai aproape de noi, Sadoveanu, integrează arhaisme, neologisme și provincialisme, într-o sinteză superioară.

Statistica a încercat și dezlegarea unor chestiuni mai dificile în legătură cu stilul, de pildă chestiunea viziunii artistice a autorului. Cuvintele care sînt mai frecvente decît norma, ar fi astfel „cuvinte-cheie“, cuvinte revelatoare. Apariția lor mai deasă, s-ar datora unor preferințe secrete ale autorului și identificindu-le, am putea pătrunde în inima problemei creației. S-a obiectat însă, pe bună dreptate, că ceea ce importă în primul rînd nu este apariția de n-ori a unui cuvînt în opera unui poet, ci echilibrul de contexte în care cuvîntul se situează de fiecare dată, sensul irepetabil pe care îl capătă în vers. Nu ajunge constatarea că „ange“ este anormal de frecvent la Baudelaire.

În versuri ca :

„Come les anges à l'oeil fauve
Je reviendrais dans ton alcôve“

„ange“ poartă cu totul alte sugestii decît în :

„Et plus tard un Ange, entr'ouvrant les portes
Viendra ranimer, fidèle et joyeux,
Les miroirs ternis et les flammes mortes“¹

Rezultatele statisticii nu sînt decît un punct de plecare : ele trebuie să fie interpretate de finețea criticului.

Cibernetica a pătruns în studiul limbii și literaturii cu ușurința cu care pătrunde peste tot. Teoria informației se dovedește de folos în studiul poeziei care este, ca și limba, o formă de comunicare. A. Moles distinge două tipuri principale de informație : a) informația semantică, caracterizată ca logică, structurabilă, enunțabilă, traductibilă, ducînd la acțiuni, deci informație în sensul obișnuit al cuvîntului, și b) informația estetică intraductibilă, dar «transpozabilă», pretindu-se la parafrază“. Firește, un mesaj în care să existe doar informație estetică nu este posibil : o anumită cantitate de informație semantică apare în orice mesaj estetic. Din punctul de vedere al cantității de informații transmise, s-a stabilit că mesajul poetic este unul dintre mesajele cele mai bogate în informație (în

¹ Ca îngerii cu ochi de fiară
Mă voi reîntoarce în iatacul tău

Și pe urmă-un înger, crainic de departe
Va aprinde iarăși, vesel și senin
Ștersele resfrîngeri, flăcările moarte (Trad. Al. Philippide).

comparație cu informația limbii vorbite, a stilului jurnalistic sau chiar a stilului științific). Acest lucru se datorește tendinței poetului către concentrare și sugestie, către împerecheri puțin obișnuite de cuvinte. Iată două exemple de „surpriză” contextuală :

And though each spring do add to love heat
As princes do in time of action get
New taxes... (J. Donne)

I have measured out my life with coffee spoons¹ (T. S. Eliot)

Au apărut și câteva scheme ale comunicării aplicate la poezie (I. A. Richards, R. Jakobson și alții). Toate vorbesc despre codare, emisiune, mesaj, receptare și decodare. În cazul mesajului literar „codul” nu este cunoscut de la bun început cititorului. Acesta nu cunoaște, de exemplu, înaintea lecturii, care sînt cheile metaforelor folosite de poet. De aceea poetul este obligat, în momentul cînd alcătuiește mesajul literar, să aibă tot timpul în vedere lectura lui, să exercite așa-numitul control al decodării, în două sensuri : pe de-o parte trebuie să evite aglomerarea „dificultăților” de lectură, pe de alta, să evite exprimarea prea facilă, „redondantă”, care îl fac pe cititor neatent, (M. Riffaterre). O astfel de teorie folosește la înțelegerea mecanismului lecturii și, eventual, a economiei diferitelor figuri de stil în operă. Dar controlul decodării nu este unica intenție a autorului. Cînd Baudelaire scrie :

„Tu contiens, mer d'ébène, un éblouissant rêve”

el înlocuiește (teoretic) pe chevelure cu mer d'ébène, nu atît pentru a „îngreuna” lectura, cît pentru că dorește să exprime o emoție al cărei corelativ este metafora mer d'ébène. Poetul își organizează mesajul în primul rînd potrivit cu scopurile sale artistice.

Lingvistica structurală începe să-și îndrepte și ea, în ultima vreme, atenția spre poetică și stilistică. Sînt studiate trăsăturile distinctive ale fonemelor în poezie. Se pun probleme în legătură cu descrierea structurală a ritmurilor. Se caută noi sisteme de notație pentru metri care să exprime mai adecvat decît notația clasică caracterele distinctive ale metrilor în diverse limbi. Este reformulată structural relația dintre metru și ritm. Unitatea metrică nu mai este „piciorul” ci versul întreg : „picloarele” nu au independență, ci există numai în relații cu întregul vers. Fiecare accent are o poziție specifică în

¹ Și deși fiecare primăvară adaugă iubirii căldură
Așa cum principii în timpuri agitate pun
Impozite noi...

M-am măsura viața cu lingurița de cafea.

vers. Principala opoziție este cea între „schemă metrică” și „realizare ritmică”. În poezia „Pe o scîndură cu actinii” de M. Beniuc, schema metrică este: $\cup / \cup / \cup / \cup /$ Această schemă se realizează însă ritmic în moduri diferite:

Iar candidii polipi în spațiu	$\cup / \cup \cup \cup / \cup / \cup$
Symbolizînd mișcări ciudate	$\cup \cup \cup / \cup / \cup / \cup$
Vor cere pururi cu nesațiu	$\cup / \cup / \cup \cup \cup / \cup$
Îmbrățișările nedate.	$\cup \cup \cup / \cup \cup \cup / \cup$

Diversitatea ritmică dă poeziei viață: diferența între schema metrică și accentuarea ritmică este principala sursă de plăcere ritmică în poezie. Versul este după formularea fericită a lui W. de Groot o continuă variație (ritmică) pe o temă metrică) dată.

La nivel gramatical au fost aplicate în studiul poeziei, noțiuni provenind din gramatica generativă, ca de exemplu: noțiunea de „grad de gramaticalitate” care încearcă să exprime structural diferența între propoziții „normale” și propoziții „deviate de la normă”. Se poate spune de pildă că propoziția „Iunie este lună călduroasă” este mai „gramaticală” decît propoziția:

„Iunie este
Verde poveste”

(L. BLAGA)

și că amîndouă propozițiile acestea sînt „mai gramaticale” decît secvența (fără sens) de cuvinte: „Atunci și trag diferite este”. Poezia, ca domeniu al metaforei, se mișcă mai ales în zone „semi-gramaticale”. La unele curente literare extremiste se pot însă detecta preferințe pentru a-gramaticalitate totală, în timp ce poeți de factură clasică de pildă, au un mare procent de propoziții perfect gramaticale.

În raport cu teoria structurală a axelor paradigmatică și sintagmatică în limbă este reformulată teoria tropilor. Metafora, ca figură de stil specifică, apare, la o examinare mai atentă, a fi regizată de un mecanism lingvistic. Ceea ce pare „deviere” de la o normă se bazează de fapt pe un fenomen lingvistic normal¹.

Toate acestea sînt relevante în primul rînd la nivel lingvistic. Poetica structurală elucidează înainte de toate raporturile între limba standard și limba poetică, felul în care fenomenele principale ale limbilor standard se regăsesc — mo-

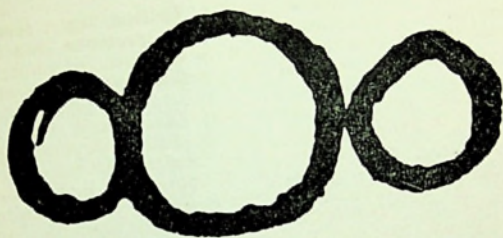
¹ În ce privește raportul dintre planul semantic și cel sonor, importantă este problema rimelor. Studiul asupra rimelor românești în -oc a dovedit de pildă că o aceeași pereche rimată are un număr limitat de valori semantice care revin în cele mai diferite situații.

dificate sau nu — în limba poetică, în fine, legile generale ale limbii poetice în ansamblu. Ceea ce nu înseamnă însă că rezultatele poeticii structurale nu pot fi utilizate, ca punct de plecare sau ca moment util și în studiul operei literare individuale.

Într-adevăr, tot mai dese sînt în ultimul timp, analize complete făcute pe un singur produs literar de întindere mică, de obicei pe o poezie. O astfel de analiză recentă a poemului „Revedere” de M. Eminescu (R. Jakobson și B. Cazacu) pune în evidență corespondența perfectă între compoziția metrică și gramaticală a poemului și „conținutul” tematic. Analizele de acest tip au, ca merit principal, faptul că obișnuiesc pe cititor cu lectura atentă și completă a textului și servesc la punerea în valoare a unității și coerenței operei literare, a convergenței dintre diferitele mijloace stilistice.

Este probabil că în anii viitori științele exacte, și mai ales disciplinele matematice își vor spori influența asupra științei literaturii, și mai ales asupra stilisticii. Acest proces se desfășoară și în alte ramuri ale științelor sociale și el nu poate fi decît îmbucurător și fertil, în măsura în care asigură metode auxiliare de defrișare a terenului, de prelucrare a materialului, de simplificare și control. Ar fi o regretabilă eroare dacă s-ar presupune că aceasta echivalează cu o anexare a științelor literaturii (sau a unora din ele), cu „matematizarea” lor. Reducția specificului și metodologiei acestui domeniu al cunoașterii la raporturile cantitative este inacceptabilă. Dincolo de ceea ce se vor dovedi poate simple dificultăți de maturizare și „ajustare” — stilistica dovedește capacitatea de reînnoire a științei literare, capacitatea ei de a efectua în mersul ei înainte rodnice sinteze parțiale. Existența și dezvoltarea stilisticii constituie însă totodată o dovadă a profundei solidarități între cunoașterea științifică și cunoașterea artistică, a colaborării posibile și necesare între diferitele forme de însușire spirituală a lumii de care dispune omul.

VIRGIL NEMOIANU și TOMA PAVEL

cadran mondial

Cu volumul editat la Hamburg anul trecut de cunoscuta casă editorială germană „Claasen”, *August Strindbergs Briefe an seine Tochter Kerstin* (Scrisorile lui August Strindberg adreseate fiicei sale Kerstin), se îmbogățește numărul documentelor referitoare la viața marelui dramaturg August Strindberg.

Se știe că dramaturgul suedez a avut o viață familială zbuciumată. O primă căsătorie nefericită se sfârșește cu părăsirea domiciliului conjugal de către Strindberg, tată a trei copii. Stăbîlindu-se la Viena pentru o vreme, decepționat și chinuit de o boală de nervi, Strindberg contractează totuși o nouă căsătorie, de data asta cu Frieda Uhl, fiica unui consilier imperial. Căsătoria

pornită sub cele mai bune auspicii, are însă de înfruntat mari lipsuri materiale agravate de lărgheța cu totul neînțeleasă a lui Strindberg. Mai tânără cu 20 de ani decât August, Frieda se desparte de dramaturg după numai trei ani de conviețuire. Episodul pare a fi fost dramatic în viața amîndouă. Amintirile acestei căsătorii prea puțin fericite, îi sugerează lui Strindberg subiectul romanului *Entzeit* (Despărțiți) și al trilogiei dramatice *Nach Damaskus*. Frieda Uhl își va povesti cei trei ani de viață conjugală scrisă la adînci bătrînețe, pe care o încheie cu o patetică mărturisire: „Dacă ar fi să reiau viața cu August, aș face-o în orice clipă.”

Dar ceea ce n-au uitat niciodată cei doi soți despărțiți și mai ales tatăl, a fost copilul lor Kirsten, crescută de parte de el, în casa unor bunici austeri din Grein an der Donau, în Austria.

Torsten Eklund a strîns acum mărturiile dragostei paterne a lui Strindberg — sen-

Vigneta : Inelele lui Saturn văzute de Galileo Galilei

timent atât de contestat de mulți biografi ai dramaturgului — și prin ele a luminat aspecte necunoscute din traiectoria vieții zbuciumate ale celui care-și semnează corespondența adresată fiicei „Dein Vater August — genannt Strindberg“ (Tatăl tău August — numit Strindberg).

Cu amară luciditate Strindberg condamnă în scrisorile adresate fiicei sale, în mare măsură și confidenta lui, condițiile unei lumi care i-au impus o existență mizeră și zbuciumată, undeva la marginea societății. Când în 1901, în preajma celei de a treia căsătorii, Strindberg își dă seama că va trebui să renunțe până și la această confidență, îi adresează lui Kirsten o patetică rugămintă de iertare. Este ultima confesiune a tatălui făcută fiicei sale.

Editând aceste scrisori, Torsten Eklund a pus într-o lumină nouă câteva fațete ale existenței atât de contradictorii a lui Strindberg și a spulberat multe umbre pe care biografii dramaturgului le-au lăsat să plutească în jurul personalității unui mare creator.

Shakespeare a fost tradus pentru prima oară în limba suahili. Este vorba de tragedia *Iuliu Cezar*, care urmează să apară în curând. Traducerea a fost realizată de Julius Nierre, președintele Tânganicăi.

Într-un interviu acordat ziarului *Sunday News* din Dar-es-Salam, Nierere arată că a lucrat la traducerea piesei aproape doi ani, subliniind totodată că a ales limba suahili pentru că această limbă e mai bine înțeleasă de oamenii simpli din țara sa.

Urmind exemplul atitor confrăți, Marlene Dietrich a hotărât să-și aștearnă pe hirtie memoriile.

Rodul acestei decizii îl constituie volumul *Abc meines Lebens* (Abc-ul vieții mele) apărut în editura *Blauvalet* din Berlinul de vest. Sint adunate aici, în ordine alfabetică, sub formă de cugetări și maxime, părerile actriței despre artă, despre teatru, film, despre prietenie, scriitori, despre „arta de a fi bună“, etc.

Un interes deosebit trezesc referirile la o serie de mari personalități artistice ca Max Reinhardt, Hemingway, frații Thomas și Heinrich Mann.

Prezentarea tehnică : ANDRONICA POPESCU

Corectura : LIDA IGIROȘIANU și ALEXANDRU BACIU

Tiparul executat de Întreprinderea poligrafică „Informația“

ERRATA

La pag. 243, r. 10, se va citi : *probleme*

pag. 244, r. 5—6, se va citi : *spiritului*

pag. 247, în nota de subsol, nu se va ține seama de indicația :

pag. 107

secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 115 TEL. 16.79.22
ADMINISTRAȚIA: ȘOSEAUA
KISELEFF, 10 TEL. 16.63.99